SHARQIY OSIYO GUMANITAR JAMIYATINING
20-XALQARO KONFERENSIYASI

THE 20TH INTERNATIONAL
CONFERENCE OF EAST ASIAN HUMANITIES SOCIETY

제20회 동아인문학회 국제학술대회

OSIYO MAMLAKATLARI TAMADDUNI VA IPAK YO‘LI

ASIAN CIVILIZATION AND SILK ROAD

아시아 문명사와 실크로드

Xalqaro ilmiy anjuman MATERIALLARI

PROCEEDINGS of international scientific conference

Host: The East Asian Humanities Society, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Hanminjok Emunhakhoe -The Korean Language and Literature Society

Samarkand State Institute of Foreign Languages (Uzbekistan)
August 21, 2019

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

SHARQIY OSIYO GUMANITAR JAMIYATINING 20-XALQARO KONFERENSIYASI

THE 20TH INTERNATIONAL CONFERENCE OF EAST ASIAN HUMANITIES SOCIETY

제 20 회 동아인문학회 국제학술대회

OSIYO MAMLAKATLARI TAMADDUNI VA IPAK YO‘LI

ASIAN CIVILIZATION AND SILK ROAD

아시아 문명사와 실크로드

Xalqaro ilmiy anjuman
MATERIALLARI

PROCEEDINGS
of international scientific conference

▸ Host : The East Asian Humanities Society, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Hanminjok Emunhakhoe -The Korean Language and Literature Society

August 21, 2019 / Samarkand State Institute of Foreign Languages (Uzbekistan)

Samarqand - 2019

UO‘K 44 (4)(07)
KBK 81.2 (03)

Osiyo mamlakatlari tamadduni va Ipak Yo‘li. Xalqaro ilmiy anjuman materiallari. – Samarqand: SamDChTI, 2019. – 460 bet.

Ilmiy anjumanning maqsadi Buyuk Ipak Yo‘lining jahon sivilizatsiyasi rivojlanishida tutgan o‘rni, O‘zbekiston, Koreya va boshqa davlatlarning tili, ta'limi va madaniyati va tarixi, Buyuk Ipak Yo'li bo‘ylab joylashgan davlatlarda umuminsoniy va milliy qadriyatlar hamda ularni ushbu davlatlarning tarixiy rivojlanishidagi roli, salmog‘i, shuningdek, xorijiy tillar ta'limining dolzarb muammolari tilshunoslikning zamonaviy tahlil usullari kabilarni muhokama qilishdan iboratdir.

Tahrir hay'ati:

I.M. Tuxtasinov (rais)

Sh.S. Ashurov (rais o‘rinbosari)

Sh.S. Safarov (mas'ul muharrir)

A.S. Rahimov (mas'ul muharrir)

N.Z. Nasrullayeva (muharrir)

Hong Seong Hee (muharrir)

Lim Jun Sung (muharrir)

M.A. Baymatova (mas'ul muharrir)

D.G‘. Jo‘ramurodov (kotib)

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldirlar.

ISBN 978-9943-5194-6-6

© Samarqand davlat chet tillar instituti, 2019

OPENING SPEECH

Tukhtasinov I.M.,
DSc, Rector of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Good morning, Ladies and Gentlemen, Dear Friends!

I am honored to greet You at the Samarkand State Institute of Foreign Languages in this beautiful city of Uzbekistan – Samarkand! Today Samarkand greets us with high sky and warm breeze.

It is my pleasure and privilege to welcome all the distinguished participants from East Asian Humanities Society and representatives of Universities from all over the world.

Our forefathers in Asia have long engaged in inter-civilizational exchanges and mutual learning to all corners of Asia, and they have witnessed inter-civilizational dialogue in the form of trade, education and cultural interflow. The purpose of today's conference is to see unique representatives of culture, to popularize, and preserve love for education and for one's own history among the younger generation. Strengthen friendly ties expand cooperation and interaction in the field of creativity in the international arena.

Conference on the Silk Road was held today can point out many great areas and a big field of research for the years to come.

I think that today the joint scientific and research activities of our universities would mark the beginning of close friendly relations. And I am happy to note this cooperation starting here, at our Institute in Samarkand – the heart of Great Silk Road. Just like chemical reaction, the cooperation would be constantly broadened, with other universities to be involved soon after.

We're always here to help. Our Institute‘s participation in covering this subject would also be useful for our staff.

Nowadays literature, history, mentality, past and future perspectives of Silk Road are the subjects to be actively explored by the society.

The studies are carried out by both Uzbekistan and world class scientists of other countries and such conferences thus make scientists' dedicated work to get known throughout the world.

I would like You to enjoy your stay in Uzbekistan. I hope for the further enhancing of our universities' cooperation, and for Uzbek scientists being involved. I'm happy to welcome you at our ancient and forever young city of Samarkand. I wish peace, well-being and prosperity to all the countries of the world

I wish a complete success on the Conference.

Thank you very much!

대회사

안녕하십니까? 반갑습니다.

동아인문학회 회장 최한선 입니다. 동아인문학회 제 20회 국제학술대회에 참석해 주신 한국과 중국, 베트남, 우즈베키스탄을 비롯한 중앙아시아 여러 나라 회원님과 학회를 개최할 수 있도록 적극 배려해주신 사마르칸트 외국어대학 총장님을 비롯한 학교 관계자님들께 감사드립니다.

아울러 우리 학회를 위하여 물심양면으로 후원하고 계시는 모산학술재단 홍우흠 이사장님과 심원필 교수님, 동일문화장학재단 강석호 이사님 등께도 깊은 감사를 드립니다.

이번 제 20회 동아인문학회가 학회 사상 처음으로 중앙아시아의 진주'이며 '동방의 에덴'으로 불리는 우즈베키스탄에서 개최된 것은 여러 면에서 매우 뜻 깊은 일이라 생각합니다. 우즈베키스탄은 잘 아는 바와 같이 한국의 고구려는 물론 중국의 당나라를 비롯한 여러 나라들과 활발하게 교역을 하는 등 동서양 무역과 인적 교류의 중심지였습니다.

동아인문학회 회원 여러분, 우리는 아직도 고구려의 숨결이 여전하며 18만 명의 고려인이 살고 있는 유서와 인연이 깊은 이 곳에서 <아시아 문명사와 실크로드>라는 주제로 새로운 소통의 길을 내고자 이 자리에 모였습니다. 우리의 오늘이 튼실한 밀알이 되어 뒷날의 커다란 결실과 보람으로 회자되기를 소망합니다.

뿐만 아니라 오늘을 계기로 동아인문학회의 지평이 한층 넓어져 우즈베키스탄을 비롯한 중앙아시아 여러 나라의 학자들과 학문 교류가 확대됨은 물론 활발한 민간 교류의 교두보가 되기를 기대하면서 귀하게 준비된 오늘 학회가 성공리에 마무리되리라 예축해 봅니다. 아울러 주제 발표를 맡아 주신 김정계 회장님, 구사회 교수님, 박영주 교수님께 큰 감사드립니다.

끝으로 본 학회의 개최를 위하여 애써주신 사마르칸트 외국어대학 관계자분들과 선문대 구사회 교수님과 딜푸자 교수님, 그리고 후원으로 격려해주신 군산컨트리클럽, 전남문화재연구원, 한국구조안전연구원, 현대석재, 드림아이 등의 대표님과 동아인문학회 임원 모두께 깊은 사의를 표하며 회원 여러분의 건강과 학덕 왕성을 기원합니다.

감사합니다.

2019년 8월 21일

동아인문학회장 최 한 선

OPENING SPEECH

Choi, Han-sun

President, East Asian Humanities Society. Korea

Good morning, ladies and gentlemen. Welcome to the 20th EAHS (East Asian Humanities Society) International Conference. I am honored to present to you EAHA and the program of this year's conference. EAHS has held many international conferences for the past eighteen years, at the universities and research institutes in Korea, China, Japan, Vietnam, and other Asian countries, under a wide range of themes including literature, history, philosophy, pedagogy, language, and sociology.

The theme of the 20th International Conference is "Asian Civilization and Silk

Road". This year’s conference is especially important in that it is held for the first time in Uzbekistan, which is often called the “Pearl of Central Asia” and the "Eden of the East". As you know, Uzbekistan was a center of trades and human exchanges between the East and the West, and actively traded with other countries, including the Tang Dynasty of China and the Koguryeo Dynasty of Korea. I have heard that eighteen hundred thousand Koryeo people live in Uzbekistan.

I have lots of people and institutions to be thankful for preparing this conference. First of all, I would like to express our deep gratitude to President Tukhtasinov Ilkhomjon Madaminovich and the staff of Samarkand State institute of Foreign Languages for making this campus facilities available to us. In addition, I express my gratitude to Professor Kim Jung-ke, Profesor Koo Sa-hae, and Professor Park Young-ju, who are conference speakers of this conference. My sincere thanks go to Professor Hong, Wu-heum, Professor Shim, Won-Pil, and Director Kang, Suk-Ho of the Mosan Research Foundation for their support in holding this conference. I also express my gratitude to Professor Koo, Sa-hae and Professor DilFuza of Sunmoon University. My parofound gratitude goes to Gunsan Country Club, Jeonnam Cultural Properties, Korea Institute of Structural Safety, Hyundai Stone, Dream Eye, and Korean Association of Oriental Medicine. Lastly, I would like to thank the staff and members of the EAHS for their untiring efforts to prepare this conference.

I hope that you will enjoy this conference we have prepared for you. In addition, I do hope that all the scholars from all the countries including Uzbekistan will expand their academic exchanges and become a platform for advancing active human exchanges. Thank you very much.

致辭

尊敬하는 東亞人文學會 會長 崔漢善 博士님과 會員 여러분, 이번〈亞細亞文明史와 실크로드〉를 주제로 本 學會 第20次 國際學術大會를 이 중앙아세아 문화중심지인 우즈베키스탄에서 개최할 수 있도록 적극 협력해주신 사마르칸트 외국어대학 총장님과 딜푸자 교수님, 그리고 오늘 기조 발표를 해 주실 구사회, 김정계, 박영주 교수님!

여러분께서도 이미 잘 알고 계시는 바와 같이 本〈東亞人文學會〉는 韓國 嶺南大學校명예교수 慕山 沈載完 博士님의 숭고한 人格과 방대한 學問的 業績을 繼承 發展시키기 위하여 1992年 韓國 慕山學術財團 後援에 의해 設立된 國際人文學會입니다.

本 學會는 創立된 當時부터 現在에 이르기까지 韩国의 慕山学术学术财团、岭南大学、大邱大学、东一文化奬学财团、法云奬学会; 中国 华南(huanan) 师范大学、江西(jiangxi)社会科学院、四川(sichuan)師范大学、厦门(xiamen)大学、甘肃(gansu)省社会科学院、四川(sichuan)外国语大学、陕西(shanxi)师范大学、浙江(zhejiang)大學、衡水(hengshui)大學; 日本 东北大学; 台湾 淡江(danjiang)大学, 越南 內務大學 等 동아세아 명문 學術機關의 熱烈한 支援과 協助에 의해 이미 第19次國際学术大会를 開催함과 아울러 總47輯의 学术论文集《東亞人文學》을 刊行함으로써 韩国 國立學術研究财团은《東亞人文學》을 國家公认 国际人文学術誌로 認定하게 되었습니다.

特히 今番 第20次 國際學術大會를 이 歷史悠久한 중앙아세아 우주베키스탄의 首都 스마르칸트에서 開催하게 됨은 本學會가 追求해온 亞細亞人文學研究의 새로운 영역을

확장해 나가기 위한 계기가 될 것입니다. 참으로 뜻깊고 감사하며 영광스러운 일이라 할 수 있습니다. 이번 第20次 國際學術大會를 契機로 우즈베키스탄 人文學界 學者 여러분께서도 本 學會의 設立目的과 그 간의 硏究成果를 깊이 理解하심과 아울러 많이 參與해 주시면 感謝하겠습니다.

尊敬하는 會員 여러분! 우리 亞細亞의 各國은 歷史的으로 儒敎、佛敎、道敎、回敎를 비롯한 多樣한 人文學의 源泉과 역사를 共有해 왔으므로 비록 相互間의 言語와 추구해온 이념은 다르지만 人間關係와 宇宙萬物에 대한 普遍的인 價値觀은 共通點이 많으리라 여겨집니다.

韓國、中國、美國、日本、越南、臺灣、우즈베키스탄 地域의 人文學者로 構成된 우리 東亞人文學會 會員 여러분들께서는 國境과 專攻分野를 超越하여 오랜 세월 繼承해온 東亞細亞 人文學의 多樣한 源泉을 比較硏究하고 그 現在의 實相을 함께 討論함으로써 人類가 보편적이 理想世界를 향해 나아가야 할 새로운 방법과 지표를 摸索해야 할 것입니다.

다시 한 번 본 學會 發展을 위해 物心兩面으로 協力해 주신 타스칸트 大學 關係者 여러분과 學會 會員 여러 분들의 健剛과 幸運을 冀願하면서 致辭를 마치도록 하겠습니다.

2019年 8月 21日
韓國 慕山學術財團 理事長 洪瑀欽

CONGRATULATION SPEECH

Hong, Woo-Heum
Mosan Academic Institute of Korea

Let me begin this congratulatory speech by acknowledging the important work that professor Choi, Han-Sun, president of the East Asian Humanities Studies, has been doing along with all its conference members. To acknowledge a few of the most prominent figures who have contributed to the successful opening of this conference in Uzbekistan, I thank Tukhtasinov Iikhomjon Madaminovich president of Samarkand Foreign Language University and professor Dilpuza, as well as professors Gu, Sa-Whoi, Kim, Jung-Kye, and Park,

Young-Jun from Korea, who will give preliminary speeches today.

As you may all be well aware, the East Asian Humanities Studies was established in 1992 with the purpose of continuing and further developing the work of professor Shim, Jae-Wan, whose life-long commitment to humanities studies has had much influence on the humanities studies in Asia. This organization was established through the generous contribution of the Mosan Humanities Research Institute of Korea. The East Asian Humanities Studies as part of the organization was then set up as an international humanities studies research publication venue.

This conference has already held 19 international scholarly meetings at many institutions ranging from the Mosan institute, Yeung-Nam University, Daegu University, Dong-Il Cultural Institute, Bup-Won Scholarship Institute in Korea; Huanan Teachers College, Jiangxi Social Studies Institute, Sichuan Teachers College, Xiamen University, Gansu Social Studies Institute, Sichuan Foreign Language

University, Shanxi Teachers College, Zhejiang University, Hengshui University in China; Touhuku University in Japan; Danjiang University in Taiwan; and NaeWoo University in Vietnam. The organization has further been publishing the Journal of East Asian Humanities Studies, and this journal has been acknowledged by the Korean Research Institute as an official international humanities studies research journal.

The fact that this current 20th international conference is now being held in the capital city of Samarkand in Uzbekistan is a strong indication that this organization has been expanding its boundary far beyond East Asia. This is also further evidence that we have been successful in our attempt to include humanities studies areas over wider geographical regions.

I congratulate and thank all those who have been involved in this laudable attempt to make the conference a truly international humanities studies conference. I hope that this 20th conference will encourage humanities studies scholars in Uzbekistan to join in our endeavor to promote and expand the purpose of this organization.

Different East Asian countries have historically had a wide-ranging variety of humanities study topics based on Confucianism, Buddhism, Daoism, and Islam; but despite these differences, I at the same time feel that they also share much in common in terms of human relations and features of universality. I hope that these similarities will guide us in the direction of general research topics that are applicable to general humanities studies.

Let me then end this congratulatory speech by expressing my sincere thanks to Tashkent University that has made this conference possible. I wish the best of best for all the members of the university and of the conference participants.

INTERCULTURAL COMPETENCE AND SILK ROAD IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Park, Young-ju
Gangneung-Wonju Univ. Korea

< Abstract >

'Globalization' and 'localization' are two main waves that define society and culture in the 21st century. As these two trends evolve, 'glocalization' is emerging as an alternative that can incorporate both trends. Globalization is leading the way of our time. It is based on an attitude and spirit that aspires to living from a global perspective, transcendental of particular ideologies or boundaries. Globalization is spilling over to all realms, driven by advancement of transportation, communication and IT represented by the Internet.

What matters is an attitude and method of accepting globalization. The human race of the 21st century should try to deepen awareness over the value and order of harmonious co-existence. Based on this perception, globalization needs to lead to a pursuit of common good that can ensure a more prosperous way of survival for the

mankind.

Since the end of the 20th century and beginning of the 21st century, the trend of multiculturality has been accelerating around the world. This is due to a full-fledged globalization that enabled interactions centered on economic, social, and cultural aspects. It is a fiction to think that a single ethnicity or a race forms a common, unified culture. In nature, culture constantly changes, evolves and renews itself through dialectical dynamics created between convention and innovation.

An aptitude for communication and cooperation based on mutual cultural understanding is called 'intercultural competence.' It is an ability to enjoy cultural richness while acknowledging and respecting heterogeneity of different cultures. It aims to go beyond various centralisms, recognize unique regional characteristics, and pursue harmony amid diversity. In this sense, it can be a mechanism for an alternative that overcomes uniformness of universalism under globalization, and isolation of relativism under localization. Glocalization can be understood as a practical alternative based on this intercultural competence, and it can be a model for realizing value of harmonious co-existence.

The historically verifiable records of the Silk Road traces back to B.C. 8th to 7th century. For the next 2,500 years until the 18th century, the East and the West exchanged goods and ideas along the Silk Road. This history of exchanges between the two worlds can be fully understood in terms of their meaning and value when they are seen as a historical inspiration for glocalization.

What we need today is not so much as splendid history of the Silk Road in the past, but a lesson for the importance of intercultural competence. An investigation of intercultural competence of major characters who played a pivotal role in the history of the Silk Road and consequent emergence of glocalization would provide help illuminate meaning and value of the history of the Silk Road relevant to present-day living.

Key Words : globalization, localization, glocalization, intercultural competence, Silk Road

CULTURE EXCHANGE OF KOREAN PENINSULA AND UZBEKISTAN THROUGH SILKROAD -PAST, PRESENCE, AND FUTURE

Kim, Jung-Ke
PhD., Adviser, the Society for Humanities Studies in East Asia

With the momentum of the path where the exchange of human civilization between the East and the West, or silk trade in ancient times was processed, the Silk Road is the general name of the transport route (die Seidensstrasse) that connects the politics, economy and culture of China and the West. As such, Silk Road has served as a bridge of exchange that connects the civilizations of the East and the West. The ancient Scythai relics or Persian relics found on the Korean Peninsula were those handed down through the Silk Road.

Samarkand, where we gathered, is located in the heart of the Silk Road and is

the very place where the historic legacy of the exchange of Korean and Uzbek civilizations is preserved alive. In particular, this is a place where Silla's Buddhist monk Hyecho visited in A.D. 727, more than 1,300 years ago, thereby is a place of greater historical significance for us. I'd like to look back at the history of the exchange of civilizations between Korea and Uzbekistan through this Silk Road, and understand the status of the current civilization exchanges between the two countries, and discuss how we should continue to develop them.

Many of the relics excavated from ancient tombs in the Three Kingdoms Period on the Korean Peninsula show their connection to the West. Those who appeared in the murals in the ancient tombs of Goguryeo and some statues of the Unified Silla Period are similar to the figures of those appeared in the murals of the Sogdians. In particular, the sleeves, collar and shoulder of these statues are tunic-style, and similar clothing to these can be found in the murals of Aphrosh Job. These relics suggest that the Sogdians settled in various provinces through the Silk Road, especially reached down to Gyeongju, and that they made many diplomatic and commercial contributions to the Silla government by settling down here. In recognition of the contributions, I think Silla people might have honored them with their culture engraved in statues of the royal tombs.

Meanwhile, Samarkant, Uzbekistan, is famous for its murals at the Afrasiab Painting Museum where Goguryeo envoys are painted. The Afrasiob Palace mural is a representative art relic of the Sogdians, which was excavated in the former Samarkant region of Uzbekistan in 1965. Two Goguryeo envoys are depicted in the central section of the mural. Why did Goguryeo send a delegation to the Sogdian Kingdom? Given the solidarity (650-655), it is highly likely that the Goguryeo envoys were secret messages sent by Yeonae-somun to keep the Tang Dynasty in check. Currently, Uzbekistan is home to 180,000 ethnic Koreans from Goryeo, the largest number among the former Commonwealth of Independent States (CIS). They are Korean compatriots who were forcibly moved from Primorskii (沿海州) by Iosif Vissarionovich Stalin during the former Soviet era in 1937. On April 19, the President Moon Jae-in visited Uzbekistan and on the plenary session of the House of Uzbekistan, thanked saying "When Koreans of the Far East were deported to Uzbekistan in 1937, the people of Uzbekistan warmly embraced Koreans who were not ready for the settlement."

In 1992, the very year after Uzbekistan gained independence from the former Soviet Union, South Korea and Uzbekistan established diplomatic relations. In the same year, Karimov was the first president of 11 Commonwealth of Independent States to visit South Korea. Since then, the leaders of the two countries have met as many as 16 times, and the two countries have developed close cooperation in all areas, including politics, economy, society, culture, science technology, and international affairs. The two countries recorded the trade volume of $2.1 billion in 2018, and their bilateral trade and investment are consistently expanded as to have as much as 600 South Korean companies established in Uzbekistan. Uzbekistan sent personnel on a total of seven occasions to the Korean Peninsula Energy Development Organization (KEDO) project in early 2000, and in November 2017, it joined the 'U.N. General

Assembly Olympic Armistice Resolution' as a common proposing country to wish for the success of the Pyeongchang Winter Olympics.

The peoples of the two countries have also become closer as they respect and understand each other's culture. The annual "Seollal(lunar new year)" event held by Goryeo people in Tashkent has become a venue for people of Uzbekistanis to enjoy the culture of the two countries by eating Korean food together, and Uzbekistans are enjoying K-drama and K-pop, learning Korean language and taekwondo. Also in Korea, through 70,000 Uzbekistanis residing in Korea, has come to love Uzbekistani culture, and welcomes a new spring while celebrating "Nowruz" together throughout the places where Uzbekistanis have settled.

Although the two countries' diplomatic ties have been less than 30 years old, the two countries' diplomatic ties have been upgraded to a "special strategic partnership" in virtue of such deep understanding and affinity for each other. This could be possible because there has been a deep-rooted exchange of civilizations over 1,500 years through the Silk Road between Uzbekistan and Korea. The history of cultural exchange through the Silk Road is the history of both yesterday and tomorrow. Just as the Korean Peninsula has interacted with Uzbekistan's civilization through the Silk Road since ancient times, it continues to engage in constant cultural exchanges with Uzbekistan through the Korean Wave. If South Korea and Uzbekistan maintain the open attitude of mutual exchanges and the spirit of amalgamative win-win and harmony, the two countries will be able to continue to develop not only a higher level of culture, but also the economy and industry. Rather than 'The Clash of Civilizations,' what Samuel P. Huntington calls, only Harald Müller's so-called 'Das Zusammenleben der Kultureen' will bring about the development of human culture as well as the two countries.

Through today's conference, I expect that we meaningfully carve the history of new civilized exchanges on each other's murals.

1-ШЎЪБА
БУЮК ИПАК ЙЎЛИ ХАЛҚЛАРИ ТИЛИ ВА ТИЛШУНОСЛИГИ МАСАЛАЛАРИ

МАТНДА ПРЕДИКАТИВЛИК ВА УСТПРЕДИКАТИВЛИК ҲОДИСАСИ

ф.ф.д., проф. Турниёзов Н.К.,
ф.ф.н. Турниёзова Ш.Н. (СамиДЧТИ)

Annotation. In this context there is predicativeness and about some judgments of learned linguists in this field. As well as polypredicativeness and superpredicativeness were investigated.

Key words. Text, predicative, polypredicative, superpredicative.

Предикативлик ҳодисаси тилшунослик фанида кўп йиллардан бери талқин этиб келинмоқда. Бироқ, шундай бўлишига қарамай, бу соҳада айтилаётган фикрлар муштарак эмас. Грамматикага оид ишларнинг кўпчилигида предикативлик деганда, кесимлилик тушунилади ва шу боис мазкур ҳодиса фақат гап доирасида вужудга келиши таъкидланади. Предикативлик ҳодисасининг бу тахлит изоҳланишига, бизнингча, А.М.Пешковский таълимотининг таъсири катта бўлди. А.М.Пешковский «предикативлик» термини ўрнига «кесимлилик» атамасидан фойдаланади. Унинг фикрига кўра, кесимлилик нафақат кесимни, балки гапни ҳам гап қилувчи ҳодисадир [5.152].

Академик В.В.Виноградов таълимотида мазкур мулоҳаза бирмунча конкретлаштирилади ва предикативлик орқали гап маъносининг воқеликка муносабати ифодаланиши айтилади. В.В.Виноградов предикативлик ҳодисасининг ифодаланиши модаллик, замон ҳамда шахс билан узвий боғлиқлигини эслатади [1.267-268].

Бизнингча, В.В.Виноградовнинг предикативлик орқали воқеликка муносат билдирилиши ҳақидаги фикри мутлақо тўғридир. Бироқ олимнинг предикативлик ҳодисасининг ифодаси модалликдан ташқари яна замон, шахс, сон сингари категориялар билан узвий боғлиқлиги хусусидаги мулоҳазалари изоҳталаб кўринади. Чунки замон, шахс тушунчалари предикативлик ҳодисаси билан бевосита боғлиқ эмас, зотан, таркибида феъл қатнашмаган гаплар ҳам предикативлик ифодалаши мумкин. Бу ҳақда Ю.С.Степанов қуйидагиларни таъкидлайди: «Предикация замон тушунчаси билан алоқадор бўлмаган ҳодисадир. Таркибида феъл ва замон категорияси кузатилмайдиган гаплар ҳам мавжуд экан, демак, предикация феъл ва замон тушунчасига тобе эмас»[7.134].

Ю.С.Степановнинг мазкур мулоҳазаси предикативлик ҳодисасининг кесимлилик деб аталишини ҳам инкор этади. Чунки замон ва шахс тушунчалари кесим билан боғлиқдир. Буни В.Б.Касевичнинг предикативлик ҳақидаги мулоҳазаларида ҳам кузатиш мумкин: «Предикативлик- бу мазкур терминнинг семантик маънода қўлланишида берилган предикатнинг ўз аргументлари билан қиёсланишидан бошқа нарса эмас: қаерда пропозиция мавжуд бўлса, ўша ерда предикативлик воқеланади.Пропозиция эса, ўз навбатида, замон билан алоқадор эмас.Ана шу боис предикативлик хеч қачон замон таъсирида шаклланмайди»[3.69].

Юқоридагидардан ташқари, предикативлик ҳодисасини фақат гап сатҳида вужудга келади дейиш ҳам, бизнингча, изоҳталабдир. Предикативлик тушунчаси воқеликка муносабат билдирилиши билан боғлиқ экан, у мустақил сўз билан ҳам, сўз бирикмаси билан ҳам ифодаланиши мумкин. Мазку мулоҳазалар Х.З.Хайруллаевнинг «Сўз, сўз бирикмаси ва гапнинг предикативликка муносабати» мавзусидаги номзодлик диссертациясида тўлиқ ўз ифодасини топган[8.15].

Предикативлик модаллик тушунчаси билан ҳам узвий боғлиқдир,зотан, модаллик унинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади.Бу ҳақда А.Н.Нурмонов ва И.Расуловлар ўзбек тилшунослиги масалаларига бағишланган тадқиқотларида мукаммал маълумот беришган[4.89;6.30].

Модаллик ёлғиз сўзда ҳам, сўз бирикмаси ва гапда ҳам кузатилиши мумкин.Унинг мукаммал ифодасини эса матнда кўрамиз.Бу эса,ўз навбатида,матннинг ҳам предикативли қурилма эканлигидан далолат беради.И. Р.Гальперин бу ҳақда қуйидагиларни таъкидлайди: «Матн ўз таркибига кирувчи компонентларида ифодаланувчи предикативликдан ташқари, ўзига хос предикативлик белгисига ҳам эгадир»[2.75].

Бироқ бу ўринда шуни ҳам айтиш лозимки, матнда ифодаланувчи предикативлик белгиси унинг компонентлари предикатив маънолари билан узвий боғлиқ бўлади: *Муҳаммад Аминхўжа обдастани ташқарига олиб чиқиб ювиниб келгач, апил-тапил ўрнини йиғиштириб ҳовли томон югурди. Отаси Мирзахўжа Новвой хамир тирсакламоқда, ўгай аяси Зиёдабиби ун эламоқда. Кечиккан Муҳаммад Аминхўжа саломдан кейин индамай билак шимариб, икки қўлда зувала юмалата кетди (С.Абдулла. Мавлоно Муқимий).*

Берилган матннинг барча компонентлари ўзича модаллик ифодалаб воқеликка муносабат билдирмоқда.Бироқ улар муайян матн таркибида келаётгани боис, бир-бири билан семантик жиҳатдан ҳам, синтактик жиҳатдан ҳам боғлиқдир. Ана шу нарса матн компонентларини яхлитланган маъно ифодасини шакллантиришга олиб келмоқда. Бунинг натижасида эса воқеликка алоҳида муносабат билдирилмоқда ва предикативлик белгиси вужудга келмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, матннинг модаллик белгиси ҳам, ўзига хос ифодали бўлади. Бошқача айтганда, бунда кузатиладиган модаллик матн компонентларининг ҳар бири орқали қайд этилувчи модаллик белгиларининг умумлашмасини тақозо этади. Шу боис айни пайтда, бизнингча, юқори поғонадаги модаллик белгиси воқеланади. Бу эса, ўз навбатида, устпредикатив маънонинг ҳосил бўлишига олиб келади: *Дўстлар унинг гапини маъқулладилар. Маслаҳатни бир жойга қўйиб тарқалдилар. Эртаси миён Сотиболдихон ҳужрани очиб кириб, шикаст- рехларини тузатишга одам қўйди (С. Абдулла. Мавлоно Муқимий).*

Келтирилган абзац қолипидаги матн уч компонентли бўлиб, мазкур компонентларнинг ҳар бири модаллик белгисига эга бўлган мустақил гапларни ташкил этмоқда. Бироқ «мустақил» сўзини бу ўринда нисбий тушунмоқ керак. Чунки матн таркибига киргач, ҳар бир гап ўз мустақиллигини қисман йўқотади ва матн компонентлари билан боғлиқ бўлиб қолади. Ана шу боғлиқлик уларнинг предикативлик белгиларини ҳам ўзаро туташтиради ва устпредикативлик маъносини шакллантиради. Берилган матнда буни кетма-кет содир бўлаётган воқеа-ҳодисалар ифодаларини акс эттираётган гаплар мисолида бемалол кузата оламиз.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, матн предикативлик ҳодисасига икки хил муносабат билдиради: 1) полипредикатив белгиси орқали; 2) уст-предикатив белгиси орқали. Агар абзац қолипидаги матн таркибида устпре-дикативли мураккаб синтактик қурилма қатнашаётган бўлса, устпредикативлик белгиси фақат мазкур қурилма доирасидагина фаоллик кўрсатади. Матн сатҳида эса унинг ўзига хос бўлган янги маъноли устпредикатив белги воқеланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследование по русской грамматике. – М.: Наука, 1975, 559 с.

2. Гальперин И.Р. О понятин «Текст» // Вопросы языкознания, 1974, №6; (68-75).

3. Касевич В.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. – М.: Наука, 1988, 308 с.

4. Нурмонов А., Маҳмудов Н., Аҳмедов А., Солихўжаева С. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. Тошкент: Фан, 1992, 292 б.

5. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении.- М.: Госучпедгиз, 1936, 511 с.

6. Расулов И. Предикативлик ва модаллик ҳамда уларининг ўзаро муносабатига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1972, № 4. (26-33).

7. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания.- М.: Просвещение, 1975, 271 с.

8. Хайруллаев Х.З. Сўз, Сўз бирикмаси ва гапнинг предикативликка муносабати// Номзодлик дис. автореферати .- Тошкент, 2001, 25 б.

DEBUNKING MYTHS ABOUT THE CREATION BACKGROUND OF HUNMINJEONGEUM

Lee, Sang-Gyu (KNU Honorary Prof. Korea)

1. Introduction

There is no doubt that one of the greatest achievements of Koreans is the invention of Hunminjeongeum otherwise called Hangeul. By creating Hunminjeongeum, King Sejong opened up Korea to the era of written language and, thereby, constructed the identity of the Korean nation. Before Hangeul was created, the Korean language was written using borrowed script systems, namely Idu吏讀, Hyangchal鄕札, and Gugyeol口訣, which were based on Chinese Hanja. However, these systems presented major limitations since Korean was a phonetic language while the Hanja characters were ideograms. In order to overcome this difficulty, King Sejong created a script, namely Hunminjeongeum, which could surpass the Idu script and write down the vernacular language of Joseon and easily transcribe the sounds of Hanja as well as foreign languages.

While research on Hunminjeongeum has, quantitatively speaking, yielded many results, substantial results remain poor and Hunminjeongeum keeps sparking off controversies. In many cases, the historical materials presented by previous scholars are reinterpreted either from a modern linguistic point of view or based on empirical study. The major trend in Hunminjeongeum research so far consists of the empirical

study of historical materials and their modern reinterpretation. Nonetheless, as it is already well known, there remain no primary sources regarding the creation of Hunminjeongeum other than the Sejong Chronicles. As a result, many theories and claims were made based on secondary sources regardless of their authenticity.

According to an announcement by the National Institute for International Education under the Ministry of Education, the accumulated number of test-takers for TOPIC Test of Proficiency in Korean which celebrated its 20th anniversaryin 2017 exceeded 2million people. This means a high number of people studying ‘Hangul’ as an alphabet. As a result, it we determined that it is necessary to clarify each domain of ‘Hangul’ as an alphabet, although it is a wide scope, in a foreign language especially English. Thus, The objective of this paper is to debunk these myths surrounding the creation of Hunminjeongeum based on an empirical textual approach. The first category of myths to be clarified regards the time of creation of Hynminjeongeum and its implication Section 2. Section 3 reviews the various theories surrounding the identity of the founder of Hunminjeongeum and demonstrates that the creator of Hunminjeongeum can only be King Sejong himself. Section 4 sheds light on the purpose of creating Hunminjeongeum by debunking the myth of ChoeManri’s opposition to the creation of Hunminjeongeum as well as the myth of Hunminjeongeum as the communication script of the women of the royal family. Finally, Section 5 elucidates the design principles of the Hunminjeongeum letters based on textual analysis.

2. On the misconception concerning the creation time of Hunminjeongeum and its implications

Despite the fact that the creation of Hunminjeongeum had been documented, the dating of Hunminjeongeum and the circumstances of its creation still give rise to misconceptions. The official website of the Ministry of Culture, Sports and Tourism says that “Hangul Day” is a national commemorative day marking the invention and proclamation of the HunminjeongeumHaerye Edition by King Sejong in 1446. However, a more discreet judgment is needed regarding this; Hunminjeongeum as an alphabet and Hunminjeongeum as a book must not be confused together.

3. On the theories regarding the inventor of Hunminjeongeum

There are various theories regarding the identity of the founder of Hunminjeongeum, including the ‘direct theory’, the ‘royal family theory’ and so on. While there is no textual evidence against the ‘direct theory’, one can wonder what the reasons are for such a divergence of opinions.

4. On misinterpretations of the purpose and use of Hunminjeongeum

4.1 The creation purpose of Hunminjeongeum

Chung Kwang 2006 has interpreted the passage “國之語音, 異乎中國” from HunminjeongeumHaerye Edition as follows:‘the Korean pronunciation of Hanja differs from that of China, so the characters from both countries do not communicate with each other’ literally, the language and sound of our country is different from China.

4.2 The diffusion of Hunminjeongeum

When considering the evolution of the use of Hunmingjeongeum, it clearly appears that it served well its purpose. After Sejong created Hunminjeongeum, large numbers of Confucian classics, including Buddhist scriptures, and books on agriculture, medicine and so on, were translated in Hangeul and popularized in an effort to diffuse Hunminjeongeum as ‘the alphabet of the people’. Nonetheless, the diffusion of Hunminjeongeum is a long and gradual process that can only be considered in parallel with the use of Hanja as seen in the graph below. While Hanja users progressively decreased and Hangeul users gradually increased, the Hangeul users slowly increased in number and from the reign of King Kojong on, drastically expanded to the extent that Hangeul became subsequently and irrevocably the only communication script.

5. On the misreading of the ‘Sanghyeongijabanggojeon’象形而字倣古篆 passage

The passage reading “象形而字倣古篆” in HunminjeongeumHaerye Edition has led to misconception about the design of the letters, such as the claim that the shape of the Hangeul letters were adapted from the Old Seal Script.

6. Conclusion

In an effort to clarify misconceptions and misinterpretations surrounding the creation and use of Hunminjeongeum, this study has adopted a textual analysis approach of the primary source that the Sejong Chronicles constitutes. Indeed, it is believed that only such records hold authenticity and secondary sources, which can only give rise to misconceptions and myths, however numerous they are, cannot constitute historical evidence. Thus, this paper has established the time of creation of Hunminjeongeum to be 1443 and not 1446 as many claimed; demonstrated that the founder of Hunminjeongeum was King Sejong himself and alone, since the other theories rely on secondary sources and can thus be qualified as myths; proved that the purpose of creating Hunminjeongeum was to provide the people with a vernacular script so as to facilitate communication and improve their life; clarified the design principle of the Hunminjeongeum letters.

In order to improve the status of Hangeul in Korea, it is not only essential to reinterpret the creation of Hunminjeongeum with a modern eye, but most of all, it is necessary to develop a way to raise the standards of the theoretical study of ancient documents by adopting an empirical approach. A detailed observation and a deeper understanding of the texts are essential for a greater research methodology. Only once looking history from an empirical perspective, one can explore its intrinsic aspects, investigate the traces of past changes, and unravel the threads of an intricate context.

‘훈민정음’ 연구의 미래

1. 훈민정음을 바라보는 눈높이

오늘날까지‘훈민정음’의 연구는 사료 중심의 실증적 연구와 이에 대한 현대적 재해석이라는 큰 흐름을 이루고 있다. 그런데 사료 중심의 실증적 연구에서조차 신뢰성이 떨어지는 2차 사료를 논증자료로 끌어오거나 연구자들이 가정한 신기루 같은 상상력을 전제로 하여 훈민정음 연구를 왜곡된 방향으로 이끌어 가는 연구자들이 많이 있다. 예를 들면 훈민정음의 ‘창제’와 ‘반포’라는 용어 가운데 ‘훈민정음 반포’라는 용어는 사료에서는 전혀 확인할 수 없는 사실임에도 불구하고 훈민정음 창제 이후 마치 반포 과정을 거친 것처럼 왜곡시키고 있지는 않는지? 또 결정적인 논거 없이 훈민정음 창제는 세종이 가족끼리 극비로 추진한 과제였다는 발상이나 훈민정음 창제 목적을 순전히 한자음 표기를 위해 많든 것, 한글 자모의 글꼴이 파스파 문자에서 따온 것이라는 등의 털끝처럼 가벼운 단순 논리에 기반 한 주장들이 그러하다.

훈민정음 창제자에 대한 세종 친제설, 세종 협찬설 등 여러 가지 이설이 있다. 사료를 중심으로 세종 친제설을 부정할 결정적인 근거가 없음에도 불구하고 이견들이 분분한 까닭이 어디에 있는가? 상상력에 의존한 연구방법에서 벗어나야 한다. 전면적인 우리말 표기의 수단에서 부차적으로 한자음을 비롯한 한어와 여진어를 포함한 외국어 표기 수단으로써 훈민정음이 창제되었음에도 불구하고 한자음 교정 통일이라는 측면만을 지나치게 부각시키려는 연구 방향도 실증적인 사료를 근거로 하지 않은 일면이다.

향후 훈민정음 연구는 민족주의의 환영에서나 혹은 일제 식민주의 문화사관에서 벗어나기 위해서는 철저한 실증적이고 고증학적 탐색이 요청된다. 그러나 실재로 훈민정음 창제와 관련된 역사적 사료가 매우 희귀하기 때문에 실로 만만찮은 과제이다. 그러나 세종을 둘러 싼 집현전 관련 학자들이나 반대 노선에 섰던 이들에 대한 천착이나 조선 중후기로 이어지는 성운학자들이나 자학자들의 연구가 대단히 부실하게 연구되어 있어서 훈민정음 연구사를 제대로 자리를 잡았다고 볼 수 없다. 한 예를 들어 여암 신경준의 《저정서》의 연구 성과에서 훈민정음과 관련된 연구 업적은 세종당대에 집현전 학사들을 능가할 정도라고 할 수 있다.[1] 그러므로 앞으로 훈민정음을 둘러싼 사료들은 개인 문집이나 저술 속에 다량의 사료들이 잠자고 있기 때문에 이들 자료의 발굴과 함께 연구의 법위를넓혀나가야 할 것이다.

훈민정음의 관련 사료 부족으로 연구자들이 지나친 상상력에 의존함으로써 훈민정음의 본질을 왜곡시켜서는 안 될 것이다. 그러기 위해서는 텍스트에 대한 온전한 해독과 아울러 그와 관련된 송나라의 《성리대전》이라는 배경을 단순한 장식물로만 이해해서는 안 된다. 조선조 후기까지 이어져 온 성리학 사상에 기반을 둔 체계적인 연구 방법에 대한 당대의 현실을 언어과학의 관점에서 부정해 버리는 것도 물론 금물 가운데 하나이다. 《훈민정음》 해례의 〈제자해〉 부분을 현대 언어학적 관점에서만 접근하다가 보니 당대의 성리학의 우주생성 변화의 구조적 기술 태도를

1 이상규, 《여암 신경준의 저정서 연구》, 역락, 2018.

폄하하는 경향 또한 없지 않다. 역학, 악학, 상수학, 성운학, 지리학 등 동아시아의 인문학적 사유의 기반인 음양오행의 논리체계로 재구성된 결과이다.

따라서 《훈민정음》의 연구는 당대 지식인들이 지녔던 융합적 성리학의 사유 기반과 연계시킨 민족문화의 한 원형으로서 그 가치를 새롭게 평가하는 방향으로 발전되어야 할 것이다. 훈민정음의 창제 기반에 대해 당대의 시대적 흐름과 특히 세종의 철학기반에 대한 연구도 강화될 필요가 있다. 중국 송나라가 들어서자 유학과을 기반으로 전국에 흩어져 있는 지식 기반을 집대성한 책이 바로 《성리대전》이다. 이 《성리대전》은명대를 이어서 유학적 국가지향점을 매우 뚜렷하게 제시한 책이기도 하지만 그 속에는 매우 폭넓은 지식 기반이 언급되어 있다. 역학, 경학, 성리학, 성운학, 자학, 상수학, 악학 등의 학문영역을 골고루 섭렵하고 있다. 이러한 성세 사상적 기반과 훈민정음 창제는 결코 무관한 것이 아니라 매우 밀접한 관계를 맺고 조선의 주체의식을 표방한 세종의 의지로 그리고 백성들의 편리함을 도모하기 위해 훈민정음이 만들어진 것이다.

훈민정음은 우리말을 소리나는 대로 표기하는 동시에 외국어를 표음할 수 있도록 만들었지만 한문이나 한자의 위세에 떠밀려 있었다. 그러나 '한문 학습의 보조적 수단'이나 '비주류 문자'로 혹은 '여성 중심으로 사용된 문자'로 폄하하는 것은 편협한 판단이다. 중종조 이후 전국적으로 계층을 뛰어넘은 한자 학습을 위한 '매개문자'로서 또 백성들의 '소통문자'로서 그 실용적인 기능이 점차로 확대되어 고종 대에는 소통자가 급격히 늘어나 나리글자로 자리를 잡게 된 것이다.[1] 조선 500여년 동안 한글이 개인의 지식과 정보 소통을 위해 어떠한 기능과 역할을 하였는가? 그토록 한문에 경도되어 있던 사대부 계층의 몰락과 함께 근현대 사회로의 전환을 가져다준 의사소통의 민주화의 결적적인 역할을 다한 훈민정음의 발전 과정에서도 문화확산이라는 측면에서도 살펴보아야 할 것이다. 앞으로의 훈민정음 연구는 관련 사료들을 더 많이 발굴하는 동시에 사료 중심의 합리적인 해독과 해석을 통한 연구의 외연을 넓혀 나아가야 한다는 점을 무엇보다 강조하지 않을 수 없다.

앞으로 훈민정음에 대한 현대 언어학적 재해석이라는 관점도 매우 중요하지만 철저한 텍스트 해석의 바탕 위에서 고증학적 이론의 수준을 높이는 방향으로 발전시킬 필요가 있다. 또한 훈민정음과 관련된 조선 후기에 나타난 운서나 운도 연구를 착실하게 진행하여 훈민정음 연구사의 얽게를 새롭게 세울 필요가 있다. 최근 명곡 최석정이나여암 신경준이 평가한 성음대전으로서 '훈민정음'에 대한 연구는 집현전 학사들이 이루어낸 《훈민정음》 해례에 조금도 손색이 없었다. 따라서 훈민정음 창제 이후 훈민정음 연구 영역을 확장시키기 위해서라도 어학사의 정밀한 개별연구와 함께 통합적 연구가 시도되어야 할 것이다.

훈민정음을 바라보는 눈높이를 더욱 낮추어 차분하게 우리 글, 한글의 유구한 생명력을 유지하도록 더욱 발전시켜 나갈 수 있도록 연구되어야 할 것이다.

2.《훈민정음》에 대한 자구 재해석에 대한 문제

1) "國之語音◦異乎中國" 해석과 훈민정음 창제 목적

"國之語音◦異乎中國"에 대한 해석을 "한자의 국음운이 중국과 달라서 문자가 서로 통하지 않는다."라고 하여 '국어음國語音'을 한자의 동음東音으로 규정하여 "세종은 중국과 우리 한자음의

1'훈민정음'이 사대부층에서는 한자와 한문 학습을 위한 '매개문자'로 중인과 하층인과 사대부가 여성들에게 '소통문자'로 사용되다가 조선 후기에 들어서서는 차츰 사대부층에서도 '소통문자'로 확대된다. 하지만 훈민정음 창제 이후에도 여전히 국가의 모든 공문서는 한문이나 이두문으로 작성되었고, 한글로 된 문서는 국가의 공식문서로 인정을 받지 못하다가 한글로 된 문서가 국가의 공식 문서로 인정을 받기 시작한 것은 갑오경장 때부터이다.

규범음을 정하기 휘하여 발음기호로서 훈민정음을 고안하였다”, “훈민정음은 실제로 한자음의 정리나 중국어 표준발음의 표기를 위하여 제정되었다가 고유어 표기에도 성공한 것이다. 전자를 위해서는 ‘훈민정음’, 또는 ‘정음’으로 불렀고 후자를 위해서는 ‘언문’이란 이름을 얻게 된 것이다”정광, 2006:36라는 논의는 한글 창제의 기본 정신을 심하게 왜곡시킨 견해라고 할 수 있다. 세종 25년 세종이 창제한 문자는 정음이 아닌 ‘언문 28자’였으나 그 후 해례를 제작하는 과정에서 한자의 표준발음 표기 문자로 그 기능이 확대되면서 ‘정음훈민정음’이라는 용어로 정착된 것으로 보아야 한다. 그 근거는 세종 261444년 2월 16일 《운회》를 언문으로 번역하라는 지시나 같은 해 2월 20일 최만리의 상소문에도 ‘정음’이라는 용어는 나타나지 않고 ‘언문’이라는 용어만 사용되고 있다. 또한 세종 28(1446)년 11월에 궁중 내에 ‘언문청’을 설치하였다가 문종 원년(1450)에 정음청으로 그 이름을 바꾼 사실을 고려하면 세종이 창제한 언문 28자는 당시 우리말 표기를 위한 문자였음이 분명하다. 그러나 그 이후 표기 문자로 활용하면서 정음훈민정음이라는 용어로 전환된 것으로 보인다. 따라서 “國之語音。異乎中國”에 대한 해석은 “국어음우리말이 중국과 달라서 문자가 서로 통하지 않는다.”로 해석해야 할 것이다.

훈민정음이 한자음표기가 우선이 아니라 우리말표기가 우선이 되었다는 근거는 아래와 같다.

① 훈민정음의 초성이 17자이다. 당시 중국 운서에서도 《광운》·《운회》 36자모였으며 우리나라 한자음 표기를 위한 《동국정운》 23자모임에도 불구하고 전탁음 글자를 제외한 제한적 음소로 17자로 선정한 점을 먼저 꼽을 수 있다.

② 훈민정음 중성 또한 11자이다. 《사성통해》 등에서도 32운모 곧 18섭체계였음에도 불구하고 우리말표기에 필요한 11자만 제한적 음소로 선택한 점을 들 수 있다.

③ 훈민정음의 초성과 중성의 자표를 모두 중국의 운서를 따르지 않고 우리한자음에 익숙한 대응 한자음으로 독자적인 자표를 사용하였다.

④ 凡字必合而成音 규정에서 고유어에는 적용되지 않고 한자음만 지支섭 상하, 소蕭섭, 우尤섭에서는 종성에 ‘ㅇ’이나 ‘ㅸ’를 표기하였다.

⑤ “而其聲與ㅇ相似 故韻書疑與喩多相混用”이라는 〈제자해〉의 설명 가운데 ‘ㆁ’과 ‘ㅇ’이 음이 비슷하여 서로 혼용되고 있음을 설명하고 있는데 왜 훈민정음이 자표 業ㆁ, 欲ㅇ을 사용하지 않고 운서의자표로 설명한 것은 한자음과 관련된 것이기 때문이다.

⑥ 용자례에서는 단음절 54개와 이음절어 40개 총 94개의 고유 어휘를 표기하는 실재적 용례를 들어 보이고 있다. 종성 용례는 16개 어휘의 예를 밝혔는데, 예의의 ‘종성부용초성終聲復用初聲’ 규정과 달리 해례의 ‘팔종성가족용야八終聲可足用也’ 규정에 따른 ‘ㄱ, ㆁ, ㄷ, ㄴ, ㅂ, ㅁ, ㅅ, ㄹ’순으로 각 2개의 용례를 밝혔다. 결국 고유어의 사용 예만 94개를 들고 있다. 이 용자 예를 보면 훈민정음의 창제 목적이 단순히 한자음의 표기나 외래어 표기보다는 고유어의 표기에 중점을 둔 것으로 볼 수 있다. 체언류에서 고유어의 어휘만 제시한 것은 훈민정음의 창제 목적이 단순히 한자음의 통일만을 목표로 하지 않았다는 명백한 증거 가 된다.

⑦ 《사성통고》〈범례〉에 “이제 훈민정음은 우리말의 음을 바탕으로 해서 만든 것이라, 만일 한음을나타내려면 반드시 변화시켜 써야만 곧 제대로 쓸 수 있다.今訓民正音出於本國之音。若用於漢音。則必變而通之。乃得無礙。”라고 한 것은 훈민정음의 창제 목적이 일차적으로 우리말 표기에 있음을 말해준다.

이상의 논거를 근거로 하여 훈민정음 창제의 목적은 어디까지나 우리말 표기를 우선하였으며

한자음의 표기는 부차적인 목적이었다고 할 수 있다. 집현전 학자들도 이러한 상황을 읽고 합자의 방법으로 두루 변통이 가능하다는 것을 밝히고 있다. 결론적으로 이 대목은 여러 가지 의미로 해석이 가능하다. 먼저 '國之語音' 곧, '나라의 말은'이 뜻하는 바는 조선의 입말과 글말에서 입말만 있고 글말이 없음을 말한다. 당시 조선에서는 글말은 한자를 빌려 쓴 이두나 구결뿐이었다. '異乎中國'은 '異乎中國之語音'의 의미로 해석한다면 역시 중국의 입말과 글말을 뜻한다. 곧 조선과 중국의 입말도 다르고 글말은 중국의 한자밖에 없으니 조선의 글말을 한자로 적기에 부적당함을 말한다. 따라서 '與文字不相流通'은 중국 한자로는 조선의 입말을 적어서 소통할 수 없으며, 중국의 입말과 조선의 입말이 서로 소통되지 않음을 뜻한다.

2) 상형이자방고전象形而字倣古篆에 대한 해석

《훈민정음》 해례에 나오는 '象形而字倣古篆'이라는 대목에 대해 매우 다양한 해석들이 있다. 이 내용과 비슷한 기록으로 세종 25년(1443) 계해 12월 조에 "이달에 임금이 친히 언문 28자를 지었는데, 그 글자는 옛 전자를 모방하고, 초성, 중성, 종성으로 나누어 합한 연후에야 글자를 이루었다[[1]"는 내용을 면밀하게 분석해 보면 '其字'의 개념은 초, 종, 종성으로 분리하기 이전의 곧 C+V+C로 구성된 음절글자를 말합니다. 따라서 초, 중, 종성을 합한 글자의 모양은 방괘형으로 옛 전자의 꼴임을 의미하는 것이지요. 자모는 발음 기관의 모양을 본뜬 것이고 자모를 모아쓴음절글자는 고전을 모방했다는 의미이다. 따라서 언문 28자의 낱글자가 옛 전자를 모방했다는 견해는 타당성이 없을 수밖에 없다. 한글과 마찬가지로 거란 대소자나 여진 소자의 모아쓰기 방식은 한글의 음절글자의 모양과 마찬가지로 옛 전자와 같은 방괘형네모형 문자이다.

실록에서 "是月。上親制諺文二十八字。其字倣古篆。分爲初中終聲。合之然後乃成字。"이라는 내용은 세종이 한글을 창제했다는 최초의 자료이다. 매우 간략하지만 한글 창제와 관련된 핵심적인 내용이 담겨 있다. ① "임금께서 친히 제작하였다上親制"에서 한글의 창제자가 세종임을, ② "언문 28자諺文二十八字"에서 한글 명칭이 '언문'이고 글자가 28자임을, ③ "그 글자는 고전을 모방하였으며其字倣古篆"에서 초, 중, 종을 합자하여 모아쓰기를 한 음절글자가 고전자古篆字를 모방했음을바로 뒤에 자字가 초, 중, 종성으로 나눌 수 있다는 말에 근거하여 낱글자 28자를 의미하는 것이 아니라 C+V+C로 구성된 한 음절글자꼴이 옛 전자를 모방하였다는 의미, ④ "그 글자는 고전을 모방하였으며 그 글자를 분해하면 초, 중, 종성으로 구성되어 있고, 한 음절 단위의 글자로 합한 이후 글자의 모양은 고전, 옛 한자 글꼴을 모방한 방괘형 곧 네모형임을, ⑤ "무릇 조선의 말뿐만 아니라 중국 한자나 주변 나라와 심지어 조선 내의 이어변두리말도 다 글로 쓸 수 있다[2]]"는 표음문자임을, ⑥ "글꼴은 비록 간략하지만 전환하는 것이 무궁하고[3]"라고 하여 28자는 제한적 음소문자일 뿐만 아니라 합자를 통해 동아시아의 여러 문자를 표기할 수 있는 표음문자 곧 음성문자임을, ⑦ "이것을 훈민정음이라 한다[是謂訓民正音]"라고 하여 우리말을 표기하는 제한적 음소문자인 '언문' 28자는 세종이 직접 창제하였음을 밝히고 있다. 먼저 '언문'과 '훈민정음' 명칭에 대한 명확한 정의를 지웠으며, 또 "其字倣古篆, 分爲初中終聲"를 뒷 구절의 '分爲'의 전제가 '其字'이기 때문에 자소인 'ㄱ, ㄴ, ㄷ'과 같은 낱글자가고전자에 기원했다는 학설은 전면 제고될

---

1 是月。上親制諺文二十八字。其字倣古篆。分爲初中終聲。合之然後乃成字。]

2 [凡干文字及本國俚語, 皆可得而書

3 [字雖簡要, 轉換無窮]

필요가 있다. 곧 초, 중, 종을 모아쓴 글꼴이 방괘형인고전자와 같다는 의미이지요. 모아쓰기를 한 거란대자나여진소자와 같이 한 자형으로 구성된 글자꼴이 곧 방괘형이라는 사실을 분명하게 밝힌 내용이다.

3) "凡字必合而成音" 규정에 대한 새로운 해석

《훈민정음》 예의 규정으로 소위 성음법이라고 알려져 있는 "무릇 글자는 반드시 합해야 음을 이루니[1]"라는 내용에 대한 새로운 해석이 필요하다. 이 규정은 단순한 성음의 방법을 논의한 내용이 아닌 음절의 구성에 대한 논의이기 때문에 성음법이 아닌 성절법 규정이라고 하는 것이 옳다. 그리고 이 규정으로 인해 한자음 표기가 여러 차례 걸쳐 표기방식이 변개된 것이다.

以初中終合成之字言之,초중종성의 합성된 글자로 말할진대, 《훈민정음》 해례 〈제자해〉

在於中聲初終合而成音중성에 있어서 초종성이 합하여 음절을 이루나니, 《훈민정음》 해례 〈제자해〉

中聲者 居字韻之中 合初終而成音중성이란 자운의 한 가운데에 있어서 초성과 종성과 음절을 이루는 것, 《훈민정음》 해례 〈중성해〉

終聲者 承初中而成字韻종성이란 초성과 중성을 받아서 자운을 이루니, 《훈민정음》 해례 〈종성해〉

初中終三聲 合而成字초중종 3성을 합하여 글자를 이루니, 《훈민정음》 해례 〈합자해〉

凡字音 必有終聲무릇 자음에는 반드시 종성이 있어야 하니, 《사성통고》 〈범례〉

凡字皆有初中終三聲 必將三聲併合 然後乃成一字무릇 하나의 자음은 모두 초중종성을 갖추고 있으니

반드시 삼성을 가지고 아우른 다음에야 곧 하나의 자음음절을 이룬다., 《번역노걸대박통사》 〈범례〉

"凡字必合而成音무릇 글자는 반드시 합해야 음을 이루니"의 규정은 한글자의 음절을 구성하기 위해서는 반드시 초중종 삼성이 있어야 한다는 말이다. 특히 위의 《훈민정음》 〈제자해〉 규정에 따르면 성음에 대한 규정이 아니라 '成之字' 곧 음절의 구성 요건임을 알 수가 있다. 《훈민정음》 해례 〈종성해〉 규정이나 《번역노걸대박통사》 〈범례〉에는 "終聲者 承初中而成字韻종성이란 초성과 중성을 받아서 자운을 이루니"라고 하여 성자成字 규정임을 알 수 있다. 종래 성음법 규정이라는 용어가 적절하지 않다는 것을 알 수 있다. 성음은 초성이나 중성을 따로 떼어내어도 각각 소리를 이루기 때문에 '성음절' 규정임을 알 수가 있다.

그런데 고유어의 표기와 한자음의 표기에서 이 성음절 규정이 각기 달리 적용되었다. 곧 고유어에 대한 표기에서는 C+V+zero음절구성이더라도 종성 자리를 비워두는데 그 근거로 《훈민정음》 해례 〈종성해〉에 "且ㅇ聲淡而虛 不必用於終 而中聲可得成音也또 ㅇ은 소리가 담하고 허하여 반드시 종성으로 쓰지 않더라도 중성이 음을 이룰 수 있나니"라고 하여 이 성음절 규정에서 제외를 시켰다. 그러나 한자음 표기에서는 이 성음절 규정으로 인해 표기법의 변개가 여러 차례 진행되었다. 《동국정운》식 한자음 표기에서 종성이 없는 'ㅱ'는운미음 [w]을 표기한 것이다. 훈민정음 창제 이후 한자음의 표기는 《동국정운》이 제정되기 이전과 그 이후 기간 동안 차이를 보인다. 특히 -p, -t, -k 입성운미의 표기가 《훈민정음》 해례에서는 '-t'운미인 '彆'을 '볋'으로 표기하였고 '-w' 운미

---

[1] 凡字必合而成音

글자인 ‘虯’도 ‘뀨’로 ‘-j’ 운미인 ‘快’도 ‘쾌’로 표기하여 ‘ㅇ’을 표기하지 않았다. 한자음의 종성은 양운미-m, -n, -ŋ[1], 음운미-ㅇ, 입성운미-p, -t, -k가 있는데 이들 종성의 표기법이 《훈민정음》 해례 이후 《육조법보단경언해》에 이르는 시기 동안 특히 《동국정운》에서는 역시 종성에서 지止섭, 우遇섭, 과果섭, 가假섭, 해蟹섭에 속하는 한자음에는 종성에 ‘ㅇ’자를 표기하였다. 음운미인 지支섭 상하 계열인 운복 아래에 ‘ㅇ’를 표기하였는데 이 역시 속한자음 표기에서는 ‘ㅇ’를 넣지 않았다. 그리고 효效섭, 유流섭의 ‘ㅱ’표기로 진臻섭과 산山섭의 ‘-t’운미인 경우 ‘-ㄹㆆ’을 표기하여 입성운미를 3성 체계에 따라 표기를 달리하였다.[2]

《동국정운》의 한자음 표기 규정에 그대로 적용되었으나 얼마가지 않아서 폐기처분 될 수밖에 없게 되었다. 중국의 입성 표기가 우리니라에서 어떻게 받아드릴 것인지 변개의 과정을 거친 예이다. 또 다른 한 편으로는 한자음 입성 글자 가운데 음성 입성자 ‘-p, -t, -k’가 당시 중국의 북방음에서는 이미 소실되었는데도 남방 고음을 그대로 반영시키게 되는 결과를 가져 왔다. 입성자 ‘-t’의 표기는 《동국정운》에서는 ‘-ㄹㆆ’으로 표기하다가 《홍무정운역훈》이나 《사성통해》 계열에서는 다시 ‘ㄷ’으로 표기되는 등의 혼란을 야기시킨 주요한 원인이 되었다. 중국에서 들어온 한자음 가운데, ‘-t’ 입성이었던 것이 우리나라에서는 모두 ‘–ㄹl’로 발음되어 여기에서는 원래의 음대로 ‘–ㄷ-t’음으로 발음하라고 규정한 것인데, 1447년세종 29에 편찬 완료된 《동국정운》에서는 소위 ‘以影補來’식 표기법을 택하여 한자음의 ‘-ㄷ’입성 표기에 ‘ㄹㆆ’을 사용했다.

중국 북방음에서는 이미 당나라와 오대시기에입성운미가 약화되기 시작하여 14세기에는 성문패쇄음으로 바뀌었으며 송나라 시대에는 약화과정에 놓였던 것이다. 현대 중국어에서는 북방어에서는 완전 탈락하였고 남방 오방언권에서는 성문패쇄음으로 일부 잔존하고 있었다. 따라서 조선에서는 이를 어떻게 받아드려야 할지 문제가 될 수밖에 없었다. ‘ㅂ’자는 순음으로 전청의 글자로 ‘彆’자의 첫소리 곧 [p, b]와 같다. 《동국정운》의 한자음으로는 ‘벼/입성’이다. 《훈민정음》 해례에서는 ‘볃’으로 표기하였고 국역본에서는 《동국정운》의 한자음 표기와 동일한 ‘벼’로 표기하였다. 훈민정음 창제 이후 해례와 《동국정운》의운서를 제작하는 과정에서 종성 입성자의 표기 방식이 변개되었음을 확인할 수 있다. 한자음 표기에서 입성자의 처리 방식이 《월인천강지곡》에서는 음성 운미의 한자음은 곧 ‘-ㅇ’ 步[뽀], 慈[쯔ㆍ], ‘-j’ 快[쾌], ‘-w’

---

[1] 16세기에 들어 양운미m〉 n의 변화를 반영하는 침侵·감監·염廉운미가 진眞·한寒·선先운미와 합류하였음을 보여준다

2최세진의《번역노걸대박통사》〈범례〉에 의하면 몽고운에서‘소蕭, 효爻, 우尤’ 등 평, 상, 거 삼성의 각운과 ‘약藥’운에는 ‘ㅱ’로 종성을 삼았다고 하는데‘소蕭, 효爻, 우尤’ 등의 운에 그대로 ‘ㅱ’의 종성을 쫓고 오직‘약藥’운에만 그 입성을 보이기 위하여 전청의‘ㅸ’로 바꾼 것으로 보인다. 섭攝의 명칭은 사성에 따라 한자 자표가 다르기 때문에 평·상·거·입 가운데 어떤 자표를 사용하는 가에 따라 사용자에 따라 명칭이 다를 수 있다. 거성을 기준으로 한 ‘효效’섭을 평성으로 기준하면 ‘소蕭’섭이 되고 ‘류流’섭을 평성을 기준으로 ‘우尤’섭이라고 하기도 하며 ‘우遇’섭은 평성을 기준으로 ‘우虞’섭이라는 용어도 사용한다.

효效섭			
平	上	去	入
豪	皓	號	○
肴	巧	效	○
宵	小	笑	○
蕭	篠	嘯	○

류流섭			
平	上	去	入
侯	厚	侯	○
尤	有	宥	○
幽	黝	幼	○

우遇섭			
平	上	去	入
模	姥	暮	○
語	魚	御	○
虞	麌	遇	○

後[:ㆅㅜ]처럼 표기하여 훈민정음 언해의 표기와 차이를 보여준다. 다만 입성자 '-p, -t, -k' 가운데 '-t'는 해례에서는 'ㄷ'으로 《동국정운》에서는 '-ㄹㆆ'로 표기하다가 《육조법보단경언해》에서부터 'ㄹ'로 바뀌었다. '快쾌', 'ᄢ뀨'해례 15ㄱ과 '業ㅇㅓㅂ'해례 15ㄱ, '卽즉'해례 16ㄱ, '彆별'해례 17ㄴ에서와 같이 해례의 한자음 표기에는 일체의 방점에 생략되어 있다. 곧 해례의 한자음 표기는 《동국정운》 한자음 표기 규정이 마련되기 이전의 모습이라고 할 수 있다. 결국 이 규정은 한자음 표기를 고려한 것으로 《동국정운》의 한자음 표기 규정에 그대로 적용되었으나 얼마가지 않아서 폐기처분될 수밖에 없게 되었다. 또 다른 한 편으로는 한자음 입성 글자 가운데 음성 입성자 '-p, -t, -k'가 북방음에서는 이미 소실되었는데도 남방 고음을 그대로 반영시키게 되는 결과를 가져 왔다.

3. 맺는말

세계 최고의 글자라고 자랑하는 훈민정음의 원전과 관련된 영인 이본 간에 이와 같은 중대한 오류 문제가 있다는 사실 그 자체가 믿기 힘들 정도이다. 아마 첩운권점 표기는 후대에 추가로 기록했거나 영인본의 오류가 답습되는 과정에서 생겨난 문제가 아닌가 추정할 수 있다. 그러나 꼭 그렇게 단언할 문제가 아니기 때문에 왜 이러한 일이 일어났는지 추후 정밀하게 검토해야 할 과제이다. 그뿐 아니라 당대 최고의 학자인 세종을 비롯한 정인지 등이 편찬한 원본 그 자체에도 눈에 띄는 오류가 어찌하여 생길 수 있다는 말인가? 한글 서체 연구의 출발점이자 종착점이라고 할 수 있는 '훈민정음'과 한글 필사체에 나타나는 각종 서체 연구는 아직 많은 미지의 영역이 남아 있음을 강조하지 않을 수 없다. '훈민정음'에 담겨 있는 무변광대한타이포그래피로서의 철학적 원리를 천착해야 한다. 한글 타이포그래피 연구의 출발점이자 귀결점이 바로 '훈민정음'임을 강조해 둔다.

ЯНА ЛИНГВОПОЭТИКАНИНГ БОШҚА ФИЛОЛОГИК ФАНЛАРГА МУНОСАБАТИ ҲАҚИДА

ф.ф.д., проф. Мирзаев И.К. СамДУ

Annotation: The notion, subject, object and relations of lingvopoetics to other philological subjects are analysed in this article

Key words: linguistics, literature study, poem studying, poetics, lingvopoetics, philology, language of literary work, language critics, stylistics.

Маълумки, тилшунослик, адабиётшунослик ва шеършуносликни бирлаштириб, филологиянинг яхлитлигини таъминлаш ва шу йўл билан филология илми ва таълимини тубдан янгилаш вазифасини ўз зиммасига олган лингвопоэтика кеча пайдо бўлган эмас.

Бизда ҳам, бошқа юртларда (масалан, Россияда) ҳам октябрь тўнтаришига қадар бадиий, поэтик матн яхлит лисоний-адабий ҳодиса сифатида ўрганилган. Буни биз мумтоз таълим тарихида ҳам, Ф.И.Буслаевнинг "Преподавание отечественного языка" ("Ватан тилини ўқитиш") номли китобида (1874 й.) ҳам кўрамиз.

Ижтимоий-сиёсий тузумнинг ўзгариши натижасида яхлит илмий ва амалий фан сифатида узоқ даврлар амал қилган филология 20-асрнинг 10-йиллари охири ва йигирманчи йиллари бошларида тилшуносликка, адабиётшуносликка ва шеършуносликка парчаланиб кетди, ўша асрнинг 20-йилларидаёқ унинг яхлитлигини таъминлашга қаратилган ҳаракатлар ҳам бошланиб кетди [Бу ҳақда қаранг: Григорьев; Мирзаев]. Шу ҳаракатлар натижаси ўлароқ Прага тилшунослик мактаби, ўнлаб фундаментал асарлар юзага келди. Ниҳоят, XX асрнинг 70-йиллари охирида В.П. Григорьевнинг жуда катта шов-шувларга сабаб бўлган, лингвопоэтик таҳлил намунаси сифатида эътироф этилган, ўзига хос истиқболли фан сифатида кейинчалик лингвипоэтиканинг оммалашувига сабаб бўлган "Поэтика слова" ("Сўз поэтикаси") китоби (1979 й.) босилиб чиқди. Шундан кейин Москва, Санк-Петербург ва бошқа жойларда лингвопоэтикага бағишланган номзодлик ва докторлик диссертациялари ҳимоя қилинди, мақола ва монографиялар чоп этилди. Бироқ у ўтган асрнинг 90-йиллари охирида стилистика билан аралаштириб юборилди. Ҳатто, ўнлаб йиллар стилистика билан шуғулланган фан докторлари ҳам лингвопоэтикага "шўнғиб" кетдилар ва пировард натижада

кишилар онгида лингвопоэтика ҳам стилистикага ўхшаган фан экан-да, деган фикр қарор топди. Бу ҳолат бизни яна лингвопоэтиканинг бошқа турдош фанларга муносабати ҳақида сўз юритишга ундади.

Москва Давлат университети профессори А.А.Липгартнинг “Основы лингвопоэтики” (“Лингвопоэтика асослари”) номли монографияси (-М.: ЛИБРОКОМ, 2009) лингвопоэтика назарияси ва методи, унинг лингвостилистика ва адабиётшунослик билан алоқаси масалаларига бағишланаган бўлса-да, айнан шу алоқани ундан қарийб 40 йил илгари ёритиб берган В.Г.Григорьевнинг номи “Сўз боши”да ҳам, адабиётлар рўйхатига хам тилга олинмаган.

Проф. А.А.Липгард тилшунослик, адабиётшунослик ва шеършунослик фанларини яққалам қилиб, филологиянинг яхлитлигини таъминлашга ва ўз сайъ-ҳаракатлари билан лингвопоэтиканинг шаклланишига катта хизматлар қилган улкан татқиқотчиларнинг (Б.Арватов, П.Медведев, Ю.Тинянов, Р.Якобсон, А.Потебня, О.Винокур, Я.Мукаржовский, Р.Уэллес, Г.Женет, Рифатер, А.Тимофеев, В.Тинянов, ОПОЯзчилар, Прага тилшунослик мактаби вакиллари) номлари ўрнига лингвопоэтикага алоқаси бўлмаган, фақат бадиий матннинг лингвистик таҳлили билан шуғулланган олимларнинг исм-шарифлари катта эҳтиром билан тилга олинган.

Холбуки, муаллиф ўтмиш меросга нисбатан чиройли фикрлар билдирган: “Критическая оценка трудов предшественников неизбежна и необходима, без этого научная мысль заходит в тупик и работа ученого превращается в подбор нужных цитат и в непрерывное компилирование (и потому не правы те, кто пападает в дуругую крайность и болезненно реагирует на критические замечания вообще и на критические замечания в адрес признанных авторитетов, в частности)” [Липгард 2009, 3].

В.П.Григорьевнинг олти бобдан (1. Лингвистик поэтика ва филологиянинг яхлитлиги. 2. Поэтик тил (ПТ) лингвопоэтиканинг объекти сифатида. 3. Поэтик тилда сўз тузилиши ҳақида. 4. Сўздан образга. 5. Метафора – қиёслашлар. 6. Параномик аттракция) иборат “Поэтика слова” номли монографияси билан танишишнинг ўзиёқ лингвопоэтика А.А. Липгард талқинидаги фан эмаслигини кўрсатади. Сўзимиз исботи учун ушбу монографиянинг биринчи боби (“Лингвистик поэтиканинг ҳозирги мақоми”) фасллари номларини келтирамиз:

1-§. Умумий масалалар.

1.0. Тушуниш муаммоси.

1.1. ЛП ва матн лингвистикаси.

1.2. Ўзгариш категорияси ва “поэзия грамматикаси”.

1.3. ЛП тарихидан.

2-§. Чекинишлар амалиёти.

2.1. ЛП ва БАТ (Бадиий асар тили).

2.2. ЛП ва стилистика.

2.3. ЛП ва нутқ маданияти.

2.4. ЛП ва оғазки нутқ маданияти.

3-§. ЛП ва “ёрдамчи (подсобное) тилшунослик.

3.0. Тилшунослик ва поэтика.

3.1. “Ярим тилшунослик” поэтикалари.

3.2. ЛП ва шеършунослик.

4-§. ЛП ва “тил танқид” (ЛТ).

4.0. Меъёрий баҳолашлар.

4.1. “Жонсараклик” “Шошиб иш кўриш”.

4.2. Филологик триада ва лисоний танқид.

5-§. ЛП предмети ва унинг вазифалари.

5.0. ЛПнинг таърифи.

5.1. ЛП нинг филологик фанлар тизимидаги ўрни.

XX асрнинг ўрталарига келиб, энг аввало, Ф.дў Соссюрнинг “Cours de linguistique générale” китоби таъсирида тилшуносликнинг предмети кенгайди, табиий тиллар билан бир қаторда сунъий тиллар, структур тилшунослик, математик ва компьютер лингвистикаси, прагмалингвистика ва б. илмий йўналишлар пайдо бўлди, тилшуносликда, айтиш мумкин бўлса, инқилоб ясаган ОПОЯз (Поэтик тил бўлими) ва Прага тилшунослик мактаблари шаклланди.

Тилшунослик предметининг кенгайиши айни пайтда филологиянинг яхлитлигини сақлаш, аниқроғи, тиклаш вазифасини кўндаланг қилиб қўйди. “В противном случае языкознание рискует или не охватить важные для него новые (или по-новому понимаемые старые) объекты исследования,

или охватить их не в специфике данной формы движения языковой материи, а лишь формально, не по существу” [Григорев, 1979, 7].

Бироқ филологиянинг яхлитлигини таъминлаш ва шу йўл билан матн таҳлили ва таълимини йўлга қўйиш осон кечадиган иш эмас. Бунинг учун тилшунос, адабиётшунос ва шеършунослар бирлашишлари, бутун эътиборни илм ва таълим самарадорлигини тубдан янгилашга ҳаракат қилишлари керак. Бошқача айтганда, тилшунос, адабиёт ва адабиётшуносликни, адабиётшунос тил ва тилшуносликни, ҳар иккаласи шеър ва шеършуносликни чуқур эгаллаган бўлишлари лозим. Чунки матнни фақат тилшунослик, адабиётшунослик ёки шеършунослик нуқтаи назаридан ўрганиш бирёқлама, филологиянинг табиатига мос келмайдиган ўрганишдир.

Лингвопоэтиканинг предмети, объекти ва таърифи В.П. Григорьев томонидан қуйидагича белгиланган. Лингвопоэтиканинг *предмети* – тилнинг турли кўринишларда намоён бўладиган ижодий (креатив) томони; *объекти* бадиий асар тилидир. Лингвипоэтика тилшунослик, адабиётшунослик, шеършунослик, тил танқиди ва адабиёт танқиди кесишган жойда пайдо бўлган иккитомонлама (лозим бўлса, тўрттомонлама) фан бўлиб, *тил поэтикасини* ўрганади.

В.П. Григорьев лингвопоэтиканинг филологик фанлар сирасидаги ўрнини қуйидаги чизмаларда шундай акс эттирган[1]

1-чизма

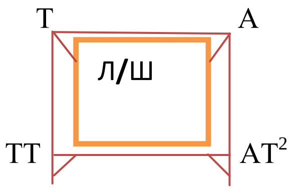

2-чизма

Адабиётлар

1. Григорьев В.П. Поэтика слова. – М.: Наука, 1979.
2. Григорьев В.П. О задачах лингвистической поэтики // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз., 1966, №6.
3. Григорьев В.П. Лингвистическая поэтика и «языковая критика» // Язык и стиль писателя в литературно-критическом анализе художественного произведения. – Кишинев: Штиинца, 1977.
4. Григорьев В.П. Лингвистик поэтиканинг ҳозирги мақоми. Рус тилидан Ибодулла Мирзаев таржимаси. «Филология-6». Илмий мақолалар тўплами. –С.: СамДУ, 2004. 147-150-бетлар.
5. Липгарт А.А. Основы лингвопоэтики. –М.: ЛИБРОКОМ, 2009.
6. Мирзаев И.К. Проблемы лингвопоэтической интерпретации стихотворного текста. Автореф. дисс. док. филол. наук. – Т.: Институт языкознания АН УзССР, 1992 (рус ва ўзбек тилларида).
7. Мирзаев И.К. Прага тилшунослик мактаби ва лингвопоэтика. // Тафаккур ва талқин. – Жиззах, ЖизДПИ, 2016. 74-76-бетлар.
8. Мирзаев И.К. Прага тилшунослик мактаби ва тил поэтикаси. // Стилистика ва прагматика / Илмий-назарий конференция материаллари, 2010 йил 4-5 июн. – С.: СамДУ, 2010. 63-71-бетлар.
9. Мирзаев И.К. Прага тилшунослик мактаби // Истиқлол ва тилшунослик муаммолари. Проф. Б.Ўринбоев тав. 70 йиллигига бағишланган илмий анжуман материаллари. Самарқанд, 2006, 2-3-июнь.
10. Мирзаев И.К. Роман Якобсон, поэтика ва у билан боғлиқ айрим мулоҳазалар // Замонавий бадиий адабиётда альтернатив поэтика // Республика илмий-назарий конференция материаллари, Самарқанд, СамДЧТИ, 2012, 21-25-бетлар.
11. Мирзаев И.К. В.П.Григоревнинг “Сўз поэтикаси” китоби ҳақида. // Ўзбекистонда филология илми ва таълими: натижа ва истиқбол. Республика филолог-олимлари анжумани материаллари. 2-жилд. – Самарқанд, СамДУ, 2016, 11-12-ноябр. 16-19-бетлар.

---

[1] Докторик диссертациялари асосида ўзбек тилида чоп этилган айрим монографияларда шу чизмалар муаллифи ва манбаи кўрсатилмасдан айнан келтирилган.
[2] Т – тилшунослик, А – адабиётшунослик, ТТ – тил танқиди, АТ – адабиёт танқиди.

12.Genette G. langage poétique, poétique du langage // Information sur les sciences sociales, 1968, vol. 7, w2.

ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО КОНЦЕПТОЛОГИЯСИГА ЭГА ПАРЕМАЛАРНИНГ ЎЗБЕК ЛИСОНИЙ ОНГИДАГИ ЎРНИ

ф.ф.д., проф. Шаҳобиддинова Ш.Ҳ.,
Каримова М. АнДУ докторанти.

Annotation: This report deals with the place of the paremswith the conceptology of crime and punishment in the linguistic consciousness of Uzbeks. The linguistic picture of the world is described. The essence of the problem will open on the example of specific pairs.
Keywords: linguistic picture of the world, parems, language, language sign, law

Оламнинг лисоний манзараси халқ менталитетининг тил орқали ифодаси бўлиб, унда халқнинг диний-дунёвий-тарихий-ижтимоий-гендер ва бошқа қарашлари ўз аксини топади. Дунёни инсон ўз тилида қандай шакллантирса, демак, шундай кўраётган бўлади. З.Д.Поповава И.А.Стернинфикрича, оламнинг лисоний манзараси “бу тил бирликларида мустаҳкамланган бир халқнинг ривожланиш босқичида воқелик ҳақидаги одамларнинг ғоялари тўпламидир. Тил белгилари маъноларида акс эттирилган воқелик ғояси – дунёнинг лингвистик артикуляцияси, сўзлар, маълумотлар ва дунё тизимига киритилган нарсалар ва дунё тизимига киритилган нарсалар ҳамда ҳодисаларнинг лингвистик тартибга солинишидир.”[Попова, Стернин 2010:54]

Дунёнинг лисоний манзарасини тавсифлашда паремалар алоҳида ўрин тутади. Кейинги пайтда бу борада диққатга сазовор тадқиқотлар олиб борилмоқда.Бу тадқиқотларда паремаларга бир неча йўналишларда – этнолингвистик, лингвокультрологик, психолингвистик, когнитив ва ҳкз. ёндашилмоқда.

Жамият турли қатламларга бўлинади. Ҳар бир қатлам ўз баҳосига эга ва бу баҳони одатда бошқа қатлам вакиллари берадилар. Бу баҳонинг объективлиги – бошқа масала. Тилшуносларни ушбу баҳонинг лисоний ифодаси қизиқтиради. Жиноятга мойиллик жамият томонидан қатъий қораланади. Жиноят атамаси термин сифатида қуйидаги мазмунга эга: “Жиноят қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмиш.”[Wikipedia.org] Муайян ҳаракатни жиноят деб топиш, албатта, унга муқаррар жазони назарда тутади.

Шунга алоҳида эътибор қаратиш лозимки, бирор ҳаракатни жиноят деб баҳолаш ва ижтимоий хавф даражасини белгилашда қонуний, ижтимоий, шахсий қарашлар бир-биридан фарқланади. Қонунан жиноят деб топилган ҳаракатлар урф-одатларга кўра мутлақо аксинча баҳоланиши мумкин: масалан, бир йигит бир қиз билан учрашиб юрибди. Ўзбек халқи миллий онгида бу жуда айбли ҳодиса. Қонунан эса бу ҳодиса умуман жиноят ҳисобланмайди. Агар бу йигит ва қиз никоҳ узвлари билан боғланмай жинсий муносабатга киришса, ўзаро келишмовчилик бўлмаса, қонун уларни ҳеч бирини жиноятчи деб ҳисобламайди. Лекин халқ уларнинг нафақат ҳар иккисини, ҳар иккисининг яқин қариндошларини ва шундай алоқадан туғилган фарзандларини айбли деб ҳисоблайди.

Тил ижтимоий ҳодиса бўлгани сабаб умуммиллий қарашлар унда ўз аксини топади.

Айрим паремаларга эътибор қаратсак: Қилмиш – қидирмиш.Қозонга яқин юрсанг, қораси юқади. Ким қилмагай, ким тормагай. Ушбу паремаларда жиноят ва жазо концептологияси яққол ифодаланган – сабаб-оқибат сифатида воқеланган. Юқорида таъкидланганидек, жиноят деб баҳоланиши баҳсли бўлган, бироқ халқ лисоний онгида жазоли оқибат муқаррар бўлган ҳолатлар баҳоси қуйидаги паремаларда яққол кўринади: Итдан бўлган қурбонликка ярамас. Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди. Сассиқ оғиздан сассиқ сўз. Кўр кўрни қоронғида топади.

Жиноятга мойиллардан эҳтиёт бўлиш ҳам алоҳида масаладир. Бу ҳодисага доир паремалар ҳам анчагина: Чаённинг иши ниш санчмоқ.Илондан сут, чаёндан бол кутма.Қазисан, қартасан, асли наслингга тортасан.Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди.Туяга нега бўйнинг эгри дейишса, қаерим тўғри деган экан.Қозонга яқин юрсанг, қораси юқади. Илон боласи илон, чаён боласи чаён.

Бу паремалар маълум бир ҳаракати ижтимоий қоралашга сабаб бўлган шахсларга нисбатан қўлланилади. Мазмун таркибида айблов концепти ўз аксини топган. Бу шу типдаги, бироқ айблов концептига эга бўлмаган паремалар билан қиёсда яққол кўринади. Масалан, қазисан, қартасан, асли наслингга тортасан, қарға қарғанинг кўзини чўқимайди каби паремалар наслларнинг боғлиқлиги, бир ғоя атрофида бирлашган кишиларнинг ҳамкорлигини ифодалайди. Худди шу жиҳатлар ижобий баҳоланганда, султон суягини хўрламас, палаги тоза, асл мол айнимас каби паремалар ишлатилади.

Бу хил паремалар инглиз, рус тилларида ҳам учрайди. Уларни ўзаро қиёслаб ўрганиш нафақат тилшунослик, балки ҳуқуқий ва фалсафий фанлар тадқиқи учун ҳам муҳимдир. Халқнинг лисоний онгида сақланиб келаётган бу мазмундаги тил бирликларини таҳлили қонунчилик ҳужжатларининг ҳам халқона бўлишини таъминлашда зарурийдир.

Адабиётлар:

1.Wikipedia.org

2. Попова, З.Д., И.А.Стернин Когнитивная лингвистика –М.:АСТ:Восток-Запад, 2010. –314с.

WRITING EDUCATION AT UNIVERSITIES USING PARAGRAPHS

Yoo,Ok-soon (Sunchon Univ. Korea)

Abstract. The purpose of this study was to see instruction methods for writing paragraphs based on materials that can improve the communication skills of the learning community through collaborative learning in writing education at universities. This is also a discourse on collaborative learning in teams that can secure objectivity through interaction with peers during the writing process to internalize their knowledge. Conducting a collaborative writing activity by forming learning communities with students who are in competition with each other inevitably brings trials and errors. Despite this, the discourse on collaborative learning must continue because the goal of eduction is to foster writing capabilities that allow students to communicate with the learning community and with the world.

Writing is a subject that is difficult to acquire or make an educational achievement in a short period of time. Specific writing education methods are needed to bring maximum effect during a semester of 15 weeks to have students be able to write well. To write well, reading and writing must happen at once. Making questions help students not only understand the key content of a text but also understand the hierarchy of sentences and paragraphs. In addition, writing paragraphs is a writing method that allows you to re-structure the key point of a text. Writing a paragraph can be applied to reflective free writing, writing an analysis of a text, writing an exploratory text by theme and a film review, depending on the level of the learner. Writing education using paragraph writing not only gives spontaneity and confidence in writing through a collaborative process of discovery and exploration, but also an opportunity to commuicate with the world.

Keywords: Writing education at universities, making questions, writing paragraphs, collaborative learning, text analysis, film review

문단을 활용한 대학 글쓰기 교육

<目次>

1. 머리말
2. 단계별 문단 쓰기
3. 영화 텍스트 분석과 문단 쓰기
4. 문단 활용 글쓰기 효과
5. 맺음말

1. 머리말

이 연구는 대학 글쓰기 교육에서 영화 텍스트 기반 자료를 분석하여 문단 단위로 재구성하는 글쓰기 훈련을 통해 ‘영화관람평’ 쓰기를 수행한 교수학습 과정에 대한 논의이다. 학습자들은 조별 협력학습을 통해 영화 텍스트와 관련된 자료를 어휘 단위에서 문장 단위, 문단 단위, 텍스트 단위까지 주제별로 분석하는 학습자 중심의 자기주도적인 학습을 단계별로 수행하였다. 학습자들은 질문 만들기 협력학습을 통해 다양한 문종의 텍스트를 독해, 요약, 해석, 분석 등의 상호작용 속에서 영화관람평에 필요한 글읽기와 글쓰기를 병행하였다. 특히, 문단 쓰기는 1문단 쓰기를 200자 내외에서 시작하여 500자 내외까지 확장하며 글쓰기 연습을 진행하였다. 글쓰기 연습은 문단 쓰기를 중심으로 학습활동을 수행했하고 중심 문장을 두괄식으로 배치하여 필자이자 독자인 학습자들이

효과적인 글쓰기 표현법과 글의 구조을 체득하게 하였다.

영국의 Read(1995)는 “문장으로 말하고 문단으로 생각한다.”라고 하며 하나의 완성된 의미 단위로 문단을 중시하였다. 기존 글쓰기 교육은 형식적 글쓰기 이론의 영향으로 맞춤법이나 국어 규범을 익히는 문장 단위와 평가 중심의 글쓰기 교육에 치중하여 학습자들이 글쓰기에 대한 두려움과 거부감을 갖게 되었다. 학문공동체에 진입한 대학교 신입생 학습자들이 필수 교양 과정인 대학 글쓰기 수업에서 구어체적 표현보다는 자신의 생각을 논리적으로 표현할 수 있는 소통적 차원의 글쓰기 교육이 이루어지도록 해야 한다. 글쓰기 교육이 학습들의 소통역량을 향상시키기 위한 차원의 교육을 실현하기 위해서는 생각을 이해하고 표현할 수 있는 의미 단위로 글쓰기 활동이 확장해야 한다. 이는 문장 단위를 넘어서 문단 단위의 글쓰기 방법에 관한 연구 논의[1]를 통해 글쓰기에 대한 자신감을 높이고 과정 중심의 협력 글쓰기 방안을 구체화하여 본격적인 논의[2]에서 시작할 수 있다.

글쓰기 교육의 목표와 방향성 관련 최근 논의에서 김현정(2018:40)은[3] ‘현재 대학 글쓰기 교육 분야의 연구자들은 대학 글쓰기 교육의 목표를 단순히 바른 문장 쓰기를 바탕으로 한 문장력 향상으로 국한하지 않고 있다. 기본적으로 의사소통 능력의 측면에서 글쓰기 교육의 목표와 방향성을 인식하되 이와 더불어 사고력 계발과 성찰의 기회 제공으로서 글쓰기 교육을 인식하는 경향이 높다.’고 하였다. 이는 대학 글쓰기 교육의 목표가 자기 성찰과 표현을 통한 학문적 소통역량을 향상시키는 방향으로 필수 교양 교과목의 정체성을 확보해 가고 있음을 엿볼 수 있다. 학문의 발견과 탐색의 과정을 실제적이고 실천적으로 수행하기 위해 조별 협력학습을 통한 학습자 중심의 교수학습 방안을 제시하고자 한다. 이 연구의 주요 논의 방안은 문단 쓰기 훈련을 통해 학문공동체에서 소통할 수 있는 학술적 글쓰기 근력을 기르는 한편 동료학습자들과 상호작용하여 글쓰기에 대한 두려움과 자신감을 갖고자 한다. **대학교의 사례를 바탕으로 실제 학교 현장에서 진행한 문단 쓰기의 실질적인 글쓰기 방안을 논의하고자 한다.

2. 단계별 문단 쓰기

문단 전개의 이론적 기반은 수사학의 역사와 형식주의 글쓰기 이론에서 탐구해 볼 수 있다. 아리스토텔레스의 수사학은 일반적으로 수사적 논거 발견술(inventio), 배열술(dispositio), 표현술(elocutio), 기억술(memoria), 연기술(actio)로 분류하는데, 오늘날 좋은 글을 쓰기 위한 원리로 발견, 배열, 표현의 세 부분을 글쓰기에 적용할 수 있다. 글쓰기의 계획하기 단계에서 주로 사용하는 개념인 ‘주제 설정, 내용 선정, 개요 작성’ 등은 전통 수사학의 ‘발견’에서 유래한 것이고, ‘묘사, 서사, 분석, 분류, 비교, 대조 등’은 ‘배열’에서 낱말의 선택, 문장의 짜임과 종류, 수사법, 고쳐 쓰기 등은

1서 혁, <요약 능력과 요약 규칙>, 《국어교육학연구》, 국어교육학회, 1994, 113～142.; 서종훈, <단락 중심의 협동 작문 방안 고찰>, 《국어교육연구》 56, 국어교육학회, 2014, pp111～136.; 정달영, 《국어 단락 이론과 작문 교육》, 집문당: 서울, 1997.; 나은미, <대학에서 학문 활동을 위한 글쓰기 교육의 한 방안-요약문 쓰기를 중심으로>, 《한국어학》 44, 한국어학회, 2009, pp.147～175.

2이승주, <도움지와 토의를 활용한 대학 글쓰기 수업 사례 연구>, 《우리말글》 75, 우리말글학회, 2017, pp,229～263.; 이재기, <소집단 협동적 작문활동에 관한 고찰>, 《청람어문학》 17, 청람어문교육학회, 1999, pp.263～312.; 정연희, <대학글쓰기교육에서 협동글쓰기의 교육적 의미와 유용성 연구-수업사례분석을 중심으로>, 《교양교육연구》 제11권 4호, 한국교양교육학회, 2017, pp243～271.; 정희모, <대학 글쓰기 교육의 현황과 방향>, 《작문연구》 창간호, 한국작문학회, 2005, pp

3김현정, <국내 주요 대학 글쓰기 교육의 목표와 내용>, 《리터러시연구》 9, 리터러시연구학회, pp.09.

‘표현’에서 차용된 지식 또는 원리라고 할 수 있다. ‘영화관람평’은 학술적 글쓰기보다는 설명·논증의 글쓰기라고 할 수 있다. 이번 논의는 수사학에 기초한 이론 지식을 적용하여 단어의 선택과 문장과 문단의 배열을 참고하여 문단쓰기로 표현할 수 있다.

이 연구에서 학술적 글쓰기의 근력을 기르기 위한 글쓰기 훈련은 글읽기와 글쓰기를 동시에 수행하며 텍스트 분석하기와 텍스트 재구성 쓰기를 반복적으로 진행하였다. 특히, 문단 쓰기는 크게 3단계로 나누어서 교수학습이 이루어졌는데 자유 글쓰기, 텍스트 재구성하기, 초점화 자유 글쓰기 등의 문종 익히기 활동이 문단 쓰기 훈련 차원에서 이루어졌다.

2단계는 ‘영화관람평’을 쓰기 위한 본격적인 글쓰기 훈련으로 1문단 쓰기와 ‘영화관람평쓰기’로 진행하였다. 먼저, 1문단 영화 텍스트 분석 글쓰기는 텍스트 관련 자료를 조사하고 문단의 미시 구조를 파악하기 위한 연습 차원에서 주제별로 1문단으로 요약하는 학습 활동을 하였다. 다음으로 글의 거시 구조를 파악하기 위한 차원에서 문단별 소주제와 중심 문장을 바탕으로 ‘영화관람평’을 4,500자 내외로 작성하는 과제를 수행하였다. 텍스트에 대한 주관적인 관점을 최소화하고 객관적인 관점에서 다양한 자료 조사와 분석을 마친 다음에 자신만의 문체로 8개 이상의 문단 쓰기를 하였다. 그럼에도 2단계의 ‘영화관람평’은 자기 성찰과 비판적 사고력뿐만 아니라 학습자들의 주관적 견해와 주장이 표현되기도 하였다.

3단계는 교재에 있는 글쓰기 이론를 간략하게 서술하는 설명적 글쓰기와 대학 글쓰기 수업 전반에 대한 평가와 분석을 통해 자신의 주장과 근거를 제시하는 비판적 글쓰기를 하였다. 3단계는 학술적 글쓰기를 위한 본격적인 예비 단계로 서론·본론·결론으로 나누어서 5단락 글쓰기를 진행하였다. 그 중에서 학습자의 자기주도적 학습의 범위를 분류해 보자면 텍스트 분석은 협력학습으로 진행하고 전체 글쓰기는 개별활동과조활동으로 나누어서 이루어졌다. 글읽기가 정보공유 차원에서 협력적으로 학습활동이 이루어졌다면 글쓰기는 조발표와 전체 발표를 통해 학습공동체가 소통하였다.

< 표1 > 단계별 문단 쓰기 훈련

단계	분석 대상 텍스트	글의 종류	훈련 성과	글자수
1 단계	동료학습자와 친밀감 형성 활동	활동 소감 자유 글쓰기	글쓰기 부담 감소와 흥미 유발	800자 이상
	‘내 인생의 세 가지 열정’	정서・표현의 글 텍스트 요약하기	중심 문장 및 문단 구조 이해	300자 이내
	‘어디 숨었냐 사십 마넌’	시 텍스트 분석 초점화 자유 글쓰기	시 텍스트 분석의 자신감 정서적 공감과 비판적 사고 체득	1000자 이내
2 단계	‘토끼와 거북이’	우화 텍스트 분석 초점화 자유 글쓰기	다양한 관점의 테스트 분석 비판적 사고력 확산	1000자 이내
	영화 텍스트 자료	설명・논증의 글 주제별 1문단 쓰기	핵심 간추리기와 다양한 관점 비판 텍스트의 객관적 거리 이해	500자 이내
	선정 영화 4편 분석	영화관람평 1편 쓰기 8문단 이상 쓰기	글의 미시 구조와 거시 구조 파악 자기 성찰과 비판적 사고력 획득	4500자 이상
3 단계	문종별 교재 분석	5단락 글쓰기 교재 3장 분석하기	글쓰기 이론 지식 실제 적용하기 학술적 글쓰기 절차 이해	1500자 이상

	부모님과 나의 인생 노래	정서·표현의 글쓰기 자유 글쓰기	‘가족’ 의 의미와 자기 성찰 관심과 배려의 사회적 기술 이해	1000자 이내
	디지털 글쓰기 분석	강의 소감 이메일 쓰기 1문단 글쓰기	1학기 강의 관련 장·단점 파악 조별 협력학습과 다작 글쓰기 효과	500자 이상
	글쓰기 전과정합평	자기 평가, 동료 평가	자기 성찰 및 객관적 학습 평가	500자 이내

단계별 과정 중심의 협력 글쓰기에서 교수자는 학습자 간 뿐만 아니라 학습자와 교수자 사이에서도 소통이 활발하게 이루어지도록 조력해야 한다. 먼저, 동료학습자 간 이루어진 소통은 친밀감을 형성하고 개인의 책무성과 상호협력적인 태도를 통해 공동체 내 소속감과 글쓰기에 대한 자신감을 갖게 한다. 교수자 또한, 학습자들이 완성된 과제에 성취감을 갖도록 성취기준에 부합하는 지속적인 피드백을 다양한 형태로 해 주어야 한다. 개인학습자를 대상으로 안내 피드백, 첨삭 피드백, 평가 피드백 등을 제시하고 전체 학습자를 대상으로 예시 자료 피드백, 성취 기준 제시, 공개 피드백, 평가 기준 피드백 등의 방법으로 학습공동체 내에서 여러 층위의 소통을 유도해야 한다.

3. 영화 텍스트 분석과 문단 쓰기

대학 글쓰기 교육에서 ‘영화관람평’을 쓰기 위한 텍스트는 ‘고레에다히로카즈’ 감독의 영화를 중심으로 분석하였다. 일본의 거장 감독인 ‘고레에다히로카즈’ 감독의 영화 주제는 큰 틀에서 ‘가족’을 이야기하고 있고 ‘남겨진 가족’을 중심으로 가족의 의미를 부각시키는 작품을 주로 연출하였다. 대학 진학과 함께 가족과 분리되어 생활하는 학습자들에게 ‘가족’의 의미를 객관적 거리에서 탐색하고 발견하는 학습활동이 되도록 진행하였다. 교수자는 ‘고레에다히로카즈’ 감독의 작품 중에서 총 9편의 영화를 학습자들에게 제시하였고 학습자들의 특성과 수준을 고려하여 최종적으로 선정한 영화는 총 4편이었다.

< 표2 > 영화 텍스트 종류 및 학과별 선정 영화

번호	교수자 제시 영화	주제	학습자 선정영화	선정 학과
1	태풍이 지나가고	가족 / 꿈	태풍이 지나가고	사회교육학과
2	어느 가족	가족 / 기준		1학년
3	바닷마을 다이어리	가족 / 우애	그렇게 아버지가 된다	물류학과
4	그렇게 아버지가 된다	가족 / 성장		1학년
5	진짜로 일어날지 몰라 기적	가족 / 희망	걸어도 걸어도	생물환경학과
6	걸어도 걸어도	가족 / 부재		1학년
7	원더풀 라이프	삶과 죽음	원더풀 라이프	사회서비스 상담학과
8	아무도 모른다	가족 / 부재		1학년 (성인학습자)

영화 텍스트를 활용한 글쓰기 교육에서 텍스트 선정은 가장 우선적으로 학습자의 특성에 따라

흥미를 줄 수 있는 텍스트로서 학습자와 교수자가 함께 협의하여 선정해야 한다. 또한, 영화관람평 쓰기에서 영화 줄거리 나열이나 감상에 치우친 시행착오를 겪지 않기 위해서는 글쓰기 목표에 부합하는 교수자의 체계적인 수업 설계가 마련되어야 한다. 특히, 교수자는 학습자들에게 영화관람평과 관련된 형식적 차원과 내용적 차원의 기준을 제시해야 한다. 영화관람평이 영화 줄거리 위주의 개인적 감상에 치우칠 위험성을 배제하기 위해서는 다양한 관점에서 객관적인 평가와 근거를 세워 영화를 분석하고 평가할 수 있도록 해야 한다. 그러기 위해서 교수자의 적절한 분석자료 기준 제시는 필요하다. 다음은 교수자가 제시한 영화 분석에 필요한 여섯 가지 기준이다.

< 표3 > 영화 텍스트 기반 자료 조사 항목

<table>
<tr><th>항목</th><th>자료 조사 범위</th><th>자료 공유 방법</th></tr>
<tr><td>감독</td><td>감독의 작품 경향 및 인터뷰 자료</td><td rowspan="8">*글쓰기 카페 게시하기
-개인 분담 개인별 조사 자료 게시
*조별 통합 자료 재구성 카페 게시
-영화별 발표자료 전체 배부(2～3쪽)
*영화별 발표와 전체 질문 평가하기
-전체 학습자가 영화별질문만들기
*영화별최애 장면, 소제목, 1문단 쓰기
-개인별 카페 1편 씩 게시하기</td></tr>
<tr><td rowspan="2">인물</td><td>영화 속 등장 인물 분석</td></tr>
<tr><td>감독의 페르소나 찾기와 근거 제시</td></tr>
<tr><td>배경</td><td>영화 속 시간적 ․ 공간적 배경의 특징</td></tr>
<tr><td>평론</td><td>영화평론가 2인 이상 작품 분석 자료 비교</td></tr>
<tr><td rowspan="2">주제</td><td>영화 속 주요 장면 3장면 이상 분석</td></tr>
<tr><td>영화 속 명 대사 7개 이상 조사</td></tr>
<tr><td>음악</td><td>배경 음악의 주제 전달 효과 분석</td></tr>
</table>

‘영화관람평’을 쓰기 활동은 주제별, 조별, 영화별, 개인별 등의 단계를 조별 협력학습을 통해 수행하고 그에 따른 평가를 진행하였다. 학습자 중심의 조별 협력학습으로 이루어진 글쓰기 교육에서 평가에 대한 공정성은 객관성을 확보하기에 어려움이 뒤따를 수 있다. 다른 강의 교과목보다 다작 글쓰기를 통해 과제 활동이 많고 모든 학생들이 참여적으로 이루어진 교육이기 때문에 학점에 대한 기대감을 갖기 때문이다.

글쓰기 평가는 우선 공정성을 확보하고 다면 평가를 통해 과정과 결과를 함께 평가할 수 있도록 평가 기준을 마련해야 한다. 중간대체 과제물인 ‘영화관람평’ 평가의 경우 최종결과물뿐만 아니라 개인별 영화 텍스트 조사 자료까지 평가 대상에 적용하여 ‘영화관람평’을 쓰기 위한 과정도 평가에 적용하였다. 특히, 과정 중심의 평가는 ‘학습포트폴리오’를 중심으로 평가가 이루어졌는데, 중간고사 기간과 기말고사 기간에 2회 수거하여 2:1의 비율로 평가가 이루어졌다. 중간고사 기간의 학습포트폴리오 평가는 글쓰기 분량을 중심으로 양적 평가가 이루어졌고 기말고사 기간 학습포트폴리오 평가는 글쓰기 내용을 중심으로 질적 평가가 이루어졌다.

학습자 중심 평가에서 자기(조)평가와 동료(전체) 평가는 2회에 걸쳐 진행하였는데, 중간고사 기간에는 협력적인 태도와 기여도를 중심으로 평가가 이루어졌고 기말고사 기간에는 결과물을 중심으로 비교 전체 평가를 하였다. 교수자에 대한 학습자 평가는 대학 글쓰기 강의 내용을 중심으로 장점과 단점, 건의사항 등의 방식으로 ‘이메일 쓰기’를 실시하였다. 장점에서 가장 많은 부분을 차지하는 내용은 ‘글쓰기 실력 향상’과 ‘자신감’, ‘활동중심 강의’에 대한 긍정적 평가가 있었다.

반면에 부정적 평가에 있어서 '과제물 부담', '빠른 수업 진행' 등을 단점으로 지적하였다. '디지털 글쓰기' 교재 내용 이해 차원에서 이루어진 '이메일 쓰기'에서의미있는 건의 사항들이 있었는데 그 중에서 학기 초에 강의 관련 내용을 '이메일 쓰기'를 통해 소통하고 학습자들의 요구와 기대를 이해하고 강의에 적용해 달라는 건의사항이었다. 예를 들면, '발표'와 관련한 개인적 요구, 관심 있는 글쓰기 주제, 조구성 등에 관련한 제안이다. 이는 강의 전반에 긍정적으로 작용할 수 있는 건의사항이자 학습자들과 소통하는 강의를 구상할 수 있기 때문에 다음 학기부터 적용하고자 한다.

대학 글쓰기 교육에서 문단을 활용한 효과적 글쓰기 교육은 글쓰기 분량에 관계없이 다작 글쓰기 연습이 수행되어야 한다. 듣기를 잘 하여도 말하기는 어려울 수 있고 읽기를 잘 하여도 쓰기를 두려워 할 수 있다. 더 나아가 말하기는 잘 하여도 글쓰기는 부담을 갖기 쉽다. 때문에 객관적 텍스트 이해뿐만 아니라 자신의 견해를 드러내는 글쓰기 표현은 동료학습자와 함께 협력하고 교수자의 조력을 통해 학습공동체가 협력적으로 상호작용하여 다양한 문종의 글을 쓸 수 있도록 해야 한다. 글쓰기 교육은 발견과 탐색의 과정을 통해 학문공동체가 요구하는 소통방식의 절차를 이해하는 것이다. 학습공동체 내에서 여러 시행착오를 통해 소통방식을 이해하고 자기 성찰과 비판적 사고력을 바탕으로 내면화된 사회적 대화를 학문공동체에서 효과적으로 표출할 수 있도록 해야 한다.

4. 문단 활용 협력 글쓰기 효과

글쓰기 교육에서 문단 단위는 생각을 드러내는 완성된 '의미 단위'로서 학습자들에게 글읽기와 글쓰기를 동반하여 글쓰기 방법을 효과적으로 익히게 한다. 텍스트의 구조를 파악하는 단위이자 자신의 생각을 드러낼 수 있는 문단 쓰기 연습을 통해 글쓰기에 대한 부담을 줄이고 '영화관람평' 쓰기 도전에서 성취감을 갖게 한다. '영화관람평' 쓰기를 위한 재구성 및 내용 생성은 조별 협력학습으로 이루어졌기 때문에 정보공유와 소통을 통한 학습공동체의 상호작용 속에서 교수학습 활동을 수행하였다. 조별 협력학습은 학습자 중심의 학습활동을 통해 사회적 기술을 터득하고 소통 역량을 키울 수 있는 과정 중심의 글쓰기 교육이다.

대학 글쓰기 교육을 수강하는 신입생들은 다양한 면에서 경계를 넘고 있는 학습자들이다. 구어체에서 문어체를 사용하는 표현 방식의 경계와 청소년에서 성인으로 넘어서는 자기 정체성의 경계를 넘고 있다. 배움의 경계에서 자기 성찰과 비판적 사고력을 바탕으로 세상을 비추는 '영화'라는 텍스트를 분석하고 재구성하는 과정을 통해 자신뿐만 아니라 타인을 이해하고 세상과 소통하는 표현 방식을 익히게 할 수 있다. 또한, 학문 공동체의 소통 방식인 학술적 글쓰기는 텍스트 구조를 파악하고 재구성하여 재구조화하는 과정이다. 문단 쓰기는 '생각 나누기' 교수학습 활동을 통해 구어체적인 말하기 방식에서 문어체적인생각쓰기 방식으로 텍스트에 대한 객관적 거리두기[1]를 기반으로 학문공동체에 순조롭게 진입할 수 있게 한다.

5. 맺음말

21세기 정보화 사회에서 요구하는 글쓰기 능력은 자신이 속한 공동체의 상황 맥락에 적합한 형식으로 소통 역량을 발휘하는 것이다. 이 연구에서 문단을 활용한 대학 글쓰기 교육은 실제 교육 현장에서 학습자가 학문공동체에 대한 소속감을 갖고 글쓰기에 유의미한 상호작용의 기회를 공유하는 협력학습을 통해 학습자 중심의 자기주도적인 문단 쓰기를 효과적으로 수행할 수 있게 하는 것이다. 조별 협력글쓰기는 동료학습자들이 생산한 텍스트를 수용함과 아울러 자신의 텍스트를

1김남미, <대학 학습자를 위한 요약문 쓰기 교수 방안>, 《시학과 언어학》 22, 시학과언어학회, 2002, pp.45~70.

생산하기 위하여 글쓰기 능력을 학습하는 과정이다.

문단 쓰기를 활용한 글쓰기 교육은 글읽기와 글쓰기를 동시에 수행하여 텍스트의 구조를 파악하고 재구조화하는 글쓰기 훈련을 통해 객관적 거리에서 자신의 생각을 드러낼 수 있게 한다. 특히, '영화관람평' 쓰기는 세상을 비추는 거울이라는 영화 텍스트를 재구조화하여 현실과 가상의 경계가 모호한 정보화 사회에서 자기 성찰과 비판적 사고를 통해 사회적 맥락을 파악할 수 있게 한다. 단계별 문단 쓰기는 학습공동체 내에서 소통 역량을 키우고 긍정적 상호작용 속에서 사회적 기술을 체득할 수 있다. 조별 협력학습은읽기 · 쓰기 · 듣기 · 말하기의 통합적인 학습 활동으로 소통과 공유의 충분한 기회를 제공하고 글쓰기에 대한 근력에 갖게 할 것이다. 특히, 단계별 문단 쓰기는 협력학습을 통해 학습자들이 글쓰기에 대한 막연한 두려움을 극복하고 대학 글쓰기 교육이 학문공동체의 소통 도구로서 글쓰기의 중요성과 사회적 맥락을 이해하는 데 기여할 수 있을 것이다.

КОННОТАТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ОПИСЫВАЮЩИХ ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

д.ф.н., доцент Насруллаева Н.З. СамГИИЯ

Abstract. The article analyzes English and Uzbek phraseological units, and their semantics reflect connotative signs of describing a person's appearance.

Key words: phraseological unit, appearance, semantics, positive appreciation, negative appreciation, connotative signs.

Наиболее важными в описании внешности человека являются рост, размеры тела, цвет волос, телосложение [Паланчук 2008: 17]: *бўйни йўгон* – здоровый, неуклюжий мужчина, верзила, здоровяк. Параметр «внешность» мужчины во фразеологическом фонде английского и узбекского языков представлен большим количеством единиц, как с положительной, так и с отрицательной оценкой [Рамазанова 2011: 13].

С положительной оценкой мужской внешности употребляются фразеологизмы: *келбати келишган* – он видный, стройный, с хорошей фигурой (о мужчине); *истараси иссиқ* – (одобр.) симпатичный, приятный, милый, привлекательный, красивый; *(as) handsome as paint* – очень красивый, привлекательный (о мужчине); *the darling of all hearts* – всеобщий любимец; *the answer to a maiden's prayer* – завидный жених (по внешности и статусу).

С отрицательной оценкой мужской внешности используются выражения: *турки совуқ* – неприятный на вид, безобразный; *тирик таъвия* – дурной, некрасивый, чучело гороховое; *кал хабарчи* – (разг.ирон.) «лысый глашатай», вестник, любящий сообщать самые последние новости; *қирмоч кал* – (пренебр.) паршивый, опаршивевший; *freak of nature* – урод, уродец; *as bald as a coot* – совершенно лысый. Как видно из примеров, в обоих языках отрицательную оценку получают неприятные на внешность, низкорослые и лысые мужчины.

Узбекская фразеологическая единица *Ашир тарнов* – дядя Стёпа, каланча используется в шутливой форме для обозначения высоких и неуклюжих мужчин, а выражение *бир кўзи атторга қараса, бир кўзи баққолга* номинирует косоглазых людей. По отношению к несимпатичным мужчинам используются выражения *совуқ одам* – неприятный, несимпатичный мужчина; *сўхтаси совуқ* – (неодобр.) неприятный, несимпатичный человек, холодный, отталкивающий человек [Насруллаева 2018: 76].

Человека крупного телосложения номинирует узбекская ФЕ *суяги бузук* – широкой кости, крупного телосложения, а мелкого: *суяги ушоқ* – миниатюрный человек, миниатюрного телосложения.

Фразеология передаёт разнообразные оценки в характеристике внешнего вида человека: *савлатидан ил* (или *от) ҳуркади* – (ирон.пренебр.) от его важности (напыщенности) собаки (или лошади) шарахаются; *сочига оқ тушган (оқ оралаган*) – седой, волосы с проседью; *Judas hair* – рыжеволосый; *spick and span* – элегантный мужчина; *a man of fashion* – франт, светский человек, следующий моде; *a heavy swell* – (разг.) мужчина с эффектной внешностью, одетый по последней моде; *a slip of a boy* – худенький или стройный мальчик.

Полнота мужчины не считается положительным качеством: *fat as an olderman* – толстый, пузатый мужчина. Чрезмерная худоба также описывается негативно: *ит мужиган (*или *гажиган) ошиқдек* – (неодобр.) худой как щепка, кожа да кости; *оч арвоҳ* – (неодобр.) тощий, худой как щепка, истощённый; *walking corpse (*или *skeleton)* – живой труп, ходячий скелет; *a bag of bones* – (амер. сл.) истощенный человек, "скелет", кожа да кости.

Образ карлика создают выражения *одамнинг резгиси* – (шутл.) малорослый человек, пигмей; *пакана паллак, эски чаллик* – (разг.шутл.) эх ты коротышка; *Tom Thumb* – мальчик с пальчик, карлик (по имени крошечного человека, героя старинной сказки); *Jack Sprat* – карлик.

Мужчину, имеющего внутренние достоинства, но не имеющего внешнего лоска, номинирует выражение американской этимологии *a man with the bark on.*

В описании внешности англичане ценят стиль одежды: *(as) gaudy as a peacock* – расфуфыренный, наряженный. Образ молодого франта создается выражением *young spark* – молодой франт, щеголь. Данное выражение сочетает в себе параметр «внешний вид» + «возраст».

Сын, похожий на отца, часто характеризуется оборотом *a chip of the old block,* хотя возможно использование данного фразеологизма по отношению к дочери. Подобными по значению являются узбекские обороты *отасига (онасига) тортмоқ* – походить на отца (мать), быть похожим на отца (мать).

В английском языке в описании внешности мужчин и женщин часто употребляются компаративные фразеологизмы типа: *(as) pretty as a picture (*или *paint*) – хорошенькая, как картинка, очаровательная (о женщине); *(as) ugly as a scarecrow (*или *sin)* – страшный, как смертный грех (о мужчине).

Красота является неотъемлемой частью в описании женской внешности. Существует утверждение, что красота – оружие женщины. В английской фразеологии женская красота отражается в ряде единиц: *a chit (*или *slip) of a girl* – стройная, худенькая девушка; *(as) pretty as a picture (*или *paint)* – хорошенькая, как картинка, очаровательная [Кунин 1967: 721].

Образ женщины/девушки-красавицы в узбекской фразеологии создаётся оборотами *ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор* – красавица как луна и солнце, необыкновенная красавица; *бир кўрган яна бир кўрай дейди* – (одобр.) глаз не оторвёшь, не хочется глаз отводить, прекрасная, обаятельная, привлекательная; *бир қошиқ сув билан ютгудек* – (одобр.) очень красивая, прелестная, миловидная, изящная, красавица. Все эти обороты актуализируют свою семантику на метафорическом переосмыслении и гиперболическом эффекте. Если у красивой женщины ещё и красивое имя, то о ней говорят *исми жисмига ярашур* – (одобр.) её красивое имя очень подходит к её красивому облику [Садыкова 1989: 121].

В узбекском фразеологизме *қирқ қоқил қиз* – девушка с сорока косичками, девица-красавица чувствуется национально-культурная специфика, не имеющая аналога в английском языке.

Привлекательная внешность отражается в узбекских оборотах *кўзга яқин* – привлекательный, симпатичный (чаще о девушке); *юлдузи иссиқ* – симпатичный, обаятельный, привлекательный (чаще о девушке).

В английской фразеологии также функционирует большое количество единиц, подчёркивающих женскую красоту, изящество и грацию: *May Queen* – девушка, избранная королевой красоты; *a bit of jam* – хорошенькая девушка; *her face is made of fiddle* – она очаровательно выглядит, у неё очаровательная внешность; *sleeping beauty* – спящая красавица; *pin-up girl* – (амер.) фотография красотки (вырезаемая из журналов), красотка; *pretty-pretty face* – кукольное, смазливое личико.

В описании внешности женщины большую роль играет её привлекательность и миловидность: *юзи иссиқ* – она симпатичная, у неё милое лицо; *a slick chick* – привлекательная молодая девушка или женщина; *hot stuff* – сексуально привлекательная молодая женщина*; easy on the eye* – миловидная, привлекательная, хорошенькая (о девушке).

Красота женщины воспринимается индивидуально: *beauty lies in the lover's eyes* – красота видна глазам влюбленного. Обманчивая внешность женщины характеризуется семантикой английского оборота *she looks as if butter wouldn't melt in one's mouth* – она смотрится тихоней, у неё невинный вид.

Полная женщина может метафорически ассоциироваться с куропаткой: *plump as a partridge* – букв. "пухленькая как куропатка", пухлая, толстенькая.

Особенности в цвете лица женщины передаются различными цветами: *(as) fair as lily* (или *rose)* – красивая, как лилия (или роза); *(as) red as cherry* (или *rose)* – румяный цвет лица, кровь с молоком (особ. о женщине). Аналогом последнего примера в узбекском языке является выражение *бурнига чертсанг – қон томади* – (одобр.) краснощёкая, кровь с молоком. В узбекском менталитете высоко

ценятся длинные волосы у девушки (женщины): *сочи товонини ўпади* – очень длинные, роскошные волосы.

Таким образом, в описании внешности женщины обычно фигурирует рост, фигура, цвет волос, форма губ и т.п.: *яримта қошиқ* – (разг.шутл.) маленькая, щупленькая, миниатюрная; *писта даҳан* – 1) маленький, красивый ротик; 2) девушка с маленьким, красивым ротиком; *сочига оқ тушган (аёл)* – седая, волосы с проседью; *a peroxide blonde* – блондинка с крашенными волосами.

В узбекском фразеологизме *ўрта қўлдек жувон* – молодая, стройная женщина описывается не только внешность, но и возраст представительницы женского пола.

Как показывают примеры, в обоих языках обнаружено достаточное количество фразеологизмов для описания женской внешности, в частности женской красоты. Сравнительный анализ английских и узбекских фразеологических оборотов, характеризующих женскую внешность, выявил использование имплицитно-метафорического (иногда гиперболического) способа описания внешности женщины в узбекском языке и преобладание случаев использования эксплицитного способа в английском языке. Сравнительный анализ английских и узбекских фразеологизмов показал, что в описании внешности мужчины большую роль играет его рост, фигура, волосы. В обеих лингвокультурах приветствуется высокий рост, симпатичное лицо и хорошая фигура мужчины. Полнота, чрезмерная худоба, лысина мужчин наделяются отрицательной оценкой в обеих фразеологических системах.

Литература:

1. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 3-е, испр., в двух книгах. – Москва: СЭ, 1967. – Т.1. – 738 с.; Т.2. – 739-1264 с.

2. Насруллаева Н.З. Гендерные концепты в английской и узбекской фразеологии. // Монография. – Ташкент: «Фан ва технологиялар», 2018. – 144 с.

3. Паланчук Н.В. Гендерная концептосфера в дискурсе драматургов-елизаветинцев. Автореф. дисс. … канд. филол. наук. – Волгоград: ВолГПУ, 2008. – 17 с.

4. Рамазанова З.М. Сопоставительное исследование гендерной фразеологии в лакском, русском и английском языках. Автореф. дисс. … канд. филол. наук. – Махачкала: ДГПУ, 2011. – 22 с.

5. Садыкова М. Краткий узбекско-русский фразеологический словарь. – Ташкент: Главная редакция Узбекской Энциклопедии, 1989. – 336 с.

ACCEPTANCE AND DEVELOPMENT OF "喫(吃)驚" REPRESENTING SURPRISES IN JAPAN

Na, Gong-Su (Yeungnam Univ. Korea)

I have considered the acceptance of "喫(吃)驚" in modern and modern times and its usage of meaning. Originally, in Chinese literature, "喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚・喫(吃)驚" was used as the meaning of "おどろき". This is accepted from around the early modern Japan, and will appear in literary works by Japanese.

The early and modern Chinese Dictionary, which collects words appearing in Chinese literature, has the headline of "喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚・喫(吃)驚". It turns out that the Japanese was recognized as one of the difficult words. The beginning was the is used in Japan of the sentence, the sentence was Japanese translation of the Chinese literature, it has been used in the form such as "一驚ヲ喫ス・一驚ヲ吃ス". This is a reading of "喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚". Also, Japanese work Chinese literature are favored a "喫(吃)了一驚". "喫(吃)一驚" is the main stream of "漢文戯作" published through modern and modern times. The Tokuhon of Takizawa Bakin used in favor of Chinese, not used much.

In modern literary works, there was a variety of Chinese character such as "吃愕(びっくり)・叱驚(びっくり)・屹驚(びっくり)・恟驚(びっくり)". In addition, "一驚を喫(吃)す" which is a reading down of "喫(吃)一驚" which was frequently used in modern times was used in the great range.

"喫(吃)一驚" has been used by various writers in modern literature. In particular, it was found that the form of Ondoku, it was widely spread as Kango. Although it was not registered in the pre-modern Kango

dictionary, it is also described as it was registered in the Meiji Kango dictionary. Lastly, "喫(吃)驚" has some "喫(吃)驚仰天" combined with "仰天".

In this way, I tried to consider "喫(吃)驚", one of the Chinese slang languages, through modern and modern times. The fact that Chinese slang is complimented in Japanese literary works indicates that so much of the influence of the Chinese study. In other words, it should be remembered that some kanji notations that look like Ateji also include words derived from Chinese slang.

일본에서의「喫驚・吃驚」의 수용과 전개

1. 들어가며

근대의 문학작품에는 현대문학과는 다른 여러 가지 중국속어가 사용되고 있다. 실제로, 많은 작가에 의해 중국속어가 사용되고 있지만, 어의 개별적인 역사적 전개에 관해서는 상세히 논해지고 있지 않는 것이 현실이다. 본고에서는 당화학의 실천으로서 중국속문학에 사용되고 있는 어가 근세나 근대의 일본문학의 언어생활에도 영향을 끼치고 있음을 고찰하고 싶다. 즉, 중국속어가 일본문학 안에 어떻게 사용되고 있는가를 고찰하는 것이다. 수 많은 중국속어 중에서, 일어 일어의 역사를 자세히 거슬러 올라감에 따라, 언어사의 윤곽이 드러나리라고 생각한다. 이본에는 「놀람」을 나타내는 한자표기로서「喫(吃)驚」을 대상으로 그 수용과 전개를 구체적으로 보기로 한다.

일반적으로 문학작품에 사용되는「喫(吃)驚」을, 단지 아테지처럼 생각되는 경우가 있다. 최근 간행되고 있는, 「当て字」의 사전[1] 을 보아도「喫(吃)驚」의 항목이 보인다. 물론, 기본적으로 일본어를 한자로 표현하는 것은 넓은 의미에서는 아테지이지만, 한자표기의 어가 중국에서 과거 혹은 현재 사용되고 있는 것이라면, 이것은 아테지라기 보다는 차용어이다.

「喫(吃)驚」의 경우 대부분이「びっくり」라고 일본어 읽기를 하고 있지만, 가끔「きっきょう」라고 음독하는 경우도 있다. 『漢語大詞典』의 항목을 보면, 이하와 같이 되어 있다.

【吃驚】

亦作“喫驚”。驚駭；驚惶。《水滸伝》第二六回。“武松道:高鄰休怪、不必喫驚。”《二刻拍案驚奇》卷十一:“満生見説、心下喫驚、半晌作声不得。”亦指驚訝。巴金《春天里的秋手天》十八:“你的父親不是很討厭外省人嗎?’我吃驚地同。”

『漢語大詞典』의 용례를 보면, 『水滸伝』에서의 예이고, 중국속문학에서 사용되고 있음을 알 수 있다. 이 점에서 중국 역사에서도 그다지 오래되지 않은 어이고, 구두어로서 사용되고 있음을 엿볼 수 있다. 이「喫(吃)驚」은,『日本国語大辞典』(第二版)에도 한어로서 등록되어 있다.

きっきょう【喫驚・吃驚】〘名〙(「一驚を喫することの意で)驚くこと。✱江戸繁昌記(1832-36)五・本所「其の人喫驚、暗暗想ひ道ふ、世間人なからずと」✱明六雑誌-二三号(1874)正金外出嘆息録〈神田高平〉「明治六年貿易表に拠れば此高八百〇三万六千百五拾三円二二六とあり頗る喫驚すべき大数なり」✱仮名の会の問答(1883)〈大槻文彦〉「兎の死骸ありといふを、鬼の死骸ありと読みて大に喫驚せし話を」✱夢の女(1903)〈永井荷風〉六「食卓の上の茶碗と殊更銀の箸を見ると、此れも母親が喫驚の材料であった」✱紅楼夢-第二七回「宝釵在゠外面‾、聴゠見這話‾、心中吃驚」

중국에서의「喫(吃)驚」의 역사가 깊지 않아서인지. 일본에서도 그 역사가 짧다. 『江戸繁昌記』는 근세 말기에 쓰인 한문희작으로, 이것이 초출례로 되어 있는 것에서, 일본에서는 생각보다 새로운 어임을 알 수 있을 것이다. 이 어는, 명치기가 되어 제 작가에 퍼져 있는 것이 예문에서도 판단된다. 『大漢和辞典』을 보면,

---

1笹原宏之(2010)『当て字・当て読み漢字表現辞典』三省堂、p647
東京堂出版部編集(2010)『当て字の辞典』東京堂出版、p42

【吃驚】おどろく。びつくりする。喫驚。〔紅楼夢、二十七回〕宝釵在外面、聴見這話、心中吃驚。

【喫驚】　びつくりする。吃驚(2-3208··7)

처럼, 가볍게 소개하고 있지만, 『日本国語大辞典』과 마찬가지로,『紅楼夢』의 예를 싣고 있다. 이와 같이『水滸伝』『紅楼夢』『二刻拍案驚奇』와 같은 속문학의예만을 싣고 있는 것을 고려하면, 명백히 속어의 성격을 갖는 어 임을 추찰할 수 있다.

「喫(吃)驚」에 관한 자세한 연구는 보이지 않고, 그 전모가 명확히 되어 있지 않은 상태이다. 중국어연구자인 幸坂順一까지, 중국속문학이나 현대중국어에도 사용되고 있는「喫(吃)驚」에 관해서는 언급이 없다. 단지, 幸坂는「원・명대 백화에서는 수동을 나타내는데, "喫""吃"("乞")를 사용했다. 이 용법은 "被"와 거의 변함이 없다」[1]라고 말하고 수동으로 사용하고 있음을 시사하고 있다. 일본에서의 중국어사용 용례를 모은 『唐話用例辞典』[2]에는 이하의 자료를 제시하고 있다.

喫驚〔動〕驚く。びっくりする。「喫了一驚」「喫驚」『水滸伝』、「驚恐　オドロク 喫驚　同上」『唐話纂要』、「喫了一驚」『忠義水滸伝解』、「喫驚」『俗語解』、「吃驚了(キモツブシタ)　吃個驚 (キモツブス)」『遊焉常談』、「喫驚」『語録訳義』、「喫一驚」『忠臣水滸伝』、「喫一驚して」『朝顔日記』、「喫一驚」「喫了一驚」『北里微毖録』、「喫レ一驚」『江戸繁昌記』、「喫驚して」『三人妻』、「吃驚」「一国の首都」、「吃驚」『いさなとり』

중국속어의용례집이기　때문에,『大漢語詞典』『漢和大辞典』에서　보았듯이,『水滸伝』이나 기타 唐話辞書, 얼마간의 日本人作白話小説, 명치기의 작품에 나타나 있는 용례를 보이고 있다. 이 서는 연구서가 아니라 용례집이긴 하지만, 말의 속성을 아는 데 참고가 된다.ㄷ

본고에서는 중국속어가 일본 문학작품의 언어사용에 어떻게 반영되고 있는가를 구체적으로 고찰하려고 하는 것이다. 어에 따라 생명도 다르고, 또 작가에 따라 말의 취사선택이 다르기 때문에, 一語一語의 역사를 자세히 고찰하는 것이 중요하다. 당화학에 의해 일본문학에 의해 투영된 한자 한어의 세계를 아는 계기가 되리라 생각한다.

2.　中国資料と唐話辞書における「喫(吃)驚」

半夜敲レ門不レ喫レ驚。(『小説精言』岡白駒訳、寛保3年、東北大学図書館蔵本、p1ノ10ウ)1例。

早先看見了、吃ニ了一驚一(キモヲツフシ)道、這是那一位客人的～(『小説粋言』奚疑主人訳、宝暦8年、東北大学図書館蔵本、p2ノ21オ)1例。

呂客人喫ニ了一驚一(キモヲツフシ)道、你家相公在ニ那里一、(『小説粋言』奚疑主人訳、宝暦8年、東北大学図書館蔵本、p5ノ21オ)6例。

衆人都喫驚看ニ他做ニ甚標様一、(『小説奇言』岡白駒訳、宝暦3年、ゆまに書房、p378)1例。

善継到喫ニ了一驚一、問ニ他来做レ甚麼一、(『小説奇言』岡白駒訳、宝暦3年、ゆまに書房、p356)2例。

喫驚

キモヲツブス水滸ナトニ或ハ喫了一驚ナトト云リ喫ハクロフ心ニシテタマシヲクラツタト云ヤウナ辞ノ如シ、ヲトロキヲクラツタト云フコトナリ『俗語解』(作者・刊行年間未詳)

一驚

吃一驚ナトトアリヒツクリスルコト吃ハ北方ニテタマシヲクウタナドト云クウタナリ胆ヲツブスコトヲ食フタト云心ナリ『俗語解』驚愕　ヲトロク我ヲ折ル　驚恐　ヲトロク

一驚　ビツクリスル　吃一驚

1幸坂順一(1983):『白話語彙の研究』光生舘、p316。p177にも紹介がある。

2 小田切文洋(2008):『唐話用例辞典』笠間書院、p81

ナドトアリ、吃ハ此方ニテダマシヲ食フタナドト云、クフタナリ、キモヲツブスコトヲ食フタト云意ナリ『雅俗漢語訳解』(市川清流、明治11年) 驚魂 オドロク。驚愕 オドロク我ヲ折。驚恐 オドロク。

3. 일본에서의「喫(吃)驚」에 관해서

3.1 근세의 경우

衆人尽一驚ヲ吃シ。互ニ面ヲ見合セ敢一言ヲ出者ナシ。(『通俗酔菩提』碧玉江散人、宝暦9年、近世白話小説翻訳集、p23)3例

何ゾシラザランヤ一驚ヲ喫シテ云(『通俗古今奇観』淡斎主人訳、文化11年、近世白話小説翻訳集、 p568)1例。

主人喫二了一驚一随即送着保人家裏一、(『演義俠妓伝』鳥有道人、江戸中期、「第1回」)1例

喫二了一驚一便道。(『貪花劇語』東都煩要菴、江戸中期、p7ノ上)2例

使三他喫二一驚一且足三以示二我慇懃一何思(『江戸繁昌記』寺門静軒、天保3年～7年、東北大学図書館蔵本、p5ノ26)3例

3.2 근대의 경우

「僕も実に一驚を喫して策の出る所を知らずサ。」(『保安条例後日の夢』岡本純、明治21年3月、明治文化全集21、p180)1例。

クリントン喫驚シテ曰ク(『花心蝶思録』高須治助訳、明治16年6月、明治初期翻訳文学選、p9)3例

客愕然吃驚シテ以為ラク貧女何ソ貪婪ナル(『欧州奇事花柳春話初編』丹羽純一郎訳、明治17年3月、明治初期翻訳文学選、p13)10例。

喫驚 ビツクリ(『掌中両引布令必用普通漢語解』大舘正材、明治11年6月、明治期漢語辞書大系34、p39)

吃驚 驚愕(『通言漢語引下』和田定節、明治12年、明治期漢語辞書大系別巻2、p403)

ナニ奥様が何うしましたとと唐突の横槍に喫驚して後邊を向けば～(『合作十二ケ月』斎藤緑雨、明治29年12月、緑雨全集7、p268)2例

エヽ吃驚した誰かと思へば喜八さんか～(『合作十二ケ月』斎藤緑雨、明治29年12月、緑雨全集7、p256)3例

一目見るより喫驚仰天(びつくりぎやうてん)、(『栄枯譚』韋庵居士訳、明治21年4月、明治翻訳文学全集14、p157)1例

璃鶴は吃驚仰天ヒエーと計り口唇青ざめ～(『夜嵐於衣花廼仇夢』鈴木金次郎、明治19年2月、リプリント日本近代文学89、p118)1例

4 나오며

이상, 근세 근대에서의「喫(吃)驚」의 수용과 전개 그 의미용법에 곤해서 고찰하였다. 원래, 중국문학에서는,「喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚・喫(吃)驚」이,「おどろき」의 의미로서 사용되고 있다. 이것이, 일본 근세 중반부터 수용되어, 일본인에 의한 문학작품에도 등장하게 된다.

중국속문학에 나타나고 있는 어를 모은, 근세 근대의 唐話辞書에는「喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚・喫(吃)驚」의 항목이 있고, 근세의 일본인은 난해한 어의 하나로서 인식되고 있음을 알 수 있다. 일본 문장에 사용되기 시작한 것은, 중국속문학을 번역한 문장에,「一驚ヲ喫ス・一驚ヲ吃ス」라는 형태로 사용되고 있다. 이것은,「喫(吃)了一驚・喫(吃)一驚」을 읽어내린 것이다. 또, 日本人作白話小説에도「喫(吃)了一驚」이 사용되고 있다. 근세 근대응 통해서 간행된 한문희작류에는,「喫(吃)一驚」이 주류를 이루고 있다. 중국속어를 좋아해서 사용했던 曲亭馬琴의 読本에는 그다지 사용되지 않고 있다.

근대문학작품에는,「おどろき・びっくり」를 나타내는 한자표기에는,「吃愕・叱驚・屹驚・恂驚・びつく,驚恂り・驚愕・驚愕・驚愕・驚天・驚起・喚驚・貌驚・錯愕・胸驚・驚咳・驚咳・愕然」과 같이 다양함이 보였다. 또, 근세에 사용되고 있던「喫(吃)一驚」의 읽어내린 형태의「一驚を喫(吃)す」가 넓은 범위에서 사용되고 있다.

「喫(吃)一驚」은, 근대문학에서 실로 여러 작가에 의해 사용되고 있었다. 특히, 음독의 형태, 즉 한어로서 꽤 퍼져가고 있었다. 그것은, 근세 이전의 한어사전에 등록되어 있지 않았지만, 명치기의한어사전에 등록되어 있었던 것에서도 엿보인다. 훈독의 경우는,「びっくり」가 주된 훈으로서 사용되고,「おどろく・たまげる」의 훈 등 다양성도 보였다. 마지막으로,「喫(吃)驚」에는,「仰天」과 복합해서「喫(吃)驚仰天」류도 다소 보인다.

이와 같이, 근세 근대를 통해서 중국속어의 하나인「喫(吃)驚」에 관해서 보았다. 일본인의 문학작품에 중국속어가산견되는 것은, 그만큼 당화학의 영향이 있었음을 말하고 있다. 즉, 아테지와 같이 보이는 한자표기에는, 중국속어 유래의 어도 있었음을 잊어서는 안 된다.

ТИЛ КОРПУСЛАРИНИ СИНТАКТИК РАЗМЕТКАЛАШНИНГ ЛИНГВИСТИК АСОСЛАРИ

ф.ф.д., профессор Менглиев Б., PhD Хамроева Ш. БухДУ

Key words: syntactic tag, tag, word combination, idiom, simple expression, joint sentences, direct speech.

Annotation. This article provides the basics of syntactic tag, word combination, phrase units, simple sentences, compound sentences, the principles of direct speech and the samples of syntactic tags. An automatic tag Program of text provides general information about the structure of the parsing.

Кириш. Синтаксиснинг асоси – гап ҳақидаги таълимот. Гап аслида сўзнинг эркин бирикувига ҳам асосланганлиги туфайли сўзнинг боғланиш қонунияти, сўз бирикмаси ҳам синтаксисда ўрганилади. Сўз бирикмасини ўрганиш гап таълимотининг таркибий қисми, ундан ажратилган ҳолда қаралиши мумкин эмас. Синтаксис сўзнинг ҳар қандай бирикувини эмас, балки ҳоким-тобелик муносабатига киришган эркин нутқий бирикувнинг лисоний моҳиятини текширади. Қайсидир йўсиндаги сўзнинг бирикуви бўлган қўшма сўз (*учбурчак, эртапишар, сотиб олмоқ*), фразеологик бирлик (*илоннинг ёғини ялаган, кўнгли бўш*) синтаксиснинг тадқиқ доирасидан четда қолади. Чунки улар эркин боғланишга эга эмас. Демак, синтаксиснинг асосий бирликлари: сўз бирикмаси, гап [Sayfullayeva 2009: 5].

Синтактик теглаш – матннинг синтактик таҳлилига асосланган теглар мажмуи, морфологик таҳлилга асосланилган парсинг натижаси. Разметканинг бу кўриниши лексик, бошқа турли синтактик қурилмалар (содда гап, қўшма гап, кўчирма гап ва ҳ.), бирликлар орасидаги синтактик алоқани кўрсатади [Захаров 2011: 1].

Асосий қисм. Илк корпусларни яратишда семантик разметкалаш ноавтоматик бўлса, кейинги авлод корпуслари семантик разметкаси парсинг дастури асосида, автоматик, яримавтоматик тарзда амалга оширилган. Ўзбек тили учун таггинг (рус. теггер), парсинг (рус. парсер) дастурлари яратилмаган. Корпус тузиш тажрибаси синтактик разметканинг турли усуллари борлигини кўрсатади. Улардан бири гапда сўзлар боғланишининг шажара усули бўлса, иккинчиси матн бирликларига синтактик тег бириктириш орқали амалга ошади.

Синтактик теглашнинг иккинчи кўриниши белгили теглаш, бу жуфт ҳолда келувчи очилувчи, ёпилувчи теглар [Кутузов 2011:2]. Масалан, <СГ>*Сотиболдининг хотини оғриб қолди.* </СГ>. <СГ> очилувчи, </СГ> эса ёпилувчи тег. Ёпилувчи тег очилувчи тег бераётган маълумотнинг тугаганлигини билдиради. Теглар ичма-ич жойлашиши мумкин: <СГ> *Буларнинг ҳаммаси*, <к> *албатта*, </к> *пул билан бўлади.* </СГ>

Матнни синтактик разметкалаш учун сўз бирикмаси ҳамда гапнинг турли таснифлари асосида теглар мажмуи шакллантирилмоғи лозим. Синтаксиснинг предмети гапда сўзларнинг боғланиши ҳамда гап экан, синтактик разметкадаги теглар ҳам мазкур муаммо билан боғлиқ бўлиши табиий. Шундан келиб чиқадиган бўлсак, синтактик тег ҳам синтаксиснинг энг асосий бирликлари - сўз бирикмаси, гап ҳақидаги тег бўлади.

Сўз бирикмаси синтактик разметкаси теглари. *Сўз бирикмаси* билан боғлиқ тег сўзларнинг бирикиш усуллари ҳақидаги маълумотни берувчи изоҳдан иборат бўлади. Бу изоҳ сўзларнинг ўзаро битишув, мослашув, бошқарув усули билан бирикканлигини билдиради. Сўзларнинг ўзаро бирикиш усулини шажара ёки занжирсимон таҳлил асосида разметкалаш қулай.

Сўз бирикмаси ҳақидаги кейинги изоҳ ҳоким аъзоларнинг ифодаланишига кўра СБ турлари таснифига асосланиб, исмли бирикма, феълли бирикма каби турларга ажратилиб, шу мазмундаги ахборот билан таъминланади. Масалан: <Сотиболдининг хотини> [исмли бирикма].

Сўз бирикмасига бириктириладиган яна бир маълумот СБнинг тузилишига кўра туридан келиб чиқиб, бирикмани содда СБ, мураккаб СБ эканлигини ифодаловчи изоҳ билан таъминлаш талаб қилинади. Масалан: <Сотиболдининг хотини> [содда СБ]; <баланд, чиройли оқ иморат> [мураккаб СБ].

Сўз бирикмасини разметкалаш тамойилларини ишлаб чиқиш кейинги ишларимизнинг тадқиқ предмети бўлади.

Содда гап синтактик разметкаси теглари. Матн синтактик разметкасининг энг катта ахборот базасини ташкил этувчи изоҳлар гап қурилишига оид маълумотлар йиғиндисидир. Гап синтаксиси гапни қайси жиҳатдан ўрганса, теглаш жараёнида шу белгиларнинг барчасини қамраб олиш ўринли. Чунки тузилган корпус кейинчалик синтаксис, бошқа бўлимлар билан боғлиқ турли тадқиқотлар олиб боришда маълумотлар базаси сифатида хизмат қилиши керак. Содда гап разметкаси учун теглар гуруҳини қуйидагича шакллантириш мумкин.

1. Гап билан боғлиқ энг биринчи тег гапнинг тузилишига кўра турини ифодаловчи изоҳдан иборат. Бу тег “содда гап” = <СГ>, </СГ>, “уюшган гап”= <УГ>, </УГ> ёки “қўшма гап” = <ҚГ>, </ҚГ> каби белгилардан иборат. **Теглаш кўриниши:**

1. ***<СГ>*** *Табиб қон олди.**</СГ>***

2. ***<ҚГ>****Абдуғанибой унинг сўзини эшитиб кўп афсусланди, қўлидан келса ҳозир унинг хотинини оёққа бостириб беришга тайёр эканини билдирди, кейин сўради:* ***</ҚГ>.*** Корпус қидирувида “содда гапни топиш” ёки “қўшма гапни топиш” буйруғи берилса, натижада танланган матннинг барча СГ ёки ҚГлари акс эттирилади.

2. Гапнинг ифода мақсадига кўра турини изоҳлаш ҳам теглардан бирини ташкил этади: “дарак гап” = <дг>, “сўроқ гап”= <сг>, “буйруқ гап”= <бг>. Бу теглар жуфт тег бўлишига ҳожат йўқ. Якка ҳолда қўлланса ҳам, ахборот бера олади. Чунки гапнинг тузилишига кўра тури гапни чегаралаган, шу чегара охирида ушбу маълумотни ҳам қўшиш мумкин. **Теглаш кўриниши:** *<СГ>Девонаи Баҳоваддинга ҳеч нарса кўтардингми?* ***<сг>,*** *</СГ>*

3. Гап лисоний қурилишида эганинг ифодаланиш ёки ифодаланмаслигига кўра “эгали гап” = <Е+>, “эгасиз гап” = <Е->; эгасиз гапларнинг “шахси номаълум гап” - <ш.н.г>, “атов гап” = <а.г>, “семантик-функционал шаклланган гап” = <с.фш.г> каби белгиларни қўшиш мумкин. **Теглаш кўриниши:** *<СГ>* ***“****Кўнгилга армон бўлмасин” деб “чилёсин” ҳам қилдиришга тўғри келди.* <дг>, **<Е->, <ш.н.г>**, *</СГ>.*

4. Бош, иккинчи даражали бўлакнинг иштирокига кўра “йиғиқ гап” = <йг>, “ёйиқ гап” = <ёг> каби изоҳ ҳам тег сирасидан ўрин олади. **Теглаш кўриниши:**

1. *<СГ>*Бемор оғирлашди. <дг>, <Е+>, **<йг>,** *</СГ>.*

2. *<СГ>*Шаҳарда битта докторхона бор. <дг>, **<ёг>**, <Е+>, *</СГ>.*

5. Гап билан грамматик алоқага киришмайдиган бўлакларнинг мавжудлиги ҳам изоҳ талаб қилади. “Ундалма” = <у>, </у>, “киритма” = <к>, </к> каби белгилар мажмуидан иборат бўлади; жуфт қўлланадиган тег. Чунки бу бирликнинг чегарасини кўрсатиш лозим бўлади. **Теглаш кўриниши:**

1. <СГ> Буларнинг ҳаммаси, **<к>** албатта, **</к>** пул билан бўлади. </СГ>

2. <СГ>, **<у>** Худоё **</у>** аямди дайдига даво бейгин <бг>, <Е+>, <ёг>, </СГ>.

Одатда, содда гап таҳлилида гап бўлаклари таҳлилига алоҳида эътибор қаратилади. Корпус лингвистикасида сўнгги корпусларнинг синтактик разметкаси гап бўлакларига оид изоҳ анъанаси йўқолди. Бу ҳар қандай корпус разметкасини соддалаштириш кераклиги нуқтаи назаридан келиб чиқди. Биз ҳам содда гапга оид теглар қаторини юқоридаги изоҳлар сираси билан якунлаймиз.

Уюшган гапнинг синтактик теглаш белгилари. Тилимизда битта умумий [P_m]га эга бўлган бирдан ортиқ [W]дан ташкил топган гап ҳам мавжуд: *Укам расм чизар ва синглим телевизор кўрар эди*. Бундай гап уюшган гап дейилади [Sayfullayeva 2009:5]. Бундай гапларни кесими уюшган содда гап ҳамда қўшма гаплардан фарқлаш лозим. Зеро, улар содда гап, қўшма гап орасида “оралиқ

учинчи” мақомига эга. Шундай типдаги гапларга ҳам алоҳида изоҳ ёзиш мумкин: “уюшган гап”= <УГ>, </УГ>[1].

Қўшма гапнинг синтактик разметкаси. Қўшма гап содда гап билан мустаҳкам боғланган, бироқ ундан ҳам структур, ҳам узатилаётган ахборот миқдори, сифати нуқтаи назаридан фарқланувчи синтактик қурилмадир [Sayfullayeva 2009: 5]. Шу боис теглаш жараёни бундай бирликларга алоҳида ёндашувни талаб этади ҳамда алоҳида белги сифатида “қўшма гап” = <ҚГ>, </ҚГ> каби жуфт қўлланувчи тегни бириктиришни талаб этади.

Қўшма гапнинг боғловчи воситасига кўра “боғланган ҚГ” = <БҚГ>, </БҚГ>, “эргашган ҚГ” = <ЭҚГ >, </ЭҚГ>, “боғловчисиз ҚГ” = <Б-сиз ҚГ>, </Б-сиз ҚГ> турларини изоҳлаш бундай бирликларни ажратиш ҳамда изоҳлаш учун алоҳида белги вазифасини ўтайди. **Теглаш кўриниши:**

1. <Б-сиз ҚГ> *Аллақандай бир хотин келиб толнинг хипчини билан савалади, товуқ сўйиб қонлади...* **</Б-сиз ҚГ>.**

2. <БҚГ> *Сотиболди хўжайинининг олдига арзга борди, аммо бу боришдан муддаоси нима эканини аниқ билмас эди.* **</БҚГ>**

3. <ЭҚГ >, </ЭҚГ> . “Бемор” ҳикоясида ЭҚГ учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

Дарсликларда қўшма гап боғловчи воситасига кўра 5 турга:

1) қисмлари тенг боғловчи воситасида БҚГ;

2) қисмлари эргаштирувчи боғловчи воситасида БҚГ;

3) қисмлари боғловчи-юклама воситасида БҚГ;

4) қисмлари феъл шакллари воситасида БҚГ;

5) қисмлари нисбий сўз воситасида БҚГ;

6) қисмлари фақат оҳанг воситасида БҚГ бўлинади [Sayfullayeva 2009: 5]. Аммо корпус разметкасида юқорида кўрсатилган содда таснифдан фойдаланишни маъқул топдик.

Таркибидаги содда гапларнинг ўзаро мазмун-муносабати асосида боғланган ҚГ бир неча турга бўлинади ҳамда қуйидаги тег шаклига эга бўлади:

1) бириктирув муносабатли БҚГ = < б.БҚГ >;
2) зидлов муносабатли БҚГ = < з.БҚГ >;
3) айирув муносабатли БҚГ = < а.БҚГ >;
4) инкор муносабатли БҚГ = < и.БҚГ >.

Теглаш кўриниши: <БҚГ> *Шу кечаси ҳатто кўзини очиб, қизчасини ёнига тортди ва пичирлади:* **< б.БҚГ >, </БҚГ>.**

Бундан ташқари, субстанциал тилшуносликда қўшма гапнинг қурилишига кўра таснифланадиган [WP_m <—> WP_m] усулли ҚГ, [WP_m —> WP_m] усулли ҚГ, [WP_m , WP_m] усулли ҚГ турлари ҳам ажратилган. Шундай тегларни ҳам ишлатиш мумкин. Ушбу теглар алоҳида тадқиқот объекти бўлади. Ишни соддалаштириш мақсадида биз ушбу тасниф, изоҳдан ишнинг кейинги босқичларида фойдаланишни лозим кўрдик.

Қўшма гап қисмлари орасидаги функционал муносабатларга кўра турлари ҳам ажратилади, разметкада қуйидаги белгига эга бўла олади:

1) кесим тобе гапли ҚГ = <КҚГ>;
2) эга тобе гапли ҚГ = <ЭҚГ>;
3) ҳол тобе гапли ҚГ= <ҲҚГ>;
4) тўлдирувчи тобе гапли ҚГ = <ТҚГ>;
5) аниқловчи тобе гапли ҚГ = <АҚГ>. “Бемор” ҳикоясида ЭҚГ учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

Мураккаб қўшма гапнинг синтактик белгиси. Нутқда иккидан ортиқ содда гапнинг боғланишидан тузилган ҚГ ҳам мавжуд. Айрим дарсликларда уч, ундан ортиқ содда гапнинг бирикишидан таркиб топган гап мураккаб ҚГ эканлиги таъкидланади [Махмудов 2016:3], қуйидаги турлари ажратилади:

1) бир неча эргаш гапли МҚГ;
2) бир неча бош гапли МҚГ;
3) аралаш МҚГ;
4) қисмлари уюшган МҚГ.

Айрим муаллифлар эса МҚГнинг бошқача таснифини таклиф қилади [Махмудов 2016:3]:

1) боғланиш йўли билан тузилган МҚГ;

[1] Мисолларнинг барчаси А.Қаҳҳорнинг “Бемор” ҳикояси матнидан олинган; бундай қурилишли гап ушбу ҳикояда учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

2) эргашиш йўли билан тузилган МҚГ;
3) боғловчисиз тузилган МҚГ;
4) аралаш таркибли МҚГ.

Ушбу таснифда таснифланувчи гуруҳларнинг барчаси тўлиқ изоҳланмаганлиги сабабли биринчи таснифдан фойдаланишни лозим топдик, унинг тег кўринишини қуйидагича белгиладик:

1) бир неча эргаш гапли МҚГ = <э. МҚГ >, </э. МҚГ >;
2) бир неча бош гапли МҚГ = < б. МҚГ >, < /б. МҚГ >;
3) аралаш МҚГ = <а. МҚГ >, </а. МҚГ >;
4) қисмлари уюшган МҚГ = <у. МҚГ >, </у. МҚГ >.

Теглаш кўриниши: <у. МҚГ> *Кампир беморнинг тўзиган сочларини тузатди, у ёқ-бу ёғини силади, сўнгра... ўтириб йиғлади.* **</у. МҚГ>.**

Кўчирма гапнинг синтактик белгиси. Муаллиф ўз нутқида бошқа киши ифодалаган фикрдан ҳам фойдаланади. Бундай фикр кўчирма гап, ўзлаштирма гап, диалог шаклида берилади. Ўзганинг ҳеч ўзгаришсиз берилган гапи кўчирма гап эканлигини биламиз. Маълумки, кўчирма гап икки хил гапдан иборат бўлади: муаллиф гапи, кўчирма гап. Иккаласи биргаликда кўчирма гапли қўшма гапни ҳосил қилади [Менглиев 2007:4]. Матн синтактик разметкасининг яна бир муҳим аҳамиятли томони – унда кўчирма гапли қўшма гапнинг изоҳланиши. Бундай изоҳ учун қуйидаги теглар керак бўлади:

1) кўчирма гап = <КГ>, </КГ>;
2) муаллиф гапи = <МГ>, </МГ>.

Теглаш кўриниши: <КГ> *Бегуноҳ гўдакнинг саҳарда қилган дуоси ижобат бўлади, уйғотинг қизингизни!* **</КГ> - <МГ>** деди. **</МГ>.**

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, синтактик теглар мажмуини синтактик бирликларга қараб шакллантириш лозим. Теглар мажмуи сўз бирикмаси: исмли бирикма, феълли бирикма, содда ва мураккаб бирикма; содда ёйиқ, содда йиғиқ, қўшма гап, уюшган гап, кўчирма гап сифатида белгилаш мумкин. Ушбу теглар парсинг дастури учун лингвистик таъминот вазифасини ҳам бажаради.

Адабиётлар рўйхати

1. Захаров В.П., Богданова С.Ю. Корпусная лингвистика. – Иркутск: ИГЛУ, 2011. – С.46-48.
2. Курс "Корпусная лингвистика" (А.Б. Кутузов) Лицензия Creative commons Attribution Share-Alike 3.0 Unported (Электрон ресурс) - //lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp-video/CL/CorporeLingva.pdf
3. Mahmudov N.M. va b. Ona tili. Umumta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. T.: Tasvir, 2016. – 126 b.
4. Mengliyev B., Xoliyorov O`. O`zbek tilidan universal qo`llanma. –T.:Fan, 2008. – 268 b.
5. Sayfullayeva R. va b. Hozirgi o`zbek adabiy tili. O`quv qo`llanma. – T.:Fan va texnologiya, 2009. – 416 b. – 284 b.

ҚАДИМГИ ТУРКИЙ ВА КОРЕЙС ТИЛЛАРИНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАЛАРИ ҲАҚИДА

ф.ф.н., доцент Раҳимов А.С., СамДЧТИ

Annotation. The article deals with the ideas of relation between Korean and Turkic (in example of Uzbek) languages. The author makes reference to the dictionary "An Etymological Dictionary of Altaic Languages" by S. A. Starostin, A. V. Dybo, O. A. Mudrak and analysis several words comparatively in Turkic and Korean languages. In the end the author concludes that there is a concrete relationship between Turkic and Korean languages.

Key words: Korean language, Turkic languages, etymology, comparative analysis

Маълумки, Олтой назаряси ҳақидаги илмий фараз ўтган асрнинг 20 йилларида Е.Д.Поливанов томонидан эълон қилинган «Туркий, япон ва корейс тилларидаги мосликлар» деб номланган туркум мақолалари орқали илгари сурилган эди. Кейинчалик бу ғоя Рамстедт, Бётлинк, Поппе ва Москва, Петербург туркология мактабларининг йирик вакиллари томонидан қўллаб-қувватланди (Ж.Элтазаров. 2002: 15). Бугунги кунда гарчи ушбу назариясига оид изланишлар суръати бир оз сусайган бўлса ҳам, S. A. Starostin, A. V. Dybo, O. A. Mudraklар ҳаммуаллифлигида чоп этилган "An Etymological Dictionary of Altaic Languages" номли луғатнинг чоп этилиши бу соҳага бўлган қизиқишнинг тамомила сўнмаганлигидан далолат беради.

"Олтой назарияси"да илгари сурилган илмий фаразлар билан танишар эканмиз, мазкур назарияда ўзаро қаридош деб ҳисобланган қадимги туркий ва корейс халқларининг тили, тарихи,

маданияти, диний эътиқодига оид масалаларнинг қиёсий тадқиқига оид айрим ишларда илмий асосланмаган далил ва фаразларнинг илгари сурилаётганига ҳам гувоҳ бўлдик. Хусусан, профессор Г.А.Югайнинг ёзишича, Кан фамилияси ва хитойча Кан-Гюй, туркийча Қангли деб юритилувчи уруғ номи ўртасидаги боғлиқ мавжудлиги ҳақида фикрни илгари суради. Шунингдек, ушбу ишда Ан фамилияси ва ан-дижон, наманг-ан каби шаҳарларнинг номларидаги ан қисми билан боғлиқлиги ҳақидаги фараз ҳам келтирилади (Югай.2006:16).

Албатта, Г.А.Югай томонидан Корейс халқининг қадимги Олтой халқлари билан қариндошлигини исботлаш мақсадида келтирган бу "ноу-хау"ларини жиддий қабул қилиб бўлмайди. Корейс халқининг қадимги Олтой халқлари билан қариндошлиги масаласи бундай ўта юзаки маълумотлар асосида эмас, балки қиёсланаётган этник гуруҳлар тили, тарихи ва этнографиясига доир мавжуд манбаларни ҳар томонлама чуқур ўрганиш асосида мулоҳаза юритишни талаб қилади. Ана шундай далилларни текшириб кўрикишга бўлган қизиқиш ушбу мақоланинг ёзилишига сабаб бўлди.

С.А. Старистин, А.В. Дубо, О.А. Мудакларнинг "An Etymological Dictionary of Altaic Languages" номли луғатида туркий ва мўғил тилларида "янги туғулган бола, фарзанд" маъносини ифодалайдиган čaka сўзи ва қадимги корейс тилидаги "кичик, майда" маъносида қўлланган čjāk сўзи этемологик жиҳатдан бир асосли эканлиги таъкидланган (272) .

Маълумки, бошқа туркий тилларда бўлгани каби, ўзбек шеваларида ҳам "чақа" сўзи "янги туғилган бола, фарзанд" маъносини ифодаловчи лексик бирликдир (ЎТИЛ.4-т. 465). Бу сўз ўзбек адабий тилига оид луғатларда "бола-чақа" жуфт сўзи таркибида қайд этилади ва ушбу жуфтлик орқали "катта-кичик болалар"ни умумлаштирувчи, жамловчи маъно ифодаланади (ЎТИЛ.1-т. 308). Демак, бу жуфтликдаги "чақа" компоненти бошқа фарзандлардан кичигини фарқлаш, ажратиш мақсадида ишлатилади. (Ўзбек тилида ушбу фарқловчи маънони бевосита ифодловчи "чақалоқ" ясамаси ҳам мавжуд).

Ана шулардан келиб туркий ва мўғил тилларида "янги туғулган бола, фарзанд" маъносини ифодалайдиган čaka ва қадимги корейс тилидаги "кичик, майда" маъносини ифодалайдиган čjāk сўзи ўртасида генетик боғланиш мавжудлиги ҳақидаги С. А. Старистин ва ҳаммуаллифларнинг фикрини қувватлаш мумкин. Чунки, "чақа" сўзининг Хоразм шевасида "чага // чайа" – қум, қумлоқ маъносида қўлланилиши (Ф. Абдуллаев.97), туркий тилларда мазкур сўзининг "майда тангга, манета" маъносида қўлланиши (Рад. 3 том, 2-қисм. 1947) ва улар ўртасидаги семантик муштараклик уларнинг тарихан бир ўзакдан "урчиган" ва шаклдошлик ҳосил қилган семантик ясамалар эканлигидан далолат беради. Ўз навбатида, мазкур семантик узвийликда "ҳажман майдалик, кичиклик" белгиси тарихан асос (бош) маъно вазифасини ўтаганлиги ҳақидаги фаразга ҳам имкон яратади.

Олтой оиласига мансуб тилларга хос ана шундай муштарак лексик бирликлардан яна бири қадимги туркий тилда **ăčaj // ačă,** ўзбек шеваларида **ača** ва қадимги корейс, тунгус тилларидаги **ačă** сўз мисолида кўзга ташланади. Жумладан, қадимги туркий тилда мазкур сўзнинг **ačă** шакли истеъмолда бўлган ва у "қариндош" маъносида ишлатилган (ДТС.1969:4). С.Е.Маловнинг "Қадимги туркий ёзма ёдгорликлар" номли асарининг луғат қисмида ушбу сўзнинг **ačі** шакли "Қутадғу билик асарида" ака ва тоға маъноларида, **ара aču** қўшма шакли эса "кекса қариндошлар" маъносида ишлатилганлиги қайд этилади (Рад.1951:358-363).

Маҳмуд Кошғарийнинг "Девону луғатит турк" асарида ача (**ačă**) сўз "ака, катта қиз (опа)" маъносида қўллангани ва мазкур сўздаги "ч" ундошининг "к" билан алмашиш ҳоллари учраши айтилади. Шунингдек, ушбу луғатда "ёши катта биродар, ака" маъносида **ічі** сўзи ишлатилганлиги ҳам таъкидланади (М.Кошғарий: 1960: 114).

В.В.Радловнинг луғатида, ача сўзи туркман элатида "хотин, она" маъноларида, эски ўзбек (чиғатой) тилида "опа, хола" маъноларида ишлатилганлиги қайд этилади (Рад. 1905. 1-т., 1-қисм: 862). Муҳаммад Яқуб Чингийнинг "Келурнома" асарининг луғат қисмида (XYII аср) ҳам ушбу сўз "ача" шаклида қайд этиган бўлиб, "она" маъносида ишлатилганлиги айтилади (Келурнома. 1982:78). Ача сўзи, асосан, ўзбек шеваларида учрайди. Хусусан, Наманган вилоятининг Уйчи, Чортоқ, Поп туманлари шеваларида, Тошкентнинг Сижжак қишлоғида, Тожикистоннинг қорлиқ шеваларида она, ёши катта аёлларга мурожаат маъноларида ишлатилиши қайд этилади (ЎШЛ. 1971:328).

С. А. Старистин, А. В. Дубо, О. А. Мудакларнинг "An Etymological Dictionary of Altaic Languages" номли луғатида таъкидланишича, мазкур сўз тунгус тилида: "**asī** – янга, хотин ва умуман аёл киши" маъносини, корейс тилида**: "ačă** – амма, хола ва ака" **(**ҳозирги корейс тилидаги ***ačămi* , *ačapi*** шакллари шундай маънода ишлатилади) маъноларини ифодалаши қайд этилади (Старистин: 273). Гарчи ача сўзи ҳозирги тилларда истеъмол доираси шевалар доирасида чегараланган ёки шакл ва маъно жиҳатдан муайян ўзгаришларга учраган бўлса ҳам, тарихан қадимги туркий ва корейс

тилларида фаол қўлланганлиги ва ушбу тилларнинг қариндошлиги ҳақида Олтойшунослар томонидан илгари сурилган илмий фаразнинг асосли эканини далиллайди.

Адабиётлар:

1. О ноу-хау концепции Г.А.Югая об корейской цивилизации. М.,2006.
2. Ж.Элтазаров, Ким Эн Те. Жанубий корея: ўтмиш ва бугун. Самарқанд. 2002.
3. Ф.Абдуллаев. Хоразм шевалари. Т., 1964.
4. Ўзбек халқ шевалари луғати. Т.,1971.
5. Маҳмуд Кошғарий. "Девону луғотит турк" 1-том. Т.,1960.

KORPUS LINGVISTIKASIGA DOIR QARASHLAR

PhD Abduraxmonova N.Z. TDO'AU

Annotation

The article deals with scientific outlooks of scholars on corpus linguistics and its conceptual models. Furthermore, corpus is considered as a methodological foundation of the research in the frame of linguistic aspect.

Key words: corpus linguistics, language models, computational linguistics.

Korpus lingvistikasi tadqiqot yo'nalishi sifatida bir necha yillar davomida tildan foydalanish va uning variativligini empirik tarzda tadqiq etish usuli sifatida rivojlanib kelmoqda. Korpus matnlar jamlanmasi bo'lib, u mashina o'qiy oladigan formatda matnlarni lingvistik analiz qilish, tabiiy tilni qayta ishlashga mo'ljallangan bo'ladi.

Korpus lingvistikasiga olimlar turli izohlar keltirishadi, jumladan Zaxarov V.P. [В.П. Захаров 2013: 5]: "Korpus lingvistikasi- kompyuter lingvistikasining bir yo'nalishi bo'lib, kompyuter texnologiyalardan foydalanib lingvistik korpuslar va ularning umumiy qurilish tamoyillarini qayta ishlash kabi masalalar bilan shug'ullanadi", - degan fikrni ilgari suradi.

E.Finegan esa korpusga shunday ta'rif beradi: korpus – so'zlovchi, muallif, adresat yoki auditoriya haqida ma'lumot sifatida shakllantirilgan matndagi vaziyat haqida ma'lumotdan iborat mashina o'qiy oladigan matnlar majmuasidir [Finegan E. 2004].

Wikipediyada korpus matnlarning muayyan soha bo'yicha til qoidalarini izohlash hamda turli lingvistik vaziyatlarni tekshirish, gipotezlar va statistik tahlillar uchun foydalaniladigan katta hajmdagi tizimlashtirilgan saralangan matnlar majmuasi nazarda tutiladi. T.MakEneri va E.Vilson korpusni til modeli sifatida foydalanish uchun aniq tamoyillarga ko'ra saralab olingan til fragmentlarining majmui, deb ta'rif beradi [McEnery T. 2001]. Zamonaviy korpusga umumiy tarzda quyidagicha ta'rif keltirish mumkin: metalingvistik ma'lumotga ega bo'lgan mashina o'qiy oladigan formatda ifodalangan elektron tarzda ham onlayn ham oflayn tarzda foydalanishga mo'ljallangan matnlar to'plami. Uni qayta ishlash uchun mashinaga kiritish uchun standart dasturlardan foydalaniladi.

V.Zaharov korpusni yaratish va undan foydalanish quyidagi belgilarga ega ekanligini ta'kidlaydi [В.П. Захаров 2013 :6]:

1) yetarlicha katta va meyorlashtirilgan korpusning hajm ma'lumotlarning o'ziga xosligi va til ifodasini barcha ko'rinishlarini to'liq namoyish qilishni ta'minlaydi;

2) korpusdagi turli tipdagi matnlar o'zining tabiiy kontekstdagi shakli bilan ularni har tamonlama va obyektiv baholash imkoniyatini yaratadi;

3) yaratilgan va tayyorlangan ma'lumotlar bazasidan bir necha marta va turli maqsadlarda foydalanish mumkin.

V. Zaharov "matnlar korpusi" so'nggi vaqtda matnga oid va lingvistik ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimi korpus menedjeri deb nomlanyotganligini ta'kidlaydi. Ushbu dasturiy ta'minotni o'z ichiga olgan maxsus qidiruv tizimi korpusdagi ma'lumotlarni qidirish uchun foydalanuvchi qulay shaklda natijani taqdim qilish va statistik ma'lumotni olish uchun qo'llaniladi.

Korpus lingvistikasi tilning dinamik holatini tadqiqot qilishda yoki analiz qilishda lingvistik metodologiya hisoblanadi. Korpus lingvistikasi orqali turli dasturiy ta'minotlar yaratiladi: ma'lumotlarni klassifikatsiya qilish, ma'lumotlarni qayta ishlash, mashina tarjimasi, shuningdek, lingvistik analiz: til sintaksisi, semantik analiz, leksikografik masalalarda qo'llaniladi.

Tabiiy tilni empirik jihatdan o'rganish va tilga oid manbalarni avtomatik qayta ishlash texnologiyasidan foydalanishda sohalararo yo'nalishlar paydo bo'ldi. Bularning sirasiga kompyuter lingvistikasini alohida ta'kidlash o'rinli. Tabiiy til matnlarini avtomatik analiz qilish texnologiyasini amalga oshirish hamda lingvistik modellarini yaratish keyingi tadqiqotlar uchun asos vazifasini bajaradi. Korpus lingvistikasida og'zaki va yozma matn asosiy o'rganish obyekti hisoblanadi. Korpus uchun matn strukturasi

va uning mazmuniy konsepsiyasi muhim ahamiyatga ega. Elektron korpus lingvistikaning turli yo'nalishlari uchun tadqiqot manbai bo'lib hizmat qiladi.

D.Sh.Suleymanov pragmatik-yo'naltirilgan lingvistik modelini quyidagicha tasniflaydi: 1) kontekst va uning transformatsiyasini chuqur analizini ta'minlovchi hamda "kontekst modeli"ni o'z ichiga oluvchi lingvistik va ektralingvistik modellardan foydalanuvchi *semiotik model*; 2) kommunikatsion va kontekstologik model va minimal lingvistik ma'lumotdan iborat bo'lib inson bilan avtomatlashgan tizimning dialog texnologiyasini ta'minlovchi *interaktiv model*; 3) tilning muayyan sathiga doir formal qoidalar va matnlarni qayta ishlashni ta'minlovchi *konseptual-formal model*; 4) tabiiy til darajasidagi birliklarning universal tavsifini ifodalovchi *konseptual-funksional model [* Сулейманов Д.Ш. 2011: 15*]*.

Korpus modeli korpus uchun ma'lumotlarni qayta ishlangan tizimdan umumiy ko'rinishda texnologik sxema sifatida namoyon bo'ladi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, korpus nafaqat sof lingvistik analiz uchun, balki, kompyuter lingvistikasi uchun ham muhim o'rganish manbaidir.

Adabiyotlar

1. BFinegan E. LANGUAGE: its structure and use. – N.Y.: Harcourt Brace College Publishers, 2004

2. McEnery T., Wilson A. Corpus Linguistics. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.

3. Захаров В.П., Богданова С.Ю. КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА Учебник Санкт-Петербург 2013, - С. 5-6.

A STUDY ON KOREAN LANGUAGE PURIFICATION

Kim,Gyo-eun (Dongshin Univ. Korea)

This article is a study on Korean Language Purification. In our life, the medium of language is not only means of communication, but also acts as a creature that unifies the homogeneity of the nation and consolidates it into a mass. Thus, our traditional culture has been formed with the long history of 5,000 years and with our own words and characters. Our history has not been cut off, and our people have not been destroyed, as we have been suffering from a series of foreign invasions in history. However, even though we had our own language, because we did not have any literary, we borrowed and used Chinese characters, and we tried to write Korean words by using Seogiche (誓記體), Idu (吏讀), Hyangchal (鄕札), and so on but we failed. Thus, we had to endure the inconvenience of inconsistency between language life and literary life. Therefore, this study examined the necessity and direction of Korean Language Purification based on various languages appearing in language life and literary life.

First, this study investigated the necessity of Korean Language Purification through the background that Hanja (Chinese characters) was infiltrated into the Korean language, the background of the terms coming into Korea via Japan due to the "Japanese annexation of Korea", and the background of influx of words of foreign origin after the liberation.

Second, this study examined the direction of Korean Language Purification in which we should write correct and good words and to rewrite the words of foreign origin as our own. It is learned that the words of foreign origin should be used in the pure Korean language whenever possible, and that we should use good and correct words in place of vulgar and wrong words.

Keywords: Korean Language Purification, Seogiche, Idu, Hyangchal, Japanese annexation of Korea, words of foreign origin

국어 순화에 대한 고찰

<目次>

Ⅰ. 머리말

Ⅱ. 국어 순화의 필요성

1. 한자가 국어에 침투되었던 배경

2. 한일합방으로 용어가 일본을 거쳐 온 배경

3. 해방 후 외래어의 유입 배경

Ⅲ. 국어 순화의 방향

1. 고운 말 바른 말을 쓰자

2. 서구 외래어도 우리 고유어로 고쳐 쓰자

Ⅳ. 맺음말

<국문초록>

이 글은 국어 순화에 대해 연구한 것이다. 우리 생활에서 언어라는 매체는 의사 전달의 수단만이 아니고 민족의 동질성을 형성하게 하여 한 덩어리로 뭉쳐 놓는 생명체의 역할을 한다. 그리하여 우리는 반만년의 긴 역사와 우리 고유의 말과 문자를 가짐으로써 우리의 전통문화가 형성되었고 역사상 여러 차례의 외침 등의 수난을 당하면서도 우리의 역사는 끊어지지 않았고 우리 민족은 쇠하지 않았다. 그러나 우리말은 있어도 우리글이 없어 한자를 빌어씀으로써 초기에는 서기체(誓記體), 이두(吏讀), 향찰(鄕札) 등의 방법으로 우리말 표기에 노력하였으나 성공하지 못하고 언어생활과 문자생활의 불일치(言文二致)의 불편함을 감수하지 않을 수 없었다. 따라서 언어생활과 문자생활에 나타난 여러 언어를 바탕으로 국어 순화의 필요성과 방향을 고찰하였다.

첫째, 한자가 국어에 침투되었던 배경과 한일합방으로 용어가 일본을 거쳐 온 배경 그리고 해방 후 외래어의 유입 배경을 통해 국어 순화의 필요성을 고찰하였다.

둘째, 고운 말 바른 말을 쓰고 서구 외래어도 우리 고유어로 고쳐 쓰자는 국어 순화의 방향을 살펴보았다. 외래어를 가능한 한 순우리말로 사용해야 할 것이며, 비속한 말과 잘못된 말을 고운 말과 올바른 말로 바꾸어 사용해야 한다는 것을 알게 되었다.

주제어 : 국어 순화, 서기체, 이두, 향찰, 한일합방, 외래어

Ⅰ. 머리말

우리 생활에서 언어라는 매체는 의사 전달의 수단만이 아니고 민족의 동질성을 형성하게 하여 한 덩어리로 뭉쳐 놓는 생명체의 역할을 한다. 그리하여 우리는 반만년의 긴 역사와 우리 고유의 말과 문자를 가짐으로써 우리의 전통문화가 형성되었고 역사상 여러 차례의 외침 등의 수난을 당하면서도 우리의 역사는 끊어지지 않았고 우리 민족은 쇠하지 않았다. 그러나 우리말은 있어도 우리글이 없어 한자를 빌어씀으로써 초기에는 서기체(誓記體), 이두(吏讀), 향찰(鄕札) 등의 방법으로 우리말 표기에 노력하였으나 성공하지 못하고 언어생활과 문자생활[1]의 불일치(言文二致)의 불편함을 감수하지 않을 수 없었다.

이와 같이 말로는 우리 국어를 말하면서 글로는 한문을 써야 했던 기형적 이중 생활 속에서 우리말에 문어(文語)로서의 한문 요소가 무제한으로 침투하게 된 계기가 된 것이다. 그리하여 우리 국어 어휘 체계 속에 70% 가까운 한자어의 어휘가 차지하게 되었으니 이는 우리 국어가 숙명적으로 안고 있는 문제인 것이다. 특히 우리나라 현대화 과정에서 일제에 의한 침탈 기간에 우리 국어가 오염된 것은 일일이 들어 말할 수 없을 정도였음은 다 알려진 사실이다.

우리의 선인들은 이와 같은 국어에서 그 순수함을 되찾고자 끊임없는 노력과 사랑을 쏟아 오늘의 국어 순화 운동에까지 이르게 하였다. 따라서 이 논문에서는 국어 순화의 필요성을 살피고, 국어 순화의 방향에 대하여 구체적으로 고찰해 보려고 한다.

Ⅱ. 국어 순화의 필요성

우리나라의 국어 순화 정책(國語醇化政策)에서 '순화'란 국어 속에 있는 잡스러운 말을 없애서 국어의 순수성을 회복하는 것이나, 복잡하고 난해한 말을 단순하고 쉽게 하는 것이었다. 즉, 국어 순화라고 하는 것은 '순수 우리말 쓰기'나 '쉬운 우리말 쓰기'를 뜻하는 것으로 보아 왔다.[2]외래어, 외국어, 일본어투 용어를 우리말로 바꿔 쓰는 일은 '순수 우리말 쓰기'에 해당하고 어려운 한자어를 쉬운 일상적인 우리말로 바꿔 쓰는 일은 '쉬운 우리말 쓰기'에 해당하는 것으로 볼 수 있다.

---

[1] 문자생활이란 한문을 의미한다.

[2] 민현식, 「국어 순화의 국어학적 연구」, 『국어 순화 정책 연구 보고서』, 성진문화사, 2003, 37쪽.

나라를 빼앗겨버리고 자기들의 언어마저 상실한 민족이 있다. 또는 원래부터 민족 언어의 통일과 언어 자체가 없는 민족의 서러움을 안고 살아가는 나라도 있다. 또한 엄연히 훌륭한 민족 언어를 가지고 있으면서도 그 언어를 애용하거나 사용하지 못하고 외국어나 외래어를 함부로 쓴다는 것은 민족의 갈 길을 스스로 포기하는 행위라고 말할 수 있다. 여기서 우리는 어느 민족 어느 나라의 국민인가를 자각하고, 어떠한 역사와 문화의 전통을 가지고 왔는가를 자각해야 될 것이다. 따라서 우리는 어떤 자세로 언어생활에 임해야 할 것인가? 국어 순화의 필요성에 대하여 살펴보고자 한다.

1. 한자가 국어에 침투되었던 배경

우리의 언어문화가 인도의 불교문화, 중국의 한문문화의 전래 이후 그 영향을 받아 형성 발전되었던 것은 숨김없는 사실이다. 그렇지만 우리의 전통적인 고유문화의 형성이나 발전에 큰 장애물이 되었던 것도 사실이다. 그러나 그것은 우리의 손으로 이룩해 놓은 문자가 없으므로 부득이 어렵고 까다로우며, 복잡하고 방대한 한문자의 매개에 의하여 불교문화와 한문문화를 흡수하여 소화하고 동화시켰다. 때문에 그 과정에서 상당히 오랜 세월과 정력 그리고 경제적 소모가 따랐다. 뿐만 아니라 우리 국어에 한자어의 침투는 이미 고대부터 시작되었다. 그러므로 고유어 표기인 서기식, 향찰, 이두 등을 만들어 조선조까지 쓰게 한 신라인의 심정도 이해할 수 있겠다. 이러한 이두 자체가 한문자의 음과 뜻을 빌어다가 한자로 표기했기 때문에 우리의 언문생활을 충족시키지 못하였다. 뿐만 아니라 전혀 대중성을 띠지 못한 실용 가치가 없는 한낱 토를 달거나 문서 작성의 기호로만 사용되는데 그쳤다.

또한 고려 광종 9년(958)에는 쌍기(雙冀)가 고려에 귀화하면서 건의한 과거 제도를 모방하여 인재를 등용한다는 명목 아래 소위 귀족과 양반 그리고 상민의 계급의식만을 조장시켜 벼슬을 하고 치부를 하는 사람들만의 한자 교육이었다. 그리고 그들의 한문 교육에만 힘썼지, 일반 백성들은 한자를 배울 엄두도 내지 못하고 교육을 시키지도 않았다. 그러기에 천부의 재질과 총명성을 지니고 있으면서 국민의 90% 이상이 눈뜬장님 생활을 면하지 못하였다. 귀족이나 양반 계층들은 한자와 한문을 독점하고 배워 벼슬을 하면서 편안히 살기 위해 일반 서민에게는 한자와 한문 교육을 시키거나 보급하지 않았다. 이렇게 일반 백성들이 한자나 한문 교육을 받을 수 없고, 문자생활이 불편함을 느낀 세종대왕께서 훈민정음을 창제하여 반포하였다. 한글이 창제되고 반포되어 사용되었으므로 백성들의 눈과 귀가 트여 자신들의 사상이나 의사를 마음대로 표현하고 남의 말이나 글을 듣거나 읽고 완전히 이해하게 되었다.

그렇다면 여기서 어려운 굴레 속에 얽매인 한자말을 순수한 우리말로 바꾸어 쓸 수 있는 몇 가지를 예로 들어 살펴보면 다음과 같다.

* 세차장(洗車場) → 차 닦는 곳　　* 정제(錠劑)　→ 알약
* 하치장(荷置場) → 짐 두는 곳　　* 도선장(渡船場) → 나루터
* 타전(打電)　→전보치다　　* 유출물(流出物) → 흘러나온 물건
* 시건(施鍵)　→ 자물쇠 장치　* 이앙(移秧)　→ 모내기
* 출찰구(出札口) → 표 파는 곳

위에서 예로 든 것은 극히 일부분이고 간단한 용어에 지나지 않는다. 그러나 의 . 식 . 주에 관한 용어를 비롯해서 교통 . 전매 . 농업 . 상품 . 수산 등의 기술 용어에 한자투성이의 어려운 말들이 아직도 방대하게 남아 사용되고 있다. 그 밖에 시문과 일반 문장을 쓰는데도 이 한자 . 한문의 굴레를 벗어나지 못하는 사례가 많이 있다. 이미 우리말처럼 되고 순 우리말로써 한글로 표기해도 아무런 탈이 없고 오히려 편리하고 이해하기 쉬운 말까지 한자로 써야 할 이유가 없으며, 아무리 어려운 말이라도 쉬운 우리말과 한글로 풀이해서 쓰는 것이 효과적이고 능률적이다. 따라서 국어의 순화도 이루어질 수 있을 것이다.

2. 한일합방으로 용어가 일본을 거쳐 온 배경

외래어의 침투나 말이 몸에 배인 것 즉, 말의 습관이 정말 무서운 것이다. 우리나라 역사상 현대화의 물결이 서구로부터 밀려 올 즈음 일제가 반세기 동안 식민지 정치를 하다가 패망해 가고, 조국이 광복된 지 수 년이 지났다. 그동안 국가의 교육 정책으로 일본어와 그 잔재 물을 이 땅에서 구축시켰으며, 국민들은 우리말과 우리글만을 써 오는 것에 노력했음에도 불구하고, 우리의 언어 현실 속에는 아직도 일본어의 잔재가 많이 있다. 이는 우리의 자주성과 민족성은 물론 국어 순화 문제에도 크나큰 영향을 끼치고 있다.

조선조 말까지는 한자나 한문을 잘 써야 했고, 일제시대에는 일본어를 잘 해야 권리와 관직을 얻어 잘 살 수 있었으니까 그렇게 하였으리라고 믿어지지만 이젠 상황이 달라졌다. 우리는 자주 독립국이요, 훌륭한 국어 곧 한글이 있기 때문이다. 이제는 반성도 하며 정신을 바르게 가다듬어야 하는 때이다.

그러므로 나라와 민족 얼과 우리말과 글 그리고 성과 이름, 문화까지 송두리째 빼앗겼던 과거의 쓰라린 전철(前轍)을 밟지 말아야 할 것이다. 우리의 신변과 생활 주변에서 또는 직장이나 사회의 언어생활 속에서 일본어의 잔재와 일본식 표현을 깨끗이 씻어내야 한다. 특히 기성세대의 한 마디 일본어 사용은 우리 후손들에게 까지 좋지 못한 영향을 끼친다는 것을 유념해야 할 것이다.

이와 같은 우리의 언어생활만이 국어를 순화하는 지름길이라는 것을 명심해야 한다. 아래에서는 우리의 언어 현실 속에 사용되고 있는 수많은 일본어와 일본식 표현 중에서 몇 개만 예로 들어 우리 토박이말과 비교하여 살펴보고자 한다.

<일본어를 우리 토박이말로 사용한 예>

* 가라(柄) → 바탕(무늬)　　* 요요지(楊枝) → 이쑤시개
* 시마이(仕舞) → 마감, 끝냄　　* 조우시(調子) → 상태, 기분
* 네지(모꾸네지)→ 나사못　　* 니즈꾸리(荷造)→ 짐꾸러기
* 도당 → 함석　　* 아나고(穴子) → 붕장어
* 도끼다시 → 갈아닦기, 인조 대리석

<일본식 표기 어를 우리말로 사용한 예>

* 기중(忌中) → 상중　　* 내역서(內譯書) → 명세서
* 백묵(白墨) → 분필　　* 연돌(煙突) → 굴뚝
* 제전(祭典) → 축전　　* 초자(硝子) → 유리
* 타합(打合) → 협의

<일본어가 토착화 되어 사용된 예>

* 취급(取扱)　　* 할당(割當)
* 할인(割引)　　* 할증금(割增金)
* 입장(入場)　　* 안내(案內)
* 매출(賣出)　　* 출입구(出入口)

위에서 살펴보았듯이, 이것 외에도 수많은 용어가 일본을 거쳐서 우리나라에 들어와 자리하고 있음을 알 수 있을 것이다.

3. 해방 후 외래어의 유입 배경

우리나라가 광복 후 한 때 영어와 외국어를 잘하는 사람들이 권리와 관직을 얻어 잘 사는 사람도 있었다. 즉, 한문 시대와 일본어 시대에는 한문과 일본어를 잘하여 권세를 누렸었다. 그러나 이제는 그러한 시대는 이미 지났음을 알아야 한다. 공연히 자기 것을 얕보고 푸대접하면서 남의 것, 외국의 것, 외래적인 것을 무조건 좋아하고 숭상하는 시대는 이미 지났다고 본다. 그런데도 우리의 현실은 너무

지나치다. 가정에서, 직장에서, 거리에서, 사회에서, 신문사, 방송국, 잡지사, 학교 등지에서 말하고 글 쓰고 하는 것을 보면 우리는 너무나 많은 외래어와 외국어를 남용하고 있다. 어린이들이 먹는 과자 이름으로부터 전자제품의 이름에 이르기까지 모두가 외국어로 되어 있다.[1] 다시 말하면, 어린이들의 학습장, 과자, 상품, 간판 등이 거의 외래어이고 외국어 표현이라는 것이다. 이와 같은 상황에서는 국어 순화는 물론 민족 주체성, 주체의식이 결여 될 것 같아 염려된다. 이러다가는 우리의 국어, 우리의 글은 이 외국어와 외래어의 말들 때문에 시들고 말 것 같다. 따라서 여기에 고유어, 특수 용어 이외의 일반 외래어와 외국어 중에서 우리말로 표현해도 충분한 것들을 몇 가지 예로 들어 살펴보겠다.

* 힌트(hint) → 귀띔, 암시, 도움말
* 까운(gown) → 예복, 위생복
* 뉴우스(news) → 새소식, 소식
* 가이드(guide) → 안내(원)
* 노크하다(nock) → 두드리다
* 리스트(list) → 명단, 목록
* 마담(madame) → 부인, 안주인
* 맴버(member) → 구성원, 회원
* 미스터(Mr) → 군, 씨, 형
* 사이즈(size) → 크기, 칫수
* 스타일(style) → 맵시, 형, 풍(風)
* 앙케트(enquete) → 설문, 조사, 질문
* 켐핑(camping) → 야영
* 디스카운트(discount) → 에누리, 할인
* 게임(game) → 경기, 놀이, 내기
* 노우트(note) → 학습장, 공책
* 데이트(date) → 만나다, 교제하다
* 레크리에이션(recreation) → 오락
* 매너(manner) → 태도, 버릇, 몸가짐
* 미스(Miss) → 아씨, 양, 아가씨
* 바카앙스(vacance) → 휴가
* 센세이션(sensational) → 큰 화제, 선풍
* 아이디어(idea) → 생각, 착안
* 와일드(wild) → 거칠다

Ⅲ. 국어 순화의 방향

지금까지 국어 순화의 필요성을 살피면서 국어에 대한 우리의 자세도 고쳐야 할 것임을 느꼈다. 그러면 우리말을 흐리게 한 것이 무엇일까? 여기서 국어를 순화할 수 있는 올바른 방향에 대하여 이야기하려고 한다. 국어 순화는 한 마디로 말하면 고운 말과 바른 말과 쉬운 말을 가려 쓰는 운동이라 할 수 있다. 다음에서 국어 순화의 방향에 대하여 보다 구체적으로 살펴보기로 하겠다.

1. 고운 말 바른 말을 쓰자

국어 순화의 대상은 외래어에만 있는 것이 아니라 우리 고유어에도 있다. 우리가 쓰는 말 가운데도

[1] 이기문, 「國語醇化와 外來語 問題」, 『어문연구』 제4호, 한국어문교육연구회, 1976, 178쪽.

소리나 낱말이나 말본에서 여러 가지가 드러난다. 뿐만 아니라 고유어를 쓰는 데도 문제가 드러나고 있다. 젊은 사람이나 학생, 어린이의 말에서 욕설을 빼고 나면 별로 남는 것이 없을 정도로 상당히 비속어를 쓰는 일이 많다. 그러나 이러한 문제들은 사회의 정화가 선행되어야 할 일이며, 국민들의 정신 순화 교육이 더 잘 되기를 바라는 수밖에 없을 것 같다. 여기서 비속어를 벌여 놓고 이런 말을 쓰지 말라고 하는 일도 필요 없는 일이다. 말하는 사람이 그렇게 고쳐야 하겠다는 생각만 있으면 언제든지 고운 말을 쓸 수 있기 때문이다.

또한 높임말의 잘못된 예와 표준말에 어긋난 말씨, 말의 발음이 잘못된 예들을 늘어놓고 그것을 바른 말로 고치기를 호소할 필요도 없다. 그러므로 여기서는 외래어를 어떻게 처리할 것이냐 하는 문제에 초점을 두고 생각해 봐야 할 것이다.

2. 서구 외래어도 우리 고유어로 고쳐 쓰자

오늘날 국어 순화 운동이 이렇게 전개되고 있는 원인은 바로 우리말 속에 넘쳐 흐르고 있는 서구 외래어와 아직 우리말에 토착하지 못한 서구 외국어들 때문이다. 물론 어느 나라 말이든 외래어가 아닌 것이 없지만, 외래어는 어디까지나 우리 고유어로 제대로 표현이 되지 않을 경우에 한해서만 받아 들여야 하는 것이다. [1] 외래어란 외국어로부터 들어와 자국어에 동화되어 자국어로 사용되는 어휘를 일컫는다.[2]그러나 이러한 서구 외래어를 우리 고유어나 쉬운 한자말로 쉽사리 표현할 수 있다. 그래서 다음과 같은 유형으로 나누어 살펴보고자 한다.

1) 이미 널리 쓰여서 이해가 쉽게 되는 토착화된 한자말로 바꾸어 쓸 수 있는 말 이나 전혀 저항을 느끼지 않는 우리말

① 고유어로는 다음과 같다.

* 땅차(불도저 : bulldozer) * 모임(미팅 : meeting)
* 머리맵시(헤어스타일 : hairstyle) * 다리미(아이론 : iron)
* 본보기(모델케이스 : model case) * 길(루트 : roat)

② 토착화한 한자말로는 다음과 같다.

* 강도(갱 : gang) * 충격(쇼크 : shock)
* 소년단(보이스카웃 : boy scout) * 번호(남버 : number)
* 주도권(헤게모니 : hegemony) * 환영회, 접대(리셉션 : recepion)
* 상여금(보너스 : bonus) * 서명(사인 : sign)

2) 어느 정도 저항을 느끼지만 능히 이겨 나갈 수 있는 것으로 생각되는 말

① 고유어로는 다음과 같다.

* 입술연지(루지 : rouge) * 뒤 비치기(백미러 : back mirror)
* 앞가리(냅킨 : napkin) *물부리(파이프 : pipe)
* 본보기(샘플 : sample)

③ 토착화한 한자말로는 다음과 같다.

* 조절(컨트럴 : control) * 봉사 . 접대(서비스 : service)
* 해변양산(비치파라솔 : beach parasol) * 후원자(스폰서 : sponsor)
* 참관인(옵저버 : observer)

위에서 고유어로 된 말과 토착화한 한자말을 항목별로 나누어 살펴보았다. 그리고 국어 순화의

---

[1]허웅, 『국어정책론』, 문성출판사, 1980, 58쪽.

[2]송철의, 「외래어의 순화 방안과 수용 대책」, 『새국어생활』제8권, 제2호, 1998, 1쪽.

방향을 살펴본 결과 외래어 사용상의 문제점이 드러나 보였다. 외래어 사용에 있어서는 우리말로도 마땅히 표현할 수 있는데 굳이 외국어를 쓰는 경우가 많다는 점 때문이다. 따라서 우리는 상황에 맞는 적절한 어휘를 찾아 올바르게 바꾸어 쓰려는 노력이 필요하다고 생각된다.

Ⅳ. 맺음말

이상으로 국어 순화의 필요성과 방향에 대하여 살펴보았다. 사람들은 비속어와 외래어 그리고 외국어를 남용하여 일상 언어처럼 사용하고 있는데, 이러한 점을 개선하기 위해서는 국민들의 정신 순화 교육이 먼저 이루어져야 될 것이다.

【참고문헌】

민현식, 「국어 순화의 국어학적 연구」, 『국어 순화 정책 연구 보고서』, 성진문화사, 2003.

문교부 고시, 『국어 어문 규정집』, 대한교과서주식회사, 2002.

서상준외 1, 『한국어 어문규범』, 역락, 2013.

송철의, 「외래어의 순화 방안과 수용 대책」, 『새국어생활』 제8권, 제2호, 1998, 1쪽.

이기문, 「國語醇化와 外來語 問題」, 『어문연구』 제4호, 한국어문교육연구회, 1976.

『국어사개설』, 태학사, 2007.

천소영, 『우리말의 속살』, 창해, 2000.

허웅, 『국어정책론』, 문성출판사, 1980, 58쪽.

ФОНЕТИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ И ДУБЛИРОВАНИЕ ЗАИМСТВОВАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Baymatova M.A., Senior teacher, SamSIFL

Annotation: The Korean language like other languages cannot be separated from globalization, taking place of all over the world, and process of loaning new words and terms from other languages. This article analyzes the process of loaning, the way of adopting these words in Korean. Also there are given problems of douplets- words having both loaned and Korean equivalents.

Key-words: loanwords, lexicology, terminology, globalization, purity, loanblends, loanshifts, extensions, pure loanwords, creations

Состав словаря любого языка находится в состоянии постоянного изменения. Обогащение лексико-семантической системы языка является одним из законов исторического развития языка как общественного явления. Наиболее заметным в развитии языка является процесс обогащения лексики. Существует три основных способа пополнения словарного состава языка: а) словообразование; б) изменение значения слова; в) заимствование.

За последние полвека корейский язык впитал в себя большое количество заимствованных слов, подавляющее большинство которых являются английскими по происхождению. По оценкам, заимствованные слова составляют примерно 5% от всего словаря современного корейского языка (Sohn 1994: 528), и хотя эта цифра ниже, чем эквивалент в японском языке - примерно 10% словаря (Hinds 1974: 93) - заимствованные –слова, тем не менее, составляют основной элемент языка.

Однако в последнее время количество английских заимствований в корейском языке неуклонно растет. Множество таких слов входит в язык изначально не через разговорных носителей, а через письменный язык. Заимствования особенно распространены в рекламе и популярных журналах.

Проблемы, связанные с иностранными словами и заимствованными словами, рассматривались и изучались по-разному.

При заимствовании новое слово чаще всего приходит вместе с новыми вещами (трактор танк с введением новых организационных форм, учреждений, должностей (академия academy 아카데미,campus ,class course 코스, master panelist 패널리스트 и т. п.).

Однако бывают и такие случаи, когда заимствованное слово приходит как синоним для уже имеющегося в словарном составе заимствующего языка слова. Так пришло: timetable newspaper water bag color pajamas 잠옷 и т. п.

Иногда заимствованное слово может даже вытеснить свое слово из основного словарного фонда (например, smallsize, salad, soup, cinema, meeting и т.п.).

Причины такого дублирования (удвоения) слов в языке бывают разные; иногда это стремление к терминологичности, особенно когда заимствованное слово международный термин, иногда стремление выделить какой-нибудь оттенок значения, неясный в своем слове, а иногда и просто мода на иноязычное, что характерно для жаргонных заимствований (не "победа", а "виктория" и т. п.).

При заимствованиях следует различать: происходит ли заимствование устным путем через разговорное общение или же письменным через книги, газеты, каталоги, инструкции, технические паспорта машин и т. п. При первом пути заимствованные слова легче усваиваются и осваиваются, но при этом часто подвергаются искажениям, народной этимологии; пополнение словарного состава полученными таким путем словами носит случайный характер (почему те, а не иные слова? Почему из этого, а не из другого языка?). При втором – книжном – пути заимствованные слова и по звуковому виду, и по значению ближе к оригиналам, но зато они и дольше остаются неосвоенными варваризмами в заимствующем языке, сохраняя некоторые черты, чуждые фонетике и грамматике заимствующего языка, например: buzzer - 버저 и т. п.

Происходит ли заимствование непосредственно или через посредников, т. е. через передаточные языки, отчего может сильно меняться и звуковой вид и значение заимствуемых слов (chandelier - 샹들리에, veto - 비토). Изменение значения может при разных путях заимствования и не возникать.

Иногда заимствованное слово неузнанным возвращается обратно в свой язык с другим значением и с измененным звуковым видом back mirror – 백 미러 – rearview mirror, handle – 핸들 – steering wheel и с этими значениями возвратились в английский язык, существуя рядом с породившими их словами как особые слова [3, 291].

Рассматривая лексическую интерференцию, представляющую особый интерес в связи с непосредственной связью с процессами заимствования, то очевидность явления не вызывала сомнений. Основной проблемой являлось её отождествление с явлением заимствования. Так, Э. Хауген все случаи лексической интерференции обозначал термином «borrowing» - «заимствование» [1, 284] и в классификации новообразований в языке определял их следующим образом: - кальки, в том числе 1) новообразования (точные или приблизительные) и 2) расширения (омонимические или полисемические); - заимствуемые слова, в том числе: 1) ассимилированные и 2) неассимилированные [1, 166]

Позднее Хауген предложил отдельную классификацию заимствований, согласно которой выделялись два основных типа:

1. Заимствованные слова (loanwords), которые подразделяются на собственно заимствования (pure loanwords) и гибридные заимствования (loanblends) в зависимости от того, переносятся ли иностранные морфемы полностью или частично.

2. Заимствования-сдвиги (loanshifts), которые подразделяются на расширения (extensions) и создания (creations) в зависимости от того, используют ли они некоторую комбинацию элементов родного языка, существующую до заимствования, или строят новую [1, 686]

Следовательно, с точки зрения теории взаимодействия языков заимствование, отождествляемое с интерференцией, можно рассматривать и как случай нарушения языковой нормы на лексическом уровне в процессе языкового контакта, и как его (нарушения) результат. Очевидно, что подобные параметры применимы и к интернациональной лексике, возникающей, как уже отмечалось, в результате языкового контакта и воздействующей на лексическую систему принимающего языка.

Однако сходство явлений не ограничивается языковым контактом как источником возникновения и отклонением от нормы как следствием проникновения интернационализмов и заимствований в принимающий язык. Они оба также характеризуются возможностью приспосабливаться к системе принимающего языка. «Интернационализмы и заимствования проникают в разноструктурные языки на основе одинаковых общественно–исторических и

языковых закономерностей, взаимных контактов между народами и их языками и национализируются, осваиваются на фонетическом, лексико-семантическом и морфологическом уровнях» [2,166].

Заимствования и интернационализмы объединяют условия, в силу которых они появляются в принимающем языке. Анализ лингвистической литературы позволяет классифицировать причины их возникновения как экстралингвистические и внутрилингвистические. К экстралингвистическим причинам относятся следующие:

1. Культурное влияние одной нации на другую. При этом происходит заимствование не только лексических единиц, но и определенных фрагментов ценностной картины мира, культурных концептов. Заимствование культурных концептов происходит непосредственно в процессе культурных контактов, осуществляемых через изучение иностранного языка, ознакомление с литературными текстами, фиксирующими самосознание чужой культуры, усвоение духовных ценностей, находящих выражение в культурных текстах. При сознательном ознакомлении с ценностями иной культуры может происходить заимствование концептуальных смыслов, значимых для культуры-источника, которые распредмечиваются с помощью текста, автором которого является носитель культуры-восприемника [2,68] . Заимствование культурного концепта обусловлено уникальностью как его понятийного, так и образного и ценностного компонента. Примерами заимствованных из англоязычной культуры концептов могут служить freedom и privacy.

2. Авторитетность языка-источника (как уже указывалось выше), вследствие чего наблюдается повышение интереса к его изучению, увлечение определенных социальных слоев культурой страны этого языка, а также заимствование культурных концептов, указанное выше.

3. Наличие устных или письменных контактов стран с разными языками. Наиболее характерное следствие языковых контактов – двуязычие,

определяющее характер процесса заимствования и степень распространения заимствованных единиц в принимающем языке.

4. Интернационализация мировых проблем приводит к появлению терминов, их характеризующих. Так, англицизм демпинг стал употребляться в значении продажа товаров на внешних рынках по ценам более низким, чем на внутренних рынках в целях устранения конкурентов в контексте угрозы падения цен на нефть. Затем, получив широкое распространение, слово перешло из сферы нефтяной терминологии в область общей экономики:

Этот суррогатный продукт и колоссальный государственный демпинг и убивают настоящий издательский бизнес.

Английские заимствования в корейском языке многочисленны и имеют давнюю историю. В различные исторические периоды менялась как интенсивность процесса заимствования, так и источники. В условиях современной Кореи, где английский язык находится в непосредственном окружении англо-американской культуры, процесс заимствования из английского языка не ослабевает. В связи с этим представляется логичным определить существующие английские заимствования как англицизмы.

Список литературы:

1. Einar Haugen, The Norwegian Language in America, Philadelphia, 1953, v. II, Ch. 15, The Process of Borrowing
2. Быховец Н. Н. Лексические заимствования среди английских неологизмов // Языковые ситуации и взаимодействие языков / Отв. ред. Ю. А. Жлуктенко. Киев: Наукова думка, 1989.
3. Kim D., Margolis D. Teaching English pronunciation to Koreans: Development of an English pronunciation test EPT // KOTESOL Proceedings PAC2 (The Second Pan Asian Conference). Seoul, 1999.

ЎЗБЕК ВА КОРЕЙС ТИЛЛАРИДА АДВЕРБАЛИЗАЦИЯ ҲОДИСАСИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Назарова Ш.Б. СамДЧТИ докторанти

Abstract. The article discusses the linguistic interpretations of the term transposition, the relation of linguistic derivational units and their classification. The focus is on the adverbial conversion (transposition) of parts of the speech of the Uzbek and Korean languages. The valency of words, lexical and semantic derivation of adverbs and related concepts are analyzed

Key words:transposition, adverbial transposition, transpositive derivation, conversion derivation, relation and conversion between languages, transposition between parts of speech.

Ш.Балли таранспозицянинг муфассал тавсифини ишлаб чиққан бўлиб, унинг ***семантик ва функционал*** типлари олим томонидан фарқланган. Унга кўра, актуал бирликларнинг ўз семантик хусусиятини сақлаган ҳолда бошқа бир грамматик вазифага хосланиши орқали функционал транспозиция, сўз туркумларига хос бирламчи вазифанинг янги луғавий маъно ҳосил бўлиши билан бирга ўзгариши орқали эса семантик транспозиция ўз аксини топади[Ш.Балли. 1955:138-143].

Е.Курилович илгари сурган “лексик ва синтактик деривация” назарияси транспозиция ҳодисаси тадқиқида В.М.Никитович томонидан “деривацион тарнспозиция” деб номланган яна бир

йўналишнинг вужудга келишига сабаб бўлди[В.М.Никитевич. 1985:84]. Хусусан, С.Е. Кубряковaнинг изларишларида ушбу ҳодиса асос сўзга хос семантик категориянинг формант таъсирида ўзгариши билан боғлиқ масалалар тадқиқ этилган бўлиб, у сўз ясалиши орқали кузатиладиган транспозицияни “конверсия” термини билан юритади[С.Е.Кубрякова. 1974.№5.64].

М.В.Никитин эса транспозициянинг икки тури, яъни ***“транспозитив конверсия” ва “лексик конверсия”*** (ёки ***“конверсив деривация”***) каби турлари фарқланади. Унинг ёзишича, транспозитив конверсия сўзнинг категориал ўзгариши билан чекланувчи ҳодисадир. Лексик конверсияда эса, сўзнинг грамматик парадигмаси ўзгариши билан бирга унинг лексик маъносида ҳам янгиланиш содир бўлади[М.В.Никитен. 2007:444-446].

Деривацион транспозицияда сўз структурасидаги семантик имкониятлар татбиғи симметрик ва асимметрик мушоҳада асосида амалга оширилиши билан характерланади. Хусусан, лексик деривацияда компонентлар муносабати симметрик мушоҳадага асосланилса, метафора, метонимия ва лексик конверсия каби семантик деривацияларда семантик компонентлар деривацион муносабати қиёсий ёки ассимметрик мушоҳада асосида воқеланади. Ш.Сафаров томонидан эътироф этилганидек, бу фаолият, маълум бир объектнинг бошқасидан фарқланувчи белгиларини аниқлаш, аниқланган белгиларни чоғиштириш асосида объектнинг ҳиссий рамзини яратиш, ҳосил бўлган ҳиссий рамзни хотирада мавжуд бўлган бошқа рамзлар билан ўхшаш томонларини аниқлаш ва ниҳоят уларни умумлаштириш каби босқичлар асосида юзага чиқади. Санаб ўтилган ментал ҳаракатлар когнитив структураларни ташкил қилиб, объект ҳақидаги тушунчанинг шаклланишини таъминлайди [Ш.Сафаров. 2007: 15].

Транспозитив деривация ҳам ўзининг дастлабки асосига мушоҳада объект ҳақидаги тушунча мажмуйини тақозо этадиган ана шундай когнитив структураларни шакллантириш орқали эга бўлади. Ўз характрига кўра дискурсив моҳиятли бўлган ушбу ментал структуралар туфайли “янги сўзга бўлган эҳтиёжни қондиришга оид маълумотларни ўзида мужассамлантирувчи фреймлар” вужудга келади[В.Б.Касевич. 1988:21]. Бундай типик структураларнинг лисоний татбиғи эса транспозиция ва лексикализация ҳодисаларининг ҳамкорлигига асосланади. Шунинг учун ҳам транспозитив деривацияни бир йўла ясама сўз ёки маъно мақомидаги тил бирликларини вужудга келтирувчи восита сифатида эътироф этиб бўлмайди. Зеро, транспозтлар бундай мақомга эга бўлиши учун “эркин маънони тўлиқ изоляциялаш асосида ихтисослашган маъно” касб этишига олиб келадиган лексикализация босқичидан ўтиши лозим.

Тилшуносликка оид манбада семантик транспозициянинг муайян туркум билан боғлиқ ҳолда воқеланишига кўра, субстантивация, адъективация, вербализация, адвербиализация ва прономинализация каби турлари қайд этилади[Лингвистический энциклопедический словарь.1990:519]. Ушбу ички турлар деривацион транспозициянинг лексик ва семантик типларининг барча мустақил сўзларнинг функционал-семантик кўчиши асосида воқеланишидан дарак беради. Лексик ва семантик типли ҳодисалар ичида адвербиал транспозиция алоҳида ўрин татади. Бинобарин, тилшуносликда “кенжа” сўз туркуми сифатида эътироф этиладиган равишлар кўпчилик тилларда туб шаклларнинг миқдоран чегараланганлиги ва аксарият қисми от, сифат ва феълнинг равишдош шаклларнинг деривацион транспозицияси ҳисобига ҳосил қилингани билан ажралиб туради[О.Азизов, А.Сафоев. 1986:55]. Бу хусусият биргина ўзбек ва рус тилларига хос бўлмай, корейс тилида ҳам кузатилади.

Ж.Элтазаров қайд этганидек, “феъл орқали ифодаланган ҳаракатнинг белгиларини ифодалаш заруряти маълум бир сўзлар гуруҳининг (от, феъл шакли ёки аксар ҳолларда сифатнинг) ҳол вазифасида қўлланиши натижасида сифат+от (ёки архаик от+от) муносабатларига аналог сифатида равишларнинг шаклланишига олиб келади. *от+от: 밤낮 [пам-наж] – кечаю-кундуз, мунтазам, 여기저기 [йо́-ги-жо́-ги] – у ер-бу ерда; от+от+қўшимча: 번번이 [по́н-по́н+и] – ҳар сафар, 때때로 [ттэ-ттэ+ло] – баъзан, баъзида; сон+от: 한번 [ҳан-бо́н] – жуда, ғоятда*[Ж.Элтазаров. 2008: 90].

Ҳаракат белгисини ифодалашга бўлган эҳтиёжнинг ана шундай дискурсив аналогия асосида изчил қондирилиши “белги + ҳаракт” схемасига оид маълумотларни ўзида мужассамлантирувчи транспозитив фреймларнинг вужудга келишига ҳам олиб келади. Бунинг натижасида эса Ю.Н.Мазур корейс тили мисолида қайд этганидек, 1) ҳаракатнинг ҳолат, пайт, ўрин, миқдор ва мақсад каби белгиларини ифодалайдиган умумграмматик маънога эгалиги, 2) гапда ҳол вазифасида қўлланиши, 3) ўзига хос туб шаклдан ташқари луғавий ва синтактик шакл ясаш парадимасига эга бўлмаган ўзгармас туркум экани, 4) ўзидан кейинги сўзни бошқармаслиги, боғланмаслиги, 5) фақат равиш ясаш хусусиятига эга бўлган сўз ясаш типига эгалиги билан характерланадиган мустақил сўзлар туркуми шаклланади[Ю.Н.Мазур. 2004:59].

Ўзбек тилида бўлгани каби корейс тилида "нутқда предикатга хос ҳаракат белгисини аниқлаш ва ўзи муайян морфологик ўзгаришга учрамаслиги билан ўзгармас сўзлар тоифасига мансуб бўлган" мазкур сўз туркумнинг "атрибутив ва от туркумига мансуб сўзлар билан боғланиб келиши" "сифат+от" аналогиясидан тамомила узилиб кетмаганидан дарак беради. Бунинг далилини равишларнинг корейс тилида: а) феъл билан: *많이 달라지다 [манҳи таллачита] – анча ўзгармоқ;* б) равиш билан: *너무 일찍 오다 [нóму илччик ода] – жуда вақтли келмоқ;* в) арибутив сўз билан: *바로 이런 [пало илóн] – айнан шундай;* г) от билан: *바로 부모님 [пало пумоним] – айнан ота-она;* д) сон билан: *겨우 세 시간 [кйóу се сиган] – зўрға уч соат; е) олмош билан: 바로 이 근처 [пало и кынчхó] – айнан шу ер;* ё) сифат билан: *참 아름답다 [чхам алымтапта] – жуда гўзал;* боғланиши мисолида кузатиш мумкин[Фил Ким. 2002:98].

Ўзбек тилида бўлгани каби корейс тилида ҳам туб равишлар миқдори чегараланган. Хусусан, ўзбек тилида: *тез, секин, аста, зўрға, аранг, сал, тек, сўнг, боя* каби асл туркий ва *жуда, ҳамон, дарров, ҳали, ҳамиша, хийла, хиёл, мудом, нуқул* каби ўзлашмалардан ташкил топса, корейс тилидаги туб равишлар *꽤 [кквэ] – бениҳоя, 여간 [йó-ка] – оддий, 더 [тó] – янада, 차라리 [чха-ла-ли] – тезда, 퍽 [пхóк] – жуда, 오히려 [о-ҳи-лйó] – аксинча, 얼른 [óл-лын] – тезда, 가끔 [ка-ккым] – баъзан, 다시 [та-си] – кайтадан, 늘 [ныл] – ҳар доим, 이미 [и-ми] – аллақачон, 벌써 [пóл-ссó] – аллақачон* кабилар ҳисобланади[임호빈. 2005:88].

Ўзбек ва корейс тилларида равишларнинг аксарият қисмини от, сифат, сон, олмош ва сифатдош, ҳаракат номи ҳамда тақлид сўзларнинг транспозитив деривацияси асосида ҳосил қилинган лексик ва семантик дериватлар ташкил қилади. Мазкур ясамаларнинг каттагина қисми турли туркумга мансуб сўзларни адвербиал конвертациялайдиган равиш ясовчи формантлар иштирокида ҳосил қилинади. Хусусан: а) отнинг морфологик адвербализацияси: *инглиз-ча, ўртоқ-ларча, деҳқон-часига, қатор-асига, ой-лаб, қуш-дай, ўқ-дек, бе-тўхтов, тўхтов-сиз; 쓸데+없이 [ссылтэ+опси] – бе-фойда, фойда-сиз, 억지+로 [óкчи+ло] – мажбур-ан;* б) сифатнинг морфологик адвербализацияси: *янги-ча, вахший-ларча, очиқ-часига, мард-часига, узун-асига, шунақа-сига, яхши-лаб, фидокор-она, мард-она, мажбур-ан, тасадиф-ан; 새롭+이=새로이 [сэлоп+и] – янги-ча; 같이 [ккачх-и] – бирга;* в) олмошнинг морфологик адвербализацияси *сен-ча; 너나없이 [нóна+óпси] – ҳамма, ҳамма биргаликда;* г) соннинг морфологик адвербализацияси: *битта-лаб; 둘이서 [тул+исó] – икковлон, 세이서 [се+исо] – учов;* д) феълнинг морфологик адвербализацияси: *истаган-ча; 굳+이 [кут+и] – атай-лаб;* е) равишнинг морфологик адвербализацияси: *ҳозир-ча; 일찍+이 [ил+ччик] – вақтли* каби содда ясама равишлар шулар жумласидандир[Kim Mun Uk. 2007:113].

Ўзбек тилида адвербал дериватлар 1) *у, бу, шу, ўша* каби кўрсатиш олмошлари, *ҳар* белгилаш олмоши ва *бир* сўзининг ўрин-пайт, чиқиш, жўналиш келишигидаги сўзлар билан бирикиши натижасида: *у ерга, шу ердан, бу орада; ҳар ёққа, ҳар ерда, ҳар томонга; бир оз, бир талай, бир онда, бир зумга, бир бошдан* каби қўшма равишлар, 2) турли туркумларга мансуб сўзларни жуфт ва такрор ҳолда қўллаш асосида: *қатор-қатор, йилдан-йилга, тун-кун; эсон-омон, пишиқ-пишиқ, очиқдан-очиқ; узул-кесил, билинар-билинмас, қўярда-қўймай, туриб-туриб, қайта-қайта; нари-бери, олдинма-кейин, ўзидан-ўзи, ўз-ўзича; очиқ-ойдин, тўла-тўкис; апил-тапил, тақа-тақ, шартта-шартта* каби жуфт ва таркрор шаклдаги равишлар ҳосил қилинади.

Худди шундай адвербал дериватларни корейс тилида ҳам кузатиш мумкин: 1) *이, 그, 저* каби кўрсатиш олмошларининг такрор ёки аралаш келиши натижасида: *이리이리 [или-или] – бу ерга, 그럭저럭 [кылóк-чóлóк] – дуруст*; 2) турли туркумларга мансуб сўзларни такрор ҳолда қўллаш асосида: Отнинг такрор келиши: *가지가지 [качи-качи] – бошқа-бошқа; соннинг такрор келиши: 하나하나 [ҳана-ҳана] – бирма-бир; равишнинг такрор келиши: 길이길이 [кили-кили] – анча вақтгача; сифатннинг такрор келиши: 까칠까칠 [ккачхил-ккачхил] – ғадир-будур (тери ёки юза қисм); феълнинг такрор келиши: 꼬불꼬불 [ккобул-ккобул] – қийшик* каби такрор равишлар сингари, қўшма равишлар шулар жумласидандир. Корейс тилида такрор равишларга асосан тақлид сўзлар киритилган: *철썩철썩 [чхóлссóк- чхóлссóк] – тўлқин шовқини, 데굴데굴 [тэкул-тэкул] – сувда (бирор оғир нарсанинг) чайқалиш овози.* Ҳам от ҳам равиш вазифасида қўлланиладиган такрор сўзлар: *군데군데 [кунте-кунте] - ҳамма жойда, 곱이곱이 [купи-купи] –иланг-биланг жой;* такрор отларига –이 [и] равиш ясовчи қўшимча орқали равиш ясалади: *곳곳+이 [кос-кос+и] – баъзи жойда → ҳамма жойда, 번번+이 [кос-кос+и] – рақам → кўп марта*[고영근·구본관. 2011:242].

Булардан ташқари ўзбек ва корейс тилларида келишик шаклидаги от, сифат, сон ва олмошлардан иборат тублашган содда равишлар ҳам мавжуд. Бу гуруҳга мансуб равишларнинг

келишикли сўз шакллар экани уларнинг ҳаракт белгиларини ифодалаш мақсадида ҳосил қилинган нутқий фрагментлар адвербиализацияси асосида ҳосил бўлганидан дарак беради. Шу хусусиятига кўра, мазкур гуруҳга мансуб равишларни функционал-семантик транспозитлар сифатида ажратиш мумкин. Хусусан, ўзбек тилидаги: 1) жўналиш, ўрин-пайт, чиқиш келишигидаги отлар: *орага, орада, орадан, тубдан, тонгдан, тонгда, орқадан, орқага, четдан, четга, четда;* 2) жўналиш, ўрин-пайт, чиқиш келишиги шаклидаги сифатлар: *узоққа, узоқдан, узоқда, яқинда, яқиндан, яқинга, чиндан, пастдан, қуйига, қуйида, ёлғондан;* 3) ўрин-пайт, чиқиш келишиги шаклдидаги кўрсатиш олмошлари: *унда-бунда, ўшанда, шундан, бундан;* 4) жўналиш, ўрин-пайт, чиқиш келишиги қўшимчаларини олган бир сони: *бирдан, бирга, бирда* кабилар ана шундай типдаги транспозитлар сирасига киради.

Худди шундай функционал-семантик транспозитларни корейс тилидаги қуйидаги равишлар мисолида қайд этиш мумкин: 1) жўналиш ва восита қўшимчалари *밖+ 에/으로 [пакк+э/ыло] – ташқарида → фақат, 뒤+ 에/으로 [тви-л/ыло] – орқада, → кейин, сўнг;* 2) *저쪽+ 으로 [чо́чок+ыло] – ана у томон → нарига, четга, 가꾸다 + 로 =가꾸로 [каккута+ло] – етиштирмоқ → аксинча;* 3) *이+ 에 [и+э] – бу → бунинг кетидан, 그 + 야 [кы+я] – у → ҳа албатта* 4) *함께 [ҳан пкый* (дан келиб чиққан) *] – бир вақт → биргаликда, 셋으로 [пакк+э] – уч рақами → учга, уч қисмга,* кабилар шулар жумласидандир[임호빈 2005:101].

Хуллас, ўзбек ва корейс тилларида турли сўз туркумларини абдербализациясида олмошларнинг равишлашиш хусусиятларидаги ўзига хосликларини эътиборга олинмаганда, деярли фарқ қилмайди. Бундай ўхшашлик мазкур тилларининг генетик жиҳатдан алоқадорлиги билан ҳам боғлиқдир. Зотан ўзбек тилидаги *жуда, ҳамон, дарров, ҳали, ҳамиша, хийла, хиёл, мудом, нуқул* каби туб равишларнинг корейс тилларидаги *꽤 [кквэ] – бениҳоя, 여간 [йо́-ка] – оддий, 더 [то́] – янада, 차라리 [чха-ла-ли] – тезда, 퍽 [пхо́к] – жуда, 오히려 [о-ҳи-л йо́] – аксинча, 얼른 [о́л-лын] – тезда, 가끔 [ка-ккым] – баъзан, 다시 [та-си] – кайтадан, 늘 [ныл] – ҳар доим, 이미 [и-ми] – аллақачон, 벌써 [по́л-ссо́] – аллақачон* кабилар билан миқдоран мувофиқлиги; равишларнинг кўпчилик мавзу гуруҳларнинг от, сифат, феъл каби туркумларнинг конверсив адвербализация, сўз ясовчи воситалар воситасида ясалганлиги шундан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азизов О., Сафоев А. Ўзбек ва рус тилларининг қиёсий грамматикаси. Т.,1986. –70 б.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французкога языка. -М., 1955. – С. 416.
3. Касевич В.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. –М., 1988. – С. 309.
4. Кубрякова С.Е. Деривация, транспозиция, конверсия. Вопросы языкознание.1974.№5. – С.170.
5. Лингвистический энциклопедический словарь.-М., 1990. – С. 688.
6. Мазур Ю.Н. Грамматика современного корейского языка. 2004. – С. 320.
7. Никитевич В.М. Основы номинативной деривации. –Минск, 1985. – С. 157.
8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. -Петербург, 2007. – С. 819.
9. Сафаров Ш. Когинитив тилшунослик. -Жиззах, 2007. – 149 б.
10. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. - М., 1975. – С. 271.
11. Фил Ким. Грамматика современного корейского языка. –Алмата, 2002. – С. 303.
12. Элтазаров Ж. Ўзбек тилшунослигида сўз туркумларининг ўзаро алоқаси ва кўчиши. –Т., 2008. –90 б.
13. Kim Mun Uk, Ismailov Anvar. Koreys tili grammatikasi 한국어 문법.- Toshkent, 2007. – 268 б.
14. 임호빈·홍경표·장숙인. 외국인을 위한 한국어문법. 연세대학교, 2005. – 301 б.
15. 고영근·구본관. 우리말 문법론. 국립중앙도서관, 2011. – 593 б.

SILK ROAD BUDDHIST RHYME: ON THE INFLUENCE OF THE EARLY SPREAD OF BUDDHISM ON THE PROSODY IN THE SIX DYNASTIES

Gao,Wenqiang College of Literature, Wuhan Univ. China

The aesthetics of syllable and tone is an important aspect of the formal aesthetics of poetry. The pursuit of theaesthetics of syllable and tone by ancient Chinese poets and literaryideologists experienced a process from unself-conscious to self-conscious. SimaXiangru was an earlier one who put forward the requirement of poetic language from the perspective of theaesthetics of syllable and tone. Later, Lu Ji inthe Western JinDynasty and Fan Ye in theLiu Song Dynasty both made further explorations, and really started

to enter the self-conscious stage of poetic rhyme theory in the Yong Ming period of the Southern Qi Dynasty. There may be many reasons for the appearance of the prosody in the Yong Ming period, but the invention of the Fan Qie method in the Han-wei Dynasties is the factor that promotes the formation of this theory, and the emergence of this factor is closely related to Buddhism in the Han-wei Dynasties. The early spread of Buddhism played an important role in promoting the development of phonology at that time, and the invention of the Fan Qie method is one of them. The invention of theFan Qie method promoted the emergence of rhyme books, and also promoted the gradual emergence of the four tones of Chinese characters. After the Liu Song Dynasty, the four tones was officially confirmed, which promoted the rise of the theory of literary prosody in the Yong Ming period. Much of the Buddhism's influence on literature comes from this indirect way, and most of the time it does.

Key Words:the Buddhism in the Han-wei Dynasties; Fan Qie;the four tones; prosody

丝路梵韵：论佛教的早期传播对六朝声律论的影响

Ⅰ.引言

诗的音节声调之美，是诗的形式美的一个重要方面。中国古代诗人与文艺思想家对诗的音节声调之美的追求，经历了一个由不自觉到自觉的过程。较早对诗的语言从音节声调之美的角度提出要求的是司马相如,之后西晋陆机、刘宋范晔都有进一步的探索，至南齐永明时期开始真正进入诗歌声律理论的自觉阶段。永明声律的核心问题在于如何调配四声，以求得诗歌音律上的错落有致、抑扬顿挫的美感，以避免诗歌声调上的单调。文人对诗文声音之追求，其实必须依赖音韵学这一“工具”的成熟运用。声律论是以四声制韵而运用于诗文创作之中，因此它的提出，是建立在人们对汉字声、韵、调的自觉认识的基础之上的。早期双声、迭韵、押韵现象及合音字的出现并不是一种自觉的行为，至汉末反切注音法的发明，才使人们开始对汉字声、韵有了自觉认识，标志音韵学自觉的韵书也随之开始出现。这些又直接促成了宋齐之时四声的发现。而四声的发现，使人们对汉字的声、韵、调三方面都有了自觉认识，从而将音韵学的研究推向了一个高潮。正是由于音韵学的繁荣，才使文人自觉运用声、韵、调的原理来创作诗文成为可能。因此可以说，音韵学的发展是永明声律论产生的重要前提。而反切、四声之于古代声韵学的开拓作用，正如罗常培先生所言：“韵书之根据在反切，韵书之规模在四声。”[1]韵书的出现，是古代音韵学走向自觉的标志，反切注音、四声分类的发明发现则是韵书创作繁荣的基础。颇为巧合的是，反切的发明，汉魏时期佛教的传播在其中起到关键性作用。

Ⅱ.汉魏佛教与反切的发明

反切对于声韵研究的开拓作用，前人早有认识。清人戴震谓：“未有韵书，先有反切。反切散见于经传古籍，论韵者博考以成其书。反切在前，韵谱在后也。”[2]一直以来，人们都认为反切注音法的发明，是韵书得以出现的基础。那么，反切何以促成韵书的出现？其关键在于反切法对汉字声、韵的自觉分解引发了人们对汉字声、韵、调的独立认识。这样，人们经过分析，就可以清晰地认识哪些字声、韵相同，哪些字声、韵不同。而韵书的特点正是把同韵的字或同音的字编在一起，以便于写诗的人选字押韵。因此可以说，正是由反切注音而引发的对汉字声、韵的自觉分析，造就了韵书的出现，说“没有反切就没有韵书”[3]并不过分。然对汉字声、韵自觉分析的能力得利于何？是本土析音方式的自然延伸，还是外来拼音原理的启发结果？

1罗常培：《汉语音韵学导论》（北京：中华书局，1956 年），页 83。

2 [清]戴震：《声韵考》卷一（成都：四川人民出版社，1957 年），页 2。

3唐作藩：《音韵学教程》（北京：北京大学出版社，1987 年），页 77。

宋沈括《梦溪笔谈》云：“汉人训字，止曰‘读如某字’，未用反切。然古语已有二声合为一字者，如‘不可’为‘叵’，‘何不’为‘盍’，‘如是’为‘尔’，‘而已’为‘耳’，‘之乎’为‘诸’之类，似西域二合之音，益切字之原也。”[1]清戴震亦云：“《广韵》卷首论曰：‘切韵者，纽双声迭韵。’此盖创立反语之本。”[2]将二合音、双声、迭韵视为击开音节的力度来源为不少研究者赞同，但亦有可献疑之处。沈括所言汉字二合音和西域二合音其实本质上是不一样的。正如一些学者指出的：“梵书二合音，并不分为两字而为一词，汉语二合音，却又分来两字。前者是语词用字母表示的音素拼合；后者是双音节词的元音脱落。前者是自觉的使用；后者是不觉的沿袭。”[3]二者是不可等量齐观的。沈括的模拟虽不完全恰当，然其已经敏锐地感觉到，西域二合音实为反切法之源，故他说：“切韵之学，本出于西域。”[4]宋张淏《云谷杂记》亦云：“古者，字未有反切，故训释者但曰读如某字而已。至魏孙炎始作反切，其实出于西域梵学也。”[5]梵学入华，得力于佛学东渐。《隋书·经籍志》曰：“自后汉佛法行于中国，又得西域胡书，能以十四字贯一切音，文省而义广，谓婆罗门书。与八体、六书之义殊别。”所谓“十四字”，是指梵文十四元音。梵文是拼音文字，梵文字母称为“悉昙”，据《悉昙藏》，悉昙字母分为两类：一类为“摩多”，一类为“体文”。摩多即是元音字母，体文即是辅音字母，两者基本上相当于汉语的韵母和声母。章太炎《音理论》谓：“体文者，纽也。”[6]即指体文就是声纽。梵文元音有十六个，其中属“别摩多”者有四个，其余十二字全属摩多，或称十二韵。末后的暗、恶二字是阿字的转化，故亦有将其剔除而前十四字称为十四音者；辅音则有三十五个。摩多、体文的拼切可以形成众多梵文文字。据唐义净《悉昙十八章》载，摩多、体文相互拼切成十八章，合计一万多字。如其第一章以体文三十四字（去 lam）分别与十二韵相拼，共得四百零八字；第二章将体文三十四字除 ya、ra 两字（或并除 na 字），先与半元音 y（a）相拼，再与十二韵相拼，共得三百八十四字（或三百七十二字）；第三章，将体文三十四字除 ra 字（或并除 na 字），先与半元音 r（a）相拼，再与十二韵相拼，共得三百九十四字（或三百八十四字）；……梵文文字的这种元辅拼合原理与汉字声韵拼合原理是多么相似，因此视梵文拼音原理为击开汉字音节的外来力度是合乎逻辑的。唐作藩先生也曾如此推断说：“当时中国的和尚和学者在学习梵文中受到字母悉昙的启发，懂得体文和摩多的拼音原理，于是创造了‘反切’这种注音方法。”[7]那么这种逻辑的合理性是否合乎历史的真实呢？

梵学是随着佛教东传而为汉人逐渐知晓的。佛教传入汉地的时间目前已很难确定。佛法当在西汉时已由北天竺传布中亚各国，而此时汉武帝锐意开辟对西域之交通，其后西域各国与汉内地的政治往来和经济、文化交流一直十分频繁，佛教正是在这种交流中逐渐传入汉地。佛教传入汉地的最早可信记载，为汉哀帝元寿元年（公元前 2 年）博士弟子景卢受大月氏王使伊存口授《浮屠经》。后楚王英斋戒浮屠、汉明帝感梦求法于大月氏抄回《四十二章经》的记载则进一步表明了佛教在东汉的流布。从这些早期记载可知，汉地与西域诸国的文化交流包括语言交流是颇为频繁的，在此阶段或许人们已经对西域梵文或胡语的拼音文字有所了解。不过，早期佛教的传播情形现在已无法

[1] [宋]沈括：《梦溪笔谈》卷十五（北京：古典文学出版社，1959 年），页 505。

[2] [清]戴震：《声韵考》卷一，页 2。

[3]李葆嘉：《当代中国音韵学》，（广州：广东教育出版社，1998 年），页 31。

[4] [宋]沈括：《梦溪笔谈》卷十五，页 505。

[5][清]谢启昆：《小学考》卷三十一（杭州：浙江书局版，1888 年），页 17。

[6]转引自饶宗颐《梵学集》（上海：上海古籍出版社，1993 年），页 95。

[7]唐作藩：《音韵学教程》，页 76。

知晓，佛经翻译的具体情况也不得而知。目前有文献可考的最早佛经翻译者是汉末安世高和支谶，虽然此前已有《浮屠经》和《四十二章经》流传，但其翻译详情已不得而知。安世高于桓帝建和初年（147 年）至洛阳，在华辗转约三十年，据《出三藏记集》中《道安录》载其翻译佛经三十五部四十一卷。其后不久（167 年）支谶来华译经，译经数量已不可考。但可以确知的是，安、支译经时已有梵本胡本传入汉土，据《高僧传·安清传》载："初外国三藏众护（僧迦罗叉）撰述经要为二十七章，高乃剖析护所集七章，译为汉文，即《地道经》是也。"又《高僧传·支楼迦谶传》载："汉灵之时，斋《道行经》来适洛阳，即转梵为汉。"又载："先是沙门昙果于迦维罗卫国得梵本，孟详共竺大方译为汉文。"因此可以确认梵文拼音至迟在桓帝之时（147-167 年）已为汉人所认识，而实际的认识时间恐怕比这还要早。

颇为巧合的是，反切注音法的出现恰在这之后不久。《颜氏家训·音辞》谓："孙叔然创《尔雅音义》，是汉末人独知反语。"以孙叔然（孙炎）为创制反切之祖。日本安然《悉昙藏》引武元之《音诠》反音例曰："服虔始作反音。"（《悉昙藏》卷一）奉服虔为反切之始。章太炎《音理论》又根据《汉书·地理志》应劭注已有反语，断定"应劭时已有反语"[1]。吴承仕《经籍旧音叙录》亦曰："寻颜师古注《汉书》，引服虔、应劭反语不下十数事，服、应皆卒于建安中，与郑玄同时。是汉末已行反语，大体与颜氏所述相符。至谓创自叔然，殆非实情。"服虔、应邵、孙炎具为汉末人士。服、应二人初平元年（190）时一为九江太守，一为泰山太守，二人约卒于建安年间；孙炎则略晚于二人。服、应二人用直音的同时偶用反切，孙炎则为反切大量运用者。这里有一个问题我们必须注意，即现有数据记载的反切的最初运用者并不代表一定是最初的发明者，因反切开始实际运用须有一个前提，即要有一个认可这种方法的群体存在，否则这种注音方法毫无实际意义。服、应以反切注音，说明此法已为一定群体认可。那么最初发明反切并推广到一定群体的是什么样的一群人呢？本文以为最早发明者当是由外来僧人为中心所形成的译经群体。

如前所述，早期传教译经者多为外来僧人，外僧来华传教译经，必先研习汉语。如安清"通习华言"（《高僧传》本传），安玄"渐解汉言"（《高僧传·支娄迦谶传》），又支亮"妙善方言。乃收集众本，译为汉语"（《高僧传·康僧会传》）。且早期佛经翻译常非一人完成，而是多人承担。其中外僧作主译，其他人做助译，助译者多为汉人。如《高僧传·支楼迦谶传》载："朔（竺佛朔）又以光和二年（179 年）于洛阳出般舟三昧，谶（支谶）为传言，河南洛阳孟福张莲笔受。"又："玄（安玄）口译梵文，佛调笔受。"又："沙门昙果于迦维罗卫国得梵本，孟详共竺大力译为汉文。"又："世称安侯、都尉、佛调三人，传译号为难继。调又撰《十慧》，亦传于世。安公称佛调出经，省而不烦，全本巧妙。"而且象安世高门徒众多，除严佛调外，还有南阳韩林，颍川皮业，会稽陈慧等。由于翻译的需要，外僧与汉人助手对梵汉语言音义必多探讨，如稍后的鸠摩罗什僧团译经："法师手执胡本，口宣秦言，两释异音，交辩文旨。秦王躬览旧经，验其得失，咨其通途，坦其宗致。与诸宿旧义业沙门释慧恭、僧契、僧迁、宝度、慧精、法钦、道流、僧睿、道恢、道标、道悰等五百余人，详其义旨，审其文中，然后书之。"（《出三藏记集》卷八《大品经序》）因此可以说译经集团也是一个梵汉语言的研究集团。梵文为音节文字，以音统字；而汉语是表意文字，音形分离。故外僧研习汉字的过程中很可能会用梵书拼写汉字，研析汉字音节。这一推测在后世胡汉语言交流中可以找到类似例证。如唐时吐蕃曾编有《蕃汉字书》，即用藏文字母拼切汉字；而伊斯兰教徒也有用阿

[1]转引自何九盈：《中国古代语言学史》（广州：广东教育出版社，1995 年），页 92。

拉伯字母拼写汉字的经历。同时，汉人学习梵语，必对其拼音原理要有了解，因汉语以字为音节单位，不象拼音文字以音素为单位，因此汉人学习拼音文字喜以汉字去表注音素，便于记忆理解。谢灵运作《十四音训叙》正用此法。这样，胡人以音拼切汉字，汉人则以汉字表音，两者的交融正为反切之基础。因此可以相信反切法在译经集团这样一个文化群体中间产生并非难事；不象汉儒，本无音素分析能力，欲创反切之法实属不易。从当时的译经情况来看也有利于这一推断的成立。据《开元录》载，从汉明永平十年（67 年）到东汉末年（220 年），佛经译本已有 292 部 395 卷，这其中的译经群体有安世高群体、支谶群体、安玄群体等；或支曜、康巨、康孟详诸人译经亦有群体，惟史载不详。反切法在这些群体中产生是完全可能的。故唐作藩先生谓："东汉初印度佛教传入中国，而宣传佛教教义的佛经是用印度古代梵文写的，梵文是一种拼音文字，中国人要学习佛经，首先就要懂得梵文；另外，随着印度佛教的传入，也从印度来了一批高僧，他们为了宣传佛教，当然也要学习汉语。在这种文化的交流中，中国的沙门和学者在梵文拼音方法的启发和影响下，于是就创造了反切法。"[1]而从最初应用反切法的士人分布情况看，也正与译经群分布相吻。如章太炎说："以其地考之，汉世作反语者：服虔，荥阳人；文颖、邓展皆南阳人；应邵，汝南人；苏林，陈留外黄人，皆在今河南南部。而郑君生北海，高诱生涿郡，则不作反语。疑反语初起，但在汝颖之间。"而汉末外僧，正集中于洛阳译经传教，反切在此间流传开来，正与理合[2]。

此外，"反切"名之来源可以进一步证明上述推断的成立。据美国学者梅维恒所撰《关于反切源起的一个假设》[3]一文认为"反切"与梵文"varna - bheda - vidhi"有直接的关系。这个三术语的组合在语义学的意义是"字母切读的原则"（Letter - Cutting - Rules）。其中最可注意者是"bheda"恰恰与汉语"切"字的意思相符；而"varna"不仅仅声音与汉语"反"字相近，而且在意义上也非常接近。"varna"有覆盖、隐蔽、隐藏、围绕、阻塞之意，可以被译成"覆"；而围绕等义，在汉语中又可以写成"复"，它的同义词便是"反"。因此，不论是从语义学还是从语音学的角度看，在梵文"varna"和汉语"反"字之间具有相当多的重迭之处。故梅氏认为，当时了解梵语"varna - bheda - vidhi"意义的僧侣和学者受到这组术语的启发而发明了"反切"法。

综上所述，反切法主要受到梵文拼音原理的影响而产生，最先在汉魏译经集团中开始运用，并逐渐为之外的士人学习、认可，进而推广开来。当然，汉魏时期反切注音法的出现，对其时之文学并未有直接影响，然而，其后续在声律理论方面的贡献，却对后来文学创作产生了深刻影响，比如反切对四声发现的推动便是如此。

Ⅲ.反切与四声之发现

四声的发现受到佛教影响学界现已不疑，但这种影响是如何发生的则尝未定论。自陈寅恪先生《四声三问》提出四声的发现是受转读佛经之三声的启发，而转读佛经之三声又出于印度古时声明论之三声以后，从者众多。但也有少数者提出异议。如管雄先生说："陈寅恪说声调之所以定为四个而来为其他数目，系依据围陀的三声。这样人工的四声成立说，恐不可靠。"[4]又如俞敏先生根据僧律中有关禁止"外书音声"的规定，认为以围陀这种外书音声转读佛经是不太可能的。因此"说汉人研究

[1]唐作藩：《音韵学教程》，页 21。

[2]参见李葆嘉：《当代中国音韵学》，页 35。

[3]参见刘跃进：<求新声于异邦>，《文学遗产》第 4 期(1999 年 8 月)，页 29。

[4]管雄：<声律论的发生和发展及其在中国文学史上的影响>，《古代文学理论研究》第三辑（上海：上海古籍出版社，1981 年），页 32。

语音受声明影响没毛病，说汉人分四声是'摹拟'和'依据'声明可太胡闹了。汉人语言里本有四声，受了声明影响，从理性上认识了这个现象，并且给它起了名字，这才是事实。"[1]在反对者中，值得注意者是饶宗颐先生。他首先在《印度波尔尼仙之围陀三声论略》一文中对汉语四声来自对围陀三声的模拟的说法提出质疑，他认为《围陀》诵法早在公元前二世经即已失传，何以六朝时的中国僧侣能够转读？而且，佛氏诵经，禁止用婆罗门诵法，且立为戒条。因此他认为陈氏之说"诚难令人首肯"[2]。更为重要的是饶氏在《文心雕龙声律篇与鸠摩罗什通韵》一文中进一步提出四声的发现是受梵文悉昙的影响[3]。

其实换一个角度我们还可以发现，反切法的发明，就意味着四声的发现已为时不远了。反切注音推动了韵书的产生，如果我们稍微了解一下最初的韵书便可以感觉到人们对声调认识的重视。潘徽《韵纂》自序说："《三苍》《急就》之流，微存章句；《说文》《字林》之属，惟别体形；至于寻声推韵，良为疑混；酌古会今，未臻功要。末有李登《声类》、吕静《韵集》，始判清浊，才分宫羽。"（《隋书·潘微传》）所谓"判清浊"、"分宫羽"，即对汉字声韵的判别。李登《声类》，吕静《韵集》是目前已知最早的韵书，不过已佚。封演《封氏闻见记》载："魏时李登，撰《声类》十卷，凡一万一千五百二十字，以五声命字，不立诸部。"《魏书·江式传》载："忱弟静别仿故左校会李登《声类》之法，作《韵集》五卷，宫、商、角、征、羽各为一篇。"两书都是以五音分类，五音是指什么？有人认为五音就是指某种方音的五个调类，有人认为五音是在四声未发现之前藉以表达四声的。以五音为五调显然过于绝对，在四声发现之前借五音表声调实是古人常用方法，陈澧谓："古无平上去入之名，借宫商角征羽以名之。"（《切韵考》卷六）可见，《声类》、《韵集》这两部韵书都是以字调分类的，在四声发现之前，韵书的分类基本依此。

以五音分调本是古法，而所谓五音其实既指字调，同时也含字韵，调韵混合是此时韵书的普遍特征，魏晋人以此法编韵书反映了对字调认识的含混。王国维认为李、吕二人所论五音实指古音，二人所撰韵书是"不用魏晋音而用古音"[4]，以古之五音为魏晋音调归类显然难合。即使如某些人认为的五音正是当时某种方音五调，而随着永嘉南渡文化中心的南移，南方语音的变化[5]，也使魏晋五音已很难适合南方音调了。故南朝以后对五音多有批评，刘善经《四声论》指出："经每见当世文人，论四声者众矣，然其以五音配偶，多不能谐。"《隋书·潘徽传》曰："李登《声类》，吕静《韵集》，始判清浊，才分宫羽。而全无引据，过伤浅局，诗赋所须，卒难为用。"《魏书·江式传》亦曰："（吕）静别放故左校令李登《声类》之法，作《韵集》五卷，宫商角征羽各为一篇，而文字与兄（吕忱）便是鲁卫，音读楚夏，时有不同。"晋宋以后，随着诗文创作中对声律的逐步重视，以五音分类的韵书用于诗文创作自然不会令人满意，故李季节批评《韵集》是"分取无方"[6]，颜之推批评《韵集》有的韵"不可依信"（《颜氏家训·音辞》）。所以，在晋宋之际，寻找一种比较合于当时字调的分类方式以利于创作中的声韵运用自然成为当务之急。而佛教刘宋时期开始掀起的分辨梵汉音义的风气，为四声的发现提供了一个契机。

---

[1]俞敏：《俞敏语言学论文集》（北京：商务印书馆，1999 年），页 43。

[2]饶宗颐：《梵学集》，页 82。

[3]按：关于这一点，逯钦立先生早有论及。参见其<四声考>，见《六朝文学论集》（西安：陕西人民出版社，1984 年）。

[4]王国维：《观堂集林》卷八（北京：中华书局，1959 年），页 341。

[5]参看周祖谟：<魏晋音与齐梁音>，《文字音韵训诂论集》，（北京：北京大学出版社，2000 年）。

[6]王利器：《文镜秘府论校注》（北京：中国社会科学出版社，1983 年），页 104。

佛经翻译一直是佛教传播的重要手段，因此对翻译理论和方法的探讨一直是佛教大师们颇为关注的一个问题。但是在刘宋之前，佛教徒对翻译的探讨大都集中于文风之上，即所谓的文质问题。如道安偏于质的直译说，鸠摩罗什偏于文的意译说，慧远的折中说等。至刘宋时期，对翻译理论的认识开始深入到梵汉音义的差异上来，其代表当属谢灵运的《十四音训叙》。据《悉昙藏》引慧均《大乘四论玄义记》载：

谢灵运云：诸经胡字，前后讲说，莫能是正，历代所滞，永不可解。今知胡语，而不知此间语，既不能解；故于胡语中虽知义，不知此间语，亦不能解。若知二国语，又知二国语中之义，然后可得翻译此义，以通经典。故睿法师昔于此研采经义，又至南天竺国，经历年岁，颇了胡语。今就睿公是正二国音义，解释经中胡字晓然，庶夫学者可无疑滞。粗为标例在后，差可推寻云尔也。胡字一音不得成语。既不成语，不得为物名。要须字足，然后可得名物。不牵他语足句，则语不成。皆随其他语，足其上字得也。此间语或有名同而字异，异字寻同名，得其语意。得其语意者，如食时求脯腊之脯，木作时求斧锯之斧，随言而取，得旨故不谬。至于字时，各有异形。今胡书意不然，皆字声对，无有共声通字者也（《悉昙藏》卷一）。

其后僧佑《出三藏记集》有《胡汉译经文字音义同异记》对这一问题作了类似的概括。对胡（包括梵语）汉语言音义上的差异的认识在今天看来很容易理解，但于当时中国人来说，对梵语一类印欧语系的语言从理论上有所认识，实属不易。对梵汉音义差异的辨识于刘宋时兴起并非偶然，其原因有三：

其一，刘宋时期佛经翻译的高潮使语言翻译问题易成为佛徒关注的焦点。魏晋南北朝各代译经以刘宋最盛，现据《开元释教录》仅列南朝各代译经数目：宋，465 部，717 卷；齐，12 部，32 卷；梁，46 部，201 卷；陈，40 部，133 卷。刘宋一朝译经数目比其他三朝之和尚多，可见其时译事之盛。此时译经尚有一特点，即译者虽仍以外僧为主，但汉僧译者开始增加，这些译者多为西行求法归来者，多精通胡语，因此胡汉语言之异同的问题易引起时人特别是汉僧的关注。

其二，西行求法运动的盛行，令汉僧通梵语者大增，特别是对梵语音义语法等理论的认识，为梵汉语言音义对比提供可能。西行求法，晋末宋初最盛。据汤用彤先生统计当时西行者有名可考者有：康法朗、于法兰、竺佛念、慧常、进行、慧辩、慧睿、支法领、法净、智严、智羽、智远、法显、宝云、慧简、僧绍、僧景、慧景、道整、慧应、慧嵬、慧达、昙学、威德、僧纯、昙充、竺道曼、法勇、僧猛、昙朗、沮渠京声、道泰、法盛、僧表、法维、道普等数十人，而事迹不彰或姓名不传者，不知又有多少人，其足迹则遍及西域、天竺、南海各地。西行求法之目的，汤用彤先生以为“或意在搜寻经典，或旨在从天竺高僧亲炙受学，或欲睹圣迹，作亡身之誓，或远诣异国，寻求名师来华。”因此西行者常为有学问之僧人，“故类能吸受印土之思想，参佛典之奥秘”[1]。据载，慧睿曾“至南天竺界，音译诰训，殊方异义，无不必晓。”；法显曾于中天竺“留三年，学梵语梵书”；宝云“在外域遍学梵书，天竺诸国音字诂训悉皆备解”；法勇“至罽宾国礼拜佛钵，停岁余，学梵书梵语”；道普“经游西域，遍历诸国”，“善梵书，备诸国语”（见《高僧传》各人本传）。求法僧人将所学知识带回汉地，大大提高了汉地僧俗审音辨义的能力。谢灵运《十四音训叙》正是“咨（慧）睿以经中诸字并众音异旨”（《高僧传·慧睿传》）而写出的。

[1]汤用彤：《汤用彤集·汉魏两晋南北朝佛教史》（石家庄：河北教育出版社，1996 年），页 279。

其三，《大般涅盘经》的翻译则是梵汉音义辨析得以兴起的直接导源。法显《大般泥洹经》卷五《文字品》详细地介绍了梵文的一些语音知识，这一内容相应出现在《大般涅盘经》北本卷八《如来性品》及南本卷八《文字品》，其中对“十四音”及梵文五十字音有详细解释。谢灵运参与了北本的改治，对经中所论梵文语音知识自然熟知，《高僧传·慧睿传》谓：“（谢灵运）咨睿以经中诸字并众音异旨，于是着《十四音训叙》，条例梵汉，昭然可了，使文字有据焉。”可见，《大般涅盘经》的翻译直接引发了谢灵运《十四音训叙》的写作，也引发了对梵汉音义比较的研究。

《十四音训叙》对梵文五十音的详细介绍，其中最可注意者是其以反切法对梵语字音进行分析（见《悉昙藏》引文），其目的本在为学习梵语者提供便利，然而反切法最初本来自于梵字拼切之理，而此处又以汉切梵，如此梵汉相切的研究，使时人对梵语和汉语的音声结构会有更多认识，从而为汉语声调的判定提供了认识基础。以汉切梵，谢灵运似为最早者，故兴膳宏先生以为“以反切来标记梵文音声等方法是他的苦心之作”[1]。反切不仅是声韵相切，亦对声调有所要求，因此谢氏对梵汉音义的对比研究，为汉语借鉴梵文声调提供了极为重要的帮助。

反切的发明催生了韵书的出现，也催生了四声的发现。自刘宋末四声发现后，韵书开始大量产生，音韵学在南北朝开始走向繁荣。据《隋书·经籍志》载及谢启昆《小学考》、王国维《观堂集林》考证，南北朝声韵之作总有数十家之多。如：李概的《音谱》、周研的《声韵》、张谅的《四声韵林》、阳休之的《韵略》、刘善经的《四声指归》、周颙的《四声切韵》、沈约《四声谱》、夏侯咏的《四声韵略》、杜台卿的《韵略》、潘徽的《韵纂》、王斌的《四声论》、僧旻的《四声指归》、释静洪《韵英》等，佚名之作尚有《群玉典韵》、《纂韵钞》等，可谓“自兹厥后，音韵锋出”（《颜氏家训·音辞》）。反切的发明、四声的发现为韵书的创作提供了重要手段，由此也为永明时期文学声律理论的提出奠定了重要基础。而文学创作上声律论的兴起使“声韵之道大行”（《封氏闻见记》卷二），“妙达此旨，始可言文”（《宋书·谢灵运传论》）也逐渐成为齐梁时期文学创作的一种新风向。

Ⅳ.结语

汉魏佛教的传播，对其时音韵学的发展起到重要推动作用，反切法的发明便是其中一重要体现。反切的发明推动韵书的大量涌现，同时也推动了汉字四声的逐渐浮出。刘宋以后，四声被正式确认，并由此推动了永明时期文学声律理论的兴起。永明声律理论的出现，其原因或有多方面，但汉魏时期反切法的发明可以说是促成这一理论形成的因素，而这一因素的出现，又与汉魏佛教有着密切关系。佛教对文学的许多影响，正是通过这样一种间接方式而产生的，而且大多数时候都是如此。

ТАКРОРЛАНУВЧИ ХАРАКТЕРГА ЭГА ЙЎҚОЛИШ СЕМАЛИ ФЕЪЛЛАР

Отахонова М.Р. АнДУ ўқитувчиси, Андижон

Annotation: This article examines the use of the capabilities of verbs with the meaning of non-existence and their classification by the meaning of existence. Special attention is paid to another important aspect of the verbs of the Uzbek literary language.

Key words: the classification of the verbs, semantic's the verb, the meaning(seme) of existence, the meaning of non-existence(disappearance).

[1] [日]兴膳宏：〈宋书·谢灵运传论综说〉，见《六朝文学论稿》（长沙：岳麓书社，1985 年）。

Феъл семантикаси мавзусида кўплаб олимлар, мутахассислар тадқиқот ишлари олиб борганлиги барчамизга маълум. Айниқса бу борада Э.Р.Тенишев **[Тенишев Э.Р. 1961: 232-293]**, К.Холиқов **[Халиков К. 1967: 26-29]**, Р.Расулов **[Расулов Р. 1989: 15]**, Ў.Шарипова **[Шарипова Ў. 1996: 53]** каби олимларнинг илмий фикр ва мулоҳазалари диққатга созовордир. Феълнинг семантик таснифига оид салмоқли ва атрофлича фикрларни А.Нурмонов **[Нурмонов А. 2001:14-23]** ва А.Ш.Собиров **[Собиров А., 2005: 24]** ишларида ҳам кузатамиз. Жумладан, "Ўзбек тилининг назарий грамматикаси"да феълларнинг ҳаракатга хос яратиш, бузиш, ўзгартириш, сўзлаш, сезиш, йўналтириш; ҳолатга хос руҳий-ҳиссий, иқтисодий ва тафаккур билан боғлиқ жиҳатлари эътиборга олинади. Замонавий тилшуносликда эса феъл семантикасини когнитив аспектда ўрганиш муҳим бўлиб келмоқда. Бу борада бажарилган ишлардан Т.Г.Скребцова **[Скребцова Т.Г. Когнитивная 2011. ISBN 978-5-8465-1037-1]** ҳамда А.М.Плотникова **[Плотникова А.М., 2009, ссылка-elar.urfu.ru>bitstream]** ларнинг илмий ишлари алоҳида эътиборга эга.

Феълларни мавжудлик семасига кўра оппозитив таҳлил қилиш феълнинг барча семантик-мазмуний гуруҳларини қамраб олади ва ўзига хос гуруҳларга ажратиб тадқиқ қилинади. Феълларнинг мавжуд эмаслик семаси бирор нарса, ҳодиса ёки жараённинг йўқолиши англатади ва ҳар хил вазиятларда турлича намоён бўлади. Масалан, *тугамоқ* феълини кўриб чиқадиган бўлсак,: *мажлис тугади* (охирига, ниҳоясига етмоқ), *қудуқнинг суви тугади* (ишлатилиб, сарфланиб тамом бўлмоқ), *саводсизлик тугади* (барҳам топмоқ, йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ) тарзида йўқолиш семасининг турли кўринишларини юзага чиқармоқда. Ёки *ўлмоқ* феълини олсак, ундан биринчи галда организм ҳаётий фаолиятининг тугаганлиги, жисман йўқ бўлиш маъноси англашилади ва бу маъно жонсиз предметларга, ҳис-туйғуларга нисбатан қўлланилганда ҳам сақланиб қолади: *ҳафсаласи ўлди* (йўқолмоқ), *цемент ўлибди* (ўз хусусиятини, сифатини йўқотмоқ).

Мавжуд эмаслик маъносини ифодаловчи феълларнинг айримларида бу жараён-йўқолиш такрорланувчи (ёки қайтувчи) табиатга эга бўлса, баъзиларида ушбу жараён қайтарилмасдан бутунлай изсиз йўқолиб кетиш маъносини намоён қилади. А*римоқ, битмоқ, бузмоқ, кетмоқ, куймоқ, кўтармоқ, парчала(н)моқ, тугамоқ, синмоқ* каби феълларда йўқолиш маъноси объект ёки субъектнинг бутунлай йўқ бўлиши, барбод бўлиши, мавжуд эмаслигини ифодалайди: *одам ариди, ғами ариди, овқат куйди, билети куйди, ердан қор кетди, кийимнинг доғи кетди*. Масалан қуйидаги гапда *якун топмоқ* қўшма феъли қўлланилиб, шахснинг вафот этиши, жисман бутунлай йўқ бўлишни ифодаламоқда: *Шу билан ичимиздан чиққан хоиннинг жирканч умри якун топди.* **[Саид Аҳмад, 189-б.]**

Тарқамоқ, сингмоқ, тинмоқ, ботмоқ, тўхтамоқ, беркинмоқ каби феъллар эса жараённинг такрорланиш (қайтиш)ига ишора қилиб, йўқолган шахс, нарса ёки ҳодиса яна номаълум вақтдан сўнг албатта мавжудлик характери касб этишидан далолат бериб туради: *қуёш ботди, булутлар тарқади, ёмғир тинди, болалар беркинди* (ёки қуёш уфқ ортига беркинди). *Ўчмоқ* феъли оловга нисбатан қўлланилиб, ёнишдан тўхтамоқ (1) маъноларини билдиради ва унинг мавжуд эмаслик, йўқолиш маъноларини ифодалаш имкониятлари контекстда ойдинлашади:

Шу зарра ғубордан бўлсайдим холи,
Қалбимдан *ўчсайди* шу арзимас доғ,... **[И.Мирзо.17]**

Юқорида келтирилган мисолларнинг биринчисида ўчмоқ феъли туйғуларга нисбатан қўлланилиб, ташвишларнинг йўқ бўлиши, қалбан енгилликни ҳис қилишни ифодалайди ва ушбу ҳолатнинг такрорланиш эҳтимоли юқори ҳисобланади, иккинчи мисолдан ушбу феълнинг вафот этмоқ, жисман йўқ бўлмоқ маънолари англашилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Нурмонов А., Шаҳобиддинова Ш., Искандарова Ш., Набиева Д. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси, Т.; 2001.
2. Расулов Р. Ўзбек тилидаги ҳолат феълларининг облигатор валентликлари. Т., Фан, 1989.
3. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини система сифатида тадқиқ этиш. ф.ф.д. , дисс. автореферати., Т.:2005.
4. Саид Аҳмад, Киприкда қолган тонг, қиссалар, хотиралар, ҳикоялар. Т., Шарқ, 2008.
5. Тенишев Э.Р. Глаголы движения в тюркских языках.//Исторические развития лексики тюркских языков. М.;1961.
6. Халиков К. Глаголы движения в современном узбекском литературном языке. АКД. Самарканд, 1967.
7. Шарипова Ў. Ўзбек тилидаги юмуш феълларининг маъно валентликлари. ф.ф.н. дисс. автореф.1996.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I-II том Т.:ЎзМЭ, 2007.

КОРЕЙС ТИЛИДА ТИЛЛАРАРО ДЕРИВАЦИЯ ҲОДИСАСИ

Бахранова Д.У. (СамДЧТИ ўқитувчиси)

Annotation: This article deals with loans in Korean from English, French and other language as a result of globalization. The phonetical changes are analyzed, with the explanation of reason.

Key-words: loans, international words, terms, morphems.

Корейс тилига кириб келган ўзлашма ва интернационал сўзлар Корея тарихи ва ижтимоий ҳаёти билан чамбарчас боғликдир. Бунда корейс халқининг узоқ йиллар Хитой империясининг ҳудудларидан бири бўлганлиги, иккинчи жаҳон уруши тугагунича Япон империясининг тасарруфида бўлганлиги, Корея давлати икки мустақил давлатга айланганидан сўнг Англия, Америка тасарруфида бўлганлиги нафақат унинг иқтисодига, сиёсатига, маданиятига, балки тилига ҳам сезиларли таъсир ўтказганлигини таъкидлаш лозим. Бу йилларда корейс тилига хитой, япон, инглиз, рус тилларидан кўплаб янги сўзлар кириб келди. Айниқса хитой тилидан кириб келган жуда кўпчилик ўзлаштирма сўзлар корейс тилига сингиб кетди ва бугунги кун корейс тилида уларни фақат этимологик таҳлил орқалигина китаизмлар эканлигини аниқлаш мумкин.

Лингвистик энциклопедик луғатда ўзлаштирилган сўзлар лисоний, маданий, иқтисодий алоқалар натижасида бошқа тиллардан кириб келган бегона лисоний элементлар (сўз, морфема, синтактик конструкциялар) дея таърифланади.

Ўзлаштирма сўзларнинг вужудга келишининг ички лингвистик сабабларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Ўзлаштирувчи тилда янги тушунчани ифодалайдиган маънонинг аниқ эквиваленти мавжуд бўлмаслиги.

2. Тилда мавжуд бўлган кўп сўзли лисоний конструкцияни лисоний ихчамликка эришиш мақсадида хорижий тилдаги бир сўзли лисоний бирлик билан алмаштириб гапириш.

3. Сўз маъносини аниқлаштиришга бўлган эҳтиёж, ўзлаштирилган сўз маъносини конкретлаштиришга уриниш. Бу ўринда тил воситасини тежаб ишлатишга бўлган эҳтиёж ҳам сезилиб туради.

Ҳозирги замон Сеул стандартидаги корейс тилида инглиз тилидан ўзлаштирилган сўзлар миқдори жуда катта. Улар ижтимоий ҳаётнинг турли доираларида: сиёсатда, маданият ва фанда, санъатда ва кундалик турмушда кенг қўлланилмоқда. Айниқса инглиз тилидан ўзлаштирилган атамалар миқдори кундан-кун кўпайиб бормоқда. Оддийгина мисол тариқасида инглизча компьютер техникаси билан боғлиқ бўлган барча атамалар: монитор, ноутбук, сканер, принтер, тонер, процессор, интернет, и-мэйл сингари дунёнинг барча тиллари каби корейс тилида ҳам бошқача талаффузда ва бошқача ёзувда ўзлаштирилганини таъкидлаш лозим. Умуман корейс тилида инглиз тилидан ўзлаштирилган сўзларни қуйидагча тасниф қилиш мумкин;

1. Кийим номлари ва аксессуарлар:(necktie-нектхаи-галстук) 넥타이, (сячхи-shirt-куйлак) 셔츠, (blouse-быляузы-блузка) 블라우스 ва ҳ.

2. Таомлар ва ошхона асбоблари:(ice cream-аисыкырим-музқаймоқ) 아이스크림, (cake-кхейкхы-торт) 케이크, (spoon-сыпун-қошиқ) 스푼, (knife-наипхы-пичоқ) 나이프 ва ҳ..

3. Электроника ва электротехника:(antenna-антхена-антенна) 안테나, (television-тхелебичжэн-телевизор) 텔레비전, (computer-кхомпхютхо-копмпьютер) 컴퓨터.

4. Автомобил ва унинг комплектлари:(taxi-тхэкши-такси) 택시, (tire-тхаиэ-автошина) 타이어, (battery-бятхэри-аккумулятор) 배터리, (engine-енчжин-двигатель) 엔진 ва ҳ..

5. Спорт:(strike-сытхыраикхы-страйк) 스트라이크, (tennis-тхэнисы-теннис) 테니스, (rocket-ракхет-ракетка) 로켓, (net-нетхы-сетка), 네트 (marathon-маратхон-марафон) 마라톤 ва ҳ.

6. Ижтимоий ҳаётга доир сўзлар:(news-нюсы-янгиликлар)뉴스, (report-рипхотхы-доклад) 레포트, (meeting-митхинг-расмий учрашув) 미팅 ва ҳ.

Луғатда таъкидланишича инглизча сўзларни ўзлаштирилишида bank 뱅크, business-비즈니스, consult 콘살트, design 디자인, disk 디스크, drive 드리이브, hit 히트, man 맨, market 마켓, media 미디어, net 네트, style 스타일, test 테스트, каби морфемалар кенг қўлланилиши аниқланган.

Корейс тилига француз тилидан қуйидаги сўзлар ўзлаштирган: 발레-ballet, 망토-manteau, -mon ami, 루즈-rouge, 아틀리에-atelier, 샹송-chanson, 모텔-model, 마님-madam.

Немис тилидан ўзлаштирилган сўзлар:세미나-Seminar, 이데올로기-Ideology, 노이로제-neurose, 아르베이트-Arbeit, 에너지-Energie, 미터-Meter, 데마고기-Demagogie.

Испан тилидан ўзлаштирилган сўзлар:-아반티-avante, 볼레로-болеро.

Лотин тилидан ўзлаштирилган сўзлар:스타디움-stadium, 테마-thema, 알리바이-alibi.

Грек тилидан ўзлаштирилган сўзлар:데이터-data, 로고스-logos. Охирги йилларда Россиянинг Корейс давлатлари билан маданий ва иқтисодий, сиёсий ҳаётидаги муносабатлар корейс тилига кўплаб русча сўзларнинг оқиб киришига сабаб бўлди. Масалан, 트로이카-тройка, 페치카-печка, 볼셰비키-большевики, 보드카-водка, 툰드라-тундра, 스푸트니크–спутник каби

Хулоса. Ўзлаштирилган ва интернационал сўзларнинг бошқа тилларга кириб келиши сабабларини масалага доир тадқиқотларда экстралингвистик ва ички лингвистик омилларга бўлиб ўрганиш қабул қилинган. Экстралингвистик омиллар қуйидагилардир:

1. Бир миллатнинг бошқа бир миллатга маданий таъсири. Бу ўринда нафақат лексик бирликлар, балки оламни тасаввур қилишдаги концептлар, қадриятлар, тушунчалар ҳам ўзлаштирилади.

2. Манба тилнинг халқаро майдондаги мавқеи ҳам бу тилни, бу тил маданиятини, фан ва техника тараққиёти даражасини ўрганишга қизиқиш уйғотади ва уларни ўзлаштириш жараёнида кўплаб лисоний бирликлар ҳам ўзлаштирилади.

3. Ўзаро алоқага кирувчи тиллар ўртасида оғзаки ва ёзма алоқаларнинг мавжудлиги.

4. Дунёвий муаммоларнинг интернационаллашуви уларни характерловчи махсус атамаларни келиб чиқишига олиб келади.

Бинобарин тилга бошқа тиллардан кириб келувчи бегона сўзлар бевосита ўзлаштирувчи тил меъёрларининг бузилиши жараёни билан чамбарчас боғлиқ. Корейс тилининг луғат таркиби учта катта гуруҳ лексик қатламдан ташкил топган:

1. Ҳақиқий корейс тилига мансуб қатлам;

2. Син-корейс лексикасига мансуб қатлам;

3. Бошқа турли тиллардан, асосан европа тилларидан ўзлаштирилган қатлам.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Лингвистический энциклопедический словарь./ Гл. ред. Ярцева. -М.: Советская энциклопедия, 1990

2. Мун Се Ён. Словарь корейского языка. Изд. 2-е испр. и доп. Сеул, Изд-34. Хан Дык Пон. Китайские лексические элементы в словарном составе корейского языка (вопросы языкознания). Автореф. дисс. канд. филол. наук. Московский ин-т востоковедения. -М., 1954. -32 с.

3. Хватков Н.М. К вопросу развития научно-технической терминологии в современном корейском языке// Восточные языки. Сб. статей. -М., 1971. -С. 21-32.

4. 이희승, 안병희. 한글 맞춤법 강의. 서울, 1991 년

5. 김문옥, 김춘식. 한국어-러시아어 사전. 서울, 2009 년

6. 김병일. 한 우 영어 사전. 서울, 2004 년

“사람/ODAM” KONSEPTOSFERASIGA MANSUB MAQOLLARINING QIYOSIY TAHLILI

Bayanxanova I. SamDChTI

The article analyzes the proverbs in Korean and Uzbek languages and also looks at similar meanings and their correct use in the language framework.

Seul Milliy Universiteti doktoranti Pak Son Hye olib borgan “Koreys xalq maqollarida namoyon bo’ladigan “odam” konseptosferasining rang-baranglik xususiyati” tadqiqotiga nazar tashlaydigan bo’lsak,

unda asosan “odam” konseptosferasi mavzu ko’lami jihatidan rang-barang ekanligi, uning mohiyati chuqur va doimiy izlanish talab etishi atroflicha tushuntirib o’tilganligini ko’rishimiz mumkin[박선혜.2005.1-11].

“Odam” konseptosferasi benihoyat rang-barang ekanligini tushunishning bir necha yo’llari mavjud hisoblanadi. Ular orasida aqliy salohiyat sohibi hisoblanadigan odamlarning hayotiy tajribasi hamda dunyoqarashini shundayligicha o’zida mujassam etib namoyon qilib kelgan maqollarga alohida e’tibor berib, maqollarda namoyon bo’luvchi o’ziga xoslikni tahlil qilib chiqadigan bo’lsak, odamlar fikrlaydigan rang-baranglik darajasi qay darajada ekanligi hamda asosan qanday shakllarda namoyon bo’lishini bilib olish mumkin.

Maqollar kishilarni doim yaxshilikka va ezgulikka, rostgo’ylikka, ilm olishga, kattaga hurmat va kichikka izzatda bo’lishga, kamtarlikka, halol mehnat bilan kun kechirishga, bir-biriga sadoqatli va mehr-oqibatli bo’lishga undab kelgani hech kimga sir emas. Shu tufayli ham maqollar ifodalayotgan ma’no, chiqarilayotgan hukmga ko’ra turli mavzularni qamrab oladi.

Bunda biz “사람/odam” konseptosferasiga mansub koreys va o’zbek xalq maqollarida e’tiborga olingan tematik jihatlarni o’zaro qiyoslab chiqamiz. Avvalo, koreys va o'zbek maqollarining tematik jihatdan solishtiradigan bo’lsak, ularda umuminsoniy qadriyatlar, fazilatlar va odatlar, falsafiy tushunchalar har ikki xalq maqollarining asosiy mavzusini belgilaydi. Buning uchun birinchi navbatda, “사람/odam” konseptosferasiga mansub maqollar orasidan bevosita odamni tasvirlaydigan koreys xalq maqollarining tematik guruhlarini tuzib chiqamiz va ularning o’zbek tilidagi ekvivalenti bilan o’zaro o’xshash va farqli jihatlarini ko’rib chiqamiz.

Odamning shakl-ko’rinishi bilan bog’liq bo’lgan maqollar guruhi. Qilingan ishimizdan ko’rinib turibdiki, koreys tilida “사람/odam” konseptosferasiga mansub maqollardan bevosita odamni tasvirlaydigan koreys xalq maqollari orasida odamning shakl-ko’rinishi bilan bog’liq bo’lgan maqollar salmog’i uncha katta emas. Ular sirasiga quyidagi maqollarni kiritishimiz mumkin: Odamning shakl-ko’rinishi bilan bog’liq bo’lgan maqollar jadvali:

사람은늙어죽도록배운다 Beshikdan to qabrgacha ilm izla
입에쓴약이몸에좋다 Har yomonning bir yaxshisi bor.
숙인머리는베지않는다 Egilgan boshni qilich kesmas
입은비뚤어졌어도말은바로해라 Aytar so’zni ayt, aytmas so’zdan qayt
열손가락깨물어안아픈손가락없 Tipratikan ham bolasini yumshog’im deydi
팔은안으로굽는다 Har kim o’z uyiga qarab tortar
목마른놈이우물판다 Tuyaga yantoq kerak bo’lsa, bo’ynini cho’zar

Quyida ana shu yuqorida keltirilgan maqollarni presuppozitiv ma’no xususiyati jihatidan qisqacha tahlil qilishga harakat qilamiz:

Koreys tilidagi maqollarda odamning shakl-ko’rinishini tasvirlovchi vositalar, ya’ni odamning yoshi(늙다), og’zi(입), boshi(머리), barmoqlari(손가락), qo’li(팔) va tomoq(목) qismlari faol tarzda ishlatilganligini ko’rish mumkin. Bunda ularning funksional jihatdan vazifalari odamlarning o’zaro munosabatlariga metaforik jihatdan oqilona o’xshatilgan.Bunday holatda, presuppozitiv jihatdan ma’noni taxmin qilish mushkul ish emas. Masalan: “숙은 머리는 베지 않는다”[심재기.1977.970] -(to’g’ridan-to’g’ri tarjimasi – egilgan bosh kesilmaydi)maqolini oladigan bo’lsak, ushbu maqolda odam xato qilsa ham uni bo’yniga olib, boshini egib kechirim so’rasa, uning aybi kechiriladi degan ochiq presuppozitiv ma’noni anglash mumkin. Mazkur maqolda umumiylik xususiyati yetakchi bo’lganligi uchun, uning o’zbek tilidagi ekvivalenti ham deyarli so’zma-so’z o’xshash hisoblanadi, ya’ni “Egilgan boshni qilich kesmas”. O’zbek tilidagi ekvivalentida ham “bosh” konsepti ishlatilinayotganligini o’zi ham ko’rsatib turibdiki, o’zaro munosabatlarda “bosh” harakati ko’p narsani belgilab beradi. Mana shu jihati maqollarning o’zaro o’xshashlik xususiyatini ko’rsatib beradi.

Shuni ta’kidlash joizki, koreys tilida (사람/odam)ning shakl-ko’rinishi bilan ifodalangan maqollar o’zbek tilida nafaqat bevosita balkim bilvosita odam bilan bog’liq maqollarga mos kelishi mumkin. Buni yuqorida keltirilgan maqollardan ham bilib olish mumkin.Ularning presuppozitsiyasi ham ochiq ham yopiq bo’lishi bilan farqlanib, ularda keltirilgan semantik vositalar ma’noni tushunishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. В.Н.Ярцева. Лингвистический енциклопедический словарь. М.Советская энциклопедия,1990.688с.
2. Пименова М.В. Язык и Ментальность.СПбГУ,2010.696с.
3. N.Mahmudov. Presuppozitsiya va gap. O’zbek tili va adabiyoti. 1986, 6-son. 31-bet

4. U.Rahimov. O’zbek tilida yuklamalar presuppozitsiyasi: Filol. Fan. Nomz. …dis. Avtoref. Samarqand, 1994. 23-bet
5. O’zbek xalq maqollari.1924-1989
6. Sh.Safarov. Pragmalingvistika. Toshkent, 2008. 57-bet
7. 박선혜.2005.1-11
8. 홍만종(洪萬宗)의순오지.17 세기

KOREYS TILINING ORFOGRAFIYASI BILAN BOG’LIQ AYRIM MUAMMOLAR XUSUSIDA

Turaeva D. (Sunmoon Univ. Korea)

As a result of doing researches in long-term history of linguistics, many scientific-theoretical and scientific-practical results have been achieved by now. It does not require explanation since it can be traced in scientific learning of all languages. Scientific basis of the work arising as a result of these researches is characterized by showing typological classification of languages, their features in speech, unique or distinctive features of written forms with each other. Some of these achievements are closely linked to variation of phonemes, the smallest unit of language, in speech.

It is known that in the process of speech, certain phoneme is used in combination with other phonemes rather than in individual case. This phenomenon is associated with gradual attitude of the units of linguistics. Transformation of phonemes in this process is more visible in the content of core and supplements as well as in the synthesis of these morphemes. Verbal and written case of this situation is determined on the basis of orthoepic and orthographic criteria. Above cases are also seen in Korean Language like other languages. This phenomenon which is regarded as a phonetic change or a change in the form of morphemes is characterized by lively dialogue of linguists.

Although Korean language had a national writing completely containing its sound system in the era of King Sejong, from that time onward there was a necessity of solving a lot of orthographic problems and solving these problems has led to improvement of Korean orthography. Such kind of reforms continued in the 20th century as well. In 1933, Hangeul Spelling Standard criteria was developed by the proposal of Hangeul Association which was founded in 1908.

In conclusion, as a result of changes in the graphic characters and the correction of orthographic criteria in developing process of language, phonological system of Korean Language in written form has changed a lot. This phenomenon, at the time, brings in front of Korean Language specialists not only phonetic-phonological but also morphological issues as one of the most important tasks along with linguistic issues that are waiting for their solution.

Tilshunoslik fanining uzoq davrli tarixi mobaynida amalga oshirilgan izlanishlar natijasi o’laroq bugungi davrgacha ko’plab ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy natijalarga erishildi. Buni barcha tillarning ilmiy o’rganilishida kuzatish mumkinligi izoh talab etmaydi. Bunday izlanishlarning samarasi sifatida yuzaga kelgan ishlarning ilmiy asoslari tillarning tipologik tasnifi, ularning so’zlashuvdagi xususiyatlari va yozma shakllari biri boshqasi bilan mutanosibligi yoki farqli xususiyatlari bilan ko’zga tashlanadi. Ushbu yutuqlarning bir qismi tilning bo’linmas eng kichik birligi hisoblanuvchi fonemalarning nutqiy variantlashuvi bilan chambarchas bog’liqdir.

Ma’lumki, muayyan fonema nutq jarayonidan yakka holatda emas, balki boshqa fonemalar bilan birgalikda o’zaro birikkan holda qo’llaniladi. Bu holat lingvistik birlikning pog’onali munosabati bilan aloqadorlikda namoyon bo’ladi [1]. Bu jarayonda fonemalarning o’zgarishi, uning o’zak yoki qo’shimchalarning tarkibiga kirishi hamda bu morfemalarning sintagmatik munosabati doirasida ko’proq ko’zga tashlanadi. Mazkur holatning og’zaki va yozma nutqdagi holatlari orfoepik va orfografik mezonlar asosida belgilanadi. Qayd etilayotgan holatlar ko’plab tillar qatorida koreys tilida ham uchraydi. Tilshunoslikda fonetik o’zgarish yoki morfemalarning tarkibidagi o’zgarish sifatida qaraladigan bu holat til egalarining jonli so’zlashuviga xosdir[2].

Yozuvga insoniyatning tildan keyin qo’lga kiritilgan ulkan kashfiyotlaridan biri bo’lsa-da, u hech qachon og’zaki shaklga tenglasha olmaydi. Nutqning grafik vositalar asosida aks ettirilgan shakli real nutqning o’zini emas, balki uning shartli belgilar asosida tasvirlangan suratini aks ettiradi. Qolaversa, muayyan tilning egasi bo’lgan millat, xalq vakillarining yozuvlari turli davrlarda turlicha sabablarga ko’ra o’zgarishi mumkin. Bunday o’zgarishlar natijasida ma’lum bir so’zning turli davrlarda yozuv o’zgarishi

[1] Хайруллаев Х. Тил бирликларининг поғонали муносабати. –Тошкент: Фан, 2008, 31 б.
[2] Абдуазизов А.А. Ўзбек тили фонологияси ва морфонологияси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992, 33 б.

asosida farqli yozilishi sodir bo'ladi. Ushbu holat ayniqsa, morfologik jihatdan aglyutinativ bo'lgan tillarda aniqroq ko'zga tashlanadi. Chunki bunday tillar o'z tabiatiga ko'ra morfemalarning tinimsiz kombinatsiyalariga tayanadi[1]. Koreys tilida bu hodisaning quyidagi ko'rinishlarini ko'ramiz:

1. 나는 밥을 **먹고** 학교에 갔다.
2. 나는 집**과** 차를 사고 싶습니다.
3. 나는 밥**과** 국을 먹습니다.
4. 저는 사마르칸트 **국립** 외국어 대학교를 졸업했**습니다.**
5. 우리 대학교 근처에 **맛있는 식당이 있습니다**.
6. "생일 **축하해요**" 라고 친구에게 문자를 보냈어요.
7. 이번에 **입학** 시험에서 떨어진 사람들이 생각보다 **많았어요**.
8. 이번 여름 휴가때 **바닷가에** 가서 쉴려고 해요.

Koreys tili o'zining tovush tizimini to'la qamrab oluvchi milliy yozuviga Qirol Sejong davrida ega bo'lgan bo'lsa, shu davrdan boshlab ko'plab orfografik muammolar yechimiga ehtiyoj tug'ilgan va bu masalalarning hal etilishi koreys orfografiyasining takomillashuviga olib kelgan.

Shunday islohlar XX asrda ham davom etdi. Bunday o'zgarishlarning XX asrdagi dastlabki 1908 yilda tashkil topgan (한글 학회) jamiyati taklifiga asosan 1933 yilda orfografik (한글 맞춤법통일안) mezonlarini ishlab chiqdi. Ushbu yozuv tizimi Koreya ikkiga bo'lingunga qadar, ya'ni 1948 yilgacha qo'llanildi. O'tgan asrning o'rtalarida, aniqrog'i 1954 yilda (조선어 철자법) Shimoliy koreys orfografiyasi qoidalari ishlab chiqildi va amalda qo'llanila boshladi. Shundan so'ng koreys tili va yozuvi taraqqiyoti masalalariga bag'ishlangan bir qancha ishlar yaratildi. 1964 yilda chop etilgan "Koreys tili taraqqiyotining ayrim masalalari" (조선어를 발전시키기 위한 몇가지 문제) to'plami, 1966 yilda chop etilgan "Koreys tili to'g'ri taraqqiy etishining milliy asoslari" (조선어의 민족적 특성을 옳게 살려 나갈 데 대하여) nomli esse, aynan shu yili Milliy til qo'mitasi tomonidan nashr etilgan "Koreys adabiy tili qoidalari" (조선말 규법집) Janubiy va Shimoliy so'zlashuvdagi tafovutlarni ko'payishiga olib keldi. Shu bois ham Shimoliy Koreya 1987 yilda orfografik qoidalarga yana o'zgartirishlar kiritdi. Mazkur qoidalar amaldagi koreys orfografiyasidir. Hozirgi kunda yaratilayotgan Koreys tili lug'atlarida ham Xalqaro fonetik simvollardan foydalanilmoqda. Jumladan, morfofonema uchun II belgisi qo'llanilayotgan bo'lsa, fonema uchun // belgisi, allofonni ifodalashda esa [ ] belgisidan foydalanilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, grafik belgilarning o'zgartirilishi, orfografik mezonlarning til taraqqiyotining rivoji bilan bog'liq holda isloh qilinishi natijasida koreys tili fonologik tizimining yozuvda aks ettirilishi turli o'zgarishlariga uchradi. Mazkur holat, o'z navbatida, koreys tili mutaxassislari oldiga o'z yechimini kutayotgan lingvistik masalalar qatoriga, nafaqat fonetik-fonologik, balki morfonologik masalalarni ham muhim vazifalardan biri sifatida qo'ymoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуазизов А.А. Ўзбек тили фонологияси ва морфонологияси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992, 135 б.
2. Абдуазизов А.А. О фонологической валентности // Филологиянинг долзарб муаммолари. – Тошкент, 2008, 223 б.
3. Хайруллаев Х. Тил бирликларининг поғонали муносабати. –Тошкент: Фан, 2008, 100 б.
4. 김정숙외 6 명, 외국인을 위한 한국어문법 1. 대한민국, 서울, 커뮤니케이션북스, 2005
5. 외국인을 위한 한국어발음 47. – 서울대학교 언어교육원 저, 초판 6 쇄_2013 년

ЯПОН ТИЛИДА ПРОХИБИТИВ МАЪНО ҲОСИЛ ҚИЛУВЧИ ГРАММАТИК КОНСТРУКЦИЯЛАРНИНГ ОҒЗАКИ НУТҚДА ВОҚЕЛАНИШИ

Ачилова О. СамДЧТИ докторанти

Annotation. This article belongs to the important aspects of the education of Japanese language in Uzbekistan. Writen that, to develop the skill of foreign language, grammatical constructions play an important role.

Key words: *Permission, prohibition, imperative, speech act, grammatical construction, usage of polite and plain forms*

[1] Абдуазизов А.А. О фонологической валентности // Филологиянинг долзарб муаммолари. –Тошкент, 2008, 112 б.

Япон халқига хос маданиятнинг бир кўриниши бу ушбу халқ вакилларининг ўзидан бошқа бирор шахсга доир ҳолат ва ходисаларга ўринсиз ёки ўша шахснинг ижозатисиз яқинлашмаслик ва уни четлаб ўтиш қоидасига қаттиқ амал қилишдир. Лингвистик нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, ушбу маданият, ҳаттоки, япон тилшунослигига ҳам етарлича таъсир кўрсатганлиги ва шу аснода, япон тили грамматикаси ҳам икки қисмга яъний, сўзловчи нутқида унинг ўзига доир фикр билдирилганида қўлланиладиган грамматик қурилмалар ҳамда суҳбатдош учун қўлланилишга мўлжалланган грамматик қурилмаларга бўлинган эканлигини кўришимиз мумкин.

Сўзловчининг нутқи унинг ўзига доир воқеа ҳодиса асосида ижро этилган ҳолларда қўлланилиши учун мўлжалланган грамматик конструкциялар ва нутқ иккинчи ёки учинчи шахсга қаратилган ҳолатда фойдаланиш учун мўлжалланган грамматик конструкциялардан англашиладиган маъно ва улардан кўзланган мақсадда нутқ жараёнида деярли ҳеч қандай тафовут учрамайди. Масалан, 1. 田中さんは明日会社にいらっしゃいます.Жаноб Танака эртага фирмада бўлади. 2. 私はあした会社におります。Мен эртага фирмада бўламан. Ушбу гапдаги “います” феъли бу ерда биргина “бўлмоқ” маъносига эга. Аммо биринчи мисолда ушбу феъл иккинчи ёки учинчи шахсга қарата ҳурматни ифодаловчи “いらっしゃいます” шаклига ўзгарган ҳолда қўлланилган бўлса, иккинчи мисолда фақатгина сўзловчи ёки унга тегишли бўлган шахсга нисбатан камтарлик маъносини берувчи “おります” шаклида қўлланганлигини кўриш мумкин бўлади.

Худди шу тарзда япон тилида буйруқ, илтимос, таклиф, маслаҳат, маъносида ижро этилиб, таъқиқни ифодаловчи грамматик унсурлар ҳам талайгина учрайди. Бундай маъноларни ифодалаш мақсадида ижро этилган нутқда асоасн, бир маънони англатувчи биргина грамматик қурилманинг ўзи нутқдан кўзланган мақсадга қараб, бир неча шаклда турланиши ва тусланиши нутқ ижрочиси тамонидан асосий эътибор қаратилилиши зарур бўлган ҳолатлардан ҳисобланади.

Япон тилида “禁止形” яаъни, прохибитив маънони берувчи махсус шакллардан тўғри фойдалана олиш ва улардан мос бўлган шаклни аниқлаб, нутқда ўринли қўлай олиш ҳамда уларни прагматик жиҳатдан тўғри таҳлил қила билиш асносида сўзловчи ва суҳбатдош ўртасидаги ўзаро мулоқатининг давомийлиги таъминланади. Таъқиқни ифодаловчи “禁止形” (таъқиқ шакл) дейилганда асоасн, *“феълнинг луғатдаги шакли + な”* шакли тушинилсада, бундан ташқари унинг эквиваленти сифатида нутқ жараёнида бир хил вазифани бажариш имконига эга бўлган прохибитив маъно англатувчи грамматик конструкциялар сони бир қанчани ташкил этади ва улардан диологик нутқда ҳеч қандай тўсиқсиз фойдаланилади.

Бундай вазиятда, таъқиқ ёки ижозат бериш маъноларини ўзида мужассам этган конструкциялардан унумли фойдалана олиш сўзловчи тингловчига ўз фикрини қандай оҳангда (қўпол, ўта қўпол ва мулойим, ўта мулойим) етказиши ҳамда нутқдан кўзланган мақсадга қандай йўл билан (зўравонлик, мажбурлаш, хушмуомалик каби) эришмоқчи эканлиги асносида белгиланади. Шу ўринда таъқиқни ифодаловчи ҳар бир грамматик қурилманинг маъно ва моҳиятини тўлалигича ойдинлаштириш эҳтиёжи пайдо бўлади. Прохибитив нутқларда гап асоасн бевосита нутқий акт ва билаосита нутқий акт орқали ижро этилади. Бундай ҳолатда биз япон тилида таъқиқни ифодаловчи конструкцияларни гуруҳларга ажратиб олишимиз лозим. Бевосита ёки тўғридан тўғри таъқиқни ифодаловчи грамматик қурилмалар: *феълнинг луғатдаги шакли (る) + な*. Билвосита таъқиқни ифодаловчи қурилмалар феълнинг қуйидаги шаклларга ўзгариши орқали ҳосил бўлади: *Феъл → ～てはいけない Феъл →～てはだめ. Феъл →～じゃだめ（～じゃってだめ）Феъл →～ちゃだめ（ちゃってだめ. Феъл →. . . できません（. . . できない）~~Феъл~~ →ご遠慮ください Феъл →. . . られない Феъл →～てほしい* да таъкидланган *“феълнинг луғатдаги шакли （る） + な”* конструкцияси бевосита таъқиқни ифодалаб, тингловчига нисбатан ўта қўпол муомала тури ҳисоблангани боис, табиий ҳолки, суҳбатдош руҳиятига ва кайфиятига салбий таъсир ўтказади.

Япон тилида прохибитив нутқий акт мавзусига оид “予防禁止” яъни, маълум бир ҳаракатнинг амалга ошишини олдини олиш ва суҳбатдошни огоҳлантириш мақсадида ижро этиладиган таъқиқ ва “制止的禁止” яъни, қонун қоида асосида иш ҳаракатни ижросини тақиқлаш маъносини англатувчи ҳамда “願望” ҳохиш-истак, “不満” нутқ ижрочисининг норозилиги ҳолатларини ифодаловчи атамалар мавжуд: 1. 言われても、こんなことをするな→予防禁止

Мажбур қилсалар ҳам, бундай ишга қўл урма (ҳаракат ижросининг олдини олиш ва огоҳлантириш маъносида). 2. 嘘をつくな→制止的禁止 Ёлғон гапирма (қонунга бўйсиндириш). 3. (植物を見て)枯れるなよ→願望 (Ўсимликка қарата) Қуриб қолма (хоҳиш-истак). 4. (咲いている花を見て) こんなに早く枯れるな→不満 (Қийғос очилган гулларга қарата) Бунча тез тугама (норозилик).

Феълнинг тақъиқ оҳангни ифодаловчи шакллари икки хил мақсадда нутқда намаён бўлади: 1.Тингловчини маълум бир ҳаракатни амалга оширишдан қайтариш. Бунда сўзловчининг эмас, балки омманинг хоҳиш истаги инобатга олинади. Масалан, 会議中に邪魔するな. Мажлис вақтида халақит берма (жамоа талаби асосидагитаъқиқи). 2. Нутқдан кўзланган мақсад сўзловчининг хоҳиш истаги асосида ижро этилади: 今（私が）勉強中だから邪魔するな. Мен ҳозир дарс қилаётганлигим сабабли халақт берма (шахсий талаб асосидаги таъқиқ).

Демак, юқоридаги ҳолатни *"феълнинг луғатдаги шакли (る) +な"* конструкцияси орқали ижро этилган бевосита таъқиқ десак, феълнинг қуйидаги *"～て+はいけない、～じゃダメ、～ちゃダメ"* конструкциялари эса, *"феълнинг луғатдаги шакли (る) +な"* конструкциясидан фарқли ҳолда, ҳам "予防禁止", ҳам "制止的禁止" маънолари мужассамлашган нутқда кенг қўлланилади. 1. *そこへ行っちゃいけない。行くと迷っちゃうぞ。У ерга бориш мумкин эмас, борсанг адашиб қоласан. (огоҳлантириш. 2. お客様お邪魔をしてはいけません。Меҳмонларни безоита қилиш мумкин эмас (қонун- қоида).* Феълнинг "*～てはいけない*" ёки "*～じゃいけな*" ва "*～ちゃいけない*" конструкциялари *"феълнинг луғатдаги шакли (る) +な"* конструкциясидан фарқли жиҳати шундаки, "*～てはいけない*" ёки "*～じゃいけない*" ва "*～ちゃいけない*" конструкциялари асоасн, шахснинг индивидуал хоҳиш-истаги, норозилиги ёки унинг шахсий қонун қоидаси асносида вужудга келадиган таъқиқни эмас, балки жамиятга тегишли ҳолатлар, талаб ва истак ҳамда қонун қоидаларга оид ҳаракатларни амалга оширишни таъқиқлайдиган вазиятларда кенг қўллқнилади.

Аксинча, *"феълнинг луғатдаги шакли (る) +な"* конструкцияси бундан фарқли ҳолда, феълнинг "～てはけダメ" ёки "～じゃダメ" ва "～ちゃダメ" конструкциялари нутқдаги маъно ва моҳияти ҳамда гапдаги иштирокига кўра феълнинг "～てはいけない" қурилмаси билан деярли бир хилликка эга бўлсада, сўзловчи нутқидаги иштироки асосида ҳам индивидувал талаб, ҳам жамият талаби ижросини таминлашга ундовчи қурилма сифатида диологик нутқда воқеланади дейиш мумкин.

Adabiyotlar:

1. 隆　横田 "日本語教育における命令文", 東北大学 - 2007.
2. Сафаров Ш. Прагмалингвистика, -Тошкент, 2008.
3. 小川巌 "みんなのにほんご-II"Yaponiya.,1998.
4. Iwao Ogawa "Minnano nihonngo-II Roshiyagohan" Yaponiya., 1998.
5. "日本語文法入門"—アルク、1989
6. "広辞苑"一岩波書店
7. "みんなのにほんご"スリーエーネットワーク
8. "ミニことわざ辞典"—1993

ЛИНГВОМЕТОДИК ТЕРМИНЛАРНИНГ ГЕНЕТИК АСОСЛАРИ

Ашурова Н. ТДТУ Термиз филиали ўқитувчиси

Anotation: *This article is about research of genetic basis of terms of explanatory, associative dictionary of the textbook "Methodics of teaching foreign languages" written by professor J.Jalolov*

Key words: *Dictionary, methodics, acoustics, lexis, microtext, Olympiad, written work, foreign language*

Проф. Жамол Жалоловнинг тил таълимида воқеа сифатида эътироф этилган "Chet til o'qitish metodikasi" дарслиги (- T.: O'qituvchi, 2012) илова қилинган "Терминларнинг изоҳли ассоциатив луғати (380-423-бетлар) билан ҳам алоҳида эътиборга молик. Унда кенг муомалада 680 та термин ҳозирги терминография илми ва амалиёти талабларига монан тарзда изоҳланган. Қиёсланг:

- **abstraksiya** [*lot.* Abstraction – uzoqlashish, mavhumlashish] – mavhum qoida; grammatik ~ - grammatik qoida;

- **ajnabiy** [*ar.*] – xorijiy *q*. chet *q*; ~ (xorijiy, chet) til;

- **auditóriya** [*lot.* auditorium – tinglash joyi] – darsxona (-leksiya o'tlaziladigan joy); dars/leksiya tinglovchilar guruhi; o'zbek ~si (-o'zbekcha o'qiydiganlar); ~mashg'uloti/ishi/mashqi; ~va ~dan tashqari mashg'ulot/o'qish/ish;

- **grammátika** [yunon. grammatikḗ < grámma – harf, yozuv] – tilshunoslikning bo'limi; ~ni o'zlashtirish/o'rgatish/o'rganish/tushunish; ~ning taqdimoti, taqsimoti, tasnifi; nutqning ~ tomoni; nazariy/amaliy/qiyosiy/pedagogic ~; (*V.S.Setlin* (1961) *nazariyasi*) birligi/ko'nikmasi/ mashqi/qoidasi/

tushunchasi; ~ni o’rgatish mazmuni (-GO’M))q. kompressiya); ~ni leksika tarzida o’rganish; aktiv (-reproduktiv) va passiv (-retseptiv) ~; passiv ~ -o’qish/tinglash ~si (*P.Xegboldt (1935) terminida* recognitional grammar (-tanib olish ~si); *H. Dunkel (1948) terminida* visual grammar (-ko’rish, o’qish ~si; *M.Uest (1952) terminida* grammar for recognition (-tanib olishga mo’ljallangan ~); ~/ leksika.

Мазкур луғат-иловада изоҳланган 680 та терминнинг генетик асоси қуйидагича:

1. Лотинча терминлар 184 та. Масалан: *dedúksiya* [lot. Deduction – keltirib chiqarish] – umumiydan qisman (-yakka) ga qarab boorish (-avval umumiy qoida berib, so’ngra unga misollar keltirish); ~ va induksiya, *díktor* [lot. dictor – gapiruvchi] – suhandon; ~ nutqi (-magnit yozuvidagi? Television? Radiodagi nutq);

2. Арабча терминлар 139 та. Масалан: *amaliyot* [ar.]: nutqiy ~ ; ~ga kiritish (-aktualizatsiya); pedagogic ~ (pedagogic praktika); ~ (-praktika) bilan nazariya birligi, *an’anaviy* [ar.] – traditsion q., ~ ta’lim/metod/usul/dars; ~ va zamonaviy (*chet til o’qitish metodlariga oid*);

3. Манбаи (қайси тилдан кириб келгани) кўрсатилмаган терминлар 111 тани ташкил қилади. Булар: *bildirish* – raport; navbatchi ~i (-raporti *q*.), *bilet* – imtixon savollari yozilgan varaqa; imtihon ~i; ~ tuzish/olish/tarqatish/berish; ~ savoli/mazmuni/mavzusi;

4. Юнонча терминлар 93 та. Масалан: *dialogik* [yunon. dialog]: ~ birlik (-undovchi va javob replikalari birikuvi), *dinamik* [yunon. dynamikos – kuchli, harakatchan]: ~ steriotip (-fikran tamg’alanish, muhrlanish); ko’p marta ta’sirlanish oqibatida bosh miya yarimsharlari qobig’ida shakllanadigan barqaror shartli reflektor yoki muvaqqat nerv bog’lanishlari tizimi, mas. artiklni mashq qilishi orqali chet tilcha artikl ko’nikmasi shakllanadi, ya’ni artiklning ~ steriotipi hosil bo’ladi *(“ ~ stereotip” terminini I.P.Pavlov 1932-yil ilmiy iste’molga kiritgan*);

5. Французча терминлар 18 та. Масалан: *ankéta* [fr. enquête – savollar ro’yxati] – so’roq varaqasi; ~ o’tkazish (*ilmiy-tadqiqot metodlaridan*); ~ yordamida so’rov o’tkazish, *ball* [fr. balle – shar, to’p] – bilim, ko’nikma, malakaga qo’yiladigan bahoni ifodalovchi raqam; besh ~lik baholash sistemasi; yuqori/o’rta/past ~ ;

6. Форс-тожикча терминлар 13 та. Масалан: *andaza* [f-t.] – qolip, mezon, namuna, *dastur* [f-t.] – programma *q*; o’quv ~i; maktab/oliy o’quv yurti ~; chet til/metodika ~i; ~ga rioya qilish; ~ni bajarish; ~tuzilishi/mazmuni/doirasi; ~, darslik, qo’llanma, ta’lim standarti;

7. Инглизча терминлар 10 та. Масалан: *fasilitátsiya* [ingl. facilitátion] – yordam, yengillashtirish; ~ (transpozitsiya) va interferensiya; *film* [ingl. film – po’st, po’stloq]: o’quv ~i; ovozli/ovozsiz ~; ~ ko’rsatish/ko’rish/muhikama qilish;

8. Русча варианти бор терминлар 9 та. Масалан: *topqirlik:* til ~ gi (-rus. догáтка); *shaylik* – moyillik (-o’rganiladigan obyekt – til materiali/nutqga subyekt (-o’quvchi)ning shayligi (-moyilligi); ~ nazariyasi (*atama-tushuncha rus. “устанóвка” termini D.N.Uznadze tomonidan taklif qilingan*);

9. Русча терминлар 6 та. Масалан: *kártochka* [rus] – qalin qog’ozdan kesilgan varaqcha; tarqatma ~ (-o’quv materiali yozilgan ahida varaqcha), *nagrúzka* [rus] – dars soati; muallim ~si (yuklamasi); o’quv ~si;

10. Немисча терминлар 4 та. Масалан: *gruppa* [nem. Gruppe] – guruh, tabaqa, toifa (-shaxslar, mas. o’quvchilar, studentlar to’pi); student (talaba)lar/o’quvchilar/muallimlar ~si; ~ bilan mashq bajarish (-~viy mashq); lug’atni ~larga ajratsih (-guruhlash); ~ga bo’linib ishlash; ingliz/nemiz/fransuz/ispan/arab/fors tili o’qiydigan ~, *státar* [nem.]: ~ o’qish (-mukammal o’qish).

Ушбу луғатдга методист ўқитувчилар нутқида оммалашиб кетган 8 қисқартма термин ҳам киритилган. Қиёсланг: *AND* – aralash nutq darsi (*q*. dars), *GO’M* – grammatika o’rgatish mazmuni (*q*. kompressiya); LO’M, GO’M, TO’M ва б.

87 та методик терминга генетик асос қилиб, икки ва уч тил кўрсатилган. Бунда, албатта, биринчи турган термин асос манба ҳисобланади. Масалан: *audioaxborot* [lot.+ar.] – tinglab tushunish tufayli o’zlashtiriladigan ma’lumot, audiomatndan olinadigan axborot, *samaradorlik* [ar. + f-t. + o’zb.] – optimizatsiya q.

Хуллас, проф. Жамол Жалолов томонидан тузилган “Chet til o’qitish metodikasi” дарслигига илова қилинган лингвометодик терминларнинг келиб чиқиши анча ишонарли кўрсатилган ва шунинг учун улардан методик ўқитувчилар ҳам, талабалар ҳам бемалол фойдаланишлари мумкин.

Ягона истагимиз – ушбу луғат алоҳида китоб шаклида чоп этиш ва асос-манбаи кўрсатилмаган терминларнинг ўзбекча терминлар экани қайд этилишидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ж.Жалолов. Чет тил ўқитиш методикаси. – Т.: Ўқитувчи, 2012.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ТИПОВ ПОСЛОВИЧНЫХ ИЗРЕЧЕНИЙ В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Туракулова С.Ф. Преподавтель СамГИИЯ

Annotation: The article is devoted to the research of phraseological find of the Korean language as the base source of expressing culture and self-consciousness of the Korean.

В корейской паремиологии не проводится чёткого разграничения между различными типами пословичных изречений. Для их обозначения пользуются терминами *속담, 격언* и *이언*, употребляемыми, по сути, как синонимы. Термин же *경구* – афоризм практически не встречается.Корейская паремиология имеет давние традиции. Для обозначения понятий пословиц, поговорок, афоризмов и присловий существовала сложная терминология. Сохранились свыше десяти терминов, соответствующих этим понятиям. Такие термины по их происхождению можно разделить на две категории: а) термины китайского происхождения – *속담 (俗談), 이언 (俚言), 격언 (格言), 격담 (格談), 경구 (警句), 금언 (金言), 속설 (俗說);*собственно корейские названия – *역말, 상말*.

В современной корейской паремиологии используются в основном три термина китайского происхождения: *속담, 격언* и *이언*. Хотя нередко эти термины семантически смешиваются, тем не менее, можно разграничить оттенки их значений. Из перечисленных терминов известный фольклорист Ко Джонок выделяет *속담* для обозначения одной из разновидностей фольклора как общее понятие включающее в себя и *격언* и *이언*. Слово *속담* соответствует русскому понятию «пословичное изречение» или «паремия».

Что касается терминов *격언* и *이언*, то первый из них примерно соответствует русскому понятию «пословица», а второй – понятию «поговорка».

Эти три термина в современном корейском языке почти полностью вытеснили из употребления все остальные, включая и собственно корейские. Однако полного соответствия между этими тремя паремиологическими терминами и их русскими эквивалентами нет, что, в частности, видно из их этимологии: *속담* буквально означает «простонародные выражения» (то есть крылатые слова, широко распространённые в народе); *이언* буквально можнобыло бы перевести как «мужицкие слова» (то есть слова, употребляемые в простонародной среде), а термин *격언* имеет буквальный смысл «образцовые выражения» (то есть нравоучительные изречения, конфуцианские сентенции и высказывания выдающихся исторических личностей).

Вопрос о разграничении пословиц и поговорок между собой всегда представлял собой сложную задачу. В русской паремиологии среди признаков, различающих пословицы и поговорки, многими исследователями указываются, например, такие, как композиция, объём, присутствие иносказания (в пословицах) и его отсутствие (в поговорках); многочленность, характерная для пословиц, и одночленность – для поговорок; определение пословиц как полных предложений и поговорок как неполных; наличие в пословицах суждения и отсутствие такового в поговорках и т.д. Однако из-за нечёткости критериев в ряде случаев оказывается невозможным разграничить пословицы и поговорки с точки зрения указанных признаков. Вместо множества нерелевантных признаков, которые обычно кладут в основу дифференциации пословиц и поговорок, советский паремиологГ.Л.Пермяков предлагает три основных критерия: а) замкнутость – незамкнутость, б) образность – необразность, в) обобщённость – необобщённость изречений.

Критерии классификации Г.Л.Пермяков формулирует следующим образом: [Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов.-М.,1979.– 321 с.]. «Предложения, клишированные целиком, то есть состоящие из одних постоянных членов и потому не изменяемые и не дополняемые в речи, мы называем замкнутыми, а клишированные не полностью, то есть содержащие переменные члены, и изменяемые или дополняемые в речи – незамкнутыми».

«Далее, все пословично-поговорочные предложения разделяются на два класса по степени обобщённости. Одни из них повествуют о каких-либо частных событиях, отдельных, а то и просто исключительных случаях (например: Пойманный вор обокрал охранника или Овчинка выделки не стоит). В других говорится о какой-либо закономерности, регулярно повторяющемся явлении, постоянном правиле или обычае (например: Водавсегда стекает в низину или В чужой монастырь со

своим уставом не ходят). Предложения первого типа можно назвать частными, второго же – обобщёнными»

К одному из названных четырёх типов изречений – с образной мотивировкой – относятхя «клишw, общий смысл которых непосредственно не вытекает из смысласоставляющих эти клише слов, а связан с ними через образ, например: Без луны звёзды светят ярче (то есть в отсутствие лучшего худшее становится более заметным), или Бежал от медведя, да попал к волку (то есть из одной беды угодил в другую), или Ёж называет своих детей ватой (то есть своё всегда кажется хорошим).

Другой подтип – с прямой мотивировкой общего значения – включает в себя клише, смысл которых непосредственно вытекает из смысла составляющих этих клише слов. Например: «Каждый доволен своим умом», или «Сколько мудрецов, столько и мнений», или «Ест неладно, говорит нескладно». [Пермяков Г.Л.Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов. - М.,1979. –285с.]

Указанные выше три категории классфикации пословичных изречений дают возможность решить вопрос о разграничении пословиц и поговорок.

Систематика, предлагаемая Г.Л.Пермяковым, имеет, по-видимому, универсальный характер.

Вместе с тем в каждой национальной паремиологии имеются особенности, обусловленные грамматической структурой языка. Для корейских паремий такими неуниверсальными дополнительными признаками, облегчающими разграничение разных видов пословичных изречений, можно считать грамматические признаки. Характерной чертой поговорок является то, что их конечное сказуемое часто имеет форму *기*. Например: *모기를보고칼빼기«Увидев комара, обнажать меч»; 남의불에게굽기«Печь краба на чужом огне».*

При определении видов паремий мы будем опираться на три основныхкритерия, указанных Г.Л.Пермяковым. Чтобы чётко разграничить пословицы и поговорки, необходимо, прежде всего, установить общие и отличительные черты между этими пословичными изречениями.

Для пословиц характерной является их замкнутость, полнота и законченность суждения. При этом подавляющее большинство их составляют обобщённые предложения. Все пословицы относятся к изречениям с образной мотивировкой общего значения.

Так, пословицей являются следующие изречение:*궁지에빠진쥐가고양이를문다«Загнанная в тупик мышь и кошку кусает»..*

Для поговорок характерным является то, что они представляют собой: а) незамкнутые частные предложения с эллипсисом или местоимённой заменой подлежащего; б) незамкнутые частные предложения с эллипсисом или местоимённой заменой второстепенных членов. Например: *고양이보고반찬가게지키란다«Поручать кошке стеречь мясную лавку»; 소잃고외양간고친다 «Потеряв вола, чинить хлев» (2,4).*

В целом пословицы и поговорки содержат образную мотивировку общего значения.

Исходя из изложенного выше, сформулируем определения понятий «пословица» и «поговорка».

Пословица – это замкнутое изречение, представляющее собой большей частью обобщённое предложение с образной мотивировкой общего значения. Для этого вида изречений имеет смысл сохранить традиционный корейский термин *격언*.

Поговорка – это незамкнутое изречение, представляющее собой частное предложение с эллипсисом или же с местоимённой заменой подлежащего или второстепенных членов и имеющее образную мотивировку общего значения. Для поговорок целесообразно оставить традиционный корейский термин *이언*.

Что касается слова *속담*, то его можно использовать в значении «пословичные изречения», то есть как общее наименование для пословиц, афоризмов, поговорок и присловий.

Литература

1. Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов.-М.,1979.

SOME CHARACTERISTIC FEATURES OF LEARNING ENGLISH VOCABULARY

Karshiyeva T.Sh. SamDChTI doktoranti.

Annotation. This article is about some characteristic features of learning and teaching English vocabulary. There are some factors that influence on learning new lexis in English classes, such as, pronunciation, grammar, personal style, semantic fields and others. Language learners and teachers have to pay attention to these categories.

Key words: vocabulary, pronunciation, grammar, personal style, semantic fields, attention of learners.

Itis known that language is dynamic system. New words are constantly created and stored into vocabulary base of the language whereas other words might disappear. This can happen because people stop to use these words and such words go out. As there many other languages that can influence the vocabulary of the native language, we have to keep on learning new words, although we are users on the advanced level, or even native speakers. Learning vocabulary is thus essential. Learners start to explore the beauty of the foreign language through a great variety of new words. As they start to be experienced learners, they are able to recognize new words and to compare them with their native language, identify the alikeness and differences.

Vocabulary seems to be one of the most important parts of language acquisition. Catching of new words is a basic stone for further development of the language level of learners. Therefore, teachers should develop students' communicative competence in order that students know what to say in different situations and how to react in the acts of communication. Vocabulary goes hand in hand with pronunciation. Students should be aware of words which differ only in pronunciation. Gairns and Redman express that " Careful attention to pronunciation is therefore an essential part of vocabulary teaching if new lexis is to be used effectively, or understood without difficulty, in spoken English" [1.420].

However, it is not just pronunciation and the phonetic side of the language that we learn when we acquire new words. As the new language user works with a certain level of vocabulary and pronunciation skills, he or she can start to explore the laws of grammar. Learners discover patterns of context, which means that they are able to recognize and understand semantic nature of words. They also start to look at grammatical structures (position of words in sentences, different forms of words, for example, comparative and superlative of adjectives, past simple and past participle of verbs and so on) with awareness of grammatical rules.

According to Harmer "Competent language users, in other words, know what words mean both literally and metaphorically. They know how words operate grammatically and they are sensitive to changes in word value" [2.228].

Learning new words is a long term complex process that leads to an increase of the language level. As teachers, we have to find the best ways of making process effective and permanent, and to help our students to understand inherent laws of the language and to help them to find their personal style of vocabulary learning. Vocabulary is thus a basic stone for language learning. It is important to realize that when we learn new lexis, many other co-factors appear as it was declared earlier. When one wants to communicate in a foreign language, he or she has to dispose of a certain fund of words to start and maintain a conversation. Furthermore, without a sufficient level of vocabulary, people do not understand the language; they become only passive recipients of insignificant concepts. To avoid such a situation, teachers try to make their students acquainted with new words while they choose a broad range of aids and techniques to achieve it.

It is important to say that learners should be encouraged to find their personal style of learning of new words and to be motivated to do it constantly and not just because of a special event like a test or oral examination.

It is time to have a look at a very important category in vocabulary teaching, so called semantic fields. They contain vocabulary items which are related to one particular meaning or topic. In other words, semantic fields are formed by words that have semantically something in common. Therefore, there are essential to study so that learners dispose of a store of words which would be used for a good orgeneral orientation in a particular field. A good teacher should be able to include right lexical sets into the curriculum; he or she should be aware of interests of his or her students and also anticipate what would be useful for students to learn, based on the knowledge of students' preferences. When teachers decide what lexical fields should be included in lesson plans, it is inspirational to ask students which lexical fields they want to orient in and to learn. With this step, we evince that we care about our students and that they can decide what goes on in lessons. Their motivation to learn new lexis would be really high because it was their decision, their responsibility what to master. Teachers can do their best but it might happen that their effort has no effect. Their success depends not only on their preparation, but also on other important factors, that is to say the

students' motivation and attention. Both items are particularly important and without them the learning process might end up in failure.

It was proved according to plenty of researches and statistics that the attention of learners oscillates during the whole day. There are many factors that influence it: the period of the day, the weather, the state of health of the student, the classroom and the teachers themselves. It is one of the main tasks for teachers to arouse the students' attention and try to raise their affection for the subject. There many strategies that help teachers to 'wake up' the class: they can prepare funny classes with a number of variegated activities. Teachers can also use gestures and facial expression, change the pitch of their voices, or be theatrical. If students are not used to it, all these strategies will bring sure-fire success.

Students need to rely on their teachers. They need to know that teachers are well prepared and whatever they do in classes is done with clear goals and objectives. If students can feel relaxed, they are highly prepared to prevail against disinterest and to pay attention to the course of event in the class.

The list of used literature

1. Gairns R. & Redman S. Working with words. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.-420p.
2. Harmer J. The practice of English language teaching. London: Longman, 1991. - 228 p.
3. Lewis G. &Bedson G. Games for children. Oxford: Oxford University Press, 1990. -367p.

XITOY TILIDA MURAKKAB SINTAKTIK QURILMALAR TURLARI

Ne'matova N.A. SamDCHTI mustaqil izlanuvchisi

Annotation. *The article discusses the types of syntactic relationships in complex sentences of the Chinese language. The classification of complex sentences is given in of which, among the numerous means of communication, the main meaning belongs to unions, which in Chinese are the most advanced syntactic means of communication.*

Key words*: Chinese language, syntax, compound sentence.*

Xitoy tili sintaktik qurilishiga doir ilmiy izlanishlar XX asrning 20-40- yillaridan boshlanganligini inobatga olib, izlanishlar boshlanganligiga ko'p bo'lmadi deyishimiz mumkin. Mazkur ilmiy izlanishlarga Ma Szyanchjunning "Qadimiy xitoy tili grammatikasi"[3] asarini turtki qilib ko'rsatsak xato bo'lmaydi. Negaki bu asar xitoy tili grammatik sistemasini alohida mustaqil soha sifatida o'rganilgan va boshqa xitoyshunos olimlarning ilmiy izlanishlariga tayanch vazifasini bajargan. Aynan shu asosda XX asr boshlarida Li Szinsi "Hozirgi xitoy tili grammatikasi"da [1] an`anaviy tasavvurlarni saqlagan holda o'zining murakkab sintaktik qurilmalar nazariyasini ishlab chiqdi. U murakkab sintaktik qurilmalarga ikki va undan ortiq sodda gaplarning yagona birlik sifatida birlashishi deb ta`rif bergan hamda ularni 3 turga bo'lgan:

1. Bog'lovchisiz qo'shma gaplar
2. Bog'langan qo'shma gaplar
3. Ergashgan qo'shma gaplar

Tarkibida predikativ birliklar o'zaro bog'lovchi yoki bog'lovchi vazifasidagi so'z yordamida emas, balki boshqa vositalar yordamida birikkan qo'shma gaplarga bog'lovchisiz qo'shma gaplar deymiz. Ularda asosiy rolni intonatsiya o'ynaydi. Bu turdagi gaplar qolgan ikki turdagi gaplar bilan o'xshash bo'lishi, munosabatdor ko'rinishidan qat'iy nazar, ular aynan shu gaplarning bog'lovchisiz ko'rinishi emas, balki, alohida tur hisoblanadi [2,553].

Masalan, 我学习太极拳， 他学习武术。(Men taijini o'rganyapman, u ushuni o'rganyapti.)

风吹散了乌云，出现了太阳。 (Shamol bulutlarni uchirdi, quyosh nuri ko'rindi.)

Yuqoridagi har qaysi sodda gapni olib tugallangan ohang bilan talaffuz qilsak, o'zaro aloqasi bo'lmagan ikki mustaqil gap kelib chiqadi.

Bog'langan qo'shma gaplar xitoy tilida to'rt xil munosabatda bo'ladi:

1. **联合关系** – umumlashtiruvchi munosabatdagi bog'langan qo'shma gaplarda odatda, gapning mazmuni teng bog'lovchilar bilan bog'lanib, har ikkala gapning o'rni almashsa ham , mazmuniga ta'sir etmaydi [2,591] :

她一**边唱，一边跳舞**。- U ham kuylayapti, ham raqsga tushyapti.

她一**边**跳舞，一**边唱**。- U ham raqsga tushyapti, ham kuylayapti.

2. 承接关系 – davomiy munosabatdagi bog'langan qo'shma gaplarda ish-harakat birin-ketin sodir bo'lishi yoki bir harakatdan tugaganidan so'ng ikkinchi harakat boshlanganligini bildirishi mumkin:

我一高兴，就跳起来了。- Men xursand bo'lib, darhol sakray boshladim.

3. 递进关系 – progressiv munosabatdagi bog'langan qo'shma gaplarda ko'zda tutilgan mazmun nafaqat birlamchi, balki undan ortiq, undanda ko'p va ustuvor ekanligini ifodalaydi. Bu turdagi teng bog'langan qo'shma gaplarning har ikki qismi o'zaro o'rin almashtirilgan holda ham gapning mazmuni o'zgarmaydi:

她不但很漂亮，而且很聪明。- U nafaqat juda chiroyli, undan tashqari juda aqlli ham.

她不但很聪明，而且很漂亮。- U nafaqat juda aqlli, undan tashqari juda chiroyli ham.

4. 选择关系 – tanlov munosabatdagi bog'langan qo'shma gaplarda tanlov ma'nosini ifodalovchi mazmun mavjud bo'ladi. Yuqoridagi kabi bu yerda ham gap qismlari o'rni almashsa ham mazmun saqlanib qoladi:

或者是便宜的，或者是贵的，都可以。- Xoh arzon bo'lsin, xoh qimmat bo'lsin, barchasi bo'laveradi.

或者是贵的，或者是便宜的，都可以。- Xoh qimmat bo'lsin, xoh arzon bo'lsin, barchasi bo'laveradi.

Tarkibi bosh va ergash gapdan tuzilib, ergashtiruvchi bog'lovchilar, bir nechta fe'l shakllari, yuklama va ko'makchilar, nisbiy so'zlar va tobelanish ohangi yordamida birikib, biri ikkinchisini aniqlab yoki to'ldirib keladigan gap turi 偏正复句 – ergashgan qo'shma gap deyiladi [2,554].

Xitoy tilida ergashgan qo'shma gaplar 7 guruhga bo'lib o'rganiladi:

1. 转折关系 to'siqsiz munosabatdagi ergashgan qo'shma gaplar
2. 因果关系sabab munosabatdagi ergash gapli qo'shma gaplar
3. 条件关系 shart-sharoit munosabatdagi ergashgan qo'shma gaplar
4. 目的关系maqsad munosabatdagi ergashgan qo'shmagaplar
5. 取舍关系qiyoslash munosabatdagi ergashgan qo'shma gaplar
6. 假设关系shart munosabatdagi ergashgan qo'shma gaplar
7. 让步关系 rozilikni bildiruvchi munosabatdagi ergashgan qo'shma gaplar.

Bog'lovchisiz, bog'langan va ergashgan qo'shma gaplar tarkibiga kiruvchi sodda gaplarning bog'lanish usulida, talaffuz ohangida va mazmunan aloqasida o'ziga xoslik mavjud bo'ladi. Li Szinsining fikricha, yuqoridagi turlar o'rtasida farq qo'shma gaplar qismlari o'rtasidagi ittifoqda aks etadi [1, 264].

Bizning fikrimizcha esa, xitoy tilidagi yuqorida keltirilgan uch tur, ya`ni, bog'lovchisiz qo'shma gaplar, bog'langan qo'shma gaplar va ergashgan qo'shma gaplarni ikki katta guruhga bo'lib o'rganishni tadbiq etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday holda biz ularni teng komponentli murakkab sintaktik qurilmalar va tobe komponentli murakkab sintaktik qurilmalar deb atashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jinxi Li. Guoyu xinzhu wenfa – Beijing, 1933. – P. 305
2. 李德律.外国人实用汉语语法 - 北京语言大学出版社, 2008. – 653 页.
3. 马建忠.马氏文通 –上海,1898. – 240 页.
4. www.chinagrammar.cn

THE GENERAL PURPOSES OF MAKING A SPEECH IN A PUBLIC EYE

Mirzabaeva Sh.A., PhD Khadjieva D. Karakalpak State University

Speechmaking is the art and science of communication.[1] Before doing any kind of work there is a purpose and cause to do, while in speechmaking. Nowadays some students of today seek careers in business, service and government, it is important to know that college and university graduates draw every day upon their competence in public speaking.[2]

According to J. Michael Sproule: ”Modern speech education reflects the fact that every speaker must decide what aim shall direct the speech.” Do we want listeners to learn new information or to adopt new attitudes or practices? Do we want to impress our hearers with the significance of the subject or do we prefer to highlight amusing aspects of it? [1] These four possible reactions by an audience make up the four general purposes of speaking: to inform, to persuade, to inspire, and to entertain.

To inform

Presenter should make his or her speech informative and aiming to impart knowledge in order to increase understanding. The major characteristics of the informative speech these three:

1. Emphasis falls on informative content about the subject. Less emphasis goes to the speaker’s own point of view about the content.
2. The speaker analyzes the audience primarily to determine how much they know already about the topic. The speaker also consider the opinions of listeners to decide what, if any, audience attitudes may complicate the goal of getting across information
3. The speaker seeks to make the subject interesting to listeners. The aim is to promote both attention to and retention of information.

If your speech is not suitable above the characteristics hearers consider it is just time consuming and they get bored. In order to prove your speech you should persuade the audience.

To persuade

The next step as you have noticed, it should be authentic that we have informed. In persuasive communication, the intent can be to create, to maintain, or to alter the attitudes or behaviors of listeners. Results of this kind can be achieved only when the speaker gives satisfying reasons. Persuasive speaking has two major characteristics:

1. The speaker takes a definite point of view concerning the subject and presents information need to get across that point
2. The speaker analyzes listeners to find their beliefs, attitudes, and values. The speaker then selects and arranges the material to appeal to the particular opinions of listeners.

To inspire Afterward making persuasive speech, we built upon the existing knowledge and attitude to listeners. We strive to deepen an exciting estimation for particular ideas, person, or events.

Inspirational speaking generally shows four characteristics:

1. Remarks are connected on a public event that is taking place or has recently occurred
2. Audience analysis helps the speaker decide how the audience may respond to the event –what values listeners see reflected in the occasion.
3. The speaker organizes remarks to express accepted values that are represented by the event(s).
4. The speaker does not focus on explaining or gaining agreement for ideas, but rather works to enhance the appreciation of listeners for ideas already accepted

To entertain

Final step is entertaining, and we want to fascinate listeners. While presenting something to audience our normal and more modest aim should be to relate interesting stories and amusing interpretations. Surely, it makes your speech unusual that the listeners do not expect while presenting. Two features set entertainment speaking apart from the other purposes of speechmaking:

1. Speakers rely on such options as tall tales and anecdotes, stressing the light side of a subject. Fidelity to facts is not crucial, as in the old folk saying: ”Never let the truth stand in the way of a good story”. The speaker has license to exaggerate because listeners understand that he or she seeking literal acceptance of the remarks.
2. The speech keeps a topical unity that connects and gives focus to the humor.

All purposes are considered as a key to a motivation. Since purpose motivates the speaker. With help of these basic features our speech captivates listeners.

References:

1. J. Michael Sproule- Speechmaking 1991 C. Brown publisher
2. Pamela J. Farris- Language Arts 1997, second edition.

THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF ARABIC WORDS IN “QISASI RABGUZI”

Sagdullaeva D.K. International Islamic Academy of Uzbekistan.

Abstract: This article deals with the analysis of morphological structure of lexical content of arabicwordss from the viewpoint of arabic linguistics in the “Qisasi Rabguzi” by Nosiruddin Burhonuddin Rabguzi, being primarily published in Turkic language based on Islamic sources.

Key words: Arabic borrowings, word formation, formative endings, morphological structure, noun, verbs, auxiliary words.

In contemporary globalization process the deep study, profound comprehension and wide popularization of our great ancestors' masterpieces and invaluable contribution to the development of the whole world civilization is of great importance. In this case the investigation of morphological peculiarities of Arabic borrowings from the viewpoint of Arabic linguistics of the manuscript by our great ancestor Nosiruddin Burhonuddin Rabguzi – "Qisasi Rabguzi" is considered as significant means in reflecting the language features of the works of ancestors. As the given manuscript was written on the basis of islamic sources, there were used lots of arabic borrowings. The determination of word formation ways of arabic words and their status in Turkic language is very important in exploration of the history of Uzbek and Arabic linguistics.

It's known that Arabic and Uzbek languages are different from morphological aspect [Kuznetsov 1954: 517]. Arabic language belongs to flective, and Uzbek to agglutinative languages. The words and phrases in Arabic are enforced through the interior flection, then in Uzbek language are formed by affixation[Serebryannikov1965: 12]. Every form of the word that differs from grammatical meanings is a word form. The section that takes part in creating word forms and gives various grammatical meaning is considered as morphological composition of a word [Zoubir Dendane2007: 76]. In morphological composition of a word there is a basis and means of form creation, and due to the participation of a multiple-form affix in the word formits morphological structure becomes complicated. In arabic language a word and its forms are formed on the basis of specific means, and each grammatical category has its own so-called model- *vazn* (formula). Zahiriddin Mukhammad Babur in his work devoted to Aruz, says that term "*Vazn*" is used for units of measure and tense. These measures are not studied in the linguistics.the measure of a word is a point for discussion between "sarfiy" and "aruz" scholars[Bobur 1971: 30-31].In Arabic language **"As-sarf"** is a science that studiesthe words, which is compatible with morphology. As many words in arabic language are formed from the three-consonant stem verbs, the expression of a word and its forms' composition through this way is the most appropriate. B.M.Grande gives the following means of word formation[Grande 2001: 100-102]:

1) *with the assisstance of affixes.* They are: prefix, suffix and infixes. In the object of our investigation we can deliver the following samples, which are formed through this way.In a word **"*mamlakatun*"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 137r/3[1]] there is a prefix "***ma***-", in **"*maalikun*"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 139r/8] there is an infix"-*a*-", in "***malaktu***" there is a suffix "-*tu*".

2) *through doubling of one of the stem consonants.* For example: a word"***musahhar***" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 139v/7] is formed from the stem "*shr*" and means "*charm, charming*". A word "***musahhar***" is formed from doubling of medieval consonant of the stem of "*shr*".The words "***Mukhammad***"[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 139v/7], "**maroshsha**" are formed through doubling of second consonant of the stem of**"hmd"** and **"rsha"**. There are many samples of such kind of words in the "Qisasi Rabguzi".

3) *through means of inner flexion*. A new word is formed through the change of consonant movement of the stem. In the "Qisasi Rabguzi" the words ***malik***[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 137r/3]and ***mulk***[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 137r/8] were formed through the stem **"*mlk*"** by means of inner flexion. The word **"*Malik*"** is formed by putting vowel **"*a*"** (*fatha movement*) after the first stem consonant and vowel **"*i*" (*kasra movement*)** after second stem consonant. Usually, in the word formation process of Arabic language can be used two or at the same time three above mentioned means. The complex of those means in each word can be considered as a formula for the similar words of different stem [Grande 2001: 100-102].

For example: we can easily form from the active participle to the Stem 1 –**"failun"** the words like**"qadirun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 163r/5], **"kafirun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 162r/7],**"ashiqun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 35v/2]. In the investigated manuscript there are many Arabic words, which were formed on the basis of different *vazns*. In *vazn*"**Fa'lun""hamdun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 1v/2], **"qavlun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 1v/2],] **"sadrun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2r/7], **"badrun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2r/8], **"a'qlun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:, 2v/2], **"madhun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:2v/3], **"robbun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2v/9], **"tom'un"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 17r/19],**"xamrun"**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 17r/19],**"rahmun"**[Nāsirüd-din bin

[1]The page of manuscript and row line

Burhanüd-din Rabguzi1997: 17v/2]; in *vazn*“**mufa'alun**” -“**Mukhammadun**”[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15r/18]; in *vazn*“**fu'laanun**”-“**qurbaanun**”[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15r/19]; nzav ni **“fa'uulun”-“qabuulun”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15r/21]; in vazn “**fa'iilatun” -“sharii'atun”;** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:,15v/5];in vazn **“fi'aalatun**”-**“xiyaanatun”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 16r/19],**“qiyamatun”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15r/21]**;** in vazn**“fa'latun”-“shafqatun”,** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 16v/8], **“la'natun”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 16v/5]; in vazn **“taf'iilun”** -“ta'liimun”[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 16v/8] are met in various grammatical forms. Arabic grammarians divide and study Arabic words in three big groups:1.*Al Ism* 2.*Al-fi'lu(verb***)** 3.*Al-harfu* (auxiliary words)[Nosirova 2005: 107-108]. In arabic language *Al Ism* (part of speech) includes noun, adjective, numerals, pronoun, adverb, masdar and participle. Makhmud Zamakhshariy gives the following definition for *Al-Ism* (part of speech):***“ Al -Ism can be a subject of the sentence, take preposition, included into genitive case structure, put into definite state and take tanvin”***[Nosirova 2005:107-108]. The contemporary Arabic linguist Antoinne-ad-Dakhdakh give the following definition to *Al-Ism* (part of speech): [Antoinne-ad-Dakhdakh 1992: 27-30 **-“ *Al-Ism are the words which has no relation with the tense, and implies to some meaning. It has 2 types, which can conjugate or not in the Case.”***; V.Girgas says:“***Truly saying, Al-Ism has affix of possessive case, managed by another noun in possessive case, put into concrete state with the definite article“ -al”, takes tanvin and of course, can be a subject of the sentence*** [V.Girgas 1873: 52]**.** We can give the following samples of *Al Ism* (part of speech), being used in the text of manuscript “Qisasi Rabguzi”:**“malik”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 140 r/17], **“shahr”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 41r/7],**“mulk”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 141r/18], **“xabar”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/9] ,**“ni'mat”** [9,142r/11], **“shukr”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/18], **“kalaam”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/18], **“du'a”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/19]”, **“qado”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142v/7],**“rido”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/7],**“zohir”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142v/18],**“da'vat”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142v/18].

In Arabic language the *Al-Ism* (part of speech) has the categories of gender, number, case and modifier.These categories are kept in quoted phrases and sentences, including the names of person and their given popular features, which are taken from Islamic sources.Besides,in the part which was mentioned in the beginning of the manuscript in phrases***“taj-ul-umaro”-“the crown of emirs”, “muhibb-ul-ulamo”-“the favourite of scholars”,“basharallohua'ladini-l-Islam”-“the praiser of Allah for Islam religion”***[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:v/1,2,3]-the definite article “al” of the genitive case structure is kept. The Arabic words like: “Niyyat”, “zot”, “islom”, “din”, “odamiy”, “mu'min”,“aql” were used with the existing grammatical categories of Turkic language. The above mentioned words as: “Niyyat”, “zot”, “islom”, “din”, “odamiy”, “mu'min”,“aql” belong to the noun borrowings.

As is known, the noun is a part of speech that names a person, animal, thing, idea. In Arabic language the gender of the noun doesn't change, and can be Muzakkar (masculine) and Muannas (feminine) gender[Grande 2001: 116-120]. As there are no gender categories in Turkic and Persian-Tajik languages, the words borrowed from Arabic language as:**“da'vat”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142v/18], “ni'mat” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 142r/11], “**sharii'at**” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15v/5],**“xiyanat”** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 16r/19],**“qiyamat”**[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 15r/21])are taken, keeping the symbol of Muannas gender– “TaunMarbuta”. But this symbol of Muannas gender– “Taun Marbuta” has no validity as a grammatical category.

The noun in Arabic language is divided into animated and inanimated types due to who or what that type means. To the nouns of animated type belongs the nouns meaning the names of men, and to the nouns of inanimatedtype the nouns which means objects or things.In our object of investigation we can meet lots of Arabic borrowings of the Noun. For example: the words like:“maalikun” (king) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 140 r/17],“tobbaxun” (cook)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 138r/13] means animated noun, then the words like:“hamdun” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 1v/2],“qavlun” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 1v/2],“sadrun”[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2r/7],“badrun” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2r/8],“a'qlun” [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997: 2v/2]can be the samples for the inanimated noun. According to the classification of MakhmudZamakhshariy, there are 12 types of names. For instance, the definition of proper and common nouns is the following:

“ Common nouns can be of 2 forms:1. the words with concrete meaning; 2. the words with concrete names’ meaning. The majority of proper nouns are formed with the help of common nouns. For example, a word “Ja’far” can be formed from a verb; a word “Yazid” can be fiction; a word “G’atafan” as well [Nosirova 2005: 108] . the words given in the manuscript, like:“a’shiqun” (beloved)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:35v/2], “xamrun” (wine)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:17r/19] has concrete meaning, while other words like:“shahr” (month)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:141r/7], “xabar” (information)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:142r/9], “kalaam” (sentences)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:142r/18], “du’a” (blessing)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:142r/19],“a’qlun” (intelligence)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:2v/2] has abstract meaning. It should be mentioned that in the researched work the number of Arabic borrowings of abstract meaning override the number of concrete meaning borrowings. There are many proper nouns of name and pseudonym of men, geographic denominations in the “Qisasi Rabguzi” like: Suleyman ibn Davud[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:137r/4], Azrail[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi1997:137r/5] and etc.

As compared with Turkic language, in Arabic language there are 3 grammatical categories of numerals, and in the object of our investigation were used the Arabic borrowings formed from the singular nounstogether with regular and irregular plurals. For instance, a word“qisas” (stories) is an irregular plural form of a word “qissa” (story) and used for the title of the manuscript.The mostly used in the book Arabic borrowings:***afa’ilu, mafa’ilu,fia’lun, fa’alilu***are formed by irregular plural *vazns*.

Summing up, we can say that the scientific research of vocabulary of the“Qisasi Rabguzi” is mainly consists of borrowings, belonging to the Al-Ism (part of speech), and majority are formed by affixation and inner flexion. The arabic borrowings, mainly formed from Masdar and Participles either met in the quoted text or Turkic text. While the words introduced in the quoted texts have kept the arabic grammatical categories, the words introduced in Turkic text made compatibility with the existing categoriesof the sourcce language.

The list of used literature

1. Antoinne ad-Dakhdakh. Mu’jamu al-qavaid al-arabiyya a’lamiyya.Beyrut, 1992. - 39 p.
2. Boeschoten H.E., O'Kane J. Al-Rabghūzī. The Stories of prophets. Boston, 2005. – P. 592.
3. Bobur.Z.M. Muxtasar.–T.: Fan,1971. – B.30-31.
4. Girgas V. Ocherkgrammaticheskoysistemiarabov.SPb., 1873. –S52.
5. Grande B.M. Kurs arabskoy grammatiki v sravnitelno-istoricheskom osveshenii. –M.,2005. – B.100-105.
6. KeesVersteeg. The Arabic Language . Edinburgh, 1997. –P. 90.
7. Kuznetsov P.S. Morfologicheskaya klassifikatsiya yazыkov. MGU. –M, 1954. – S.516-539.
8. Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi. Kisasül–enbiya. I cilt. – Ankara,1997. – 616 s
9. Nosirova M. Mahmud Zamaxshariyning “Al-Unmuzaj fi-n-nahv” risolasi. –T.: ToshDSHI, 2005. – B.107-121.
10. www.researchgate.net. Zoubir Dendane. An Overview of Verb Morphology in Arabic.

ТИЖОРАТ МУЛОҚОТИДА ОЛМОШЛАРНИНГ ЎРНИ

Холисова Г., Юлдашева Ш. АнДУ, Андижон

Annotation: This report describes the place of pronouns in the process of communication and peculiarities in their application in the business process. Specific examples prove theoretical conclusions.

Key words: word, pronoun, business, communication, language picture of the world

Олмошлар анъанавий тарзда сўз категориясига киритилса-да, уларнинг маъно имкониятлари бошқа мустақил сўзларникидан тубдан фарқ қилиши маълум. Дейктик табиатига қарамай, олмошлар ҳам муайян когнитив ва психологик хусусиятлари билан ўзбеклар оламнинг лисоний манзарасида алоҳида ўрин тутади. Ўзбеклар шахсга ишора қилувчи олмошларнинг психолингвистик тавсифига жуда ҳушёрлик билан ёндашадилар. Когнитив нуқтаи назардан олмошлар ишора қилинаётган предмет тавсифининг икки бир бирига қутбий тавсифига ишора қила олади: нарса ҳақида маълумотнинг йўқлиги(анави нарса нима?), нарса ҳақида маълумотнинг конситуация аъзолари учун келишилганлиги, маълумлиги(анави нарса борми?). Албатта, дискурс хусусиятларидан келиб чиқиб олмошларнинг мазмун имкониятлари ҳам кенгайиб бораверади. Бироқ психологик омилни етакчи қилиб қўювчи дискурслар ҳам учрайди. Масалан, *анави* ва *ана у* олмошлари(олмошлар тизими) “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да *“айнан”* деб баҳоланади:

АНА 1 *кўрс. олм.* Кўз ўнгида турган, ўзидан нарироқда бўлган нарсани ёки юз бераётган воқеа-ҳодисани кўрсатишда ишлатилади. *-Аҳмад қани? — Ана, келяпти.*

Ана у *айн.* анави. *Мен ана у сўқмоқдан юрсам ҳам бўлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар...

АНАВИ 1 *кўрс. олм.* Ўзидан наридаги, тилга олиб ўтилган, ўтган нарса, ҳодисаларни кўрсатади, унга ишора қилади. *[Давлатёр] Элмуродни туртиб: -Мен сизга айтган қизни кўрсатайми ? Ҳў, анави, ўртадаги.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Отабек... гарангсиган қиёфада. Анавилар [Зиё шоҳичи ва унингўғли Раҳмат] ўзларини бирмунча тетик тутмоқ-да эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Гапираётган вақтда кўз олдида йўқ, назарда тутилаётган шахс, нарса ва ш.к.га ишора қилади. *Буни Отабек пайқамаган бўлса ҳам.. анави гапнинг аниқ шу мажлисда очилишига кўзи етиб, чиқиб кетишнинг иложини қилолмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анави куни мендан хафа бўлдингиз-а...* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 2006:90-91]

Бироқ жонли мулоқот жараёнида *ана у* ва *анави* олмошлари турлича тусга эга. Қиёсланг: У яна келди(бефарқ муносабат). Анави яна келди(салбий муносабат). Бу хил матнларда айнан деб баҳоланганига қарамай, *ана у*қатнаша олмайди. Шахс ва предметга нисбатан олмошларни қўлланилиши матннинг умумий тусига таъсир ўтказади. Ўзбеклар лисоний онгида ишора қилувчиларни қўллашнинг ўзига хос бир қатор вазифалари мавжуд. Олмошлар тил бирликлари бажариши мумкин бўлган, юқорида санаб ўтилган деярли барча вазифаларни бажариши мумкин. Бундай вазифаларни бажариш жараёнида уларнинг категориал боғланишлар тизими ҳам ўзига хослик касб этади. Масалан, дунёнинг кўплаб тилларида инсоннинг исмини қўллаш алоҳида эътибор ва ҳурмат рамзи ҳисобланади – ижобий баҳоланади.Дейл Брекенриж Карнегининг “Инсонларни оғдириб олишнинг олти усули” китобидан олинган қуйидаги парчага эътибор қилсак: “Франклин Делано Рузвельт инсонларни ўзига оғдириб олишнинг энг содда, аммо самарадор ва аҳамиятли йўлларидан бири исмларни эслаб қолиш ва инсонга ўзининг аҳамиятли эканлигини ҳис қилиш имконини бериш эканлигини билган”[Карнеги. Greatwords.org^authors\218].

Ўзбеклар ҳам исм қўллашга деярли шу тарзда муносабатда бўладилар. Бироқ айрим конситуациялар борки, исмдан кўра дейктик сўз – олмошлар афзал кўринади. Масалан, раҳбар ёки ҳурматли одамларга нисбатан исмни қўллашда алоҳида ёндашув лозим. Қиёсланг: Шокир келди – Ўзи(шахсан) келди. Ёки ўзбекларда эр-хотинлар бир-бирларининг исми ўрнига олмош қўллайдилар: у айтди, бу қани… Бундай ҳолларда олмошларнинг категориал тааллуқлиги ўзгариб, оламнинг лисоний манзарасини шакллантиришдаги ўрни ортади.

Тижорат жараёнида олмошларнинг қўлланиши ўзига хослик касб этади. Тижоратчилар мулоқот жараёнида харидорни ўзига жалб қилиш учун сизлаб мурожаат этадилар. Тижоратчи ўзини ифодалаш учун *биз, ўзимиз* каби олмошлардан фойдаланади: *Бизга бу нарх тўғри келмайди. Ўзимиз ҳам бу нархда олмаганмиз.* Юқорида кўриб ўтганимиздек, кўрсатиш олмошларининг қўлланишидаги ўзига хосликлар тижорат мулоқотида ҳам ўз аксини топади: *Бу нарса асл мол-да. Анавиниси бироз арзонроқ.*

Адабиётлар:

1. Бушуй Т., Сафаров Ш.Тил қурилиши: таҳлил методларива методологияси. - ЎзРФА «Фан» нашриёти, 2007. – 278 б.

2. Карнеги Д. Шесть способов распологать к себе людей.Greatwords.org^authors\218

3. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва, “Советская энциклопедия”, 1990.

4. Маҳмудов Н. Оламнинг лисоний манзараси ва сўз ўзлаштириш// Ўзбек тили ва адабиёти. 2015. №3. – Б.3-12.

5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. – Тошкент:"Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006. - 680 б.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. – Тошкент:"Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2007. - 740 б.

ИҚТИБОСЛАРНИНГ БАДИИЙ УСЛУБДА ҚЎЛЛАНИЛИШИГА ДОИР

PhD Сиддиқова Ш.И. ЖДПИ

Annotation. This article is about making citations and their using in literal style.

Key words: making citations, dialogical citation, personage, dialogical context

Тадқиқотчилар ўзга гапнинг асосий кўринишларидан бўлган кўчирма ва ўзлаштирма гаплар барча вазифавий услубларда қўлланишини, аммо турли мақсадларга хизмат қилишини қайд этадилар. Улар айни пайтда иқтибослаштириш ўзганинг нутқини сўзма-сўз, айнан ва манбасини аниқ кўрсатган

ҳолда илмий мақсад билан муаллиф матнига олиб кириш усули сифатида бевосита илмий услубда кузатилишини алоҳида таъкидлайдилар.[1]

Ўз ва ўзга гапнинг бир-бирига "киришуви"нинг турли кўринишлари ҳақида мулоҳаза юритар экан, айрим тадқиқотчилар иқтибослаштиришнинг бу кўринишлар доирасида эканлигини қайд этсалар-да, улар ўртасидаги фарқларни ҳам четлаб ўтмайдилар, улар шундай таъкидлайдилар: "Иқтибослаштириш ва ўзга гапни ифодалашнинг бошқа усуллари ўртасидаги чегарани ҳамиша ҳам аниқ белгилашнинг имкони бўлмаса-да, улар ўртасида муайян фарқлар мавжуд. Бу фарқлар грамматик, функционал, семантик ва прагматик жиҳатларга дахлдордир".[2] Шунинг учун ҳам бадиий матнда ўзга гапнинг ифодаланиши масаласи ўрганилар экан, иқтибос муаммосига бу ўринда батафсил тўхталмаслик мақсадга мувофиқ бўлади, бу масала алоҳида тадқиқот мавзуси бўла олади.

Яна шуни ҳам айтиш жоизки, иқтибос билан бадиий нутқда ўзга нутқ ифодаланишининг бошқа турларини тенглаштириб бўлмаслиги табиий. Зотан, шубҳасизки, бадиий асардаги нафақат муаллиф нутқи, балки "персонаж нутқининг ўзи ҳам аслида ўша муаллиф ижодининг маҳсулидир,"[3] ҳатто персонажнинг – асар қаҳрамонининг ўзи ҳам ижодкор бадиий фантазиясига кўра яратилган. Албатта, бадиий асарда ҳам иқтибос у ёки бу даражада иштирок этади, аммо унинг қўлланиши ўзга гапни ифодалашнинг барча асосий турларидан фарқ қилади, унинг ўрни, мақсади, матнга олиб кириш усуллари ва бошқа жиҳатлари мутлақо ўзига хосдир. Масалан, атоқли шоир А. Ориповнинг Ғафур Ғулом хотирасига бағишланган "Алвидо, устоз!" шеърининг биринчи тўртлиги қуйидагича:

"Зўр карвон йўлида етим бўтадек
Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш..."
Сарбоним, қўлингдан кетдимикан эрк,
Сарбоним, не учун кўтармайсан бош.

Тўртликдаги биринчи икки мисра Ғ.Ғулом қаламига мансуб бўлиб, иқтибос тарзида шеърга олиб кирилган, бу мисралар қўштирноқ ичида берилган, аммо унинг муаллифи аниқ кўрсатилмаган. Улкан шоир Ғ.Ғуломнинг "Соғиниш" шеъридан олинган бу бетакрор мисралар ўқувчига яхши таниш, айни пайтда улар ҳиссий ҳолатнинг – қайғу залворининг аниқ бадиий тасвирини жонлантирган.

Бадиий асарларда турли машҳур кишиларнинг ибратли гаплари, мақоллар ва бошқа ҳикматлар ўрни билан қўлланади, яъни иқтибос қилинади ва улар ижодкор бадиий ниятининг янада аниқ ҳамда таъсирли ифодаланишига хизмат қилади. Адиб Иқбол Мирзонинг "Зарб" қиссасидан олинган қуйидаги парчаларда буни кўриш мумкин: *Вой-вў, қўрқиб кетдим-ку. Сендақаларни кўпини кўрганман, укам. "Ўзингни эр билсанг, ўзгани шеър бил" дейилади ўзбек мақолида (...) Бўлмасам, шундан шунга қуруққа бориб, ҳакамлик қилмасангиз керак. "Мушук бекорга офтобга чиқмайди" дейишади, бўйингдан аканг (...) "Бозор билан мозорга чиқиб турмасанг, инсонлик қиёфанг путур топади" деган экан ҳазрати Мош табиб (...) "Шундай кунлар бўлади – қучоқлаб ўпгинг келур, шундай кунлар бўлади – қувалаб юриб тепгинг келур" деган экан Равнақий домла.*

Маҳоратли ижодкорлар иқтибоснинг турли шаклларидан усталик билан турлича фойдаланадилар.

Бадиий матнда персонажларнинг диалоглари контекстида улардан бирининг гапи иккинчиси томонидан такрорланади, яъни ўзганинг гапи яхлитлигича ёки унинг муайян қисми гўёки иқтибос қилинади. Бу ҳодисани батафсил тадқиқ этган рус тилшуноси Н.Д.Арутюнова уни "диалогик цитация" – "диалогик иқтибос" деб номлайди.[4] У "цитация" суҳбатдошнинг нутқидан олинишини, оригинал, яъни суҳбатдошнинг нутқи диалогнинг ўзида мавжуд эканлигини, шунинг учун манбани кўрсатишга эҳтиёж бўлмаслигини қайд этади, "цитация"нинг асосий хусусияти унинг диалогик контекстнинг ичида эканлигидан келиб чиқишини таъкидлайди. "Цитация" иқтибослаштириш ("цитирование")дан фарқ қилишини айтади, Иқтибослаштиришда матнга бошқа матн парчаси олиб кирилади, бунда иқтибослаштиришнинг прагматик вазияти камида учта иштирокчини тақозо этади, яъни: сўзловчи (матн муаллифи), адресат ва иқтибос муаллифи. "Цитация" эса сўзловчининг суҳбатдош репликасига (нутқига) реакциясини билдиради ва у диалогик (прагматик) модаллик – розилик, норозилик, инкор этиш каби мазмунлар билан бевосита боғлиқ бўлади. Тадқиқотчи бунда сўзловчи суҳбатдошга оппозицияда бўлишини, унинг реакцияси ўзга нутқда ифодаланган нуқтаи назар, баҳо, ҳукм, коммуникатив позицияга қарши қаратилган бўлиши мумкин эканлигини уқтиради.[5] Кўриниб турганидай, диалогик иқтибос одатдаги иқтибосдан моҳиятан ҳам фарқ қилади, яъни бундай иқтибоснинг иқтибос эканлиги фақат диалогик контекстнинг ичида бўлиб, репликаларнинг диалог сифатидаги бирлигидан ташқарида маънога эга эмас. Диалогик иқтибос бадиий матнда жуда катта эстетик-прагматик, демакки, лингвопоэтик қимматга эга.

Қуйидаги диалог парчасига эътибор берайлик:

– Мен чекмайман.

– Нега?

– Чекмайман деб қўйганман.

– “Чекмийман деб қўйганман”? – Азизнинг гапини мазах оҳангида қайтарди Жавлон. – Кимга деб қўйгансиз, опоқ бола? (Иқбол Мирзо. “Зарб”)

Диалогда суҳбатдошнинг *Чекмайман деб қўйганман* тарзидаги гапи мазах оҳангида такрорланган, иқтибос қилинган, иккинчи суҳбатдош шу тариқа ўта салбий муносабатини ифодалаган ва ижодкорнинг бадиий нияти ёрқин ўз ифодасини топган.

Ёки мана бу парчани кўрайлик:

– Эшитдим, – хўрсинди Нодира. – Энди уларни нима қилишади?

– Нима қилишарди – халқ душманлари, айирмачилар сифатида отиб ташлашади! Биринчи марта бўлаётгани йўқ-ку!

Нодира юришдан тўхтаб, Яшарга ҳадиксираб кўз ташлади:

– Отиб ташлашади?! – кўзлари катта-катта очилди унинг. – Болалари-чи! Кейин қандай кун кечиришади? Ким боқади уларни? (Ғулом Каримий. “Лангар фожиаси”)

Парчада *Отиб ташлашади?!* тарзидаги диалогик иқтибос-гап қаҳрамоннинг ҳайрат, ажабланиш туйғуларини бениҳоя бадиий ифодаланишига хизмат қилган.

Қуйидаги мисоллардаги диалогик иқтибосларнинг лингвопоэтик қимматига диққат қилинг:

Йўлдош илжайиб, нигоҳини чеккага қаратди:

– Биласанми, куёв бўлмиш... кўрсанг, ўзи сухсурдек йигит, лекин... нима десам бўлади... жудаям деб бўлмайди-ю... шу... озгина эси пастроқ.

Ёнбошлаб ётган Малла қаддини кўтарди:

– Эси паст?! – кўзлари катта-катта очилди унинг. – Унда... нега... (Ғулом Каримий. “Лангар фожиаси”)

Санам лабидаги ўша кулгу билан бошлади:

– Энди укам, ким келганини айтсам ҳам бўлаверади. Биламан, нега мендан яширишди деб ичинг қизиб турибди. Хуллас, Ҳожарга одам келди.

– Одам?! – деди нон чайнашдан тўхтаган Малла билинар-билинмас қизариб.(Ғулом Каримий. “Лангар фожиаси”)

Хуллас, бадиий матндаги диалогик иқтибос ва унинг коммуникатив-прагматик ҳамда лингвопоэтик хусусиятларини ҳам алоҳида, батафсил тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Масалан, қар.: Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика. –М.: Просвещение, 1978. –С.250; Бабайцева В.В. Русский язык. Синтаксис и пунктуация. –М.: Просвещение, 1979. –С.247 – 248; Москальская О.И. Грамматика текста. –М.: Высшая школа, 1981. –С.127.
2. Чой Чжи Ен. Способы передачи чужой речи и тип художественного повествования (на материале рассказа А.П.Чехова «Скрипка Ротшильда») /Язык, сознание, коммуникация. –М.: МАКС-Пресс, 2000. – Вып.14. –С.91.
3. Барлас Л.Г. Кўрсатилган асар. –Б.250.
4. Арутюнова Н.Д. Диалогическая цитация (К проблеме чужой речи) // Вопросы языкознания. –1986. –N1. –С.50 – 64.
5. Арутюнова Н.Д. Кўрсатилган мақола. –Б.50.

МЕТОНОМИК НОМИНАЦИЯ ВА УНИНГ КОГНИТИВ-ДИСКУРСИВ АСОСЛАРИ ҲАҚИДА

Раҳимов А.А. СамДЧТИ докторанти

Annotation. The thesis deals with metonymic nomination and its cognitive-discursive basis. The author analyses the process of formation of nominative units of concept sphere “man” with metonymic means on cognitive-discursive approach. There detailed analysis of this process in the thesis.

Key words: metonymy, analogy, cognitive approach, cognitive-discursive basis.

Концептуал метонимия “*man / одам*” концептосферасини иккиламчи номинантив бирликлар ҳисбига кенгайтирувчи восита бўлиши билан бирга, ушбу концептосфера доирасида ўзига хос метонимик категорияни шакллантириши ва икки референциал майдонларнинг ўзаро кесишуви ва нисбий ўзлаштирилиши ҳисобига “композит маъноли” номинатив гибридлардан ҳосил қилиши орқали кўзга ташланади (Р.Лангакер. 1992:16). Бундай номинантив гибридлар асос структурага хос “номинатив маънодан қисман четлашган ҳолда, йўлдош (яъни перифирик) ва ифода (яъни прагматик) семаларни кучайтириш” ҳисобига вужудга келган кўчма маъноли экани билан характерланади

(Ҳ.Неъматов, Р.Расулов.1995:74). Композит маъноли бундай номинатив гибридларни ҳосил қилишдан мақсад номинатив фаолиятнинг бошқа воситалари тўла қамрай олмайдиган, ифода имконияти зайиф, номинатив бўшлиқ (лакуналар) мавжуд бўлган ҳудудларни қамраб олишдир.

Номинантив фаолиятнинг мазкур воситаси тавсифида эътиборталаб бўлган жиҳатлардан бири унинг тил ва нутққа хос турларга ажратилиши ҳамда уларга бўлган муносабат орқали кўзга ташланади. Хусусан, М.Миртожиев нутқ ҳодисаси бўлган метонимияни назарий тилшуносликнинг текшириш объекти бўла олмаслигини таъкидлагани ҳолда, *"бир стакан ичдим"* нутқий, *"тикан ўт – тикан"* эса лисоний эллипсис асосида вужудга келган метонимик ҳосилалар сифатида фарқланишини қайд этади (Ўзб семас.87). А.Ф.Журавлев эса *время обеда – обед, здание университета – университет* каби эллиптик қисқариш асосида намоён бўладиган нутқий метонимларни метонимиянинг воқеланиш имкониятларидан бири сифатида баҳолайди. (Журавлев А.Ф. 1982.:62).

Бироқ юқоридаги билдирилган мулоҳазалар, яъни ассациатив имплекация асосида вужудга келган "Х билан алоқадор У" модели замирида инсон фикрлашининг когнитив стратегиясини белгилаш даражасидаги лингвокогнитив аналогнинг ётиши ва унинг хотирада нисбий барқарор ҳолда сақланишининг ўзи метонимияни тил ҳодисаси эканидан дарак беради. Метонимия ушбу лингвокогнитив аналогдан номинантив мақсадга мувофиқ бўлган когнитив-дискурсив моҳиятни келтириб чиқарадиган врсита сифатида нутқий жараён орқали ўз лингвокогнитив воқелигига эга бўлади. Хусусан, асос сўзга хос узуал маънони нутқий вазият билан боғлиқ окказианал маъно сифатида қайта шакллантирган ҳолда номинантив эҳтиёжни қондириш ушбу воситанинг воқеланиш характерини акс эттради. Метонимик номинантларнинг композит маъноли номинатив гибридлар экани ва улар орқали "муайян бир ифодаловчи зиммасига бирдан ортиқ ифодаланувчининг юклатилиши" ҳисобига вужудга келадиган компрессив маънонинг акс этиши ана шу когнитив-дискурсив жараён изларидан дарак беради (ЛЭС.1990:606). Тил ҳодисаси сифатида эътироф этилган метонимлар ҳам аслида ушбу когнитив-дискурсив жараён натижасида вужудга келган оккозианалликнинг "изоляцияланиши ва ихтисослашган маъно сифатида таркиб топишига олиб келадиган лексикалицазиялашган" муқобилидир (Б.Вимер. ВЯ. 2001, №2.:26-57).

Шу нуқтаи назардан қаралганда, метонимиянинг тил ва нутққа муносабатини "Х билан алоқадор У" метонимик моделни икки ментал майдонга мансуб концептларнинг "алоқадор" атамар предикати воситасида когнитив-дискурсив моҳиятли пропозитив структурани шакллантиришга жалб этилиши орқали белгилаш мумкин. Масалан, *"And the first **cab** having been fetched from the public house, where he had been smoking his pipe, Mr. Pickwick and his portmanteau were thrown into the vehicle"* (Dickens) жумласидаги "cab /такси" метонмик номинати "man ва cab" каби мақсад ва манба мақомидаги аргументларнинг "шуғулланмоқ" предикати воситасида "такси ҳайдш билан (алоқадор) шуғулланадиган киши" пропозицияси доирасида уюштирилиши ва компириссив ихчамланиши натижасида ҳосил бўлган махсулни тақозо этади.

Гарчи бундай лексик метонимлар формал жиҳатдан ўзининг нутқий муқобилидан фарқланса ҳам, уларга хос композит маъно замирида ётадиган когнитив-дискурсив асосли номинатив моҳият нутқий ва лисоний шаклларни вазифдошлик асосида фаолият кўрсатишига имкон яратади. Хусусан, юқорида келтирилган "cab" метонимик номинантига хос когнитив-дискурсив моҳият нутқда "У такси ҳайдш билан шуғулланади", "У - таксичи", "Ҳой, такси!" каби шакллардан бирини танлаш асосида ифодаланиши шундан дарак беради. Бундай лисоний муқобиллашув эса муайян ментал ҳудудга мансуб концептларнинг бири иккинчисини тақозо этишга асосланган имплекацион алоқадорлик ҳамда ушбу имплекацион жараён натижасида ташкил топадиган когнитив-дискурсив моҳият билан боғлиқдир. Зеро, ушбу ассациатив узвийлик туфайли яхлит бирикмага тенг бўлган когнитив-дискурсив моҳият А.Ф.Журавлев қайд этганидек, "конденсация ва универбализация каби семантик компрессия"га олиб келувчи оралиқ воситалар иштирокида лисоний ихчам муқобиллар ҳосил қилинади. (А.Ф.Журавлев. 1982.: 62).

Шу нуқтаи назардан қаралганда, ассациатив имплекация метонимик мушоҳаданинг номинатив мақсад ва манба мақомидаги концептлардан иборат икки қутиб асосида воқеланишини белгилайдиган восита бўлиб қолмай, метонимик мақсадни рўёбга чиқишида иштирок этадиган концептларнинг "когнитив-дискурсив" структура доирасида уюшишига олиб келадиган "алоқодор" атамар предикатига ишора қилувчи восита сифатида ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ушбу когнитив-дискурсив жараён эса, А. Р. Лурия ички нутқ мисолида қайд этганидек, "дастлаб сўзловчи эътиборини ўзига жалб қилган объект ҳақида тингловчига етказиш мақсад қилиб қўйилган темани белгилаш, сўнгра ички нутқнинг иккинчи семантик қутуби бўлган придекатни аниқлаш" асосида содир бўлади (Лурия. 1979:140). Ана шу жиҳат метонимиянинг лисоний ва нутқий турлари замирида когнитив-дискурсив асос ётишидан дарак беради

Адабиётлар:

1. Вимер Б.Аспектуальные парадигмы и лексическое значение русских и литовских глаголов // Вопросы языкознания. 2001, №2. 26-57.
2. Журавлев А.Ф. Технические вожможности русского языка в области редметной номинации//Способы номинации в современном русском языке.-М.,1982.
3. Р.А. Лангаккер. Когнитивиная граммматика. М.,1992.
4. Лурия А.Р. Язык и сознания. - М., 1979.
5. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
6. Миртожиев М.М. Ҳозирги ўзбек адабий тили.-Т., 2004.
7. Неъматов Ҳ. Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари.-Т.,1995.

FOLKLORLÍQ DÁSTANLARDAGI GÓNERGEN GRAMMATIKALIQ FORMALAR («Sayatxan-Hámira» dástanı mısalında)

PhD Xojanov Sh. B., QarDU

«Sayatxan-Hámira» dástanında hár qıylı tematikadagı gónergen sózler menen bir qatarda bir qansha gónergen formalar da ushırasadı. Álbette, biz gónergen sózlerdegi fonetikalıq, morfologiyalıq ózgesheliklerdi hám gónergen formalardı analizlew arqalı dástanda qollanılGan qosımtalardıń variantlari, qońsı oguz hám ózbek tilleriniń tásirin úyreniwge erisemiz.

Endi dástandagı gónergen sózlerde qollanılgan fonetikalıq hám morfologiyalıq ózgesheliklerge toqtap ótemiz.

1. Fonetikalıq ózgeshelikler. Dástan tilinde fonetikalıq ózgesheliklerde eski ózbek ádebiy tiliniń (shaGatay tiliniń) oguz hám qıpshaq tilleriniń tásiri sezilerli dárejede kórinedi. Mısalı: Gel qozım, seni *istárler* (207).

Dástanda *á* sesi auslaut poziciyada qollanılGan. *Á* sesi dástan tilinde sózlerdiń barlıq orınlarında ushırasadı. Al qaraqalpaq tiliniń túpkilikli sózlerinde *á* sesi auslaut poziciyada siyrek qollanıladı, al affikslerde *e* foneması menen almasadı.

«Bul jagday qazaq hám túrkmen tillerinde de usınday. Al azerbayjan, uyGır, tatar hám bashqurt tillerinde *á* foneması affislerde de qollanıladı»[1].

Dástan tilinde kelbetlik feyildiń keler máhálindegi *-ar* affiksiniń ornına *-ir//-ur* formaları ushırasadı, *a* sesi ornına qisiq *i, u* dawıslısı awmasadı: Hámira *aytur* sóz túspesin araGa (218).

Bul eski jazba túrkiy tiliniń tásiri bolıwımúmkin. Geypara waqıtlarda kelbetlik feyildiń *-ar//-er* forması *-ur* forması menen almasadı, *a, e* ashıq dawıslınıń ornına *u* qısıq dawıslısı qollanıladı: Moynımda marjanım endi *úzilur* (196).

«Sayatxan-Hámira» dástanında siyrek jagdayda auslaut poziciyada *ó* foneması qollanılGan. Bul qubılıs túrkmen ádebiy tilinde bayqaladı: Oramalıńdı *tómó* páriy (202).

Házirgi qaraqalpaq ádebiy tilinde sózdiń sońGı buwını juwan-jińishkeligine qaray qosımtalar da juwan-jińishke túrinde jalGanadı: Bir *nazalim* endi *tusıma* (203).

Tańlay únlesliginiń saqlanbawı ayırım menshikli atlıqlarda bar: *Hámira, GenjirabaG, Mámmetjan* hám t.b.

Professor H.Hamidovtıń kórsetiwinshe, tańlay únlesliginiń saqlanbawı XVIII-XIX ásirlerdegi jazba esteliklerdiń tilinde jiyi ushırasadı. Sonday-aq, bul qubılıs Berdaq dóretpelerinde kózge taslanadı:

Mámmeli qız, babań bilán *gel* danısh (197).

Affikslerde *e* ornina *á* fonemasınıń qollanılıwı ázerbayjan tiline tán.

Gel qozım, seni *istárlár* (123).

Istáwliń baGda eken, baGda (207).

U-e sáykesligi siyrek ushırasadı.

Moynımda marjanım endi *úzilur* (196).

Bul sáykeslik klassik shayırlardan Ájiniyaz shıGarmalarında ushırasadı.

Sh-s sáykesligi de ushırasadı.

Isharat áyledi *qashını* qaqıp (214).

Bul qubılıs XVIII-XIX ásirlerge tiyisli jazba estelikler tilinde keń taralGan. Bul formalar kóbinese ózbek, túrkmen, ázerbayjan tillerine tán.

[1] Убайдуллаев К. Қарақалпақ тили бойынша таңламалы’мийнетлер. Нөкис, 1976, 69-бет.

Házirgi qıpshaq tillerindegi *k* foneması oguz tillerinde *g* foneması menen sáykes keledi: *Gelle-kelle, gúyli-kúyli* hám t.b.

G-k sáykesligi *beg-bek, gel-kel, geshti-keshti.*

Raxip *gelendur* qástine (198).

«Qıpshaq tilleri toparındaGı tillerdiń, sonıń ishinde qaraqalpaq tiliniń geybir fonetikalıq ózgesheliklериniń biri usı *k* fonemasiniń sóz basında keliw tártibine baylanıslı boladı. Mısalı, oGuz toparındaGı tillerde *gel, gór* bolıp kelse, qıpshaq toparındaGı tillerde *kel, kór* bolıp keledi».

2. Morfologiyalıq ózgeshelikler. Dástan tilinde gónergen seplik formaları da ushırasadı. Dástanda jekke-siyrek shıGıs sepliginiń *-dán* forması qollanılGan.

Házirgi ázerbayjan tilinde shıGıs sepligi *-dan//-dán* túrinde qollanıladı. Al túrkmen tilinde bul seplik jalGawı *-dan//-den* túrinde qollanıladı.

SoraGanıńdı sal *búyerden,*

Júzleriń pákize *gúldán,*

Hámira ayrılıp *Sárbiden* (217).

Dástanda bunday ózgeshelikti orin sepliginde de ushıratamız. Geypara sózlerde *-dá* formasıqollanılGan.

Qolıńda tilla *tárándá,*

Ashıq boldım bir *kórándá,*

Gúl tóker, biybim, gúl tóker (217).

Dástanda kóplik san formasındaGı ózgeshelik geypara sózlerde *-ler* qosımtasınıń ornına *-lár* formasınıń qollanılıwı ushırasadı. *-Lár* variantı ázerbayjan tilinde ushırasadı: Lal boldı shiyrin *tillárim* (222).

-Lár variantı klassik shayırlardan Ájiniyaz shıGarmalarında da bar. Al dástanda jiyi ushırasadı.

-Mish//-mish affiksi kelbetlik feyil jasawshı eski affikslerden bolıp, ol házirgi túrk, ázerbayjan, gagauz tillerinde ónimli qollanıladı. Mısalı: Peshanama qum-kismetler *yazılmısh* (192).

-Ar//-er, -r formasınıń *-ir//-ir, -ur* hám eń eski *-yur//-yúr* variantı da ushırasadı. Bul eski ózbek tiliniń tásiri bolıp tabıladı.

Begler bedew minip shikar *áyleyur,*

Qazısı, mollası oqıp *gúrleyur* (220).

Dástanda *-ár* forması da bar.

Sháhárine nar kárwanlar *shegilár* (213).

-Mali//-meli forması tiykarınan azerbayjan tiline tán. Dástanda bul formalı feyiller de ushırasadı

Zulpların tallap *órmáli* (222).

Yar basıp *ótmáli* boldı,

Ózge yar *tutmalı* boldı,

Yar alıp *ketmáli* boldı(193).

Dástanda joqarıdaGıday bir qansha gónergen formalardı anıqlawGa eristik.

Bunday izertlewler dástanda qollanılGan sózlerdiń, yaGnıy házirgi waqıtta gónergen sózlerdiń morfemalıq qurılısın, fonetikalıq ózgesheliklerin lingvistikalıq jaqtan talqılawGa imkan jaratadı.

Paydalanílgan ádebiyatlar

1. Abdinazimov Sh. «Qırıq qız» dástanınıń leksikası. KDA. Nókis, 1992.
2. Abdinazimov Sh. «Qıq qız» dástanındaGı gónergen sózler. // Házirgi qaraqalpaq tili rawajlanıwınıń ayırım máseleleri (Ilimiy maqalalar toplamı). Nókis, 1993.
3. Abdinazimov Sh. Berdaq dóretpeleriniń fonetikası. Nókis, 1994.
4. Abdinazimov Sh. Berdaq shıGarmalarınıń tili. DDA. Nókis, 2001.
5. Axmetov S., Bahadırova S. Folklorlıq terminlerdiń qısqasha sózligi. Nókis, 1992.
6. Bekbawlov O. Qaharmanlıq epostińarab-parsı leksikası hám onıń tariyxıy-lingvistikalıq xarakteristikası. Nókis, 1979.
7. Berdimuratov E., Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tili. Fonetika hám leksikologiya. Nókis, 1979.
8. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994.
9. Dáwletov A., Qudaybergenov M. Qaraqalpaq til biliminiń tariyxı. Nókis, 2001.
10. Qaraqalpaq folklorı. XIV tom. Nókis, 1986.
11. Maqsetov Q., Tájimuratov A. Qaraqalpaq folklorı. Nókis, 1979.
12. Hamidov H. Qaraqalpaq tili tariyxınıń ocherkleri. Nókis, 1974.
13. Shamshetov J. Qaraqalpaq tilindegi shıGıs tillerinen kirgen sózler tariyxınan. Nókis, 1984.

ГЕНДЕР ВА НОВЕРБАЛ ВОСИТАЛАР

Ахмедов Б.Р., АнДУ докторанти

The article talks about noverbal tools and their gender characteristics.

Keywords: gender, gender linguistics, men's speech, women's speech, noverbal tool.

Тил кишилар ўртасида энг муҳим алоқа воситаси сифатида ижтимоий моҳият касб этади. Демак, у бошқа ижтимоий ҳодисалар билан узвий алоқададир. Шу боис ҳам у халқнинг дунёқараши, ўтмиши, маданияти, руҳияти каби масалаларни ўрганувчи фалсафа, тарих, этнография, социология, психология, этика каби фанлар билан боғлиқ. Бу боғлиқлик натижасида тилшуносликда бир қатор оралиқ йўналишлар – менталингвистика, этнолингвистика, социолингвистика, психолингвистика, гендер лингвистикаси, нейролингвистика каби янги фан соҳалари вужудга келди.

Бугунги кунда ўзбек тилшунослигида бу йўналишлар бўйича талайгина тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Гендер лингвистикаси ҳам ҳозирги ўзбек тилшунослигида тадқиқот марказига тортилаётган соҳалардан бири ҳисобланади. Гендер лингвистикаси нафақат социолингвистика, психолингвистика, балки тилшуносликнинг барча йўналишлари билан бир қаторда инсон, кишилик жамиятини ўрганадиган бошқа фанлар учун ҳам қизиқиш касб этади. Бир неча фанларнинг чорраҳасида ҳосил бўлувчи гендер лингвистикаси соҳаси ҳақида кенгроқ фикр юритишдан аввал гендер истилоҳининг ўзига тўхталиб ўтсак.

Гендер – инглизча “gender” – “зот” сўзидан олинган бўлиб, жинс тушунчасини физиологик воқелик устқурмаси бўлган ижтимоий қурилма сифатида белгилайди [Гидденс 2002: 185]. Гендер тушунчасининг киритилиши энг умумий маънода икки тушунча – биологик ва ижтимоий жинс тушунчаларини фарқлашга ёрдам беради.

Сўнгги йилларда тилшунослик илмида гендер тадқиқотларига бўлган қизиқиш тобора ортиб бормоқда. Гендер лингвистикаси соҳасидаги илмий тадқиқот ишларида катталар нутқи, ўсмирлар нутқи, болалар нутқига эътибор қаратилгани ҳолда, аёл ва эркаклар нутқи, ўғил болалар ва қиз болалар нутқи, бадиий асарлардаги гендер муносабат борасидаги фарқланишлар; ижтимоий роллар, фаолият шаклларининг бўлиниши, хатти-ҳаракат ва индивидларнинг психологик тавсифларидаги фарқлар назарда тутилади. Эркак ва аёллар нутқининг юзага келишида уларнинг психологик хусусияти, ёши, касб-кори, ижтимоий келиб чиқиши ва оилавий муҳити алоҳида аҳамият касб этади. Гендеролингвистик тадқиқотларнинг асосини ташкил этувчи назарий қарашлар замирида ижтимоий жинс тушунчаси ётади ва уларнинг нутқи ана шу жинс асосида шаклланади. Нутқига мос ҳолда паралингвистик воситалар орқали фикр ифодалаш имкониятини кенгайтиради. Шунинг учун гендеролингвистик тадқиқот ҳамоҳанг тарзда паралингвистик тадқиқотга мурожаат қилади. Булар бир-бирисиз тўлиқ реаллаша олмайди.

Эркак ва аёлларнинг тана тузилиши ва физиологик ўзига хослиги уларнинг турлича ҳаракатланишини тақозо этади. Бу ўзига хос гендер хусусиятлари кундалик мулоқотда, айниқса, уларнинг новербал воситалардан фойдаланишида яққол кўзга ташланади. Улар мулоқот жараёнида турлича имо-ишора, мимика ва жестлардан фойдаланади. Масалан, ўзбек аёллари учун нозиклик, нафислик хос бўлиб, уларнинг хатти-ҳаракатларидан ҳам буни кузатиш мумкин: *Кумушбиби рўмолининг учини оғзига босиб, югурганича ўтовдан чиқди. (О.Ёқубов)* Эркаклар табиатан кучли ва қўпол бўлганлиги учун, уларда шунга хос ҳаракатлар шаклланган: *Соат шаҳдам қадамлар билан югуриб келиб сувга ташлади.(Ў.Ҳошимов)*

Эркак ва аёлларнинг турлича новербал воситалардан фойдаланиши уларнинг болалик давридан шаклланади, ўзига хос ҳаракатланиш тарзини ўз жинсига мансуб катталардан кўриб ўрганади ва ўзлаштиради. Бола улғайгани сари катталарга тақлид қилган ҳолда турли товушларни талаффуз қилиш билан бирга, уларнинг турли хатти-ҳаракатлари ва мимикаларини ўзлаштириб боради. Мисол учун, ёш ўғил бола юриш-туриш, баъзи тана ҳаракатлари ва имо-ишораларни отасидан, бобосидан ёки севимли фильм қаҳрамонларидан кўчириши мумкин. Бу омил келажакда, албатта, унинг ўзига хос новербал хулқ-атворини шаклланишига таъсир кўрсатади.

Муайян жамият томонидан қабул қилинган хатти-ҳаракат ва хулқ-атвор нормалари ҳам гендер фарқларни шаклланишида ўзига хос омил бўлиб хизмат қилади. Гендер мураккаб ижтимоий-маданий жараён бўлиб, эркаклар ва аёллар ролининг фарқи, хулқ-атвори, ментал ва эмоционал тавсифлари, жамият томонидан тузиб берилади. Улар билвосита эркаклар ва аёлларнинг эмоционаллиги билан боғланган бўлади. Жамиятда илгаридан бери эркаклар ва аёлларнинг эмоция экспрессиясига тааллуқли баҳолар ва стереотиплар, ижтимоий ритуаллар, ролларни тақсимлаш мавжуд бўлган. Масалан, XVIII аср охири XIX аср бошида шундай ҳикматли сўз бўлиб, унга кўра эркакларнинг

имоси (мимикаси) – бу фикрлар ва кучнинг гавдаланишини, аёллар имоси эса – бу ожизлик ва ҳиссиётлиликни англатган[Баженова 2003]. Бизга яхши маълумки, аёлларнинг новербал хулқ-атвори эркакларникидан анча фарқ қилади. Аёллар кўпроқ кескин бўлмаган, силлиқ ва мулойим ҳаракатларга мойил бўлишади. “*Ваҳимангиз қурсин, Кимсанжон! - Фотима келин энди тилга кирди. - Туф-туф... Яхшиям қорнимда болам йўқ, нақ Шокир акамдан балога қолардингиз”. (Ў.Ҳошимов)* Олимларнинг таъкидлашича, бунга асосий сабаб – азалдан аёлларнинг вазифаси ўз хонадонини обод қилиш ва фарзанд тарбияси бўлиб келган. Бу вазифаларни бажариш учун эса аёллардан сокинлик ва юмшоқлик талаб қилинган.

Эркакларнинг новербал воситалардан фойдаланишдаги умумий хусусияти шуки, улар кўпроқ кескин, импулсив ва жисмоний куч талаб қилувчи ҳаракатлардан фойдаланишади. Бунинг сабаби, қадимдан эркак кишининг вазифаси оиласини хавф-ҳатардан ҳимоя қилиш, ўлжа овлаш ва жисмоний куч талаб қилувчи ишлар бўлган. Табиийки, бундай вазифалар уларнинг хатти-ҳаракатлари ва улар фойдаланадиган новербал воситаларда ҳам ўз аксини топган.

Новербал хулқ-атворда намоён бўлувчи гендер фарқлар шунга олиб келдики, айрим имо-ишоралар ва хатто новербал хулқ-атворнинг бир бутун услублари ҳам эркакларга хос ёки ўз навбатида аёлларга хос деб баҳолана бошланди[Баженова 2003]. Лекин эркаклар ва аёлларга хос имо-ишораларнинг бир-бирига қарама-қарши қўйилиши бу аёллар эркакларнинг имо-ишорасидан фойдалана олмайди дегани эмас ёки унинг акси. Жамиятда эркак ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлилигини таъминланиши, аёлларнинг турмуш шароити, яшаш тарзи, иш фаолияти, кундалик мулоқотига ва новербал хулқ атворига ҳам сезиларли таъсирини ўтказди. Айрим ҳолларда, муайян ижтимоий омиллар (иш жойи, бажарадиган машғулоти) таъсирида аёллар нутқида ва новербал ҳаракатларида “эркаклашиш”ни кузатиш мумкин. Масалан, раҳбар аёллар нутқидаги жарангдорлик, қатъийлик ва ҳуқуқ-тартибот органларида ишловчи аёллар нутқидаги қўполлик ва ҳ.к. шулар жумласидандир.

Хуллас, турли жинс вакиллар мулоқотига хос бўлган шундай новербал воситалар борки, улар адресантнинг ўзига хос ижтимоий ва гендер хусусиятлари ҳақида хабар бериб туради. Ана шундай нутқий мулоқотда фаол иштирок этувчи новербал воситаларнинг ўзига хос гендер хусусиятларини ёритиш тилшуносликнинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Баженова И.С. Гендерный аспекты невербальной коммуникации // Общество и гендер. – Рязань: "Поверенный", 2003. – 368с. // http://www.gender-cent.ryazan.ru/bazhenova.htm

2. Гидденс Э. Социология. – Т. “Шарқ”. 2002, – 848 б.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ МЕДИЦИНСКОЙ МЕТАФОРЫ – ТЕРМИНА В МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ

Абдулхаирова Ф.И. Докторант ТГУЯЛ

Annotation. There should be noted the existence of metaphor’s stereotype perception taking from the Linguistics where it is usually interpreted as a stylistic tool or as artistic reception. Nowadays we can observe the formation of new approach accentuating psychological and anthropocentric essence of the phenomenon nature. It's not just that this term is interpreted differently in the Linguistics, but also in that the widespread use of metaphor in many other sciences, in turn, affects on the linguistic interpretation broadening its polysemy.

Key words: metaphor-term, medical discourse, scientific text, semantic of medical metaphor

Никому не секрет что на протяжение многих десятилетий лингвистика, а сегодня и философия, психология и целый ряд других наук пытаются – каждая со своей стороны – найти ответы вопрос о том, что современная наука понимает под метафорой, поскольку от ответа на него, от понимания природы этого феномена, в первую очередь будет зависеть то, как мы должны его изучать. Вероятно, такое исключительное внимание вызвано осознанием того, что человеческое речевое мышление и познание мира метафоричны по своей природе. Нельзя не отметить существование стереотипа восприятия метафоры, пришедшего из лингвистики, которая трактует ее либо как стилистическое средство, либо как художественный прием. Сейчас можно наблюдать формирование нового подхода, акцентирующего психологическую и антропоцентрическую сущность природы феномена. Дело не только в том, что этот термин по-разному истолковывается в лингвистике, но и в том, что его широкое употребление во многих других науках в свою очередь воздействует на лингвистическую интерпретацию, расширяя и без того широкую его многозначность.

Интересно отметить, что в современном языке в различных видах дискурса – от политического до профессионального – мы наблюдаем, что в основе метафоризации находится образ человека и/или его частей тела в различных его ипостасях, ролях, представлениях которые создаются посредством семантических единиц структур и правил того или иного языка.

Объектом нашего исследования является медицинская метафора-термин, маркирующаяся в медицинских текстах переносным употреблением слов или словосочетаний из наивного дискурса. При этом можно наблюдать самую разную терминологическую классификацию метафор, однако в основе метафоризации находится оценка состояния организма человека.

Мы стараемся понять, *что* лежит в основе сравнения вещей и явлений реальной действительности, которые далеко разведены в реальном мире и совмещены в языковом. Специфика фактического материала, целей и задач исследования вызвала необходимость обращения к текстам медицинской тематики с целью анализа специфики функционирования медицинской метафоры-термина в медицинском дискурсе. Под медицинской метафорой-термином нами понимается рожденное в профессиональном дискурсе индивидуально созданное и закрепленное словарной статьей словосочетание, состоящее из слова из медицинского языка и лексемы литературного дискурса. Суть метафоры данного вида – уподобление патологических состояний здоровья человека образам персонажей художественной литературы с целью более точного раскрытия сути и причин заболевания [Лебедева, Зубкова 2006: 73]. Этот семантико-функциональный тип аналогий и ассоциаций человека и его организма с художественным миром основан на базовой для языкового сознания «образной» модели представления человека в его сходных чертах с художественным персонажем, что имеет глубокие исторические корни в эволюции любого национального восприятия мира. Герои и тексты, хорошо известные широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношении, что позволяет людям при общении легко понимать друг друга и соотносить с определенными текстами похожие образы и представления. Например: симптом Ван Гога - заключается в том, что больные либо сами себя оперируют, либо требуют, чтобы врачи произвели им те или иные операции. Может наблюдаться при параноидной и ипохондрической формах шизофрении, в клинике психопатий. Иногда включается в рамки синдрома дисморфофобий [Блейхер 1984: 88].

При употреблении медицинской метафоры-термина коммуниканты соединяют характерные признаки данных имен с национально-детерминированными представлениями, которые стоят за ними. Процесс метафоризации связывает терминопорождение с миром действительности, заимствуя в «готовом» виде в медицинскую терминосистему лексемы из наивного, литературного и других видов дискурса со смещением значения или без него. Метафора в медицинском дискурсе представляет собой систему, при взаимодействии абстрактного и конкретного компонентов которой возникает новое значение, представляющее собой способ познания действительности.

Закрепленность дефиниции за термином гарантирует необходимую тождественность, взаимозависимость знака и понятия. На фоне такой связи наблюдается явление определенной свободы терминоупотребления, проявляющееся в том, что границы содержания понятия, именуемого медицинской метафорой-термином, оказываются подвижными. Это ведет к нестандартности использования термина в текстах научной литературы, что не противоречит природе термина, ибо границы содержания понятия подвижны – понятие претерпевает развитие, интерпретируется с разных позиций. Например: Т – киллеры – клетки, убивающие клетки с необычным антигенным набором [Справочник онколога 2003: 57]. Однако, по замечанию Ф.Е. Василюка, при употреблении традиционных терминов происходит лишь наклеивание нормативно-оценочных этикеток на факты, чтобы рассортировать их по заранее заготовленным ячейкам с надписями [Василюк 1993: 5]. В таких случаях употребление медицинских метафор-терминов происходит непосредственно, без подготовки к их восприятию, содержательного комментария или описания. Подобным образом используются термины с устоявшейся семантикой, принадлежащие конкретной медицинской области знаний. Например: ревизия опухоли, постбульбарный стеноз (онколог.); синдром Розенталя, синдром Плюшкина (психиатр.). В иных случаях, при употреблении медицинских метафор-терминов требуется специальный комментарий, который сопровождает введение термина в текст. Например: блокада лучевого нерва – блокаду ветвей лучевого нерва проводят в лучевой ложбинке («табакерке») на уровне проксимальной складки запястья путем введения 5 – 10 мл. 1% раствора новокаина [Справочник онколога 2003: 64].

Поскольку профессиональная деятельность врача заключается в моделировании будущей реальности (картины выздоровления пациента) в специально организованном пространстве в

специально отведенное время, то при этом происходит актуализация такого способа отражения реалий окружающего мира в сознании медицинского работника, при котором врач, действующий в ситуации «здесь, и сейчас», наполняет собственным смыслом устойчивые (выработанные данным лингвокультурным сообществом) образы и представления, накладывающиеся на профессиональные знания.

Медицинская метафора, являясь психическим феноменом, представляет собой субъективное переживание сравнения. Образ медицинской метафоры – это не просто «картинка», это сложная подвижная система разномодальных и многоуровневых компонентов, в которой вербальные и невербальные, осознаваемые и неосознаваемые компоненты синтезируются в единый «сплав», в котором в силу различающегося внутреннего контекста в точке «здесь и сейчас» превалируют те или иные составляющие образа, но никогда ни одна из составляющих не выступает сама по себе. Эти процессы протекают на эмоционально-оценочном фоне ситуации. Чувственный образ, являющийся основой образа медицинской метафоры, представляет собой субъективное отражение мира в сознании человека. Это есть продукт жизненных, практических связей и отношений субъекта с предметным миром [Залевская 2000, 2005, 2007].

Подводя итог, следует отметить, что научный дискурс представляет собой способ выражения знания, а также деятельность по анализу этого знания и возможности её выражения в языке. В научном термине, в частности в медицинской метафоре-термине, оказывается, органично воплощена связь профессионального знания, рационально-логического знания и языкового знания с профессиональной деятельностью. Особенность метафор-терминов заключается в том, что в них закреплен результат не пассивного, а живого, активного отражения, в содержание которого включена человеческая практика и профессиональная деятельность. Таким образом, происходит актуализация необходимости учета предметности природы любой метафоры, слитой с когнитивными и аффективными аспектами сознания / подсознания человека.

Литература:

1. Блейхер В.М. Эпонимические термины в психиатрии, психотерапии и медицинской психологиии. – Киев, «Вища школа», Головное издательство, 1984. – 448 с.

2. Бондарь Г.В., Яремчук А.Я. Справочник онколога: Учебное пособие. – М.: МЕДпресс-информ, 3003. – 400 с.

3. Василюк Ф.Е. Структура образа // Вопросы психологии. – 1993. - № 5. – С. 5 – 19.

4. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. - М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2000. -382 с.

5. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.

6. Залевская А.А. Общенаучная метафора «живое знание» и проблема значения слова // Вестник Тверского государственного университета. – Серия «Филология». – 2007. - № 12 [40]. – Вып. 7 «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – С. 18 – 33.

7. Лебедева С.В., Зубкова О.С. Медицинская метафора в современном языке: Монография. – Курск: Изд-во КГУ, 2006. –129с.

МЕТОДИЧЕСКАЯ ТИПОЛОГИЯ ТРУДНОСТЕЙ ПРОИЗНОСИТЕЛЬНОЙ СТОРОНЫ УСТНОЙ АНГЛИЙСКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ КАРАКАЛПАКОВ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Байниязов А.Т. КарГУ, г. Нукус

Annotation. This article about the methodological typology of the difficulties awaiting Karakalpak pupils in English pronunciation and the removing ways of errors in their speech.

Key words: errors, speech, pronunciation, consonant, vocal, articulation.

Сопоставительный анализ артикуляционных характеристик английских и каракалпакских согласных и практика обучения английскому языку в каракалпакских классах позволяет нам выделить некоторые типичные произносительные ошибки, допускаемые учащимися при обучении произношению английских согласных, и предложить некоторые приемы по устранению этих ошибок.

Одной из типичных ошибок учащихся является слабое, ненапряженное произношение при котором артикулирующим органом не придается сильная мускульная напряженность под влиянием национального уклада, ибо напряженное, более энергичное произношение является отличительной чертой фонетической системы английского языка. Каракалпакская речь характеризуется общей мускульной не напряженностью речевого аппарата, поэтому для перестройки артикуляционной базой

учащихся при обучении английскому произношению необходимо развить мышечную напряженность речевого аппарата и в первую очередь губ, языка и небной занавески, для чего необходимо регулярно проводить серию упражнений, которые называются артикуляционной гимнастикой. Ее следует особенно упорно разрабатывать с вялой, небрежной, нечеткой артикуляцией, говорящим сквозь зубы. Практика показывает, что применение серии гимнастических упражнений для органов речи, разработанные М. Я.Демьяненко [Демьяненко 1973:2] и другими, дает очень хорошие результаты. (Серия упражнений прилагается).

2. Другой типичной ошибкой учащихся является замена альвеолярных смычных дентальными. Чтобы предупредить эту ошибку необходимо, как пишет А.А.Васильев знать, во-первых, где находятся альвеолы. Это можно легко увидеть при помощи двух зеркал: одно кладем в рот на нижние зубы, во втором смотрим отражение первого зеркала; необходимо помнить что лишь кончик языка смыкается с альвеолами, [Васильев 1969:1] потому что под влиянием родного языка учащиеся смыкают переднюю часть спинки языка и таким образом увеличивают площадь смыкания , превращая альвеолярные звуки в типичные аффрикаты.

Легко увидеть и зеркале как передняя часть спинки языка прижимается к при верхним зубам, а кончик висит, тогда как при произношении английского языка кончика языка не видно. Следовательно, необходимо провести серию тренировочных упражнений, без которых не может быть при обретен артикуляционный навык.

На этом этапе большое значение имеет коррекция ошибок. Очень целесообразно начинать работу с контрастных упражнений каракалпакских и английских слов типа: (тат) - [tǽt], (тил) - [til], (дәм) – [dǽm];

Учитель должен указывать на случаи, когда альвеолярные звуки превращаются в дентальные под влиянием межзубных. Эта особенность легко усваивается, если на нее указать вовремя. Для предупреждения ошибок при артикуляции [t], [d] предлагаются специальные упражнения для языка:

а) найти кончиком языка самую выпуклую часть альвеол проделать многократные движения от верхних зубов к альвеолам и обратно;

б) произнести английские [t], [d] в начале слов: ten, table, take, tall, teach, dance, dark, day, deal, dinner;

в) произнести английские [t], [d] в середине и в конце слов: at, add, actor, got, active, and, bad, bed, child, cut, flat, good;

г) закрепить навык артикуляция [t], [d] в процессе чтения связного текста и обильного употребления этих звуков в устной речи.

Упражнение. Ответить на вопросы типа:

Is this a table or desk?

Is that a bed or a desk?

Еще одной из типичных ошибок учащихся каракалпакской школы является произнесение глухих смычных [p], [t], [k] без аспирации, которую можно исправить следующими способами [Лукина 1985: 3]:

1) Поднести ладонь к губам на расстояние 5-6 см. и произнести, например слова : [pen], [ten], [keik], попеременно артикулирую [p], [t], [k] то с придыханием, то без него. Если артикулируется правильно, то на ладони вы должны ощущать слабую струю воздуха при выдохе.

2) Положит на ладонь несколько кусочков бумаги, поднест и ладонь к губам на расстоянии 5-6 см. и произнесите [p] в словах: : [pen], [ten], [keik] с придыханием. От выхода кусочки бумаги должны слететь с ладони.

3) Поднести к губам зажженную спичку и произнест и каракалпакский (п) с пламенем ничего не произойдет, но оно погаснет, если произнести английский [p].

Для сравнения неасперированного и аспирированного произношения смычных взрывных [p], [t], [k] прочитать следующие слова: пал, тоты, түн, пэт, кет, или фразы: Полат, Тоты, пахта териў! Пахта териўге киятыр. Сначала как обычно по каракалпакский, а затем с аспирацией как в английском, чтобы лучше уловить разницу на слух. Такой вид работы намного ускоряет процесс постановки аспирированного произношение у учащихся [p], [t], [k].

Усваивая аспирированное произношение согласных [p], [t], [k] следует указать на позиции, когда эти согласные произносятся с минимальной аспирацией или совсем без аспирации перед краткими гласными и после щелевого [s], так как в подобных случаях мы произносим их также, как и в русском языке, т. е. начиная произнесение звонких во время взрыва согласного.

4) Следующей типичной ошибкой фонематичного характера учащихся является – оглушение звонких смычных взрывных [b, d, g] на конце слова под влиянием родного языка. Во избежание

оглушения, как пишет Г.П. Торсуев, нужно увеличить стадию контакта, задержать размыкание [Торсуев 1950: 4]. Следует произносить звуки сначала на конце слова, перед гласными и звонкими согласными, тренировать их и лишь потом – перед глухими. Опыт показывает, что оглушение конечных звонких происходит не из-за недостаточности остроты слуха обучающихся, а ввиду интерференции родного языка.

При обучении необходимо провести сопоставление внутри изучаемого языка с родным языком, в отдельных случаях внутри одного языка. При усвоении этого фонетического явления решающим является интонация по слуху. Следует отметить и возможность другой ошибки - наличие гласного отзвука в конечном положении, что может привести к смешению слов: [big-bigə]. Во избежание этой ошибки необходимо ослабить мышечное напряжение артикуляционных органов и снимать голос до размыкания губ.

1)Ещё одной типичной ошибкой учащихся – каракалпаков является палатализация смычных взрывных перед гласным переднего ряда и полугласным [j]. Эта ошибка результат поднятия средней части языка для произнесения согласного под действием закона сингармонизма в родном языке. Во избежание смягчения согласного следует произнести согласный твёрдо, отделив его от последующего гласного. Подъём средней спинки для произнесения гласного следует осуществлять только после взрыва согласного [Щевякова 1960: 5].

2)Немало ошибок допускают учащиеся в произношении английских губно – зубных заменив их губно – губнымы [v-f] и (ф-в) родного языка, т. е. сближением и округлением верхней и нижней губ. Например: аванс, кофе, цифра и другие. Такое произношение губно – зубных фонем можно считать характерной фонетической особенностью каракалпакского языка. Этот факт, безусловно сказывается в английском произношении учащихся в словах типа: [souviet, here, velvet, sofa, safe] и.т.д. Хотя, прошло немало времени с тех пор, как эти фонемы вошли в фонемный состав каракалпакского языка, из арабского, персидского языков, в его артикуляционной базе их освоение представляет некоторые трудности. Возможно по этой причине в разговорной речи многие учащиеся произносят вместо (в) звук (б), вагон-багон, совхоз-сапхоз, актив-актип, фабрика-пабрика и.т.д. Однако замена вышеуказанных фонем не изменяют смысл слов. Наличие такого фонетического явления в родном языке учащиеся затрудняют процесс правильной постановки произношения английских звуков [v] и [f].

В английской речи учащихся очень часто встречаются замена звука [v] звуками [b], [p], [f] в словах типа: very, have, attractive; а звук [f] звуком [p] в словах типа: fact, fifteen, perfect, которая является фонологической ошибкой в английском языке. Для предупреждения вышеуказанных типичных ошибок хорошие результаты дают проведение контрастных упражнений и показ артикуляции в зеркале.

3)Английский язык [v] учащимися воспринимается как щелевой сонант [w], что приводит к ошибочному употреблении одной фонемы вместо другой. Смешение английских [v] и [w] обнаруживается при произношении следующих слов: invent [invent] вместо [in’vent], novel [no’wel] вместо [‘novel], vote [wout] вместо [vout], vocation [wə’keisn] вместо [və’keisn].

Сочетание very well произносится обычно учащимися [we’ri wil] вместо [‘veri wel]. Трудность в дифференциации этих фонем в каракалпакской аудитории объясняется, во-первых, тем, что фонема [в] в каракалпакском языке малоупотребительна. Она обычно встречается лишь в небольшом количестве слов, заимствованных из русского и других языков (завод, революция, вокзал, совхоз, символ).

Звук (ў) обычно обозначаемый в орфографии через «В» напоминает английский щелевой сонант [w], произносится при приближении губ и пропускании струи воздуха через узкую щель, образовавшуюся между губами. Во – вторых, как видно из приведенных примером, наблюдается если не абсолютное, то большое сходство в артикуляции английского [w] и каракалпакского (ў). Графическое и акустическое сходство английских фонем [v] и [w] еще более способствуют их смешению. Для того чтобы добиться правильного произношению английского звука [v], учащимся, прежде всего, необходимо объяснить особенности артикуляции английских [v], [w], каракалпакского (ў), затем приступить к специальной тренировке органов речи, направленной на создание навыка узнавания и произношения этих звуков. Упражнения:

а) опускание и поднимание нижней губы.

Слегка приподняв верхнюю губу, обнажить край верхних зубов и прижать к ним нижнюю губу. Опустив нижнюю губу, обнажить нижние зубы. Повторить это движение, не опуская челюсти. Верхняя губа неподвижна. Медленно и тщательно произнести несколько раз английский звук [v] с последующим чтением слов: vet, vice, visit, ever, never, very.

б) Губы энергично выпятить вперед. Напряженно выдувать воздух через сократившееся отверстие. Не допускать свистящего шума. Повторять многократно это движение и приступить к произнесению английского звука [w], а затем слов: went, wine, will.

в) Губы разомкнуть вверх вниз, слегка обнажая оба ряда зубов, затем приблизить губы, оставив между ними небольшую щель. Медленно выдувать воздух через образовавшуюся щель. После многократного повторения этого движения приступить к чтению каракалпакских слов: ўақыт-время, ўазыйпа-цель, ўатан-родина, ўәде-клятва. Более целесообразно предложить учащимся произнести эти слова без предварительного анализа движения органов речи и самостоятельно выделить из указанных слов известный им звук (ў), затем дать анализ движения органов речи, определить разницу в артикуляции [v], [w] и (ў), приступить к продуманному и медленному чтению английских слов.

Литература

1.Васильев В.А. Предупреждение и исправление ошибок в произношении английских фонем. – М.:1969. –С. 19.

2.Демьяненко М.Я., Кислая С.В., Лазаренко К.С. Обучение произношению неродного языка. – Киев.: 1973. –С. 68-75.

3.Лукина Н.Д. Фонетический водно-коррективный курс английского языка. –М.:1985. –С. 108.

4.Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. –М.:1950. –С. 78.

BERDAQ SHÍGARMALARÍNDA QOLLANÍLGAN TARIYXÍY SÓZLER

Tursınbaev A., QarDU oqıtıwshısı

Qaraqalpaq klassik shayırı Berdaq shıgarmalarında qollanılGan tariyxıy sózlerdi leksikalıq kózqarastan túrlishe toparlarga ajıratıwdan, ogan baha beriwden aldın bul shıGarmalarda súwretlengen waqıyalar qaraqalpaq xalqınıń qaysı tariyxıy dáwirlerge tiyisli ekeni tuwralı pikir júrgiziw talap etiledi. Belgili Berdaqtanıw boyınsha tariyxshı M.Tilewmuratov shayırdıń shıGarmalarınıń ótkendegi tariyxtı kórsetiwde bahalı ekenligin ayta ótip, Berdaq shıGarmaları tiykarın alGanda óz zamanınıń waqıyaların buzbastan haqıyqat kórsetti. Al Xorezm tariyxshıları qaraqalpaqlardıń kóp materiallar beriw menen birge qaraqalpaq xalqınıń Xiywa xanlarına qarsı azatlıq gúreslerin Xiywa xanlarınıń kewiline durıs keletuGın etip súwretlewge májbúr bolGan. Bul kóz-qarastan Berdaqtıń shıGarmaları qunlı material bolıp xızmet etedi dep kórsetedi. Berdaqtıń tiliniń birinshi tiykarGı deregi qaraqalpaq xalqınıń sóylew tili hám qaraqalpaqlardıń XVIII-XIX ásirlerdegi klassik ádebiyatı. Ol xalıqtıń sóz baylıGın ıqlas penen úyrenip, onı jaqsı ózlestirgen. Berdaq shıGarmalarınıń kópshiligi xalıq awzınan jazıp alındı. Sonlıqtan informatorlardıń aytıp bergen tekstinde qáte-kemshilikler bolıwı múmkin. SońGı dáwirde tabılGan Berdaqtıń qoljazbaları sol shayırdıń óziniń qoljazbası emes, ol kóshirip jazıwshılardıń nusqası. Berdaq shıGarmalarındaGı «haq, alla, jaratqan, quday, qúdiret, iyman» hám taGı basqa sózleri keshegi dáwirde onıń toplamların jazıwshılar tárepinen jiberilgen. Tek sońGı baspasında bul qáte-kemshilikler dúzetildi. Berdaq óz dáwirinde sawatlı adamlardan bolGan. Sonlıqtan da onıń shıGarmalarında shıGıs ádebiyatınıń dástúrlerin orın alGan. Berdaq shıGarmalarında tariyxıy sózler shayır jasaGan dáwirde ónimli qollanılGanı menen házirgi waqıtta qollanıwdan shıGıp qalGan. Máselen: Maliktiń uGlı – Razı haq, JaslıGında qoydı Gulpaq, Kiygen eken qara qalpaq, Sonnan «***qalpaq***» bolGan eken.

«***Qalpaq***» sóziniń semantikalıq mánisi bul jerde ulıwma ol qaraqalpaq eli menen baylanıslı «***qaraqalpaq***» sózi menen sinonimles bolıp kelip tur.

Berdaq óziniń «Shejire»sinde kóp Gana qaraqalpaq ruwlarınıń kelip shıGıwı, olardıń tańbaları tuwralı, ózinen burınGı ótken qatıqulaq Garrılardan esitkenlerin jazGan. Berdaqtıń bul shıGarmasında bir qansha tariyxıy sózlerdi gezlestiremiz. Mısalı: 1. Qıyat uranı – *Arıwxan*, Qońırat uranı – *Jayılxan*, Múyten uranı – *Aqsholpan* (283). 2.Toqsaba uran bolGan eken (279). *3. Sháwli – Shawxay* bolGan eken (276).

Bulardıń ishinde qıpshaq uranı bolGan «Toqsaba» sózin alıp qarasaq «Toqsaba» sózi shıGarmada mes sóziniń sinonimi retinde qollanılGan. Klassik shayırdıń basqa shıGarmalarında da *mes* sózi qollanılGan. Mısalı: Alıp iynine mes kemesin. Al toqsaba – mes sóziniń ertedegi mánisi, Berdaqtıń aytıwı boyınsha qaraqalpaqlardıń qıpshaq urıwınıń jawGa shapqandaGı uranı bolGan. T.A.Jdanko «toq»-sıtoy, «soba» - qımız, ayran ushın tulıp (burdyuk) sózleriniń biregiwinen payda bolGan. Qıpshaqlar jılqı ósiwdi de kásip etken, qımız tayarlaw isi de soGan baylanıslı kelip shıqqan. Qıpshaqlar qáwiminiń worta ásirdegi qıpshaqlar menen qanalas bolıwına dálil wolardıń jawıngerlik uranı «toqsaba» sóziniń polovets qáwimleri menen rus jılnamalarındaGı «toq sobochki» únles bolıwında.

Sonday-aq Berdaqtıń «Shejire» shıGarmasında: Máliktiń uGlı Razı haq, YashlıGında qoydı ***Gulpaq*** degen qatarlar da gezlesedi. Bul jerde ***Gulpaq*** sózi «***aydar***» degen mánini bildiredi. Al házirgi dáwirde

Gulpaq sózi ulıwma qollanılmaydı. Sonlıqtanda bul sózdi de tariyxıy sózler qatarına kirgiziwge boladı. 1. ***Beglerbegi*** inaq boldı, Bárin bergen Ernazar biy. 2. ***Beglerbegi*** de, aqsaqal da dáryanıń jaGasında «Toppısı menen qurashına topıraq toltıra alatuGın kempir-Garrı menen bala-shaGa dáryanıń boyında bolsın»-dep párman bergen Qutlımurat inaqtıń ózi (Q.S.). JoqarıdaGı birinshi mısal Berdaq shıGarmasınan alınGan bolsa, ekinshi mısal Berdaq jasaGan dáwirdi súwretlewshi házirgi dáwirde jazılGan tariyxıy shıGarmadan alınGan. Bul eki shıGarmada da «*beglerbegi*» shıGarmada súwretlengen waqıyaGa qatnasıwshı ámeldarlardıń sol dáwirlerge tán lawazım atamaları bolıp tabıladı.

Bul sóz sol dáwirlerde jiyi qollanılGan da, al ayırımları qollanıwdan shıGıp qalGan, máselen, «inaq» sózi «tatıw», «birlikli» degen mánini bildirip házirgi dáwirde qollanıwdan shıGıp qalGan. Máselen, «beglerbegi» -el biylewshi baylarGa, mayda feodallarGa hám de olarGa xızmet etiwshi adamlarGa berilgen ataq. Berdaq óz shıGarmalarında real turmıstı kórsetiw ushın xalıq turmısına baylanıslı leksikadan júdá orınlı paydalanGan. Mısalı: 1. Qız toqıp jeken shıptanı, Dúzedi qamıs shotpanı (189). 2. Shılımtal yesip ákesi? Usı bolıp eter isi (189).

Bul mısallardaGı *«jeken, shıpta, shatpa, shılımtal»* sózleri sol dáwirdegi turmıstı súwretlewshi birlikler bolGanı menen, házirgi dáwirde bul sózler qollanılmaydı. Sonlıqtan da bunday sózler tariyxıy sózler qatarına kirip, tek tariyxıy shıGarmalarda Gana sol dáwirdiń koloritin beriw ushın paydalanadı. Al bul sózler tómendegidey mánilerdi bildiredi: *Jeken shıpta* – jekennen alınıp islengen tósek yaGnıy jekendi bir-birine qayıstırıp toqıp islengen tósek. *Shatpa*-ılashıq, qamıstan islengen baspana, qos. *Shılımtal* – jip esiw ushın tawlawGa bolatuGın jekenniń talı. Bunnan esilgen jip kóbirek shıpta toqıwda paydalanıladı. Qaraqalpaq tiliniń sózlik quramında gónergen sózler oGada kóp sanda hám turmıstıń túrli tarawlarına baylanıslı bolıp keledi. Olar kúndelikli sóylew halatında, awızeki pikir alısıwda da, jazba pikir alısıwda da funkcionallıq jaqtan onıń derlik kópshilik tarmaqlarında qollanıw múmkinshiligine iye. Sol jámiyetlik turmıstıń, sonday-aq funkcionallıq stillerdiń úlkeni, onıń ústine universal tarawlarınıń biri bolGan kórkem ádebiyat stili. Ol adamzat iskerliginiń barlıq tárepi qamtıy alatuGın bolsa, kórkem shıGarmada tildiń pútkil baylıqları kórkem sóz sheberi tárepinen iske túsedi. Onda jalpı xalıqlıq jedel qollanılıwshı birliklerde, sheklengen leksikalıq birlikler de estetikalıq talaplarGa sáykes qollanıla beredi. Biz úyrenip atırGan Berdaq shıGarmalarınıń tiline baylanıslı sózler belgili bir stillik maqsette paydalanılGan bolsa, onda sol dáwirdegi jámiyetlik turmısqa sáykes turmıstıń barlıq táreplerinen derek beredi degen sóz. Olardı belgili bir sistemada qarastırmay qalay bolsa solay gezi kelgen faktler dógereginde sóz etiw maqsetke muwapıq kelmeydi. Bul jaGday Berdaq shıGarmalarındaGı tariyxıy sózlerdiń qollanılıwın tolıq hám sistemalı jaGdayda úyreniw ushın olardı sol dáwirdegi jámiyetlik turmısqa sáykes adam iskerliginiń túrli tarawları boyınsha toparlarGa ajıratıp qarawdı talap etedi. Haqıyqatında sózlik quram usılay qatnas jasawGa mútáj hám úyreniw jaGdayı boyınsha leksikologiyada da, stilistikada da ámeliy tájiriybeler bar. Usı kózqarastan Berdaq shıGarmalarında qollanılGan tariyxıy sózlerdiń tematikalıq toparları kóp.

Solay etip, biz sóz etip otırGan jazba ádebiy tildiń negizin salıwshı Berdaq GarGabay ulınıń shıGarmaları házirgi dáwir oqıwshıları ushın da qunlı shıGarmalardan esaplanadı. Berdaq shıGarmalarında tariyxıy sózler qollanılıp júrgen, yaGnıy házirgi dáwirge baylanıslı tariyxıy sózlerdi qarastırıw kerek boldı.

Paydalanílgan ádebiyatlar

1. Berdaq. Tańlamalı shıGarmalarınıń jıynaGı. Nókis, 1977, 1987.
2. Shamshetov A. Qaraqalpaq tilindegi shıGıs tillerinen kirgen sózler tariyxınan, Nókis, 1984.
3. Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги. I том, Нөкис, 1982.
4. Насыров Д.С., Доспанов О. Қарақалпақ әдебияты классиклери шығармаларының тили. Нөкис, 1995.
5. Сағыйтов И. Бердақ творчествосы, Нөкис, 1958.
6. Жданко Т.А. Очерки исторический этнографии каракалпаков. Труды института этнографии им Н.Н.Миклучомаклая, новая серия. Т.IX. М-Л., 1950.

CULTURAL DISCORDANCES OF ENGLISH AND UZBEK SET PHRASES

Khushmurodova Sh. Sh., English teacher of SamSU

Annotatsiya. Ushbu maqolada bir nechta frazalarning boshqa tilga tarjima qilinishi madaniyat jihatidan mos emasligi tufayli murakkabligi yoritilgan. Unda o'zbek va ingliz tillarida har doim ham mos bo'ladigan so'z birikmalar mavjud emasligi tushuntirilgan. Biz ularni boshqa tilga tarjima qilayotganimizda ikki tilning milliy va ma'daniy til birliklariga ahamiyat berishimiz lozim.

Kalit so'zlar: fraza, so'zbirikma, ekvivalent, vakil, diniy, voqea, ahamiyat, munosabat, madaniy munosabat, moskelmaslik, ibora.

In today’s world learning the English language plays an important role in each field of study. A good specialist of the language is always in high demand in any country. It is believed that a good translator has to be familiar with the culture, social settings, and customs of that language [2]. Moreover, familiarity with styles and social norms of these two languages are important. All this data can improve the quality of translation. We all know that translation happens in social and cultural contexts. In translation of cultural specific items, the role of translator’s mother tongue is effective. This work appears a bit challenging, because translators can’t find suitable equivalents of those expressions in the Uzbek language. Probably, this issue is connected with cultural peculiarities, or some phrases and phraseological units that are used too often in the language.

Most of cultural discordances in the English and Uzbek languages are connected with national and religious holidays, customs and traditions of these language bearers. For example, there is no Uzbek equivalent to “Marry Christmas to you!” because Christmas is not celebrated among Uzbek people, who follow Islamic religion. Logically, there is no English equivalent to Uzbek phrase “Hayit muborak”, which is said by Uzbek people on Ramazan or Kurban Hayit holidays (religious holidays of Moslems).

The most frequent Uzbek phrases-congratulations on marriage are “O’zlaringizdan ko’payib ketinglar”, “Uvali-juvali bo’linglar”, “Serfarzand bo’linglar”. This is connected with national mentality of Uzbek people who desire to have many children. This is their principle of family relations. Uzbek people can’t imagine family without children. To wish having many children to a new English couple will seem strange because to bring to birth even one child is a seriously conceived and deeply discussed event among Englishmen. As well as all Europeans they have different from Uzbek principles of creating family, that’s why we can say “Happy marriage” or “Be happy forever” on occasion of marriage of English couple.

The question “How old are you?” should be rendered in Uzbek as “Siz nechanchi yil?” because Uzbek people ask about a person’s age indirectly. The question “Yoshingiz nechida?” seems a little bit rude in Uzbek culture, especially when it is asked to unfamiliar people. Direct asking of age can be used in medical procedures, social affairs, employing interviews, etc.

The usual English expression “I would appreciate you if you didn’t disturb me” can easily be translated into Uzbek: “Menga halal bermasangiz sizdan minnatdor bo’lardim”, but it is not used among Uzbek native speakers. Uzbek people differ from representatives of other lingual cultures by their outstanding kindheartedness, politeness and mildness in interrelations with people around. They are afraid of hurting someone, that’s why don’t use similar expressions. An Uzbek word “andisha” has no equivalent in many languages, including English. It can be explained as “a diplomatic attempt in conversation in order not to hurt or offend somebody”. So, if the English expression “I would appreciate you if you didn’t disturb me” is used in intercultural dialogue, it should be rendered into Uzbek as “Meni bezovta kilishmasin”. As we see, in this example not the first but the third indefinite person is used, otherwise the sentence will be accepted as rude attitude. By this way a translator can convey the wish of the speaker not to be disturbed but “you” is omitted for the sake of politeness.

Sitting at the dinner (breakfast, lunch, etc.) table, Englishmen usually say “Help yourself (yourselves in plural)”. It is translated into Uzbek “O’zingga (o’zingizga in plural) yordam bering”. Using such expression will be absurd in Uzbek culture and it doesn’t exist in the list of eating habits. Uzbek say “Dasturhonga qarang” – English translation “Look at the table-cloth”. This expression will also seem rather strange if it used for English people. These examples show that every nation has its own culture which differs by national peculiarities that are reflected in language system. That’s why a good interpreter or specialist of intercultural relations should master all these nuances. He/she should know both languages expressions which are proper for every situation or case.

At Uzbek funerals the most popular expressions are “bandalik ekan”, “joyi jannatda bo’lsin”. They are translated into English as “it is natural for a human (to die)”, “may he/she enter paradise”. Such expressions are never used at English funerals ceremony. The first phrase will seem a little bit strange for English culture, the second expression deeply relates to religious belief and can be used to very close people who believe in existence of hell and paradise. The common English phrases expressing sympathy and condolence are:

You have my deepest (sincere) sympathy – Qayg’ungizga sherikman

Please, accept my sympathy – Mening ta’ziyamni qabul qiling

I share your grief – Qayg’ungizga sherikman

I understand your sorrow – Qaug’ungizni tushunaman.

It should be noted that Uzbek variants of these expressions can be also used in expressing condolence to Uzbek native speakers.

There are plenty of English speech formulas for expressing compliments:

You look splendid – Ko'rinishingiz a'lo

You have a slender figure – Qomatingiz kelishgan ekan

You have a nice smile – Tabassumingiz chiroyli ekan

You walk gracefully – Chiroyli qadam tashlar ekansiz.

Of course they have Uzbek equivalents but among Uzbek people all these compliments are used very carefully. Due to national-cultural and moral-religious principles a man can't say such compliments to the wife of his friend, colleague, brother, etc. It is prohibited to look and estimate the figure of another man's wife among Uzbek people. Due to the same reason such compliments will seem impudent if they are used by Uzbek men to their colleague-women, men-directors to their secretary-girls, etc. But if an Uzbek man says such compliments to his wife (sister, daughter), she will be very pleased.

In case of approval in everyday speech of Uzbek people the word "Yashang!" can be often heard. In English it means "Live!" Such way of approval in English will seem ridiculous and absurd. Englishmen say "That's it!", "Right!", "You're absolutely right", etc. if they want to approve somebody's words or opinion [1].

The most frequent reason of using incorrect expressions in speech is that translators experience challenges in translating phrases word-for-word. Even some expressions have definite meaning after translating word-for-word, but these expressions may define another meaning. For example, English phrases "I don't care" can be translated into Uzbek like "Men g'amxo'rlik qilmayman". We can use this expression in the context of speaking and writing, but in speech it has another meaning also like "Menga baribir" or "Menga farqi yo'q". We can guess this kind of meaning in the situation, speaker's attitude to the events or occasions.

Another example can be "Look here". This is similar expression which is mentioned above. We translate this expression into Uzbek like "Buyerga qara". We cannot ignore this meaning but we should know that from the situation of speaker that there may appear another meaning which can be translated like "Menga qarang".

The Uzbek speech formula "Kechirasiz" can be rendered in English differently according to a definite situation or case:

Pardon – is used in case if somebody hasn't heard or caught his interlocutor's words or idea.

Sorry – is used in case if something wrong is done (late for a date)

Excuse me – is used before asking someone to help or to give information.

Here the problem is not in the choice of words but in the choice of correct situation in which the expression is used. That's why translators work is not only translating expression from one language into another, but also he or she should pay attention to the situation and speaker's attitude to that situation.

Many notions connected with traditions and customs of English and Uzbek people differ from each other. Thus, Uzbek expression "kelin salom" deals with national tradition when a new bride dresses into beautiful national clothes bows to her husband's relatives. They give her presents and wish happiness. This event is a dream of each Uzbek girl because it is full of delight and positive wishes. New English families usually don't live with parents and try to be independent from first days of marriage. That's why the role of a woman as a "daughter-in-law" does not have such great significance as it has in the Uzbek culture. Consequently, wishes spoken to her don't have equivalents in the English language.

There are no equivalent expressions in English to wishes in Uzbek uttered towards a boy after his "sunnat ceremony" when he becomes a real Moslem. Relatives and friends visit him with presents and wish to become strong, to serve Motherland, to respect parents and become a good son.

Thus, in using various expressions in communication with native English speakers we should pay attention to national and cultural peculiarities of the English language, while translating these expressions speaker's attitude to that situation is also very important, because we can't always translate them directly as they are registered in dictionaries; in the English language lots of phrases have far different meaning, depending on definite context and situation.

Literature:

1. Бўронов Ж., М. Ирискулов, Э.Файзуллаева. Инглизча-ўзбекча-русча сўзлашгич. – Тошкент: Қалдирғоч нашриёти, 2017. – 152 б.

2. Рахимов Г.Х. Таржима назарияси ва амалиёти: дарслик-мажмуа. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – 176 б.

KUNCHIQAR MAMLAKATNI ANGLASHDA LINGVOMADANIY ATAMALARNING TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

Kodirova Sh.A., SamDChTI magistranti

Annotation: A great number of non-equivalent words, Japanese culture-bound terms and phraseological units in the Japanese language (JL), as well as absence of integrated textbooks in translation theory and practice for those who study JL requires the author to highlight the most important themes for the specialty «Translation and Translation Studies» in JL. For example, the word «*kimono*». Nowadays, in our country it has only one variant of being understood – as a «Japanese national close». But it is also means just "close". In particular, the following sections are considered herein: System of Education in Japan;

Key words: linguoculturological knowledge, translation from japanese, non-equivalent words, Japanese culture-bound terms, educational system in Japan

XXI asr tilshunosligida misli ko'rilmagan burilishlar sodir bo'lmoqda. Yangidan yangi tilshunoslik yo'nalishlarining vujudga kelishi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Jumladan, etnolingvistika, psixolingvistika, sotsiolingvistika, kognitivtika, lingvokulturologiya va boshqalar. Tilshunoslikning bu sohalarida, til - faqatgina ijtimoiy hodisa sifatidagina emas, balki, tilning inson hayotida tutgan o'rni, ijtimoiy mavqei, til va madaniyatning o'zaro uzviy bog'liqliligi o'rganilib kelinmoqda.

Har bir til tarixi - unda so'zlovchi xalqlar tarixi va madaniyatini ifodalashga xizmat qiladi. Shunday ekan, til va madaniyatni bir – biridan ayro holatda tasavvur qilish mumkin emas. Yapon tilini tushunish, yapon tilidagi matnlarni ona tiliga tarjima qilish uchun ham yapon madaniyati, milliy o‘ziga xos so‘zlari, lingvomadaniy atamalarni yaxshi anglash zaruriyati haqida har bir tarjimon juda yaxshi bilsa kerak albatta. Bu vazifa tarjima jarayonining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mashhur olimlardan Leybnits, Fon Gumboltd, Shleyermaxerlarning tadqiqotlarini umumlashtirgan holda tarjimon va filolog A.A.Potebnya "Tarjima qilinmaslik nazariyasi" ("Теория непереводимости")ni yaratgan. Mazkur nazariyada olim Leybnitsning fikricha " Til – fikrlar bayoni emas, balki uning anglatuvchisidir" [Гарбовский 2017: 221]. Ya'ni til inson ongi, taffakkuri, ma'naviyati va madaniyatini anglatuvchi vositalardan hisoblanadi. Lekin milliy atamalarning ko'pligi va "o'ziga xosligi" jihatdan boshqa tillardan farqlanadigan yapon tili lingvokulturemalarining adekvat tarjimasi jihatdan hozirgi kunga qadar ham kompleks qoidalar majmui ishlab chiqilgan emas. Shu jihatdan, mazkur atamalar tarjimasi har bir tarjimonning o'z qobiliyati, dunyoqarashi va bilimidan kelib chiqqan holda amalgam oshirilib kelinmoqda. Yapon tilshunos olimlaridan biri Kindayiti Harusuke o'z tadqiqotlarida yapon tili haqiqatdan ham boshqa tillarga qaraganda tushunish darajasi nisbatan qiyinroq ekanligini isbotlab bergan. U yapon va fransuz tillarini o'zaro taqqoslagan va fransuz tilida 1000 dona so'z bilish orqali matnni 83.5% tushunish mumkinligini, yapon tilida esa bu holat atigi 55-60%ni tashkil etishini tadqiq qilgan. [Фралова 1997: 5]. Shu jihatdan, ekvivalentsiz leksika nazariyasi har doim ham yapon tili uchun yetarli bo'lmay qoladi. Ingliz tarjimashunos olimi J.Ketford zamonaviy tarjimashunoslikda "tarjima qilinmaslik"ni lingvistik hamda madaniy "trajima qilinmaslik" kabi turlarga ajratadi. [Тер-Минасова 2000:]"Lingvistik tarjima qilinmaslik" bu – original va tarjima tillari til sistemasi o'rtasidagi tafovut natijasida yuzaga keladigan holat. Bunga tillarning birlik va ko'plik rod, shaxs-son, kelishik hamda boshqa grammatik kategoriyalar tarjimalarini misol qilib keltirishimiz mumkin. "Madaniy tarjima qilinmaslik" esa, madaniy realiyalar tarjimasi hisoblanib, tarjima qilinayotgan til madaniyatiga xos unsurlarning ona tili madaniyatida mavjud bo'lmaslik holati hisoblanadi. Masalan, yapon madaniyatigagina xos bo'lgan "Choy marosimi"(茶道 - sadou), yoki o'zbek milliy madaniyatiga xos bo'lgan "Kelinsalom" va boshqalar. Yapon lingvokulturemalarining ba'zilari hattoki, tilimizga tarjimasiz kirib kelgan. Bunday leksik birliklarga

着物 ー きもの (kimono)
漫画 ー まんが (manga)
折り紙 ー おりがみ (origami)
空手 ー からて (karate)
生け花 ー いけばな (ikebana)
カラオケ ー (karaoke)

va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Mazkur so'zlar tarjima jarayonida o'zining asl ma'no qiymatini biroz yo'qotganlik holarlari ham kuzatiladi. Misol uchun 着物 ー きもの (kimono) so'zini oladigan bo'lsak, ko'z o'ngimizda eng avvalo, yapon milliy kiyimi gavdalanadi. Lekin bu so'z zamirida "kiyim "(kiyiladigan narsa) ma'nosi ham yotadi. Yoki hozirgi kunda eng ko'p qo'llaniladigan so'zlardan biri hisoblangan カラオケー(karaoke), tarjima jarayonida shu ko'rinishda qoldiriladi va kitobxon ham bu

so’zning mazmuniga hech qanday qiyinchiliksiz tushunib oladi. Lekin カラオケー(karaoke) “derejyorsiz orkestor” degan ma’noni anglatadi.

Lingvomadaniy atamalar tarjimasi jarayoni chindan ham o’ta murakkab va keng qamrovli hisoblanadi. Chunki mazkur jarayonda u xoh filolog bo’lsin, xoh tarjimon, lingvistik bilimlarning o’zi yetarli hisoblanmaydi. Adekvat tarjimaga erishish uchun albatta, madaniy hamda ijtimoiy sohalarga oid bilim va ko’nikmalarga ehtiyoj seziladi. Boshqa tillarda mavjud bo’lganidek, yapon tilidan ham o’zbek tiliga tarjima jarayonida ham bu jihatdan tarjimon hamda filologlarning muammo va qiyinchiliklarga uchrash holarlari kuzatiladi.[Богоявленская 2015:] Bizning sohamizga eng yaqin hisoblangan ta’lim bosqichlari tarjimalarini misol qilib keltiramiz:

1. 小学校　しょうがっこう (shougakkou) boshlang’ich maktab (6yil)
2.中学校　ちゅうがっこう (chuugakkou) o’rta maktab (3yil)
3.高校　こうこう (koukou) yuqori maktab (3yil)
4.大学　だいがく(daigaku) Universitet, institute(4yil)

O’zbek ta’lim sistemasida esa
1-4 sinflar - boshlang’ich sinf (4yil)
5-9 sinflar – yuqori sinflar (6yil)
10-11 sinf yoki akademik litsey va kasb-hunar kollejlari bosqichi.(2yil)
Oily ta’lim: instituti yoki universitet bosqichi (4 yil)

O’zbek ta’lim sistemasiga mos kelmaydigan ushbu realiyalar o’zbek tinglovchisiga tushunarli bo’lishi uchun yuqorida keltirilgandek tarjima qilingan. Lekin 中学校　ちゅうがっこう (chuugakkou) o’rta maktab (sinf) bosqichi mavjud emas. Tarjima jarayonida muammoga duch kelinadigan yana bir jihat borki, u ham bo’lsa, yapon ta’lim tizimida har bir bosqichda ketma-ketlikda amalga oshirilmaydi. Ya’ni 小学校　しょうがっこう (shougakkou) boshlang’ich maktabning 6-sinf o’quvchisi o’zbek ta’lim tizimida boshlang’ich sinf hisoblanmaydi.

Yapon tilidan tarjima jarayonidagi ana shunday muammolar yapon madaniyatining naqadar yuksak pog’onada ekanligini anglatadi. Mana shu yuksaklikni tinglovchiga to’g’ri yetkazib berish tarjimondan ham yuksak bilim va mahorat talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Богоявленская Е.Д. Лингвокультурологические знаний о Японии как необходимое условие адекватности перевода с японского языкаМосква 2015г

2. Ботоев И.К., Жанцанова М.Г. Японский язык: страноведение: учебно-методическое пособие. – Издат. центр Бурантского госуниверситета: “Улан-Удэ” , 2017.- 64 с

4. Тер-Минасова С.Г. Межкультурная коммуникация. М., “Слово”, 2000 -146с.

5. Фралова Н.О. Японский речевой этикет (Лингвокультурный аспект). Новосибирск, 1997-44 с

ХИТОЙ ТИЛИДА ОҒЗАКИ НУТҚҚА ЎРГАТИШДАГИ ЛЕКСИК ҚИЙИНЧИЛИКЛАР БИЛАН БОҒЛИҚ ХАТОЛАР

Шасаидов Л.Ш. ЎзДЖТУ докторанти

Introduction. The analysis, made among the first and second year students studying in the faculty of Chinese Philology, showed that they were making mistakes when expressing their opinions. Analyzing and classifying this kind of mistakes in terms of typology and defining the factors causing them are the priority issues of teaching a foreign language. Various researches can be made according to the material concerning the mistakes: linguists may use the mistakes efficiently to fulfill the aims of comparative linguistics; and the psychologists, in general, use the mistakes to develop the theory of speech; methodists and the specialists of psycholinguistics solve the problems related to the process of teaching foreign languages and its effectiveness. One of the main purposes of the research is to analyze and classify the mistakes done by the students in teaching to use oral speech.

Keywords: Lecsical obstacles, oral speech, interference.

Э.Г.Азимов ва А.Н.Щукинларнинг “Методик терминлар ва тушунчаларнинг янги луғати”да лексик хатолар деб, сўзларни уларнинг маъносига мос келмаган ҳолатларда қўллаш, сўзларни ўз ўрнида меъёрларни бузиш, сўзларнинг маъносини кенгайтириш ва торайтириш, паронимларнинг фарқига бормаслик, омонимлар, антонимлар, синонимларни қўллаш билан боғлиқ хатолар, матнда бартараф этилмаган кўп маънолилик ва бошқа хатоларни тушунилади. Бундай хатолар ифода этилаётган фикрда аниқлиқ бўлмаслиги сабабли юзага келади, нутқнинг мазмунини бузади, матнни

икки хил тушунилишига сабаб бўлади” [Азимов Э.Г., Щукин А.Н. 2009:121]. Шундай хулоса қилиш мумкинки, лексик хатолар сўзларни ноўрин қўллаш билан боғлиқ. Грамматик хатолардан фарқ қилган ҳолда, лексик хатолар сўз ясалиши ва шакл ясалишида, сўз бирикмаси ва гапларда сўзлар орасида синтактик алоқа меъёрининг бузилишида эмас, балки сўзнинг ўзини қўллаш билан боғлиқ хатолар сифатида юзага келади. Лексика устида ишлашнинг ўзига хос жиҳатлари ва энг муҳим муаммолари ўқувчиларнинг сўз бойлигини ошириш жараёнида ва уларнинг мулоқот жараёнига киришувлари натижасида пайдо бўлади.. Уларни ўз вақтида таҳлил қилиш эса қабул қилиниши, англаниши қийин бўлган жиҳатларни аниқлашга ёрдам беради. [Балыхина Т.М., Игнатьева О.П. 2006:89].

Бошланғич босқич хитой филологияси талабалари оғзаки нутқида лексик хатолар етарлича частотали ҳолатда учрайди. Камдан-кам ҳолатлардагина улар зарур бўлган сўзларни топа олмай қолишлари мумкин ёки хитой тилидаги луғат бойлигининг етарлича эмаслиги сабабли, сўзларни хитой тили қоидаларига мос ҳолда ишлатмасликлари мумкин. Бундай ҳолатда эса нутқнинг ифодали эмаслиги, лексик меъёрларга риоя қилмаслик ва бошқа хатолар юз беради, айнан шунинг учун ҳам талабалар шу тилда сўзловчилар ёки хитой тили соҳиблари билан суҳбат жараёнида ўз фикрларини жонли ифодалашда қийналишлари мумкин. Олимлар тилларaро ва тиличи интерференциясини лексик хатоларни келиб чиқиш сабабларидан бири деб эътироф этадилар. Тадқиқ этилаётган муаммо доирасида ўзбек ва чет эл тадқиқотчиларининг ишларида ёритилган лексик хатолар таснифига асосланиб, шунингдек талабаларинг оғзаки нутқидаги одлатдаги хатоларни таҳлили ўзбекзабон хитой филологияси талабаларида хитой тили сўз шакли, маъноси, қўлланишига доир тил лексик қатлами билан боғлиқ қийинчиликлар таснифини берамиз. Тилларо интерференция аввалaмбор нафақат алохида сўзларни, балки гапларни калкалашда намоён бўлади. Бунда нутқда ортиқча сўз ишлатиш каби хатоларни келтириб чиқаради. Талабаларнинг оғзаки нутқида сўзларни ортиқча ишлатиш тез-тез учраб турадиган ҳодисадир.

1. *Нутқда сўз ишлатишнинг ортиқчалиги.*–бундай ҳодисани тилда плеоназм деб аталади. Плеоназм – (грекчадан олинган бўлиб, pleonasmos – “ортиқчалик” маъносини билдиради) – бу нутқ эгасининг ўз фикрини тўлиқ ифодалаш мақсадига кўра рўй бериши мумкин, баъзида эса стилистик жиҳатдан таъсирчанликни оширишга ҳаракат қилиш сабабли ҳам плеоназм юзага келиши мумкин:

2. *Сўзларни ўз маъносида қўлламаслик ҳамда лексик мослашув нормаларини бузилиши* хитой ва ўзбек тилларидаги мослашув хусусиятлари ўртасидаги фарқда кўринади. Бошланғич босқич хитой филологияси талабалари хитой тили оғзаки нутқ ифодасида қуйидаги хато сўз бирикмалари учрайди: “喝汤 he tang”, “喝药 heyao” хитой тилида мазкур бирикмалар шўрва емоқ, дори емоқ шаклида қўлланилади. Хитой ва ўзбек тилларидаги мослашув хусусиятлари ўртасидаги фарқ натижасида тилларaро асиметрия келиб чиқади. Бунда бир тил семантик маконнинг аниқ бир бўлагини бир тушунча ёрдамида, бошқа тил эса икки, уч ва ундан ортиқ конкрет тушунчалар ёрдамида ифодайди. Масалан ўзбек тилидаги “қовурмоқ” феъли қовуришни ҳар қандай усулига ҳам қўлланилиши мумкин ва ҳаракатни қайси усулда бажарилаганлини изоҳлашни талаб этмайди. Хитой тилида эса ўзбек тилидаги “қовурмоқ” феълига камида 4 та феъл мос келади: 炸 zhà -кўп ёғда қовуриш 烤 kǎo -очиқ оловда қовуриш 烧 shāo -димлаб қовуриш. 炒 chǎo- олдин ёғда, кейин алоҳида товада қовуриш тушунилади.

Хитой тилида қўл, оёқ тушунчаларини ифодалашда торроқ тушунчалар орқали ифодаланади. Хитой тилида қўл концептини ифодалашда қўлнинг қайси қисми назарда кўрсатилаётгании кўрсатиш лозим. 手 shǒu- қўл, 手背- shǒubèi- қўлнинг ташқи қисми 手心 shǒuxīn- кафт 胳膊 gēbó- қўлнинг елкадан кафтгача бўлган қисми тушунилади.

Хитой тилида оёқ тушунчасини ифодалашда ҳам унинг қайси қисми ҳақида гап кетаётганини кўрсатиш лозим. Масалан:脚 jiǎo --*оёқ панжаси* ,腿 tuǐ - *оёқ,* 大腿-dàtuǐ *сон,*小腿-xiǎotuǐ *болдир*. [Гурулева Т. Л. 2008: 66 67]. Ўзбек тилининг ифода воситалари қўл ёки оёқнинг қайси қисми назарда тутилаётганини кўрсатишга имконияти етарли бўлсада, оғзаки нутқда тор тушунчаларда қўлланилмайди. Масалан ўзбек тилида оёқ ўлчами, оёқ оғриғи, қўл синиши каби бирикмаларда қўл ёки оёқни тор тушунчаларда ажратиб кўрсатилмайди.

3. *Сўзларни нотўғри қўллаш* хитой тилида омонимларни фарқига бормай қўллаш натижасида юзага келиши мумкин. Юқорида хитой тили фонетикасини ёритиш жараёнида биз хитой тилида бўғинлар сони чегаралангалиги, бунинг натижасида бўғинларни такрорланиши хитой тилида нафақат бир бўғинли, балки икки бўғинли сўзларда ҳам тарқалган. С. Назарова ўз тадқиқотида талабаларнинг омонимларни қўллашдаги қийинчиликларни 1.График ва товуш жиҳатдан ўхшаш омонимлар; 2. Омофонлар (график жиҳатдан фарқланувчи, аммо сўз ясовчи қисмининг финал ва

инициаллари, шунингдек тоналлиги бир хил талаффуз қилинадиган сўзлар); 3. Омографлар (ёзилиши бир хил, аммо қўлланилишига кўра ҳар хил талаффуз қилинадиган сўзлар)ни қўллашда деб кўрсатади. [Назарова С. 2018]

Сўзларни нотўғри қўллашдаги хатолар синоним сўзларни фарқига бормаслик сабабли ҳам келиб чиқиши мумкин. Бунинг асосий сабаби хитой тили лексикасининг синонимларга бойлиги ва бу тилда турли хил синонимлар системасининг мавжудлиги ҳамдир. Кўпчилик хитой тили мутахассислари қадимги хитой тили **вэньянь** синонимларнинг асосий манбаси деб ҳисоблайдилар (ўз илдизлари билан қадимги хитой тилига бориб тақаладиган адабий тил XX асргача кенг қўлланиб келган) ва бу тил ўз ичига диалектларни, терминологияни, ўзлашма сўзларни, сўзлардаги кўп маънолилик ҳодисаларини ҳам қамраб олади. Масалан.从前 cóngqián ва 以前 yǐqián сўзлари синоним сўзлар бўлиб, "аввал", "олдин" деган маъноларни англатади. Маъносига кўра бир хил бўлсада, қўлланилишига кўра ҳар хил. 从前 cóngqián ўтган замонда, 以前 yǐqián эса аниқ вақт бирлиги билан биргаликда қўлланилиб, ўтган замонда ҳам, келаси замонда ҳам қўлланилади.

*我**从前**在中国学过 Мен олдин Хитойда ўқиганман.*

*一年**以前**我生活在中国 Бир йил олдин мен Хитойда яшаганман.* [Лян Цуйчжэнь. 2013:128с]

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати.

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) -М.: Издательство ИКАР, 2009.С.121.

2. Балыхина Т.М., Игнатьева О.П. Лингводидактическая теория ошибки и пути преодоления ошибок в речи иностранных учащихся.М.:РУДН, 2006, С.89.

3. Гурулева Т. Л. Лингводидактические основы обучения восточным языкам: монография. – Чита: ЧитГУ, 2008. – 138 с.

4.Лян Цуйчжэнь. Синонимы и синонимычные словосочетания в современном китайском языке: Методика использования: Учебное пособие.-Спб.: Антология, 2013.-128с

5. Назарова С. Хитой тилига ўқитишда талабаларнинг чет тили лексик компетенциясини такомиллаштириш Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати.Тошкент 2018

6. 周建. **汉语课堂教学技巧**325 列 [M];北京':商务印书馆出版社，2009

METAFORANING LIRIK ADABIYOTDA QO'LLANILISHI

Eshimova Sh.K. SamDCHTI

Annotation: Metaphor is a product of creative activity. To understand the role and importance of metaphor in poetry, one must look at the functions it performs in the poetic text. The article touches on poetic metaphor through poetic illustration

Keywords: lexeme, methodology, a treat, abstract, linguistic, to compare, migration

O'zbek leksikologiyasi va uslubshunosligida ancha mukammal ishlanishi lozim bo'lgan masalalardan biri metaforadir. Predmetlar orasidagi umumiy o'xshashlikka asoslangan holda ma'no ko'chirish metafora bo'lib, bunda asosiy (bosh) belgi narsa va hodisalar orasidagi qaysi bir tomon bilan o'xshashlikdir.

Metafora ancha murakkab ma'no ko'chish hodisasi hisoblanib, ayni zamonda ham tilshunoslar, ham adabiyotshunoslar diqqatini o'ziga jalb etib keladi. Bu ma'no ko'chishga tilshunoslar ko'p ma'noli so'zlardagi semema va semalarning xarakterli xususiyatlarini ochish, ko'chma ma'no hosil qiluvchi hodisalar tahlili nuqtai nazaridan yondoshsalar, adabiyotshunoslar esa polisemantik so'zlardagi tasvirning turli vositalar (o'xshatish, sifatlash, majoz istiora)ni yuzaga keltiruvchi omillar deb biladilar. Har ikkala yo'nalishda ham maqsad bitta, u ham bo'lsa, so'zning ko'p ma'noligi va undagi uslubiy imkoniyatlarni o'rganishdir.

So'zning ko'p ma'noliligini o'rganish, avvalo, leksik uslubiyat uchun muhim rol o'ynaydi. Chunki, bir so'zning o'zida turli xil ma'noning bo'lishi uchun og'zaki va yozma nutqda qo'llashda uslubiy bo'yog'iga, ma'nosiga e'tibor berishni talab qiladi. Shu boisdan ma'no ko'chish ham sinonimiya, omonimiya va boshqa leksik vositalar singari hazil, mutoyiba, kulgi va turli so'z o'yinlarini yuzaga keltiradi. Bunday paytlarda so'zning to'g'ri va ko'chma ma'nosi to'qnashtiriladi, natijada kutilmagan yangi ma'no hosil bo'ladi.

So'zlarning ana shu nozik ma'no ottenkalari badiiy adabiyotda muhim tasviriy vosita sifatida keng qo'llanadi.

Leksema – tilning asosiy birligi. U bizni qurshab turgan olam unsurlarini nomlash uchun xizmat qiladi. Leksema faqat nomlash funksiyasi bilangina cheklanib qolmay, olam haqidagi bilimlarimizni kelajak avlodlarga yetkazish (kumulyativ vazifa), anglash (perseptiv), tinglovchiga ta'sir etish (ekspressiv) – vazifasini ham bajaradi. Bu esa leksemaning naqadar koʻp qirrali hodisa ekanligini koʻrsatadi.

Leksema va tushuncha oʻzaro dialektik munosabatda boʻlsa ham, lekin har bir yangi tushuncha alohida soʻz bilan ifodalana bermaydi. Agar har bir tushunchaga yangi soʻz qoʻllay berganimizda edi, til oʻzining kommunikativ funksiyasini xiralashtirgan, yoʻqotish darajasiga olib borgan boʻlar edi. Tilning xarakterli xususiyati shundaki, u xotirada saqlash mumkin boʻlgan sanoqli birliklar bilan cheksiz tushunchalarni ifodalash imkoniyatiga ega. Shuning uchun ham yangi paydo boʻlgan tushunchalar, asosan, u yoki bu tilning amal qiladigan modellari asosida mavjud birliklar yordamida ifodalanadi. Soʻzni koʻchma ma'noda qoʻllash ham yangi tushunchani tilda mavjud birliklar yordamida ifodalashning bir yoʻlidir.

Metafora asosida nom koʻchishi – narsa, belgi yoki harakatga xos atamaning (soʻzning) oʻzaro oʻxshashligi boʻlgan boshqa belgi, narsa, harakat haqidagi tushuncha uchun ham qoʻllanishi, shu tushunchaning ham nomiga oʻtishi (aylanishi)dir.

Metafora asosida nom koʻchishi predmet, belgi, harakat, holatlarning keng ma'nodagi oʻxshashligiga asoslanadi. Asos konkret, abstrakt boʻlishi mumkin. Metafora tuzilishiga koʻra sodda va kengaygan, badiiy hamda lingvistik metaforalarga ajratiladi. [Қобулжонова Г.К. Метафоранинг системавий лингвистик талқини: Филол.фанлари номзоди ... автореф. –Тошкент, 2000] Lingvistik metafora ekspressiv boʻlmagan atama, badiiy metafora ekspressivdir. Ilmiy adabiyotlarda metaforani til va nutq hodisalari sifatida ikki turga ajratib koʻrsatadilar.

Koʻchma ma'nolarni atroflicha tadqiq etgan M.Mirtojiyev metaforalarning denotat oʻxshashligi belgisiga koʻra uch guruhga boʻladi [Миртожиев М. Лингвистик метафоралар таснифи. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 1973; Ўзбек тили лексикологияси. – Т.: Фан, 1981; Усмонов С. Метафора // Ўзбек тили ва дабиёти. – 1964]:

2) oddiy metafora; 2) personifikatsiya (jonli obyekt jonsiz obyektni oʻziga nomdosh qilib olishi); 3) sinesteziya (sezgi orqali xis etiladigan ikkinchi obyektni nomdosh qilib olishi). Bunda oddiy metafora belgilarga qarab oddiy qiyoslash, personifikatsiya – jonlantirish orqali qiyoslash, sinesteziyada esa subyektiv holatda qiyoslash oʻxshatish uchun asos boʻladi.

Metaforaga har doim funksional jihatdan qarash kerak. Bunda, bir tomondan, uning shoirga dilidagini ifodalashga, ikkinchi tomondan, she'rxonga ularni his qilishga qanchalik yordam berayotganini diqqat markaziga qoʻyish muhim. Zero, metafora ijodiy faoliyat mahsuli ekan, xuddi badiiy asar yoki obraz kabi ikkala tomonni, ijodkor va oʻquvchini birdek nazarda tutishni taqozo etadi. Demak, metaforaning she'riyatdagi oʻrni va ahamiyatini tasavvur qilish uchun uning she'riy matnda bajarayotgan funksiyalarini koʻzdan kechirish zarurdir. Shulardan kelib chiqib, ishda metaforaning poeziyada bajaradigan funksiyalaridan ayrimlari A.Oripov she'riyati misolida oʻrganildi. Jumladan, "Chuvaladi oʻylarim sensiz" she'ri misolida metafora inson qalbidagi atash imkoni boʻlmagan holatlarni tasvirlab koʻrsatish, shoir uchun his-tuygʻuni ifodalash, she'rxon uchun esa qayta his qilib koʻrishga imkon yaratishi koʻrsatildi. Poetik metafora – obraz, u lisoniy metafora kabi atashga emas, ifodalashga qaratilgandir. Zero, poetik metafora soʻz yoki soʻzlardan tarkib topuvchi matn boʻlgani holda, unda ifoda soʻz (yoki soʻz birikmasi, gap, matn) vositasida emas, balki uning yordamida yaratilgan obraz orqali amalga oshadi. She'rdagi "chuvalmoq" fe'l-metaforasi lirik qahramon ruhiyatida kechib turgan noaniqlik (oʻylarining tagiga yetolmaslik, ziddiyatli oʻylar girdobida bir xas kabi chirpirak boʻlish) holatini aniq ifoda etadi. Metafora holatni atayotgani yoʻq, jonli tasvirlamoqda. Agar metaforik ifodalash oʻrniga holat atalganida, lirik holatni obrazli tasavvur qilish qiyin boʻlur edi. Ikkinchi tomondan, atash aniqlikni talab qiladi. Lirik holatni esa, birinchidan, aniq atashning imkoni yoʻq, ikkinchidan, har qanday aniqlik holatni chegaralab qoʻyadi. Natijada shoir uchun ifoda imkonlari, she'rxon uchun tasavvur imkonlari cheklanib qoladi. Metafora esa, aksincha, ayni shu imkonlarni kengaytiradi. Shu jihati bilan metaforik ifoda ijod jarayoni uchun ham, oʻqish jarayoni uchun ham birdek muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilshunoslikning oʻrganilish obyekti tabiati ikki ziddiyatli jihatlar munosabatida shakllanishi masalasi ancha qadimdan qoʻyilib kelingan boʻlsada, bu qarashning sistemalashgan va nazariy asoslangan ifodasi XX asrda paydo boʻldi va F.de Sossyur nomi bilan bogʻlanadi.

Til ikki tarkibiy qism – lison va nutqni qamrab oladi.

Lison muayyan jamiyat a'zolari uchun umumiy va tayyor qolip va sxemalar tizimi boʻlib, ijtimoiy-chekli hodisadir.

Nutqli soniy xilma-xil yuzaga chiqish usullari boʻlgan shaxsiy, moddiy hodisadir. Har qanday tilga xos hodisa lisoniy va nutqiy jihatlarga ega boʻladi. Nutqiy jihat kuzatish uchun qulay (oʻngʻay) va bevositadir. Ammo shu bilan birga oʻzgaruvchan va hisobsiz hamdir. Uning ortida – asosida nisbatan turgʻun

va chegaralangan lisoniy hodisa yotadi. Tilshunoslik fanining tarixiga nazar tashlasak, unda til hodisalarining birinchi jihatini o‘rganish an’anasi kuchliroq ekanini ko‘ramiz. Jumladan, metaforaning o‘rganilishida ham. Uning ikkinchi jihati – lisoniy asosini o‘rganish anchadan beri mavjud va dolzarbdir.

Har qanday hodisa – u xoh obyektiv, xoh subyektiv bo‘lsin, tashqi kuzatish imkoni bo‘lgan jihati ortida uning mohiyati yotadi va u ko‘zdan yashirindir [Сольнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. – М.: - Наука, 1971]

O‘tgan davr mobaynida metaforaga ko‘plab ta’riflar berilgan bo‘lib, shu soha bilan shug‘ullanganlarning hammasi, albatta, Arastu ta’rifini bir eslab o‘tadilar, shu bilan birga, bu ta’rifda muayyan chalkashliklar borligini qayd etadilar.

Metafora asosida o‘xshashlik turishi masalasida shu soha bilan shug‘ullanayotganlarning hammasi deyarli hamfikr. Ammo ana shu o‘xshatishning metaforadagi o‘rni va mustaqil ko‘rinishi borasida fikrlar ajralib ketadi.

“Metafora qisqargan o‘xshatishdir” (A.Potebnya). Ya’ni o‘xshatishga xos bo‘lgan “kabi”, “xuddi”, “aynan”, “o‘xshamoq” va hokazo so‘zlar tushirilsa, metafora yuzaga keladi:

U gul kabi go‘zal va nafis edi // U go‘zal va nafis edi.

Demak metafora va o‘xshatish orasidagi munosabatga qarash ikki xil ekan:

1. Metafora – qisqargan o‘xshatish, ya’ni ular orasida farq tashqi shakllanishidadir.

2. Metafora va o‘xshatish o‘zaro mazmuniy (ichki) shakllanuv jihatidan farq qiladi.

Arastuning bu atamani (epifora) metafora atamasi o‘rnida qo‘llaganligini muallifning o‘zi ham ta’kidlaydi. Diafora umuman ko‘chim emas, ko‘proq simvol yoki undan ham kengroq bo‘lgan badiiy tasvir vositasini eslatadi. Albatta, diaforaning ham lisoniy asoslari mavjudligi shubhasiz. Biroq bu asoslar metaforanikidan tubdan farq qiladi. Diaforada ... “tushunchalar birlashishi o‘xshashlikka emas, xissiy mutanosiblikka asoslanadi”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Миртожиев М. Лингвистик метафоралар таснифи. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 1973; Ўзбек тили лексикологияси. – Т.: Фан, 1981;
2. Усмонов С. Метафора // Ўзбек тили ва дабиёти. – 1964
3. Қобулжонова Г.К. Метафоранинг системавий лингвистик талқини: Филол.фанлари номзоди ... автореф. –Тошкент, 2000
4. Сольнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. – М.: - Наука, 1971

ЮРИДИК ТИЛ ВА УНИНГ ТАДҚИҚИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Қўшмонова Ю.Т., СамДУ ўқитувчиси

Annotation: This article is about language of law which studied as the type of functional style

Key words: Language, right, notion, criteria, communication, thinking, law, language of law, style, functional style, juridic act.

Тил ҳуқуқ илми ва амалиёти билан шуғулланадиган кишиларнинг касбий фаолиятида алоҳида ўрин тутади. Бинобарин, малакали ҳуқуқшуннос бўлиш учун нафақат давлат (она) тилини, балки ҳуқуқ тилини ҳам яхши билиш керак.

Иккинчи томондан, жамиятнинг фуқаролар билан, фуқароларнинг бир-бирлари билан самарали мулоқот қилишлари учун давлат тили ҳам, ҳуқуқ тили ҳам замон талаблари даражасида ўрганилган бўлиши керак. Чунки ҳуқуқ тили барча юридик ҳужжат ва категорияларни ифодалаш, уларни оғазки ва ёзма шаклларда баён қилишнинг бирдан-бир воситаси, бирламчи омили. Тил қонун чиқарувчининг хоҳиш иродасини ифодалайди ва уни жамият аъзоларига етказади, бу билан у конструктив ва коммуникатив вазифа бажаради. Бу вазифани тил, табиийки, ижтимоий муносабатларнинг барча турларида бирдек бажаради. Аммо тил ҳуқуқ илми ва амалиётида булардан ташқари яна ҳуқуқнинг мақсад ҳамда вазифалари билан белгиланадиган ўзига хос вазифа – ижтимоий муносабатларни мувофиқлаштирувчи, тартибга солувчи функция ҳам бажаради.

Ҳуқуқ тили – жамият аъзоларининг хулқини тартибга солиш учун ишлаб чиқилган, амалда қўлланадиган тушунча ва категорияларни ифодалаш усул ҳамда қоидаларининг тарихан таркиб топган тизимидир. Уни шунинг учун ҳам ўрганиш керакки, юридик актларнинг аниқлик ва мантиқлилик даражаси қонун чиқарувчининг уни (ҳуқуқ тилини) қандай билиши ва ундан қандай фойдаланаётгани билан белгиланади. “Ҳуқуқ тили”, “қонун тили”, “юрислингвистика”, “лингвоюридика” каби терминларни фарқламасдан қўллаш ҳам ҳуқуқ тили соҳасида кўплаб муаммоларни келтириб чиқаради.

Собиқ иттифоқ даврида қонун, қарор ва бошқа юридик актлар мамлакатда сиёсий ҳокимиятни мустаҳкамлаш, муайян мақсадларга хизмат қилувчи хўжалик ва социал вазифаларни бажаришга бўйсундирилгани учун жамиятнинг демократик ва гуманитар соҳалари ишончли кафолати бўлган ҳуқуққа эҳтиёж сезмаганлар, ҳуқуқ тили лингвистик ва юридик объект сифатида ўрганилмаган.

Барча ижтимоий соҳалар каби ҳуқуқ тили ҳам Мустақиллик йилларида илмий тадқиқотлар объектига айланди. Чунки воқелик – жамият ўзгаргандан кейин ҳуқуқ тили ҳам ўзгарди, демократик руҳ касб эта бошлади. Қолаверса, ҳуқуқ тили ҳам ижтимоий-лисоний категория сифатида қотиб қолган, ўзгармас (статик) ҳодиса эмас. У доимо ривожланишда. Уни шундай ўрганиш эса ҳуқуқ илми ва амалиётидаги кетма-кетлик омилидан келиб чиқиб, унинг бошқа соҳалар билан алоқаларини, социал мақомини белгилайди. Бу, айниқса, ҳуқуқий онг ва тафаккур замонавий юридик стандартларни амалда қўллашга имкон берувчи мураккаб меъёрий тамойилларни ишлаб чиқишга йўналтирилган бизнинг кунларда алоҳида долзарблик касб этади.

Кузатишларимиз юридик тил тадқиқи билан боғлиқ қуйидаги ҳолатлар мавжудлигини кўрсатади. Гап шундаки, ҳуқуқшунослар асосий эътиборни матннинг юридик маъносига қаратиб, тил таҳлилини тегишли лингвистик билимларсиз, юзаки амалга оширсалар, тилшунослар, аксинча, ҳуқуқ тилининг лисоний томонини ўрганадилар. Иккала ҳолатда ҳам ҳуқуқ тили ҳақида бир ёқлама, кўпинча, етарли асосланмаган хулосалар чиқарилади. Шунинг учун кейинги йилларда бизда ҳам юрислингвистлар – юриспруденция ва тилшунослик қонун-қоидаларини бирдек эгаллаган мутахассислар тайёрлаш ҳақида гапирилмоқда. Бу ерда ҳам кўплаб англашилмовчиликлар, қиёмига етмаган хулосалар, терминологик чалкашликларга (“ҳуқуқ тили”, “қонун тили”, “юрислингвистика”, “лингвоюристика” каби) дуч келинади.

Холбуки, ҳуқуқ тили – функционал стилларнинг ўзига хос бир тури. Чунки стиль тушунчаси тил билан, тилнинг нутқда намоён бўлиш шакллари билан боғлиқ. Яъни ифода стили дейилганда тил, тил дейилганда стиль тушунилади. Шунинг учун ҳуқуқ тилини ўрганишдаги асосий масала, биринчидан, унинг (ҳуқуқ тилининг) структур, систем ва когнитив қурилиши қандай ўрганиш, иккинчидан, уни функционал стилларнинг бир тури сифатида қараш мумкинми, деган саволларга жавоб беришни тақазо этади. Биз ҳуқуқ тилини функционал стилнинг ўзига хос тури сифатида идрок этамиз ва кейинги тадқиқотларимизда унинг структур, систем, лисоний ҳамда когнитив таркибини ўрганишга ҳаракат қиламиз ва сўзимизни С.О.Стефанованинг қуйидаги сўзлари билан якунлаймиз: “Юрислингвистический и лингвоюридический аспекты правовых текстов образуют особые подсистемы, требующие специальных теоретических и научно-практических разработок. В практическом плане сказанное может служить обоснованием по крайней мере двух общественно-организационных идей.

Во-первых, из него вытекает необходимость создания неких коллективных органов, которые соединили бы усилия лингвистов и юристов (а возможно, и представителей других специальностей, например, журналистики, социальной психологии и др.), действующих в рамках принципа дополнительности. Например, таким органом могла бы стать лингвоюридическая экспертная комиссия, наделенная правами давать официальные лингвистические экспертизы для следственных и судебных органов.

Во-вторых, принципиально взаимодействие лингвистов и юристов в сфере законотворчества и законоприменения [Стефанова, 45].

Адабиётлар

1. Голев Н.Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы [Текст] / Н.Д. Голев. – Барнаул, 1999.

2. Конакова Е.И. Формально-семантические аспекты англоязычного юридического текста [Текст] / Е.И. Конакова. – Национальная Юридическая Академия Украины им. Я.Мудрого.

3. Стефанова С.О. О языке права и юридических текстах. Юрислингвистика -1. Проблемы и перспективы [Текст] / С.О. Стефанова, 1999.

НАЗАРИЯСИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Шамахмудова А.Ф., СамДЧТИ докторанти

This article deals with the problem of linguistic ability of the speakers in communication, the main principles of communication cooperation, the role of ethnopragmatic factors in realization of speech act in discourse.

Key words: speech act theory, speech act, utterance, communication intense, locution, illocution, pragmalinguistics.

XX асрнинг иккинчи ярмида лисоний ҳаракатларга фаолият сифатида қараш тараққий топди: мулоқот сўзловчи ва тингловчи ўртасидаги маълум турдаги ҳамкорлик фаолияти сифатида қарала бошланиб, нутқий фаолият субъекти ҳақли равишда бир қатор маълум психологик ва ижтимоий хусусиятлар эгаси деб тан олинди. Тил ва нутқ ҳодисасига ушбу тарзда ёндошув нутқий актлар назариясининг шаклланиши ва ривожига асос бўлиб хизмат қилди. Шундай қилиб, нутқий актлар назариясининг таълимот сифатида шаклланиши ўтган асрнинг иккинчи ярмига тўғри келди. Тилшунослик соҳасида олиб бориладиган тадқиқотларда инсон ва унинг коммуникатив мақсади, мулоқот самарадорлигини таъминловчи муҳит шартлари марказий нуқта сифатида гавдаланди. Мулоқот интенциясининг дискурсда воқеланишига таъсир этувчи адресант ва адресат шахсларининг ўрни, мулоқот иштирокчилари ўртасидаги муносабатлар, мулоқот воқеланган вазият каби этнопрагматик омилларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этди.

Джон Остиннинг таъкидлашича, "бирор бир гап айтмоқ - бу маълум бир фаолият олиб бормоқдир" [Остин 1986: 27]. Шунга мос равишда, Джон Серл бу борада қуйидаги фикрни билдирган: "Лисоний мулоқот бирлиги, одатда тахмин этганларидек, символ, сўз ёки гап эмас, ҳаттоки сўз ёки гапнинг белгиси ҳам эмас, балки рамз, сўз ёки гапнинг нутқий ҳаракат ижроси жараёнида яратилиши ва қўлланилиши демак" [Серль 1986: 151]. Аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, гап белгисининг маълум шароитда яратилиши ва ишлатилиши нутқий актдир ҳисобланиб, у лисоний мулоқотнинг асосий ва энг кичик бирлигидир. Биз ҳам ушбу фикрга қўшилган ҳолда "Нутқий актлар назарияси учун гап таянч бирлик эмас ва ундан "тайёр материал" сифатида фойдаланилмайди. Аксинча, гап айнан нутқий мулоқот жараёнида яратиладиган ҳодиса. Шу боис, нутқий акт мазмуни тўлиғича сўзловчининг мулоқот мақсади билан боғлиқ бўлиб қолади" [Сафаров 2008: 73] деб таъкидлаймиз. Ҳақиқаттан ҳам, маълум бир мулоқот интенциясини ифодалаш учун сўзловчи доим ҳам айни бир лисоний бирликдан фойдаланмайди. Коммуникатив муҳит, нутқ субъектларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари, ижтимоий иерархик зинапоядаги ўрнини ҳисобга олган ҳолда иллокутив ҳаракат турли ҳилдаги локутив актлар орқали тилда ифодалантирилади.

Барча прагмалингвист олимлар билан бир қаторда, биз ҳам нутқий акт мазмунини лисоний ва нолисоний хусусиятлар жамланмаси ташкил этишини эътироф этамиз. Нутқий актлар назариясида нутқий ҳаракатлар локутив, иллокутив ва перлокутив актлардан иборат уч босқичли тузилма сифатида намоён бўлади (Остин 1986: 92-93). Буни барча тилшунос олимлар бир овозда тасдиқлайдилар. Бу борада Эскандел қуйидаги фикрни билдирган: "Нутқий актларга уч босқичли фаолият сифатида қараш фақатгина назарий ҳисобланади, чунки ҳар учала актнинг воқеланиши бир пайтнинг ўзида кузатилади: нутқий актни талаффуз этар эканмиз, бу фаолиятдан аниқ бир мақсадни кўзлаган бўламиз ва аниқ натижаларга эришамиз. Лекин уларни фарқлаш жуда қизиқарли ва муҳимдир, чунки уларнинг ҳар бири турли хил, бир биридан фарқ қилувчи хусусиятларни ўз ичига олади: локутив акт маънога эга; иллокутив акт кучга эга; ва перлокутив актга таъсир хусусияти хосдир"(Escandel 2004: 58).

Мулоқот жараёнида мазмундор лисоний калима яратилади ва унинг талаффузи орқали нутқий фаолият бажарилади, айнан ушбу фаолият ижроси локутив акт ҳисобланади. Демак, локутив акт (лотинча locution – "гапириш") – маълум бир маънога эга аниқ бир лисоний калиманинг талаффузи, сўзлашув акти экан, унга хос бўлган хусусият бу - аниқ бир маънонинг мавжудлигидир. Агар маълум бир сабабларга кўра (тил билмаслик ёки гунг бўлишлик) мазмундор калима тузилмаса ва талаффуз этилмаса, локутив акт бажарилмаган ҳисобланади (Сафаров 2008: 75). Масалан, *Tengo mucho frio* нутқий тузилмасининг талаффуз этилиши локутив ҳаракатнинг бажарилиши ҳисобланади.

Кўп вақтлар давомида тилшуносликда нутқий актнинг айнан локутив аспектини ўрганишга асосий эътибор қаратилиб, нутқий тузилма воқеланган вазият ҳисобга олмаган ҳолда, фонетика уларнинг просодик томонларини, лексикология – луғат таркибини, семантика эса лисоний бирликларнинг объективликка боғловчи томонларини тасвирлаб келган. Бугунги кунга келиб нутқий тузилмага этнопоцетрик нуқтаи назар билан қараш, нутқий актни мулоқот матнида воқелантирувчи этнопрагматик омилларни таҳлил қилишга бўлган эҳтиёж ҳақли равишда ортиб бормоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-130.
2. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов. – М. Прогресс, 1986. – С. 204-208.
3. Сафаров Ш.С. Прагмалингвистика. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 286 с.

4. Escandell V., María V. Aportaciones de la pragmática. En: Sánchez L.J., Santos G. I. (eds.), Vademécum para la formación de profesores. Enseñar español como segunda lengua (L2)/lengua extranjera (LE). – Madrid: SGEL, 2004.

СИМВОЛИКА КРАСНОГО ЦВЕТА В ОПИСАНИИ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК В АНГЛИЙСКОМ, УЗБЕКСКОМ И КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКАХ

Ходжалепесова И.М. КарГУ. Нукус.

Abstract. The article investigates semantic and connotative meaning of English, Uzbek and Karakalpak lexemes and phrases with symbolic of red colour, compares them, makes out similarities and differences in compared languages.

Key words: symbolic, red colour, human, psychological condition, blood, life, lingual culture.

Красный цвет во многих языковых культурах связан с символом жизни, поскольку красный цвет – цвет крови, а значит и жизни: *as red as blood* – кроваво-красный, красный, как кровь. Даже флаг нашей страны содержит две красные полоски, которые обозначают жизнь. В символическом изображении Стратегий действий по развитию нашей республики на 2017-2021 также присутствует красный цвет, обозначающий защиту социальной сферы людей, т.е. условий их жизненного существования. В китайской культуре красный цвет считается символом счастья. В каждом доме, учреждении, ресторане и т.п. имеются красные фонари, выполняющие функцию люстры. Они не только освещают и украшают помещения, но и, согласно китайским поверьям, приносят счастье и защищают от нечистых сил.

Красный цвет также является символом любви. Думается, что сердечки красного цвета обозначают любовь во многих культурах. Красный цвет считался цветом королевской семьи. Ещё с древних времён короли и императоры носили красную одежду, символизирующую их власть и силу. До сих пор красный цвет считается элитным цветом, обозначающим силу и мужество в английской лингвокультуре: *red blood* – физическая сила, мужество, смелость [Насруллаева 2018: 91].

В английском языке красный цвет выражается, в основном, лексемой *red*, в узбекском языке лексемой *қизил (қип-қизил)*, а в каракалпакском языке лексемой *қызыл*. В английском языке различные оттенки красного цвета также передаются лексемами: *scarlet* – алый, *crimson* – багровый, *ruby* – рубиновый, *cherry* – ярко-красный, вишнёвый, *bloody-red* – кроваво-красный, *fire-red* – огненно-красный. В узбекском языке аналогично существуют оттенки красного цвета, которые передаются лексемами: *алвон* – алый, пунцовый, ярко-красный, алый, *қирмизи* – красный, алый, *пушти* – розовый, *олов ранг* – огненный, *оч қизил* – светлокрасный, *тўқ қизил* – тёмнокрасный, бордовый. Эти оттенки широко используются для описания, в основном, внешних характеристик человека: *cherry cheeks* – красный щёки, *олов рангли соч* – красно-рыжие волосы, *пушти ранг лаблар* – розовые губы.

Следует отметить, что символика красного цвета – положительная в английском языке. Так, помимо вышеперечисленных обозначений, этот цвет также символизирует здоровый вид лица: *(as) red as cherry* – румяный, с румянцем во всю щеку, кровь с молоком [Кунин 1967: 748]. Здесь подразумевается естественный цвет лица. В узбекском языке в таком же значении используются выражения *қип-қизил мағиздек* – с румянцем на лице, *оқи-оқ, қизили-қизил* – кровь с молоком. В словаре М. Садыковой прилагается дополнительная информация к этим оборотам: “қизил юз соғлом одам ҳақида” – о краснощёком здоровом человеке [Садыкова 1994: 38].

Если же цвет человеческого лица приобретает красноту от какой-либо новости, сильных волнений или чувства стыда, у англичан используются выражения *(as) red as a lobster* – красный, как рак и *(as) red as a turkey-cock* – красный, как индюк [Кунин 1967: 748]. В каракалпакском языке фигурируют выражения, подчёркивающие на связь красного цвета с чувством стыда: *бет қызарып кетти* – щёки горят, *уялганнан қызар* – сгореть со стыда [Баскаков 1958: 420].

Н.Б. Бахилина описывает лексему «красный» с точки зрения её первичного значения, установления красной цветовой семантики и возникновения производных смыслов, проявляемых в различных сочетаемостных условиях [Бахилина 1975: 31].

Несмотря на положительную энергетику, красный цвет может использоваться для описания негативных характеристик человека. Так, выражение *see red* (или *scarlet*) описывает психологическое состояние человека и используется по отношению к пришедшему в ярость, в бешенство человеку [Кунин 1967: 803]. Считается, что красный цвет повышает кровяное давление, частоту пульса, активизирует эмоциональное состояние. Отсюда следует, что ярость и бешенство описываются с

красным цветообозначением и связано это, видимо, с покрасневшим цветом лица пришедшего в ярость человека. В узбекском языке такого человека называют *қизиқ қон одам* – горячий, вспыльчивый человек [Садыкова 1989: 308]. С обозначением ярости и гнева человека в каракалпакском языке используются лексемы и выражения: *қызаралма* – краснеть, кипеть, горячиться, злиться; *қызарыс* – раскраснеться, горячиться, распетушиться; *қызарт* – злить, заставить покраснеть [Баскаков 1958: 420].

Негативной коннотацией обладает и выражение *catch (*или *take) somebody red-handed* – застать кого-либо на месте преступления, захватить кого-либо с поличным [Кунин 1967: 749]. Похожим значением обладает каракалпакское выражение *қолды қанға бояп қызарт* – обагрить руки кровью [Баскаков 1958: 420]. Узбекское выражение *қизил устида* имеет два значения: 1) вовремя, в своё время, пока не поздно; 2) сгоряча, под горячую руку [Садыкова 1989: 308].

В узбекском языке красный цвет означает также хвастливость и красноречие: *қизил сўз (одам)* – всезнайка, хвастун, любящий говорить лозунгами человек [Садыкова 1989: 308], причём данный фразеологизм регистрируется с пометой «неодобр.». Глупца в узбекском языке номинирует выражение *қип-қизил аҳмоқ* – (букв. красный дурак) полный дурак.

Очень интересным является то, что красный цвет (впрочем и другие цвета) может обозначать профессиональную занятость человека: *red coat* – английский солдат; *the red-coated gentry* – британские солдаты; *red tab* – (воен. жарг.) штабной офицер [Насруллаева 2018: 92].

Такой необыкновенно разнообразной семантикой обладает символика красного цвета, имеющая как сходства, так и различия в сравниваемых языках.

Литература:

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначения русского языка. – Москва: наука, 1975. – 545 с.
2. Каракалпакско-русский словарь. Под редакцией проф. Н.А. Баскакова. – Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – 890 с.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 3-е, испр., в двух книгах. – Москва: СЭ, 1967. – Т.1. – 738 с.; Т.2. – 739-1264 с.
4. Насруллаева Н.З. Англо-русско-узбекский словарь гендерно маркированных фразеологических единиц (Инглиз-рус-ўзбек гендер белгили фразеологик луғати). – Тошкент: Наврўз, 2018. – 112 б.
5. Садыкова М. Краткий узбекско-русский фразеологический словарь. – Ташкент: Главная редакция Узбекской Энциклопедии, 1989. – 336 с.
6. Садыкова М. Краткий русско-узбекский словарь устойчивых выражений. Қисқача русча-ўзбекча барқарор иборалар луғати. – Ташкент: Ўқитувчи, 1994. – 96 с.

THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF ARABIC WORDS IN “QISASI RABGUZI”

Sagdullaeva D.K., International Islamic Academy of Uzbekistan, Tashkent

Key words: Arabic borrowings, word formation, formative endings, morphological structure, noun, verbs, auxiliary words.

In contemporary globalization process the deep study, profound comprehension and wide popularization of our great ancestors’ masterpieces and invaluable contribution to the development of the whole world civilization is of great importance. In this case the investigation of morphological peculiarities of Arabic borrowings from the viewpoint of Arabic linguistics of the manuscript by our great ancestor Nosiruddin Burhonuddin Rabguzi – “Qisasi Rabguzi” is considered as significant means in reflecting the language features of the works of ancestors. As the given manuscript was written on the basis of islamic sources, there were used lots of arabic borrowings. The determination of word formation ways of arabic words and their status in Turkic language is very important in exploration of the history of Uzbek and Arabic linguistics.

It’s known that Arabic and Uzbek languages are different from morphological aspect [Kuznetsov 1954: 517]. Arabic language belongs to flective, and Uzbek to agglutinative languages. The words and phrases in Arabic are enforced through the interior flection, then in Uzbek language are formed by affixation [Serebryannikov 1965: 12]. Every form of the word that differs from grammatical meanings is a word form. The section that takes part in creating word forms and gives various grammatical meaning is considered as morphological composition of a word [Zoubir Dendane 2007: 76]. In morphological composition of a word there is a basis and means of form creation, and due to the participation of a multiple-form affix in the word form its morphological structure becomes complicated. In arabic language a word and its forms are formed

on the basis of specific means, and each grammatical category has its own so-called model- *vazn* (formula). Zahiriddin Mukhammad Babur in his work devoted to Aruz, says that term "*Vazn*" is used for units of measure and tense. These measures are not studied in the linguistics.the measure of a word is a point for discussion between "sarfiy" and "aruz" scholars [Bobur 1971: 30-31]. In Arabic language **"As-sarf"** is a science that studies the words, which is compatible with morphology. As many words in arabic language are formed from the three-consonant stem verbs, the expression of a word and its forms' composition through this way is the most appropriate. B.M.Grande gives the following means of word formation [Grande 2001: 100-102]:

1) *with the assisstance of affixes.* They are: prefix, suffix and infixes. In the object of our investigation we can deliver the following samples, which are formed through this way. In a word ***"mamlakatun"*** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 137r/3[1]] there is a prefix "*ma-*", in ***"maalikun"*** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 139r/8] there is an infix"*-a-*", in "***malaktu***" there is a suffix "*-tu*".

2) *through doubling of one of the stem consonants.* For example: a word "***musahhar***" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 139v/7] is formed from the stem "*shr*" and means "*charm, charming*". A word "***musahhar***" is formed from doubling of medieval consonant of the stem of "*shr*". The words "***Mukhammad***" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 139v/7], "***maroshsha***" are formed through doubling of second consonant of the stem of **"hmd"** and **"rsha"**. There are many samples of such kind of words in the "Qisasi Rabguzi".

3) *through means of inner flexion*. A new word is formed through the change of consonant movement of the stem. In the "Qisasi Rabguzi" the words ***malik*** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 137r/3] and ***mulk*** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 137r/8] were formed through the stem **"mlk"** by means of inner flexion. The word ***"Malik"*** is formed by putting vowel ***"a"*** (*fatha movement*) after the first stem consonant and vowel ***"i"*** **(*kasra movement*)** after second stem consonant. Usually, in the word formation process of Arabic language can be used two or at the same time three above mentioned means. The complex of those means in each word can be considered as a formula for the similar words of different stem [Grande 2001: 100-102].

For example: we can easily form from the active participle to the Stem 1 –**"failun"** the words like **"qadirun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 163r/5], **"kafirun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 162r/7],**"ashiqun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 35v/2]. In the investigated manuscript there are many Arabic words, which were formed on the basis of different *vazns*. In *vazn* "**Fa'lun" "hamdun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 1v/2], **"qavlun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 1v/2],] **"sadrun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2r/7], **"badrun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2r/8], **"a'qlun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997:, 2v/2], **"madhun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2v/3], **"robbun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2v/9], **"tom'un"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 17r/19], **"xamrun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 17r/19], **"rahmun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 17v/2]; in *vazn* **"mufa'alun" - "Mukhammadun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15r/18]; in *vazn* "**fu'laanun**"- **"qurbaanun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15r/19]; nzav ni **"fa'uulun"- "qabuulun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15r/21]; in vazn "**fa'iilatun" -"sharii'atun";** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997:,15v/5]; in vazn **"fi'aalatun**"- **"xiyaanatun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 16r/19], **"qiyamatun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15r/21]**;** in vazn **"fa'latun" - "shafqatun",** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 16v/8], **"la'natun"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 16v/5]; in vazn **"taf'iilun"** - "ta'liimun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 16v/8] are met in various grammatical forms. Arabic grammarians divide and study Arabic words in three big groups:1. *Al Ism* 2. *Al-fi'lu (verb***)** 3.*Al-harfu* (auxiliary words) [Nosirova 2005: 107-108]. In arabic language *Al Ism* (part of speech) includes noun, adjective, numerals, pronoun, adverb, masdar and participle. Makhmud Zamakhshariy gives the following definition for *Al-Ism* (part of speech): ***" Al - Ism can be a subject of the sentence, take preposition, included into genitive case structure, put into definite state and take tanvin"*** [Nosirova 2005:107-108]. The contemporary Arabic linguist Antoinne-ad-Dakhdakh give the following definition to *Al-Ism* (part of speech):

[Antoinne-ad-Dakhdakh 1992: 27-30 -***" Al-Ism are the words which has no relation with the tense, and implies to some meaning. It has 2 types, which can conjugate or not in the Case."***; V.Girgas says: "***Truly saying, Al-Ism has affix of possessive case, managed by another noun in possessive case, put into concrete state with the definite article" -al", takes tanvin and of course, can be a subject of the sentence***

[1] The page of manuscript and row line

[V.Girgas 1873: 52]**.** We can give the following samples of *Al Ism* (part of speech), being used in the text of manuscript "Qisasi Rabguzi": **"malik"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 140 r/17], **"shahr"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 41r/7], **"mulk"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 141r/18], **"xabar"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/9] , **"ni'mat"** [9,142r/11], **"shukr"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/18], **"kalaam"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/18], **"du'a"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/19]", **"qado"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142v/7], **"rido"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/7], **"zohir"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142v/18], **"da'vat"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142v/18].

In Arabic language the *Al-Ism* (part of speech) has the categories of gender, number, case and modifier. These categories are kept in quoted phrases and sentences, including the names of person and their given popular features, which are taken from Islamic sources. Besides, in the part which was mentioned in the beginning of the manuscript in phrases***"taj-ul-umaro"-"the crown of emirs", "muhibb-ul-ulamo"-"the favourite of scholars","basharallohu a'la dini-l-Islam"-"the praiser of Allah for Islam religion"*** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997:v/1,2,3]- the definite article "al" of the genitive case structure is kept. The Arabic words like: "Niyyat", "zot", "islom", "din", "odamiy", "mu'min","aql" were used with the existing grammatical categories of Turkic language. The above mentioned words as: "Niyyat", "zot", "islom", "din", "odamiy", "mu'min","aql" belong to the noun borrowings.

As is known, the noun is a part of speech that names a person, animal, thing, idea. In Arabic language the gender of the noun doesn't change, and can be Muzakkar (masculine) and Muannas (feminine) gender [Grande 2001: 116-120]. As there are no gender categories in Turkic and Persian -Tajik languages, the words borrowed from Arabic language as: **"da'vat"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142v/18], "ni'mat" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/11], "**sharii'at**" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15v/5], **"xiyanat"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 16r/19], **"qiyamat"** [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 15r/21]) are taken, keeping the symbol of Muannas gender– "Taun Marbuta". But this symbol of Muannas gender– "Taun Marbuta" has no validity as a grammatical category.

The noun in Arabic language is divided into animated and inanimated types due to who or what that type means. To the nouns of animated type belongs the nouns meaning the names of men, and to the nouns of inanimated type the nouns which means objects or things. In our object of investigation we can meet lots of Arabic borrowings of the Noun. For example: the words like: "maalikun" (king) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 140 r/17], "tobbaxun" (cook) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 138r/13] means animated noun, then the words like: "hamdun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 1v/2],"qavlun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 1v/2], "sadrun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2r/7], "badrun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2r/8], "a'qlun" [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2v/2] can be the samples for the inanimated noun. According to the classification of Makhmud Zamakhshariy, there are 12 types of names. For instance, the definition of proper and common nouns is the following:

" Common nouns can be of 2 forms: 1. the words with concrete meaning; 2. the words with concrete names' meaning. The majority of proper nouns are formed with the help of common nouns. For example, a word "Ja'far" can be formed from a verb; a word "Yazid" can be fiction; a word "G'atafan" as well [Nosirova 2005: 108] . the words given in the manuscript, like: "a'shiqun" (beloved)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 35v/2], "xamrun" (wine)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 17r/19] has concrete meaning, while other words like: "shahr" (month) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 141r/7], "xabar" (information) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/9], "kalaam" (sentences) [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/18], "du'a" (blessing)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 142r/19], "a'qlun" (intelligence)[Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 2v/2] has abstract meaning. It should be mentioned that in the researched work the number of Arabic borrowings of abstract meaning override the number of concrete meaning borrowings. There are many proper nouns of name and pseudonym of men, geographic denominations in the "Qisasi Rabguzi" like: Suleyman ibn Davud [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 137r/4], Azrail [Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi 1997: 137r/5] and etc.

As compared with Turkic language, in Arabic language there are 3 grammatical categories of numerals, and in the object of our investigation were used the Arabic borrowings formed from the singular nouns together with regular and irregular plurals. For instance, a word "qisas" (stories) is an irregular plural form of a word "qissa" (story) and used for the title of the manuscript. The mostly used in the book Arabic borrowings: ***afa'ilu, mafa'ilu, fia'lun, fa'alilu*** are formed by irregular plural *vazns*.

Summing up, we can say that the scientific research of vocabulary of the "Qisasi Rabguzi" is mainly consists of borrowings, belonging to the Al-Ism (part of speech), and majority are formed by affixation and inner flexion. The arabic borrowings, mainly formed from Masdar and Participles either met in the quoted text or Turkic text. While the words introduced in the quoted texts have kept the arabic grammatical categories, the words introduced in Turkic text made compatibility with the existing categoriesof the sourcce language.

The list of used literature

1. Antoinne ad-Dakhdakh. Mu'jamu al-qavaid al-arabiyya a'lamiyya. Beyrut, 1992. - 39 p.
2. Boeschoten H.E., O'Kane J. Al-Rabghūzī. The Stories of prophets. Boston, 2005. – P. 592.
3. Bobur.Z.M. Muxtasar.– T.: Fan,1971. – B.30-31.
4. Girgas V. Ocherk grammaticheskoy sistemi arabov.SPb., 1873. –S52.
5. Grande B.M. Kurs arabskoy grammatiki v sravnitelno-istoricheskom osveshenii. –M.,2005. – B.100-105.
6. Kees Versteeg. The Arabic Language . Edinburgh, 1997. –P. 90.
7. Kuznetsov P.S. Morfologicheskaya klassifikatsiya yazыkov. MGU. –M, 1954. – S.516-539.
8. Nāsirüd-din bin Burhanüd-din Rabguzi. Kisasül–enbiya. I cilt. – Ankara,1997. – 616 s
9. Nosirova M. Mahmud Zamaxshariyning "Al-Unmuzaj fi-n-nahv" risolasi. –T.: ToshDSHI, 2005. – B.107-121.
10. Serebrennikov B.A. Prichini ustoychivosti agglyutinativnogo stroya i vopros o morfologicheskom tipe yazika. // Morfologicheskaya tipologiya i problema klassifikatsii yazikov. – M-L.: Nauka,1965. – S.12.
11. www.researchgate.net. Zoubir Dendane. An Overview of Verb Morphology in Arabic.

ТИЖОРАТ МУЛОҚОТИДА ОЛМОШЛАРНИНГ ЎРНИ

Холисова Г., таянч докторант,
Юлдашева Ш., талаба. АнДУ

Annotation: This report describes the place of pronouns in the process of communication and peculiarities in their application in the business process. Specific examples prove theoretical conclusions.

Key words: word, pronoun, business, communication, language picture of the world

Олмошлар анъанавий тарзда сўз категориясига киритилса-да, уларнинг маъно имкониятлари бошқа мустақил сўзларникидан тубдан фарқ қилиши маълум. Дейктик табиатига қарамай, олмошлар ҳам муайян когнитив ва психологик хусусиятлари билан ўзбеклар оламнинг лисоний манзарасида алоҳида ўрин тутади. Ўзбеклар шахсга ишора қилувчи олмошларнинг психолингвистик тавсифига жуда ҳушёрлик билан ёндашадилар. Когнитив нуқтаи назардан олмошлар ишора қилинаётган предмет тавсифининг икки бир бирига қутбий тавсифига ишора қила олади: нарса ҳақида маълумотнинг йўқлиги(анави нарса нима?), нарса ҳақида маълумотнинг конситуация аъзолари учун келишилганлиги, маълумлиги(анави нарса борми?). Албатта, дискурс хусусиятларидан келиб чиқиб олмошларнинг мазмун имкониятлари ҳам кенгайиб бораверади. Бироқ психологик омилни етакчи қилиб қўювчи дискурслар ҳам учрайди. Масалан, ***анави*** ва ***ана у*** олмошлари(олмошлар тизими) "Ўзбек тилининг изоҳли луғати"да ***"айнан"*** деб баҳоланади:

АНА **1** *кўрс. олм.* Кўз ўнгида турган, ўзидан нарироқда бўлган нарсани ёки юз бераётган воқеа-ҳодисани кўрсатишда ишлатилади. *-Аҳмад қани? — Ана, келяпти.*

Ана у *айн.* **анави.** *Мен ана у сўқмоқдан юрсам ҳам бўлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар...

АНАВИ 1 *кўрс. олм.* Ўзидан наридаги, тилга олиб ўтилган, ўтган нарса, ҳодисаларни кўрсатади, унга ишора қилади. *[Давлатёр] Элмуродни туртиб: -Мен сизга айтган қизни кўрсатайми ? Ҳў, анави, ўртадаги.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Отабек... гарангсиган қиёфада. Анавилар [Зиё шоҳичи ва унингўғли Раҳмат] ўзларини бирмунча тетик тутмоқ-да эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Гапираётган вақтда кўз олдида йўқ, назарда тутилаётган шахс, нарса ва ш.к.га ишора қилади. *Буни Отабек пайқамаган бўлса ҳам.. анави гапнинг аниқ шу мажлисда очилишига кўзи етиб, чиқиб кетишнинг иложини қилолмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анави куни мендан хафа бўлдингиз-а...* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 2006:90-91]

Бироқ жонли мулоқот жараёнида ***ана у*** ва ***анави*** олмошлари турлича тусга эга. Қиёсланг: У яна келди(бефарқ муносабат). Анави яна келди(салбий муносабат). Бу хил матнларда айнан деб баҳоланганига қарамай, ***ана у*** қатнаша олмайди. Шахс ва предметга нисбатан олмошларни қўлланилиши матннинг умумий тусига таъсир ўтказади. Ўзбеклар лисоний онгида ишора қилувчиларни қўллашнинг ўзига хос бир қатор вазифалари мавжуд. Олмошлар тил бирликлари бажариши мумкин бўлган, юқорида санаб ўтилган деярли барча вазифаларни бажариши мумкин.

Бундай вазифаларни бажариш жараёнида уларнинг категориал боғланишлар тизими ҳам ўзига хослик касб этади. Масалан, дунёнинг кўплаб тилларида инсоннинг исмини қўллаш алоҳида эътибор ва ҳурмат рамзи ҳисобланади – ижобий баҳоланади. Дейл Брекенриж Карнегининг “Инсонларни оғдириб олишнинг олти усули” китобидан олинган қуйидаги парчага эътибор қилсак: “Франклин Делано Рузвельт инсонларни ўзига оғдириб олишнинг энг содда, аммо самарадор ва аҳамиятли йўлларидан бири исмларни эслаб қолиш ва инсонга ўзининг аҳамиятли эканлигини ҳис қилиш имконини бериш эканлигини билган” [Карнеги. Greatwords.org^authors\218]. Ўзбеклар ҳам исм қўллашга деярли шу тарзда муносабатда бўладилар. Бироқ айрим конситуациялар борки, исмдан кўра дейктик сўз – олмошлар афзал кўринади. Масалан, раҳбар ёки ҳурматли одамларга нисбатан исмни қўллашда алоҳида ёндашув лозим. Қиёсланг: Шокир келди – Ўзи(шахсан) келди. Ёки ўзбекларда эр-хотинлар бир-бирларининг исми ўрнига олмош қўллайдилар: у айтди, бу қани… Бундай ҳолларда олмошларнинг категориал тааллуқлиги ўзгариб, оламнинг лисоний манзарасини шакллантиришдаги ўрни ортади.

Тижорат жараёнида олмошларнинг қўлланиши ўзига хослик касб этади. Тижоратчилар мулоқот жараёнида харидорни ўзига жалб қилиш учун сизлаб мурожаат этадилар. Тижоратчи ўзини ифодалаш учун *биз, ўзимиз* каби олмошлардан фойдаланади: *Бизга бу нарх тўғри келмайди. Ўзимиз ҳам бу нархда олмаганмиз.*

Юқорида кўриб ўтганимиздек, кўрсатиш олмошларининг қўлланишидаги ўзига хосликлар тижорат мулоқотида ҳам ўз аксини топади: *Бу нарса асл мол-да. Анавиниси бироз арзонроқ.*

Адабиётлар:

1.Бушуй Т., Сафаров Ш.Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. - ЎзРФА «Фан» нашриёти, 2007. – 278 б.

2.Карнеги Д. Шесть способов распологать к себе людей. Greatwords.org^authors\218

3. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва, “Советская энциклопедия”, 1990.

4.Маҳмудов Н. Оламнинг лисоний манзараси ва сўз ўзлаштириш// Ўзбек тили ва адабиёти. 2015. №3. – Б.3-12.

5.Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. – Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006. - 680 б.

ТИЛ КОРПУСЛАРИНИ СИНТАКТИК РАЗМЕТКАЛАШНИНГ ЛИНГВИСТИК АСОСЛАРИ

Менглиев Б., ф.ф.д, профессор
Алишер Навоий номидаги ТДЎТАУ
Хамроева Ш., PhD БухДУ

Key words: syntactic tag, tag, word combination, idiom, simple expression, joint sentences, direct speech.

Annotation. This article provides the basics of syntactic tag, word combination, phrase units, simple sentences, compound sentences, the principles of direct speech and the samples of syntactic tags. An automatic tag Program of text provides general information about the structure of the parsing.

Кириш. Синтаксиснинг асоси – гап ҳақидаги таълимот. Гап аслида сўзнинг эркин бирикувига ҳам асосланганлиги туфайли сўзнинг боғланиш қонунияти, сўз бирикмаси ҳам синтаксисда ўрганилади. Сўз бирикмасини ўрганиш гап таълимотининг таркибий қисми, ундан ажратилган ҳолда қаралиши мумкин эмас. Синтаксис сўзнинг ҳар қандай бирикувини эмас, балки ҳоким-тобелик муносабатига киришган эркин нутқий бирикувнинг лисоний моҳиятини текширади. Қайсидир йўсиндаги сўзнинг бирикуви бўлган қўшма сўз (*учбурчак, эртапишар, сотиб олмоқ*), фразеологик бирлик (*илоннинг ёғини ялаган, кўнгли бўш*) синтаксиснинг тадқиқ доирасидан четда қолади. Чунки улар эркин боғланишга эга эмас. Демак, синтаксиснинг асосий бирликлари: сўз бирикмаси, гап [Sayfullayeva 2009: 5].

Синтактик теглаш – матннинг синтактик таҳлилига асосланган теглар мажмуи, морфологик таҳлилга асосланилган парсинг натижаси. Разметканинг бу кўриниши лексик, бошқа турли синтактик қурилмалар (содда гап, қўшма гап, кўчирма гап ва ҳ.), бирликлар орасидаги синтактик алоқани кўрсатади [Захаров 2011: 1].

Асосий қисм. Илк корпусларни яратишда семантик разметкалаш ноавтоматик бўлса, кейинги авлод корпуслари семантик разметкаси парсинг дастури асосида, автоматик, яримавтоматик тарзда амалга оширилган. Ўзбек тили учун таггинг (рус. теггер), парсинг (рус. парсер) дастурлари яратилмаган. Корпус тузиш тажрибаси синтактик разметканинг турли усуллари борлигини кўрсатади.

Улардан бири гапда сўзлар боғланишининг шажара усули бўлса, иккинчиси матн бирликларига синтактик тег бириктириш орқали амалга ошади.

Синтактик теглашнинг иккинчи кўриниши белгили теглаш, бу жуфт ҳолда келувчи очилувчи, ёпилувчи теглар [Кутузов 2011:2]. Масалан, <СГ>*Сотиболдининг хотини оғриб қолди.* </СГ>. <СГ> очилувчи, </СГ> эса ёпилувчи тег. Ёпилувчи тег очилувчи тег бераётган маълумотнинг тугаганлигини билдиради. Теглар ичма-ич жойлашиши мумкин: <СГ> *Буларнинг ҳаммаси,* <к> *албатта,* </к> *пул билан бўлади.* </СГ>

Матнни синтактик разметкалаш учун сўз бирикмаси ҳамда гапнинг турли таснифлари асосида теглар мажмуи шакллантирилмоғи лозим. Синтаксиснинг предмети гапда сўзларнинг боғланиши ҳамда гап экан, синтактик разметкадаги теглар ҳам мазкур муаммо билан боғлиқ бўлиши табиий. Шундан келиб чиқадиган бўлсак, синтактик тег ҳам синтаксиснинг энг асосий бирликлари - сўз бирикмаси, гап ҳақидаги тег бўлади.

Сўз бирикмаси синтактик разметкаси теглари. *Сўз бирикмаси* билан боғлиқ тег сўзларнинг бирикиш усуллари ҳақидаги маълумотни берувчи изоҳдан иборат бўлади. Бу изоҳ сўзларнинг ўзаро битишув, мослашув, бошқарув усули билан бирикканлигини билдиради. Сўзларнинг ўзаро бирикиш усулини шажара ёки занжирсимон таҳлил асосида разметкалаш қулай.

Сўз бирикмаси ҳақидаги кейинги изоҳ ҳоким аъзоларнинг ифодаланишига кўра СБ турлари таснифига асосланиб, исмли бирикма, феълли бирикма каби турларга ажратилиб, шу мазмундаги ахборот билан таъминланади. Масалан: <Сотиболдининг хотини> [исмли бирикма].

Сўз бирикмасига бириктириладиган яна бир маълумот СБнинг тузилишига кўра туридан келиб чиқиб, бирикмани содда СБ, мураккаб СБ эканлигини ифодаловчи изоҳ билан таъминлаш талаб қилинади. Масалан: <Сотиболдининг хотини> [содда СБ]; <баланд, чиройли оқ иморат> [мураккаб СБ].

Сўз бирикмасини разметкалаш тамойилларини ишлаб чиқиш кейинги ишларимизнинг тадқиқ предмети бўлади.

Содда гап синтактик разметкаси теглари. Матн синтактик разметкасининг энг катта ахборот базасини ташкил этувчи изоҳлар гап қурилишига оид маълумотлар йиғиндисидир. Гап синтаксиси гапни қайси жиҳатдан ўрганса, теглаш жараёнида шу белгиларнинг барчасини қамраб олиш ўринли. Чунки тузилган корпус кейинчалик синтаксис, бошқа бўлимлар билан боғлиқ турли тадқиқотлар олиб боришда маълумотлар базаси сифатида хизмат қилиши керак. Содда гап разметкаси учун теглар гуруҳини қуйидагича шакллантириш мумкин.

1. Гап билан боғлиқ энг биринчи тег гапнинг тузилишига кўра турини ифодаловчи изоҳдан иборат. Бу тег “содда гап” = <СГ>, </СГ>, “уюшган гап”= <УГ>, </УГ> ёки “қўшма гап” = <ҚГ>, </ҚГ> каби белгилардан иборат. **Теглаш кўриниши:**

3. ***<СГ>*** *Табиб қон олди.****</СГ>***

4. ***<ҚГ>****Абдуғанибой унинг сўзини эшитиб кўп афсусланди, қўлидан келса ҳозир унинг хотинини оёққа бостириб беришга тайёр эканини билдирди, кейин сўради:* ***</ҚГ>.*** Корпус қидирувида “содда гапни топиш” ёки “қўшма гапни топиш” буйруғи берилса, натижада танланган матннинг барча СГ ёки ҚГлари акс эттирилади.

2. Гапнинг ифода мақсадига кўра турини изоҳлаш ҳам теглардан бирини ташкил этади: “дарак гап” = <дг>, “сўроқ гап”= <сг>, “буйруқ гап”= <бг>. Бу теглар жуфт тег бўлишига ҳожат йўқ. Якка ҳолда қўлланса ҳам, ахборот бера олади. Чунки гапнинг тузилишига кўра тури гапни чегаралаган, шу чегара охирида ушбу маълумотни ҳам қўшиш мумкин. **Теглаш кўриниши:** *<СГ>Девонаи Баҳоваддинга ҳеч нарса кўтардингми?* ***<сг>,*** *</СГ>*

3. Гап лисоний қурилишида эганинг ифодаланиш ёки ифодаланмаслигига кўра “эгали гап” = <Е+>, “эгасиз гап” = <Е->; эгасиз гапларнинг “шахси номаълум гап” - <ш.н.г>, “атов гап” = <а.г>, “семантик-функционал шаклланган гап” = <с.фш.г> каби белгиларни қўшиш мумкин. **Теглаш кўриниши:** *<СГ>* ***“****Кўнгилга армон бўлмасин” деб “чилёсин” ҳам қилдиришга тўғри келди.* <дг>, **<Е->, <ш.н.г>**, *</СГ>.*

4. Бош, иккинчи даражали бўлакнинг иштирокига кўра “йиғиқ гап” = <йг>, “ёйиқ гап” = <ёг> каби изоҳ ҳам тег сирасидан ўрин олади. **Теглаш кўриниши:**

1. *<СГ>*Бемор оғирлашди. <дг>, <Е+>, **<йг>,** *</СГ>.*

2. *<СГ>*Шаҳарда битта докторхона бор. <дг>, **<ёг>**, <Е+>, *</СГ>.*

5. Гап билан грамматик алоқага киришмайдиган бўлакларнинг мавжудлиги ҳам изоҳ талаб қилади. “Ундалма” = <у>, </у>, “киритма” = <к>, </к> каби белгилар мажмуидан иборат бўлади; жуфт қўлланадиган тег. Чунки бу бирликнинг чегарасини кўрсатиш лозим бўлади. **Теглаш кўриниши:**

1. <СГ> Буларнинг ҳаммаси, **<к>** албатта, **</к>** пул билан бўлади. </СГ>

2. <СГ>, **<у>** Худоё **</у>** аямди дайдига даво бейгин <бг>, <Е+>, <ёг>, </СГ>.

Одатда, содда гап таҳлилида гап бўлаклари таҳлилига алоҳида эътибор қаратилади. Корпус лингвистикасида сўнгги корпусларнинг синтактик разметкаси гап бўлакларига оид изоҳ анъанаси йўқолди. Бу ҳар қандай корпус разметкасини соддалаштириш кераклиги нуқтаи назаридан келиб чиқди. Биз ҳам содда гапга оид теглар қаторини юқоридаги изоҳлар сираси билан якунлаймиз.

Уюшган гапнинг синтактик теглаш белгилари. Тилимизда битта умумий [P_m]га эга бўлган бирдан ортиқ [W]дан ташкил топган гап ҳам мавжуд: *Укам расм чизар ва синглим телевизор кўрар эди*. Бундай гап уюшган гап дейилади [Sayfullayeva 2009:5]. Бундай гапларни кесими уюшган содда гап ҳамда қўшма гаплардан фарқлаш лозим. Зеро, улар содда гап, қўшма гап орасида "оралиқ учинчи" мақомига эга. Шундай типдаги гапларга ҳам алоҳида изоҳ ёзиш мумкин: "уюшган гап"= <УГ>, </УГ>[1].

Қўшма гапнинг синтактик разметкаси. Қўшма гап содда гап билан мустаҳкам боғланган, бироқ ундан ҳам структур, ҳам узатилаётган ахборот миқдори, сифати нуқтаи назаридан фарқланувчи синтактик қурилмадир [Sayfullayeva 2009: 5]. Шу боис теглаш жараёни бундай бирликларга алоҳида ёндашувни талаб этади ҳамда алоҳида белги сифатида "қўшма гап" = <ҚГ>, </ҚГ> каби жуфт қўлланувчи тегни бириктиришни талаб этади.

Қўшма гапнинг боғловчи воситасига кўра "боғланган ҚГ" = <БҚГ>, </БҚГ>, "эргашган ҚГ" = <ЭҚГ >, </ЭҚГ>, "боғловчисиз ҚГ" = <Б-сиз ҚГ>, </Б-сиз ҚГ> турларини изоҳлаш бундай бирликларни ажратиш ҳамда изоҳлаш учун алоҳида белги вазифасини ўтайди. **Теглаш кўриниши:**

4. <Б-сиз ҚГ> *Аллақандай бир хотин келиб толнинг хипчини билан савалади, товуқ сўйиб қонлади...* **</Б-сиз ҚГ>.**

5. <БҚГ> *Сотиболди хўжайинининг олдига арзга борди, аммо бу боришдан муддаоси нима эканини аниқ билмас эди.* **</БҚГ>**

6. <ЭҚГ >, </ЭҚГ> . "Бемор" ҳикоясида ЭҚГ учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

Дарсликларда қўшма гап боғловчи воситасига кўра 5 турга:

7) қисмлари тенг боғловчи воситасида БҚГ;

8) қисмлари эргаштирувчи боғловчи воситасида БҚГ;

9) қисмлари боғловчи-юклама воситасида БҚГ;

10) қисмлари феъл шакллари воситасида БҚГ;

11) қисмлари нисбий сўз воситасида БҚГ;

12) қисмлари фақат оҳанг воситасида БҚГ бўлинади [Sayfullayeva 2009: 5]. Аммо корпус разметкасида юқорида кўрсатилган содда таснифдан фойдаланишни маъқул топдик.

Таркибидаги содда гапларнинг ўзаро мазмун-муносабати асосида боғланган ҚГ бир неча турга бўлинади ҳамда қуйидаги тег шаклига эга бўлади:

5) бириктирув муносабатли БҚГ = < б.БҚГ >;

6) зидлов муносабатли БҚГ = < з.БҚГ >;

7) айирув муносабатли БҚГ = < а.БҚГ >;

8) инкор муносабатли БҚГ = < и.БҚГ >.

Теглаш кўриниши: <БҚГ> *Шу кечаси ҳатто кўзини очиб, қизчасини ёнига тортди ва пичирлади:* **< б.БҚГ >, </БҚГ>.**

Бундан ташқари, субстанциал тилшуносликда қўшма гапнинг қурилишига кўра таснифланадиган [WP_m <—> WP_m] усулли ҚГ, [WP_m —> WP_m] усулли ҚГ, [WP_m , WP_m] усулли ҚГ турлари ҳам ажратилган. Шундай тегларни ҳам ишлатиш мумкин. Ушбу теглар алоҳида тадқиқот объекти бўлади. Ишни соддалаштириш мақсадида биз ушбу тасниф, изоҳдан ишнинг кейинги босқичларида фойдаланишни лозим кўрдик.

Қўшма гап қисмлари орасидаги функционал муносабатларга кўра турлари ҳам ажратилади, разметкада қуйидаги белгига эга бўла олади:

6) кесим тобе гапли ҚГ = <КҚГ>;

7) эга тобе гапли ҚГ = <ЭҚГ>;

8) ҳол тобе гапли ҚГ= <ҲҚГ>;

9) тўлдирувчи тобе гапли ҚГ = <ТҚГ>;

10) аниқловчи тобе гапли ҚГ = <АҚГ>. "Бемор" ҳикоясида ЭҚГ учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

---

[1] Мисолларнинг барчаси А.Қаҳҳорнинг "Бемор" ҳикояси матнидан олинган; бундай қурилишли гап ушбу ҳикояда учрамаганлиги сабабли мисол келтирилмади.

Мураккаб қўшма гапнинг синтактик белгиси. Нутқда иккидан ортиқ содда гапнинг боғланишидан тузилган ҚГ ҳам мавжуд. Айрим дарсликларда уч, ундан ортиқ содда гапнинг бирикишидан таркиб топган гап мураккаб ҚГ эканлиги таъкидланади [Махмудов 2016:3], қуйидаги турлари ажратилади:

5) бир неча эргаш гапли МҚГ;
6) бир неча бош гапли МҚГ;
7) аралаш МҚГ;
8) қисмлари уюшган МҚГ.

Айрим муаллифлар эса МҚГнинг бошқача таснифини таклиф қилади [Махмудов 2016:3]:

5) боғланиш йўли билан тузилган МҚГ;
6) эргашиш йўли билан тузилган МҚГ;
7) боғловчисиз тузилган МҚГ;
8) аралаш таркибли МҚГ.

Ушбу таснифда таснифланувчи гуруҳларнинг барчаси тўлиқ изоҳланмаганлиги сабабли биринчи таснифдан фойдаланишни лозим топдик, унинг тег кўринишини қуйидагича белгиладик:

5) бир неча эргаш гапли МҚГ = <э. МҚГ >, </э. МҚГ >;
6) бир неча бош гапли МҚГ = < б. МҚГ >, < /б. МҚГ >;
7) аралаш МҚГ = <а. МҚГ >, </а. МҚГ >;
8) қисмлари уюшган МҚГ = <у. МҚГ >, </у. МҚГ >.

Теглаш кўриниши: <у. МҚГ> *Кампир беморнинг тўзиган сочларини тузатди, у ёқ-бу ёғини силади, сўнгра... ўтириб йиғлади.* **</у. МҚГ>.**

Кўчирма гапнинг синтактик белгиси. Муаллиф ўз нутқида бошқа киши ифодалаган фикрдан ҳам фойдаланади. Бундай фикр кўчирма гап, ўзлаштирма гап, диалог шаклида берилади. Ўзганинг ҳеч ўзгаришсиз берилган гапи кўчирма гап эканлигини биламиз. Маълумки, кўчирма гап икки хил гапдан иборат бўлади: муаллиф гапи, кўчирма гап. Иккаласи биргаликда кўчирма гапли қўшма гапни ҳосил қилади [Менглиев 2007:4]. Матн синтактик разметкасининг яна бир муҳим аҳамиятли томони – унда кўчирма гапли қўшма гапнинг изоҳланиши. Бундай изоҳ учун қуйидаги теглар керак бўлади:

3) кўчирма гап = <КГ>, </КГ>;
4) муаллиф гапи = <МГ>, </МГ>.

Теглаш кўриниши: <КГ> *Бегуноҳ гўдакнинг саҳарда қилган дуоси ижобат бўлади, уйғотинг қизингизни!* **</КГ> - <МГ>** деди. **</МГ>.**

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, синтактик теглар мажмуини синтактик бирликларга қараб шакллантириш лозим. Теглар мажмуи сўз бирикмаси: исмли бирикма, феълли бирикма, содда ва мураккаб бирикма; содда ёйиқ, содда йиғиқ, қўшма гап, уюшган гап, кўчирма гап сифатида белгилаш мумкин. Ушбу теглар парсинг дастури учун лингвистик таъминот вазифасини ҳам бажаради.

Адабиётлар рўйхати

6. Захаров В.П., Богданова С.Ю. Корпусная лингвистика. – Иркутск: ИГЛУ, 2011. – С.46-48.
7. Курс "Корпусная лингвистика" (А.Б. Кутузов) Лицензия Creative commons Attribution Share-Alike 3.0 Unported (Электрон ресурс) - //lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp-video/CL/CorporeLingva.pdf
8. Mahmudov N.M. va b. Ona tili. Umumta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. T.: Tasvir, 2016. – 126 b.
9. Mengliyev B., Xoliyorov O`. O`zbek tilidan universal qo`llanma. –T.:Fan, 2008. – 268 b.
10. Sayfullayeva R. va b. Hozirgi o`zbek adabiy tili. O`quv qo`llanma. – T.:Fan va texnologiya, 2009. – 416 b. – 284 b.

ЗАМОНАВИЙ ШАҲАРЛАР МАСАЛАСИНИ ЎРГАНИШНИНГ АЙРИМ МЕТОДОЛОГИК ЁНДАШУВЛАРИ

Хайдаров Д.О., СамДУ докторанти

Key words: city, methodology, interdisciplinary approach, classification, typology, geo-urban studies, urban settlements, economic regionalization.

The study of some methodological approaches of modern cities

Annotation: Based on a variety of literature, the article analyzes issues related to some methodological approaches to the study of the socio-economic life of modern cities. In particular, the author on this issue gives a special place to the interdisciplinary approach.

Ўзбекистонда тарих фанининг замонавий ривожланиш босқичи фанлараро методидан кенг миқёсда фойдаланишни талаб этмоқда. Айниқса бу ҳолат янги ва энг янги тарихнинг барча жабҳаларига дахлдордир. Фанлараро усул бир томондан, замонавий тарихнинг очилмаган қирралари, кўпчиликка маълум бўлмаган жиҳатларини ҳар томонлама ўрганишда ёрдам берса, иккинчи томондан, Ўзбекистон тарихини жаҳон ёки регионал жараёнлар билан уйғунликда тадқиқ этиш имконини беради.

XIX аср иккинчи ярмидан бошлаб XXI аср бошларидаги ижтимоий-иқтисодий жараёнлар, шу жумладан, шаҳарлар тарихини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар, биринчи навбатда, турли фанлар (тарих, иқтисод, социология, сиёсатшунослик, география, демография ва бошқа фанлар) бирикмаси асосида олиб борилиши зарурлигини давр тақозо этмоқда. Инсоният тарихида айнан шу вақт оралиғи янги индустриал жамиятни юқори нуқтасига етган давр ҳисобланади, тараққий этган давлатларда эса XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб постиндустриал жамият ўтиш бошланди. Ривожланаётган давлатлар сафидан ўрин олган Ўзбекистонда индустриал жамиятга ўтиш кечроқ бошланди. Шуни ҳисобга олиб, ушбу даврда юз берган тарихий жараёнларни, жумладан, республика шаҳарларидаги иқтисодий-ижтимоий трансформацияларни чуқур ва ҳар томонлама таҳлил этиш имкони юзага келади.

Фанлараро ёндашувни талаб этадиган долзарб масалалардан бири бу шаҳарлар тарихи мавзуси, хусусан, саноат шаҳарларининг шаклланиш ва ривожланиш тарихидир. Мавжуд адабиётлар шундан далолат берадики, ушбу мавзу асосан географлар, иқтисодчилар ва тарихчилар томонидан ўрганилиб келинмоқда.

Шуни қайд этиш зарурки, шаҳарлар мавзусига оид тарихчи олимлар томонидан яратилган бир қанча илмий тадқиқотлар, биринчидан, саноат шаҳарлари мавзусини тадқиқот объекти сифатида алоҳида тадқиқ қилмаган, иккинчидан эса, уларда нарратив ёндашув руҳияти устун келиб, турли фанлар бирикмаси асосида таҳлил этилмаган. Тадқиқотчилар шаҳарлар тарихини комплекс олиб, эмпирик умумлашмалар, тарихий фактлар асосида ёритган. Бу изланишларда асосан қисқа тарихий давр ичида тўпланган ижобий тажрибалар ўз аксини топган[4]. Шу жиҳатдан олиб қараганда, қайд этилган ишлар кўра кўп ҳолларда замонавий талабларга жавоб бермайди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, тадқиқотимизда қўйилган мақсад ва вазифалардан, объект ва предметидан келиб чиқиб, тадқиқ усуллари билан боғлиқ бўлган қатор масалаларнинг назарий жиҳатларига тўхталиб ўтиш зарурдир.

Ҳозирги замон фанлари тизимида бевосита аҳоли ҳамда аҳоли пунклари (хусусан, шаҳарлар) ва у билан боғлиқ масалаларни ўрганишда замонавий иқтисодий ва социал география ва уларнинг асосида шаклланган геоурбанистика алохида ўрин тутади. Шунинг учун ушбу фан доирасидаги назарий тушунча ва қарашлар тадқиқотга методологик асос бўлиб хизмат қилиши табиий.

Илмий адабиёт ва тадқиқотларда шаҳар тушунчасининг талқини турли хил бўлиб, бу тўғрисида якдил бир тўхтамга келинмаганлигини, шаҳарлар кенг тарқалганлиги ва “шаҳар” тушунчасининг одатий ҳолга айланганлигига қарамасдан, жаҳонда бу тушунчага мукамммал таъриф берувчи умумэътироф этилган мезон йўқлигини кўриш мумкин. Шуни ҳисобга олиб, географ ва иқтисодчи мутахисислар томонидан тузилган “Ижтимоий-иқтисодий география: тушунча ва терминлар” номли луғатда замонавий талаблардан келиб чиқиб берилган таъриф оптимал деб ҳисоблаймиз. Унда, шаҳар – мамлакат қонунчилиги томонидан шаҳарлар туркумига кирувчи, шаҳар юридик мақомига эга бўлган аҳоли пунктига нисбатан айтилади, деб таъкидланган [5. Горкин 2013: 73].

Одатда, шаҳарлар (қишлоқ аҳоли пунктларига нисбатан) аҳоли сони кўплиги ва зичлигига, ҳамда аҳолининг ноаграр соҳаларда бандлиги, турар жой қурилмаларнинг типи (аксар ҳолда кўп қаватли бинолар), ҳаёт тарзи билан ажралиб туради. Кенг тарқалган мезон сифатида аҳоли сони қабул қилинган (аҳоли сонининг энг кам чегараси – 1 дан 2,5 минг киши) [5. Горкин 2013: 73].

Шаҳарлар мавзусини ўрганишда билишнинг фундаментал усулларидан бири ҳисобланган, шу жумладан, ижтимоий-гуманитар фанлар доирасида, география фанида ҳам кенг тарқалган қиёсий таҳлил усули муҳим роль ўйнади. Сабаби, қайд этилган фанлар доирасидаги тадқиқотларида тажриба усули ўта чеклангандир. Шуни ҳисобга олиб, Зарафшон иқтисодий райони шаҳарларининг мустақиллик даври тарихини ўрганишда биз ҳудуд кўрсаткичларини бошқа районлар, республика миқёси ва заруратга қараб жаҳон тажрибаси билан қиёслаган ҳолда ўрганишга ҳаракат қилдик.

Геоурбанистикада кенг тарқалган усуллардан бири бу типологик усулдир. Типология – бу асосий хусусиятларини аниқлаш орқали мураккаб объектларни ўрганиш усулидир. Шаҳарларни ўрганишда шаҳарлар типологияси усули муҳимдир, чунки шаҳарлар типологияси бирон бир шаҳарни бошқа шаҳарлар қаторидаги ўрнини аниқлаш имконини беради. Хуллас, шаҳар типи – бу қисқа, ўта

ихчамлашган шаклдаги тасниф, ўзига яраша формуладир. Чунки, шаҳар – объект сифатида барчага хос бўлган ҳолат ва индивидуал жиҳатлар қоришмасидир [3. Лаппо 1997: 39-40].

Шаҳарларнинг классификация усули бу типологиянинг дебочаси (остонаси) ҳисобланади. Чунки шаҳар классификацияси фақат бир белгини инобатга олади (масалан, аҳоли сони), типология эса – шаҳарларни тури бўйича тақсимоти – белгилар бирикмасига таянади. Бошқача айтганда, классификациянинг олий босқичидир [3. Лаппо 1997: 40-41].

Геоурбанистикада шаҳарлар типологиясининг бир неча тури ишлаб чиқилган ва амалиётда қўлланилган. Муҳими шундаки, шаҳарлар типологияси ижтимоий география эмас, асосан иқтисодий география нуқтаи назаридан ишлаб чиқилганлиги бизнинг тадқиқот учун муҳимдир. Улар қуйидагилардан иборат: генетик типология; бир неча булимлардан иборат функционал типология; шаҳарларнинг синтетик (интеграл) функционал типологияси. Жумладан, булар орасида тадқиқотимизнинг ҳудудий йўналишига яқин ҳисобланган – иқтисодий географик жойлашуви (ИГЖ) типологик белги сифатида – функционал тури Зарафшон иқтисодий райони шаҳарларини таҳлил этишда услубий қўлланма вазифасини бажарди.

Бу жиҳатдан олганда, ЎзР ФА Тарих институтида проф. Д.Х. Зияева раҳбарлигида бажарилган “Ўзбекистон шаҳарлари тарихи: анъаналар, урбанизация ва трансформация жараёнлари (энг қадимдан ҳозиргача)” мавзусидаги фундаментал лойиҳаси қизиқиш уйғотади. Тадқиқот натижасида чоп этилган монографияда шаҳарлар тарихи билан боғлиқ, юқорида қайд этилган айрим география фани тадқиқот усуллари ҳақида фикр юритилади.

Жумладан, қадимий шаҳарлар тарихини тадқиқ қилишда энг аввало шаҳарлар генетикаси, яъни келиб чиқиш тарихи катта аҳамият касб этиши таъкидланган. Функционал типологияси ҳақида тўхталиб, республика ҳудудида дастлабки шаҳарларнинг пайдо бўлиши узоқ ўтмишда ижтимоий меҳнат тақсимоти, табиий, географик ҳамда иқтисодий омиллар таъсирида содир бўлган бўлса, бугунги кунда уларнинг функционал типологиясида табиий ресурслар, ҳудудий меҳнат тақсимоти, логистика ва транспорт тизими, саноат тараққиёти каби омиллар муҳим роль ўйнаётгани айтилган [9. Зияева 2017: 6-7].

Замонавий шаҳарлар ўз функционал вазифаларига қараб кўп функцияли сиёсий-маъмурий марказлар (вилоят марказлари ва пойтахт шаҳарлар), кўп тармоқли йирик саноат марказлари, бир неча ёки бир саноат тармоғига ихтисослашган шаҳарлар, транспорт ва логистика марказлари; агроиндустриал шаҳарлар, рекреация шаҳарлари, илм-фан марказлари, унверситет шаҳарларига ажратилади[9. Зияева 2017: 7].

Умуман олганда, шаҳарларни классификацияси иқтисодий география фанининг муҳим усулларидан бири бўлиб, шаҳарларни бирон бир белги ёки уларнинг комбинация билан боғлиқ таснифлаш тушунилади. Шаҳар аҳоли пунктлари классификациясининг энг кўп қўлланиладиган таснифи қуйидагилардир: катталиги бўйича (аҳоли сони ва зичлиги); вазифа (функция)лари; ҳудудий меҳнат тақсимотидаги иштироки; келиб чиқиши; ва ниҳоят, иқтисодий географик жойлашуви [2. Интернет манба].

Дунё давлатларида аҳоли сонининг миқдорий кўрсаткичдан келиб чиққан ҳолда, турли мезонлар қабул қилинганлигини куриш мумкин. Масалан, энг кам кўрсаткич Уганда давлатида – 100 кишидан ортиқ аҳоли пунктига шаҳар мақоми берилиши (шу билан бирга, маъмурий ёки савдо маркази бўлиши талаби ҳам қўйилган) қайд этилган. Айрим аҳолиси сийрак ҳисобланган мамлакатларда ҳам шунга ўхшаш ҳолат кузатилади (Гренландия ва Исландияда 200 кишидан ортиқ аҳоли пунткларига шаҳар мақоми берилади). Максимал мезонга эга давлат сифатида Японияни мисол қилиш мумкин. Ушбу мамлакат қонунчилигига асосан аҳоли сони 50 мингдан ортиқ бўлиши, шу билан бирга, аҳолининг 60 % (уй хўжалигини ҳисобга олиб) ноаграр соҳада меҳнат қилиши талаб этилади [5. Горкин 2013: 73].

Миллий қонунчилик тизимда ҳам аҳоли сони миқдорий мезони қабул қилинган. Айни вақтда Ўзбекистон Республикасининг бу борадаги норматив ҳужжатлари эволюцион жараёнда. Хусусан, 2002 йилда қабул қилинган “Шаҳарсозлик кодекси”нинг 2 моддаси “Асосий тушунчалар” шаҳар тушунчасига изоҳ берилмаган бўлса [7. Интернет манба], 2019 йилдан (2019 йил июнь ҳолати) бошлаб лойиҳа тарзида муҳокама жараёнида бўлган янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикасининг шаҳарсозлик кодекси”да бу бўшлиқ бартараф этилмоқда. Унда қуйидаги вариант таклиф этилган: “шаҳар - ... Ўзбекистон Республикаси маъмурий-ҳудудий тузилишининг таркибий қисми бўлиб, уй-жой бинолари, ижтимоий, ишлаб чиқариш, транспорт, муҳандислик ва бошқа мақсадлардаги бино ва иншоотлар зич жойлашган, шунингдек ўзига хос иқтисодий, тарихий, илмий ва маданий аҳамиятга эга бўлган, аҳолисининг асосий қисми саноат корхоналарида, давлат бошқаруви тузилмаларида,

умумий ўрта ва олий таълим, фан ва маданият, молия-банк тизими муассасаларида банд бўлган ва сони ўн минг кишидан ортиқ бўлган ҳудуд” [8. Интернет манба].

Муҳими шундаки, амалдаги Кодексда “шаҳар поселкаси” тушунчаси ҳам изоҳланмаган эди. Дарҳақиқат, 2009 йил 13 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси аҳоли пунктларининг маъмурий-ҳудудий тузилишини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 68-сонли қарори чиқди [1. Интернет манба] унга асосан республикадаги шаҳар поселкалари сафи бир неча бор ортиб, 965 та йирик қишлоқ аҳоли пунктларига шаҳар посёлкалари мақоми берилди.

Янги таҳрирдаги Қонун лойиҳасида ҳам бу масалага барҳам бериш режалаштирилган. Унга асосан, шаҳар посёлкаси деб, **“**Ўзбекистон Республикасининг қонунчилиги билан номи, мақоми ва чегаралари белгиланган Ўзбекистон Республикаси маъмурий-ҳудудий тузилишининг таркибий қисми бўлиб, уй-жой бинолари, ижтимоий, ишлаб чиқариш, транспорт, таълим, муҳандислик ва бошқа мақсадлардаги бино ва иншоотлар жойлашган, шунингдек ўзига хос саноат ёки илмий аҳамиятга эга бўлган, аҳолисининг асосий қисми саноат корхоналарида, илмий ва давлат бошқаруви муассасаларида банд бўлган ва сони икки минг кишидан ортиқ бўлган ҳудуд (туманларнинг маъмурий маркази вазифасини бажарувчи ёки аҳолининг асосий қисми банд бўлган сохага мутаносиб равишда саноат, курорт, илмий, темир йўл хўжалиги, балиқчилик, тоғ-кончилик, дала ҳовлилари посёлкалари)” айтилади.

Шаҳарсозлик Кодексининг 9 моддасида республикадаги аҳоли пунктларининг бўлиниш принциплари кўрсатилиб, жумладан, шаҳарлар, шаҳар посёлкаларининг қуйидагича миқдорий тартиби қайд этилган [1]: энг йирик аҳоли пункти - аҳолисининг сони 1 млндан ортиқ кишидан иборат; йирик аҳоли пункти- 250 мингдан 1 млнгача; катта аҳоли пункти – 100 мингдан 250 мингача; ўртача аҳоли пункти – 50 мингдан 100 мингача; кичик аҳоли пункти – 50 мингача.

Дарҳақиқат, кўплаб давлатлар амалиётида, яъни шаҳарлар классификациясида иккинчи категория аҳоли пунктлари – аҳоли сони миқдорлари 500 мингдан 1 млнгача деб белгиланган. Ўзбекистонда вазият тақозоси билан 500 минг ва ундан ортиқ аҳоли сонига эга бўлган шаҳарлар деярли мажуд эмас (яқин йилларда Самарқанд ва Наманган ушбу шаҳарлар рўйхатидан ўрин олиши кутилишини ҳисобга олмаса). Бу ҳолат ҳудудларни модернизациялаш ва меҳнат ресурслари миграциясини ўзига жалб этиш имкониятини чеклаш билан боғлиқ қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Мутахассислар тили билан айтганда, Ўзбекистон ягона катта мегополисга ҳамда кўплаб кичик шаҳарларга эга бўлган, 500 минг кишидан ортиқ бўлган йирик шаҳарлари бўлмаган мамлакат ҳисобланади [6. Урбанизация: 16]. Зарафшон иқтисодий райони ҳам бундан мустасно эмас.

Шаҳарсозлик масаласида миллий қонунчилик тизимига таклиф этилган яна бир муҳим ўзгариш бу шаҳар поселкалари классификациясидир. Юқорида қайд этилан қонун лойиҳасига таклиф этилган ўзгаришда аҳоли сонига қараб шаҳар посёлкалари қуйидагиларга бўлиниши қайд этилган [8. Интернет манба]: йирик аҳоли пункти - аҳолисининг сони 7 мингдан ортиқ кишидан иборат; катта аҳоли пункти - 5 мингдан 7 минггача кишидан иборат; ўртача аҳоли пункти - 3 мингдан 5 минггача кишидан иборат; кичик аҳоли пункти - 2 мингдан 3 минггача кишидан иборат.

Шундай қилиб айтиш мумкинки, замонавий тарихий тадқиқотларига фаол тарзда фанлараро тадқиқот усуллари интеграциялашмокда. Ушбу инновацион усул гуманитар, ижтимоий, аниқ ва табиий фанлар амалий натижаларидан ўзаро кенг фойдаланишни назарда тутади. Шу жиҳатдан олганда, шаҳарлар тарихи мавзусини ўрганишда аввало география фани, шунингдек, иқтисодий фанлар ютуқлари, методологик ёндошувларнинг тадбиқ этилиши тадқиқот юзасидан олинаётган илмий натижаларни янада чуқурлаштиради. Муҳими, ушбу усул нафақат ўтмиш ва ҳозирги кун тасвирини беради, балки келажакни илмий асосда, аниқ ҳисоб-китобларга асосланган ҳолда башорат қилиш имконини беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. http://www.lex.uz/acts/1486944
2. Классификация городов // http://edu.tsu.ru/eor/resourse/174/html/39.html
3. Лаппо Г.М. География городов: Учеб. Пособие для геогр. Ф-тов вузов. – М., 1997. – С. 39-40.
4. Рахимов М. История основания и развития социалистического города Бекабада (1942-65 гг). Автореф.дисс. кан.ист.наук. -Т., 1968; Азизова Н.Х. История основания и развития социалистического города Янгиюля (1934-65 гг). Автореф.дисс. кан.ист.наук. Т., 1973; Турсунов С.Н. История развития новых социалистических городов Узбекистана Денау и Шерабада. Автореф.дисс. кан.ист.наук. Т., 1985. Турсунов Ж.Н. История экономического и социального развития городов Узбекистана (на примере городов Байсун, Шаргун, Шурчи). 1971-1990. Автореф.дисс. кан.ист.наук.

Т., 1995; Каршиев Р.М. Экономическое и социально-культурное развитие г. Навои: опыт и проблемы (1958-1990 годы). Автореф.дисс. кан.ист.наук. Т., 1996 ва бошқ.
5. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник / под ред. А. П. Горкина. – Смоленск: Ойкумена, 2013. С. 73.
6. Урбанизация и индустриализация в Узбекистане: вызовы, проблемы и перспективы. CER. Аналитическая записка 2009/01. Ташкент, 2009. С. 16.
7. Ўзбекистон Республикаси шаҳарсозлик кодекси // http://lex.uz/acts/46868
8. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик Кодекси (янги таҳрир). ID-2887. (Лойиҳа) // https://regulation.gov.uz/oz/document/2887
9. Ўзбекистонда замонавий шаҳар маданияти (1991-2016 йиллар) / масъул муҳ. Т.ф.д., проф. Д.Х.Зияева. Т., 2017. 6-7 бетлар.

ТАКРОРЛАНУВЧИ ХАРАКТЕРГА ЭГА ЙЎҚОЛИШ СЕМАЛИ ФЕЪЛЛАР

Отахонова М.Р., АнДУ

Annotation: This article examines the use of the capabilities of verbs with the meaning of non-existence and their classification by the meaning of existence. Special attention is paid to another important aspect of the verbs of the Uzbek literary language.

Key words: the classification of the verbs, semantic's the verb, the meaning(seme) of existence, the meaning of non-existence(disappearance).

Феъл семантикаси мавзусида кўплаб олимлар, мутахассислар тадқиқот ишлари олиб борганлиги барчамизга маълум. Айниқса бу борада Э.Р.Тенишев **[Тенишев Э.Р. 1961: 232-293],** К.Холиқов **[Халиков К. 1967: 26-29]**, Р.Расулов **[Расулов Р. 1989: 15]**, Ў.Шарипова **[Шарипова Ў. 1996: 53]** каби олимларнинг илмий фикр ва мулоҳазалари диққатга созовордир. Феълнинг семантик таснифига оид салмоқли ва атрофлича фикрларни А.Нурмонов **[Нурмонов А. 2001:14-23]** ва А.Ш.Собиров **[Собиров А., 2005: 24]** ишларида ҳам кузатамиз. Жумладан, "Ўзбек тилининг назарий грамматикаси"да феълларнинг ҳаракатга хос яратиш, бузиш, ўзгартириш, сўзлаш, сезиш, йўналтириш; ҳолатга хос руҳий-ҳиссий, иқтисодий ва тафаккур билан боғлиқ жиҳатлари эътиборга олинади. Замонавий тилшуносликда эса феъл семантикасини когнитив аспектда ўрганиш муҳим бўлиб келмоқда. Бу борада бажарилган ишлардан Т.Г.Скребцова **[Скребцова Т.Г. Когнитивная 2011. ISBN 978-5-8465-1037-1]** ҳамда А.М.Плотникова **[Плотникова А.М., 2009, ссылка-elar.urfu.ru>bitstream]** ларнинг илмий ишлари алоҳида эътиборга эга.

Феълларни мавжудлик семасига кўра оппозитив таҳлил қилиш феълнинг барча семантик-мазмуний гуруҳларини қамраб олади ва ўзига хос гуруҳларга ажратиб тадқиқ қилинади. Феълларнинг мавжуд эмаслик семаси бирор нарса, ҳодиса ёки жараённинг йўқолиши англатади ва ҳар хил вазиятларда турлича намоён бўлади. Масалан, *тугамоқ* феълини кўриб чиқадиган бўлсак,: *мажлис тугади* (охирига, ниҳоясига етмоқ), *қудуқнинг суви тугади* (ишлатилиб, сарфланиб тамом бўлмоқ), *саводсизлик тугади* (барҳам топмоқ, йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ) тарзида йўқолиш семасининг турли кўринишларини юзага чиқармоқда. Ёки ў*лмоқ* феълини олсак, ундан биринчи галда организм ҳаётий фаолиятининг тугаганлиги, жисман йўқ бўлиш маъноси англашилади ва бу маъно жонсиз предметларга, ҳис-туйғуларга нисбатан қўлланилганда ҳам сақланиб қолади: *ҳафсаласи ўлди* (йўқолмоқ), *цемент ўлибди* (ўз хусусиятини, сифатини йўқотмоқ).

Мавжуд эмаслик маъносини ифодаловчи феълларнинг айримларида бу жараён-йўқолиш такрорланувчи (ёки қайтувчи) табиатга эга бўлса, баъзиларида ушбу жараён қайтарилмасдан бутунлай изсиз йўқолиб кетиш маъносини намоён қилади. А*римоқ, битмоқ, бузмоқ, кетмоқ, куймоқ, кўтармоқ, парчала(н)моқ, тугамоқ, синмоқ* каби феълларда йўқолиш маъноси объект ёки субъектнинг бутунлай йўқ бўлиши, барбод бўлиши, мавжуд эмаслигини ифодалайди: *одам ариди, ғами ариди, овқат куйди, билети куйди, ердан қор кетди, кийимнинг доғи кетди*. Масалан қуйидаги гапда *якун топмоқ* қўшма феъли қўлланилиб, шахснинг вафот этиши, жисман бутунлай йўқ бўлишни ифодаламоқда: *Шу билан ичимиздан чиққан хоиннинг жирканч умри якун топди.* **[С.Аҳмад, 189-б.]**

Тарқамоқ, сингмоқ, тинмоқ, ботмоқ, тўхтамоқ, беркинмоқ каби феъллар эса жараённинг такрорланиш (қайтиш)ига ишора қилиб, йўқолган шахс, нарса ёки ҳодиса яна номаълум вақтдан сўнг албатта мавжудлик характери касб этишидан далолат бериб туради: *қуёш ботди, булутлар тарқади, ёмғир тинди, болалар беркинди* (ёки қуёш уфқ ортига беркинди). *Ўчмоқ* феъли оловга нисбатан қўлланилиб, ёнишдан тўхтамоқ (1) маъноларини билдиради ва унинг мавжуд эмаслик, йўқолиш маъноларини ифодалаш имкониятлари контекстда ойдинлашади:

Шу зарра ғубордан бўлсайдим холи,
Қалбимдан *ўчсайди* шу арзимас доғ,...

[И.Мирзо.17]

Қишлоққа кечикиб борганда хабар
Изим *ўчган* бўлар бир кема каби.

[И.Мирзо.29]

Юқорида келтирилган мисолларнинг биринчисида ўчмоқ феъли туйғуларга нисбатан қўлланилиб, ташвишларнинг йўқ бўлиши, қалбан енгилликни ҳис қилишни ифодалайди ва ушбу ҳолатнинг такрорланиш эҳтимоли юқори ҳисобланади, иккинчи мисолдан ушбу феълнинг вафот этмоқ, жисман йўқ бўлмоқ маънолари англашилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Нурмонов А., Шаҳобиддинова Ш., Искандарова Ш., Набиева Д. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси, Т.; 2001.
2. Расулов Р. Ўзбек тилидаги ҳолат феълларининг облигатор валентликлари. Т., Фан, 1989.
3. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини система сифатида тадқиқ этиш. ф.ф.д. , дисс. автореферати., Т.:2005.
4. Саид Аҳмад, Киприкда қолган тонг, қиссалар, хотиралар, ҳикоялар. Т., Шарқ, 2008.
5. Тенишев Э.Р. Глаголы движения в тюркских языках.//Исторические развития лексики тюркских языков. М.;1961.
6. Халиков К. Глаголы движения в современном узбекском литературном языке. АКД. Самарканд, 1967.
7. Шарипова Ў. Ўзбек тилидаги юмуш феълларининг маъно валентликлари. ф.ф.н. дисс. автореф.1996.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I-II том Т.:ЎзМЭ, 2007.
9. Скребцова Т.Г. Когнитивная лингвистика: Курс лекций. -СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2011. ISBN 978-5-8465-1037-1.
10. Плотникова А.М. Когнитивное моделирование семантики глагола. УГУ, 2009, elar.urfu.ru>bitstream

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕЛОГИЗМОВ, ВКЛЮЧАЮЩИХ ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ

Байниязов А.Т., КарГУ, г.Нукус

Annotation. The article deals with lingvocultural description of English phraseologisms, including geographical items.

Key words: Phraseology, lingvocultural, phrase, geographic, historical.

В настоящее время вопрос об использовании элементов страноведения в процессе изучения иностранного языка можно считать решённым. Новый аспект, получивший название лингвострановедения, имеет собственный материал исследования. Лингвострановедческий материал не только содержит информацию о лингвистическом факте, но и что самое главное, помогает изучающему иностранный язык понять национально исторические особенности этого факта - особенности, свойственные иной социокультуре [Collins 1975: 4].

Цель этой статьи - дать достаточно подробные сведения о происхождении десяти английских фразеологизмов, в состав которых входят географические наименования - названия городов, деревень и т.п. Поскольку города с самого начала своего существования играли важную политико-экономическую роль, были центрами культурной и светской жизни, с ними связаны многие значительные, а подчас и курьёзные события, которые нашли отражение в рассматриваемых фразеологизмах [Кунин 1984: 15].

Берем следующие примеры:

1. All ship-shape and Bristol-fashion или Bristol-fashion and ship-shape -встречается в двух вариантах в английском языке, боле того в образном порядке.

С XIV - XV вв. Город Бристоль стал вторым (после Лондона) портом страны. На его верфях строили отличные корабли, совершавшие многомесячные плавания к берегам Африки и Америки. Заслуженная слава кораблей, построенных в Бристоле, нашла отражение в данном фразеологизме. Следует заметить, однако, что в современном английском языке этот фразеологизм употребляется

довольно редко; более частое применение находит его модифицированный вариант **in a ship-shape manner** - аккуратно, опрятно.

2. Brummagem или brummagem button - фальшивая монета.

Brummagem – *прост,* от Birmingham. В XVII в. в Бирмингеме приобретает широкий размах чеканка фальшивых монет, а также производство дешёвых, безвкусных украшений, имитирующих настоящие драгоценности.

В XIX в. слово Birmingham приобретает новый (уничтожительный) оттенок, который связан с промышленным переворотом, происходившим в Англии, и изменением облика многих городов страны. Серые промышленные города с дымящимися чёрными трубами (среди них Бирмингем – один из первых индустриальных городов Англии) стали олицетворением пороков новой, непонятной жизни, не принимаемой сторонниками старой сельской Англии.

3.To grin like a Cheshire cat – ухмыляться, улыбаться во весь рот. (*досл,* улыбаться как чеширский кот),которая имеет следующие объяснения происхождению данного фразеологизма:

а) английское графство Чешир издавна славится своими сырами, Одно время головкам чеширского сыра придавали форму головы, улыбающийся во весь рот кошки.

б) на фамильном гербе одной из знатных семей, проживаемой в графстве Чешир, был изображён лев. Многократное копирование геральдического знака местными художниками для всякого рода вывесок привело к тому, что грозный «царь зверей» стал похож на ухмыляющегося кота.

Выражение **To grin like a Cheshire cat** стало широко известным благодаря Льюису Кэрроллу, использовавшему фразу в своей знаменитой книге «Алиса в стране чудес». Компонент фразеологизма a Cheshire cat был интерпретирован автором буквально и превращен в одного из персонажей повествования: "... a large cat, which was sitting on the hearth and grinning from ear to ear". "Please, would you tell me... why your cat grins like that? It's a Cheshire cat... and that's why" (Carol L. "Alice's adventures in Wonderland").

4.To send smb. to Coventry – бойкотировать кого-л.; прекратить общение с кем-л.; игнорировать кого-л. (*досл,* отправить кого-л. в Ковентри).

Лексикографические источники предполагают следующие варианты толкования происхождения этого фразеологизма:

а) Во время английской буржуазной революции (XVII в.) в городе Ковентри находилась тюрьма, в которую под стражей отправляли противников новой, буржуазной власти. Ковентри, таким образом, был для роялистов местом ссылки и изгнания.

б) Жители Ковентри испытывали глубокую неприязнь к солдатам, располагавшимся на постой в их домах. Это чувство неприязни было настолько сильным, что если женщину видели в обществе военного, то с нею немедленно порывали всякие связи. Враждебность жителей города стала причиной того, что служба в Ковентри считалась неприятной и нежелательной повинностью, выражением общественного порицания, отчуждения от других людей.

5.True as Coventry blue - выражение, употребляемое при заключении коммерческой сделки и означающее, что сделка носит честный характер.

Рассматриваемый фразеологизм связан со словосочетанием *Coventry blue,* имевшим значение «настоящий синий цвет»: в городе Ковентри знали секрет выработки синей краски, не линявшей при стирке.

6. A(wise) man of Gotham – человек, делающий глупости.

Готам – населённый пункт, находящийся недалеко от города Ноттингема. Никто не знает наверняка, когда и почему английские остроcловы избрали героями своих шуток и анекдотов жителей Готама. Согласно имеющейся версии, они совершали многочисленные глупости, причём делали это нарочно, чтобы избежать соседства короля Джона, который собирался построить недалеко от Готама свой замок- крепость, Дальновидные жители Готама, сообразив, что король обложит их дополнительными налогами, решили пойти на хитрость прикинуться сумасшедшими. Когда королевские посланники увидели множество людей, совершавших бессмысленные поступки, они поспешили покинуть Готам и убедили короля Джона не устраивать поблизости свою резиденцию. Жителям Готама поэтому приписывает выражение "more fools pass through Gothan than remain in it" - больше глупцов проезжает через Готам, чем живёт в нём.

7. Go to Halifax, Go to Bath – Отправляйся в Галифакс, Отправляйся в Бат (эвфемизмы, заменяющие выражение «Иди к чёрту»).

Галифакс – город в графстве Йоркшир. Бродяги и нищие, скитавшиеся по дорогам средневековой Англии, обходили его стороной. В городе, известном своими ткацкими

мануфактурами, вплоть до 1650г. действовал закон, дававший его жителям право требовать смертной казни для каждого, кто был уличён в краже куска ткани стоимостью более 13,5 пенсов. Решение суда приводилось в исполнение с помощью специального механического приспособления, напоминавшего гильотину (Halifax Gibbet) и снискавшего себе мрачную славу. Таким образом, выражение Go to Halifax приобрело значение «отправляться на смерть, в ад».

Бат – живописный город-курорт на реке Эйвон. Знаменитый своими целебными источниками, этот город исстари пользовался большой популярностью у английской аристократии. В период реставрации монархии в Англии аристократические верхи, приезжая в Бат, открыто демонстрировали свободу нравов, за что их резко осуждали пуритане, прозвавшие Бат царством сатаны (the Devil's own playground). В устах пуритан выражение to go to Bath означало «отправляться к чёрту (в преисподню)». В современном английском языке выражение Go to Halifax, Go to Bath стали тождественными.

8. To be on the high - road / highway to Needham – быть на грани разорения/банкротства (*досл,* быть на пути в Нидам).

Следующие два слова определяют смысл рассматриваемого фразеологизма:

1.Needham - производное слово (need - нужда, бедность + ham - суффикс, довольно часто встречающийся в названиях английских городов, например: Cheltenham, Roteham и т.п.)

2.Needham Market - небольшая деревня недалеко от города Ипсвича.

9.To carry coals to Newcastle – возить что-л. туда, где этого и так достаточно; заниматься бессмысленным делом (*досл,* возить уголь в Ньюкасл; *ср.русск.* ехать в Тулу со своим самоваром).

Ньюкасл - центр английской угольной промышленности. Первые угольные копи разрабатывались здесь ещё в XIII в.

10. Scarborough warning, Lidford law – фразеологизмы, имеющие следующие значения:

1.расправа без суда, без предупреждения;

2.предупреждение, сделанное за очень короткий срок.

Сарборо - город в графстве Йоркшир. В этом городе в XVI в. королевские чиновники практиковали расправу без суда над разбойниками, обосновывая свои действия формулой “blow first, warning later” - вначале наказать, а потом разобраться.

Исторической иллюстрацией выражения Scarborough warning стал в XVII в. быстрый и неожиданный захват Томасом Страффордом одной из крепостей Скарборо. Ближайший помощник короля Карла I, казнённого впоследствии в ходе английской буржуазной революции, Страффорд отличался чудовищной жестокостью и снискал себе ненависть народа всей страны.

Лидфорд – небольшое местечко на полуострове Корнуолл. С ним связано следующие двустишие;

First hang and then draw.
Then try the case at Lydford law.

Литература

1.Collins V.A. Book of English Idioms (With explanation). - London, 1975.

2.Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь - Москва, 1984.

3.Пархамович Т.В. Англо-русский, русско-английский словарь фразеологизмов. Москва, 2011.

ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЁЗМА НУТҚИНИ ЎСТИРИШДА КОМПЬЮТЕР ИМКОНИЯТЛАРИ

Ўралова М., Умирзоқова М.И. (ЖДПИ)
Илмий раҳбар: ф.ф.д. Жуманазарова Г.У.

Сўнгги йилларда асосий эътибор ўқувчилар нутқини ўстиришга қаратилаётган тадқиқотларнинг методик жиҳатдан ўзини оқлаб, ижобий натижа бераётганини эътироф этиш зарур. Лекин кузатишлардан оғзаки нутқни ривожлантириш асосий ўрин тутгани ҳолда ўқувчилар ёзма нутқининг талаб даражасида бўлишига етарли эътибор қаратилмаётгани хусусида хулоса чиқардик. Бу борада, айниқса, илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш мумкинлигини назарда тутиб, ўқувчиларнинг ёзма нутқини ўстиришда замонавий воситалардан фойдаланишнинг назарий, шу жумладан, методик ва психологик асослари фундаментал равишда ишлаб чиқишга қаратилган тадқиқотлар олиб борилаётган бўлса ҳам, ўқувчилар ёзма нутқини ўстиришга кўмаклашувчи замонавий воситаларга қўйиладиган талабларни белгилаш, ўқув материаллари яратиш ва машғулотларни ўтказиш методикасини такомиллаштириш давр талабидир.

Компьютердан фойдаланишнинг ижобий томонлари:

– ўқувчиларда жадал фикрлаш, замонавий техника билан мулоқот кўникмалари шаклланади, ривожланади;

– компьютер билан доимий мулоқот, илмий-ижодий тафаккурни ривожлантирувчи электрон ўқув дастурлари ўқувчида ижобий ўқув мотивларининг шаклланишига шароит ва имконият яратиб беради. Дастурлаштирилган ЭЎҚлар лингвистик слайдлар, муаммоли топшириқлар тизимидан матн яратиш жараёнида унумли фойдаланиш, фаол ва мантиқий мушоҳада юритиш, сўз танлаш, уни ёзма нутқда ўринли ишлатиш кўникмасини ҳосил қилади.

– компьютер билан мулоқот ўқувчини ўз-ўзидан таълим жараёнининг субъектига айлантиради – компьютер дастури уни фаол ишлашга, тез фикрлашга, фикрни аниқ ва қисқа ифодалашга мажбур қилади;

– она тили таълимида сатҳлараро, фанлараро алоқани тиклаш осонлашади ва ҳ.к

Дарслар учун материаллар тўплашда интернет хизматидан фойдаланиш имкониятлари каттадир. Интернет – бу ахборотлар манбаи, бу – кутубхона, бу – музей, бу – архив, бу – маъруза ва матнлар, бу – электрон почта, бу – масофадан ўқиш ҳамда ўқитиш имконияти ва ҳ.к. Демак, интернетдан турли мақсадларда фойдаланиш мумкин. Уни мактабда таълим-тарбия жараёнида ҳам қўллаш замон талабига айланди. Интернетдан фойдаланишдан аввал унинг имкониятлари ва ресурсларини қандай мақсадларда ишлатмоқчи эканлигимизни белгилаб олишимиз керак. бу мақсадлар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

– Тармоқдаги ахборотлардан дарс ўтишда қўшимча материал сифатида фойдаланиш;
– Иллюстрация материалларидан кўргазмалиликда фойдаланиш;
– Мавзуни мукаммаллаштириш учун фойдаланиш.

Интернетнинг афзаллиги шундаки, ундан зарур пайтда энг янги маълумотларни олиш мумкин бўлади. Шунингдек, интернетдан керакли ва жуда қизиқарли иллюстрацияларни ҳам танлаб олиш имконияти мавжуд. Бу эса интернет тармоғининг дидактик имкониятлари кенг эканлигидан далолат беради.

Шуни инобатга олган ҳолда мутахассислар томонидан тавсия қилинаётган айрим метод ва усуллардан фойдаланиш бўйича ўз тажрибамиз натижаларини келтириб ўтишни маъқул кўрдик.

“Видеотопишмоқ” методи. Видеотопишмоқ методидан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Масалан, қуйидаги тасвирлар *компьютер* хотирасидан олинади ва ўқувчиларга тақдим қилинади.

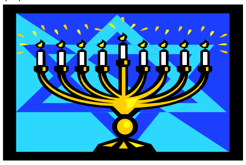

O‘quvchilar e’tiboriga o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;

Улар тасвирни синчиклаб ўрганишлари, унда акс этган предметлар, мавжуд шароит, жараён билан боғлиқ ўз фикрларини дафтарларига ёзишлари лозим. Ўқитувчи олдиндан саволлар ҳозирлайди. Саволлар ўқувчиларнинг фикрларини тинглагандан кейин, баъзи ҳолларда агар ўқувчиларда ташаббус юзага чиқавермаса, уларни фикрлашга туртки бериш учун олдин берилиши мумкин. Масалан, 6-синф ўқувчиларига сўз таркиби мавзусини ўргатиш жараёнида 1-тасвир бўйича қуйидаги мазмунда саволлар тайёрладик:

1. Сиз кимнинг ҳаётини шамга ўхшатасиз?
2. Шам сўзининг уядошларини биласизми?
3. Шам сўзи билан ўзакдош сўзлар айтинг.
4. Шам билан боғлиқ қайси воқеа эсингизга тушди, шам билан боғлиқ латифа биласизми? ва ҳ.к.

Биз ўқувчилардан қуйидаги жавобларни олдик:

1. Шамни ўқитувчилар, зиёлилар ҳаёти билан қиёс қилиш мумкин.
2. Шам, шамдон, нур, зиё, чироқ, қолдиқ, қоронғулик каби сўзлар билан уядош.
3. Шамдон, шамчироқ, шамли, шамгарлик каби сўзлар билан ўзакдош.
4. *Бир куни афанди мачитга шом намозини ўқиш учун уйидан чиқиб кетибди. Ярим йўлга борганда хаёлига хонадаги шамни ўчирдимми ёки ўчирмадимми деган уй келибди. Ахир шам фалон сўм турса... дарҳол изига қайтибди. Эшикни тақиллатибди. Уйдан хизматкор чиқиб келибди. Афанди унга:*

1. эшикни очма, ошиқ-мошиғи ейилиб кетади. Менга хонадаги шамни ўчирган-ўчирмаганимни билиб бер-чи – дебди.

Хизматкор шам ўчирилганлигини билиб чиқибди. Бироқ у кулиб шундай дебди:

2. Ҳазратим, шунча йўлдан битта шам деб овора бўлибсиз, лекин оёғингиздаги ковуш ейилиб кетишини ўйламабсиз-да. Афанди шундай жавоб берибди:

3. Эй аҳмоқ, бундан ғам ема, ковушимни қўлимга олволганман.

Ўқувчиларнинг жавоблари ўзлари томонидан компьютерга терилса, жавоблар видеокўзгу орқали намойиш этилса, имло ва пунктуацион хатолари аниқланса, хатолар ўқувчилар билан ҳамкорликда тўғриланса, иш янада самаралироқ бўлади.

Юқоридагиларга қўшимча сифатида таъкидлаш ўринлики, матн компьютер экранидан ўқилганда ҳар доим ҳам имло ва пунктуацион хатоларни аниқлашнинг имкони бўлмайди. Шу боис имло ва пунктуацион хатоларни аниқлаш билан боғлиқ топшириқ ва вазифалар белгиланганда буни ҳисобга олиб қўйиш лозимдир.

“Тўғри-нотўғри” ўйини. Бу ўйин ўқувчиларнинг ўзлигини намоён қилишида, ақлини чархлашида, ҳозиржавобликка тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади. Ўйин қуйидагича ташкил қилинади: ҳукмлардан иборат гаплар компьютерга терилади, бироқ беркитилган ҳолда қўйилади, яъни улар рақамланади. Ўқувчилар хоҳлаган рақамни айтишлари керак бўлади. Рақам очилади ва гап ўқилади.

Ўқувчилар уларнинг тўғри ёки нотўғрилигини белгилашлари лозим бўлади. Компьютер экранида “Тўғри” ва “Нотўғри” сўзлари ёзилган бўлиб, ўқувчилар сичқончанинг ўнг томондаги тугмаси орқали ўз жавобларини белгилайдилар. Компьютернинг ўзи олдиндан киритилган дастурга мувофиқ баҳо қўйиб боради.

Саволлар сифатида тақдим қилинадиган гаплар қуйидаги мазмунда бўлиши мумкин.

1. Бир гап таркибида бир турдаги бўлакларнинг бирдан ортиқ ҳолда келиши ажратилган бўлаклар ҳисобланади. Нотўғри: уюшиқ бўлаклар

2. Йўлда баъзан катта-катта майдонни қоплаб олган оқ, пушти, сариқ ва қизил гуллар учрайди гапида тўлдирувчи уюшиб келган. Нотўғри: аниқловчи уюшган.

3. Киритмалар ўзлари алоқада бўлган бўлакнинг маъносини изоҳлаб, бўрттириб, аниқлаштириб ёки таъкидлаб келади. Нотўғри: бу – ажратилган бўлакнинг вазифаси.

4. Гапда бир хил синтактик вазифа бажариб, бир хил сўроққа жавоб бўлувчи, ўзаро тенг алоқада, бошқа-бошқа бўлаклар билан эса тобе алоқада бўлган бўлакалар уюшиқ бўлаклар дейилади. Тўғри.

5. Ундалма сўзловчининг нутқи қаратилган шахсни билдиради. Тўғри.

6. Ундалмалар эга каби гапда кесим билан боғланади. Нотўғри.

7. Умумлаштирувчи сўз уюшиқ бўлаклардан олдин келса ундан кейин тире қўйилади. Нотўғри: икки нуқта қўйилади.

8. Бу дафтарни сенга олдим гапида 2 та тўлдирувчи мавжуд ва улар уюшган. Нотўғри, улар уюшмаган, чунки уларнинг бири нарса-буюм маъносини, иккинчиси аталганлик маъносини ифодалаган.

9. Уюшиқ эгалар бир-бири билан кўмакчилар орқали боғланади. Нотўғри: фақат билан кўмакчиси орқали боғланади.

10. Сиз аълочисиз ва жамоатчисиз гапида уюшган кесим қатнашмаган. Тўғри: кесим иккита, ҳар бири алоҳида ҳукмни ифодалаган, қўшма гап.

11. Умумлаштирувчи қисм олмош, от, феъл, сўз бирикмалари, кенгайган бирикмалар билан ифодаланиши мумкин. Тўғри.

12. Сизга, ўрта бўйли қизга, атлас кўйлак жуда ярашади гапида уюшиқ бўлак мавжуд. Нотўғри

13. Ажратилган бўлак ўзи изоҳлаётган бўлакдан олдин ёки кейин келиши мумкин. Нотўғри: доим кейин келади.

14. Ўғлим, қўзичоғим, ором олиб ухлаяпти, - деди она гапида ажратилган изоҳловчи мавжуд. Тўғри.

15. Киритмалар ёзувда вергул, тире, қавс билан ажратилади Тўғри.

16. Ундалма алоҳида оҳанг билан ажратиб айтилса, ундалмадан кейин вергул эмас, ундов белгиси қўйилади. Тўғри.

17. Ундалмаларнинг гапдаги ўрни қатъий: у доим гап бошида келади. Нотўғри.

18. Ундалмалар ўзига қарашли аниқловчи, изоҳловчи ёки ҳол билан ёйиқ ҳолда қўлланади. Нотўғри: ҳол билан ёйиқ келмайди.

19. Ажратилган бўлаклар бир предметнинг икки номи ҳисобланади. Тўғри.

20. *Дарахтдаги барча сайроқи қушлар: саъва, булбул, майна ва бошқалар унга жўр бўлди гапида бошқалар сўзи умумлаштирувчи бўлак ҳисобланади. Нотўғри: барча сайроқи қушлар умумлаштирувчи бўлак ҳисобланади*

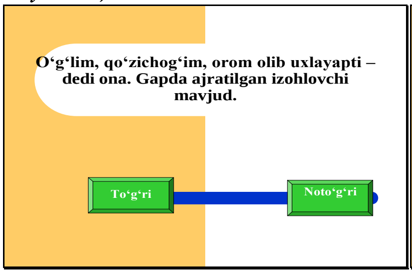

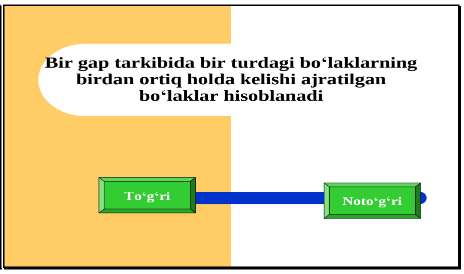

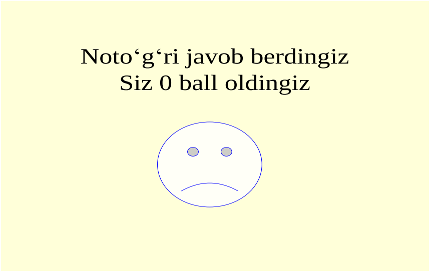

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида компьютер технологияларидан фойдаланишдаги тўсиқларнинг аксариятини енгиб ўтиш имконияти мавжуд. Бунинг учун таълим муассасалари мутасаддиларининг саъй-ҳаракатлари ҳамда ўқитувчиларнинг замон билан ҳамнафас бўлиши талаб этилади. Ўқувчиларнинг ёзма нутқини ўстиришга йўналтирилган электрон дарсликлар, слайд пакетлари, энциклопедия, луғатлар яратиш, таълим жараёнини компьютерлаштиришдек долзарб муаммоларнинг ҳал этилиши она тили машғулотларининг самарадорлигини оширишга ҳисса қўшади.

ЮРИДИК ТИЛ ВА УНИНГ ТАДҚИҚИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Қўшмонова Ю.Т., ўқитувчи, СамДУ, Самарқанд

Annotation: *This article is about language of law which studied as the type of functional style*

Key words: *Language, right, notion, criteria, communication, thinking, law, language of law, style, functional style, juridic act.*

Тил ҳуқуқ илми ва амалиёти билан шуғулланадиган кишиларнинг касбий фаолиятида алоҳида ўрин тутади. Бинобарин, малакали ҳуқуқшунноc бўлиш учун нафақат давлат (она) тилини, балки ҳуқуқ тилини ҳам яхши билиш керак.

Иккинчи томондан, жамиятнинг фуқаролар билан, фуқароларнинг бир-бирлари билан самарали мулоқот қилишлари учун давлат тили ҳам, ҳуқуқ тили ҳам замон талаблари даражасида ўрганилган бўлиши керак. Чунки ҳуқуқ тили барча юридик ҳужжат ва категорияларни ифодалаш, уларни оғзаки ва ёзма шаклларда баён қилишнинг бирдан-бир воситаси, бирламчи омили. Тил қонун чиқарувчининг хоҳиш иродасини ифодалайди ва уни жамият аъзоларига етказади, бу билан у конструктив ва коммуникатив вазифа бажаради. Бу вазифани тил, табиийки, ижтимоий муносабатларнинг барча турларида бирдек бажаради. Аммо тил ҳуқуқ илми ва амалиётида булардан ташқари яна ҳуқуқнинг мақсад ҳамда вазифалари билан белгиланадиган ўзига хос вазифа – ижтимоий муносабатларни мувофиқлаштирувчи, тартибга солувчи функция ҳам бажаради.

Ҳуқуқ тили – жамият аъзоларининг хулқини тартибга солиш учун ишлаб чиқилган, амалда қўлланадиган тушунча ва категорияларни ифодалаш усул ҳамда қоидаларининг тарихан таркиб топган тизимидир. Уни шунинг учун ҳам ўрганиш keракки, юридик актларнинг аниқлик ва мантиқлилик даражаси қонун чиқарувчининг уни (ҳуқуқ тилини) қандай билиши ва ундан қандай фойдаланаётгани билан белгиланади. “Ҳуқуқ тили”, “қонун тили”, “юрислингвистика”, “лингвоюридика” каби терминларни фарқламасдан қўллаш ҳам ҳуқуқ тили соҳасида кўплаб муаммоларни келтириб чиқаради.

Собиқ иттифоқ даврида қонун, қарор ва бошқа юридик актлар мамлакатда сиёсий ҳокимиятни мустаҳкамлаш, муайян мақсадларга хизмат қилувчи хўжалик ва социал вазифаларни бажаришга

бўйсундирилгани учун жамиятнинг демократик ва гуманитар соҳалари ишончли кафолати бўлган ҳуқуққа эҳтиёж сезмаганлар, ҳуқуқ тили лингвистик ва юридик объект сифатида ўрганилмаган.

Барча ижтимоий соҳалар каби ҳуқуқ тили ҳам Мустақиллик йилларида илмий тадқиқотлар объектига айланди. Чунки воқелик – жамият ўзгаргандан кейин ҳуқуқ тили ҳам ўзгарди, демократик руҳ касб эта бошлади. Қолаверса, ҳуқуқ тили ҳам ижтимоий-лисоний категория сифатида қотиб қолган, ўзгармас (статик) ҳодиса эмас. У доимо ривожланишда. Уни шундай ўрганиш эса ҳуқуқ илми ва амалиётидаги кетма-кетлик омилидан келиб чиқиб, унинг бошқа соҳалар билан алоқаларини, социал мақомини белгилайди. Бу, айниқса, ҳуқуқий онг ва тафаккур замонавий юридик стандартларни амалда қўллашга имкон берувчи мураккаб меъёрий тамойилларни ишлаб чиқишга йўналтирилган бизнинг кунларда алоҳида долзарблик касб этади.

кузатишларимиз юридик тил тадқиқи билан боғлиқ қуйидаги ҳолатлар мавжудлигини кўрсатади. Гап шундаки, ҳуқуқшунослар асосий эътиборни матннинг юридик маъносига қаратиб, тил таҳлилини тегишли лингвистик билимларсиз, юзаки амалга оширсалар, тилшунослар, аксинча, ҳуқуқ тилининг лисоний томонини ўрганадилар. Иккала ҳолатда ҳам ҳуқуқ тили ҳақида бир ёқлама, кўпинча, етарли асосланмаган хулосалар чиқарилади. Шунинг учун кейинги йилларда бизда ҳам юрислингвистлар – юриспруденция ва тилшунослик қонун-қоидаларини бирдек эгаллаган мутахассислар тайёрлаш ҳақида гапирилмоқда. Бу ерда ҳам кўплаб англашилмовчиликлар, қиёмига етмаган хулосалар, терминологик чалкашликларга (“ҳуқуқ тили”, “қонун тили”, “юрислингвистика”, “лингвоюристика” каби) дуч келинади.

Холбуки, ҳуқуқ тили – функционал стилларнинг ўзига хос бир тури. Чунки стиль тушунчаси тил билан, тилнинг нутқда намоён бўлиш шакллари билан боғлиқ. Яъни ифода стили дейилганда тил, тил дейилганда стиль тушунилади. Шунинг учун ҳуқуқ тилини ўрганишдаги асосий масала, биринчидан, унинг (ҳуқуқ тилининг) структур, систем ва когнитив қурилиши қандай ўрганиш, иккинчидан, уни функционал стилларнинг бир тури сифатида қараш мумкинми, деган саволларга жавоб беришни тақазо этади. Биз ҳуқуқ тилини функционал стилнинг ўзига хос тури сифатида идрок этамиз ва кейинги тадқиқотларимизда унинг структур, систем, лисоний ҳамда когнитив таркибини ўрганишга ҳаракат қиламиз ва сўзимизни С.О.Стефанованинг қуйидаги сўзлари билан якунлаймиз: “Юрислингвистический и лингвоюридический аспекты правовых текстов образуют особые подсистемы, требующие специальных теоретических и научно-практических разработок. В практическом плане сказанное может служить обоснованием по крайней мере двух общественно-организационных идей.

Во-первых, из него вытекает необходимость создания неких коллективных органов, которые соединили бы усилия лингвистов и юристов (а возможно, и представителей других специальностей, например, журналистики, социальной психологии и др.), действующих в рамках принципа дополнительности. Например, таким органом могла бы стать лингвоюридическая экспертная комиссия, наделенная правами давать официальные лингвистические экспертизы для следственных и судебных органов.

Во-вторых, принципиально взаимодействие лингвистов и юристов в сфере законотворчества и законоприменения [Стефанова, 45].

Адабиётлар

1. Голев Н.Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы [Текст] / Н.Д. Голев. – Барнаул, 1999.

2. Конакова Е.И. Формально-семантические аспекты англоязычного юридического текста [Текст] / Е.И. Конакова. – Национальная Юридическая Академия Украины им. Я.Мудрого.

3. Стефанова С.О. О языке права и юридических текстах. Юрислингвистика -1. Проблемы и перспективы [Текст] / С.О. Стефанова, 1999.

YAPON TILI SINTAKSISI ASOSIDAGI TUSHUNCHALARNING MANTIQIY SXEMASI

Radjabov D., SamDCHTI o’qituvchisi

Annotation. This article shows what the logical scheme is, how to use it and the role of logical scheme in Japanese syntax. Additionally, there is given some schemes on syntax, its use and some advantage sides of practicing logical scheme in the learning and teaching process.

Bugungi kunda mamlakatimizni yanada rivojlantirish uchun uchun albatta ko’proq tillarni o’rganib, zamonaviy texnologiyalardan unumli faydalanishimiz lozim. Bu uchun esa albatta xorijiy tillarni o’rganish talab qilinadi. Hozirda mamlakatimizda chet tillarni samarali o’qitish maqsadida ko’plab tilshunoslar va

o’qituvchilar tinimsiz ravishda o’qitish metodikasining yangidan-yangi usullari ustida bosh qotirishmoqdalar. Shunday yangi o’qitish usullaridan biri – mantiqiy sxema asosida ta’lim berish hisoblanadi. Mantiqiy sxema biror sohani ko’plab tarmoqlarini bir sxemada jamlab ko’rsatib, o’quvching xotirasida tezroq va uzoqroq saqlanib qolinishiga xizmat qiladi. Demak, mantiqiy sxema bu shunday ko’rinish-ki, biror fan sohasi yoki biror tushunchaning sxemalashtirilib, aniq bir qolipga solingan shaklidir.

Yapon tili o’rganish jarayonida biz ko’plab muammolarga duch kelamiz va bulardan eng asosiysi bu sintaksis tushunchasidir. Sintaksis yunoncha “Sintaksis” so’zidan olingan bo’lib, ”tuzish” degan ma’noni anglatadi. Sintaksis grammitikaning bir bo’limi bo’lib, bunda so’zlarning va gaplarning o’zaro aloqasini, so’z birikmalari va gaplarning turlarini, birikish usullarini o’rganadi. Bu jihatdan sintaksis morfologiyadan farqlanadi. Chunki morfologiya so’zlarning tuzilishi, yasalishi, turlanishi, tuslanishi kabilarni tekshiradi. Sintaksis esa, ana shu formalarning dinamikasini, ularning funksiyasini ma’lum bir fikrni ifodalashdagi rolini o’rganadi.

Til o’z ijtimoiy vazifasini sintaktik qurilma - gap vositasida amalga oshiradi. Tildagi barcha - fonetik, leksik, morfologik hodisalar ana shu sintaktik qurilishga xizmat qiladi. Sintaksis so’zlarning har qanday birikuvlarini emas, balki hokim-tobelik munosabatiga kirishgan erkin nutqiy birikuvlar va ularning lisoniy mohiyatlarini tekshiradi.

Quyidagi mantiqiy sxema asosida ko’rishimiz mumkin-ki, Yapon tili sintaksisi gaplarning turlari, so’zlar va ularning o’zaro aloqasi, so’z birikmalari va gaplarning birikish usullari kabilarni o’rganadi. Bu turlardan biri gap sxemaga asosan 5ga bo’lingan ya’ni, ega, kesim, aniqlovchi, to’ldiruvchi va hol.

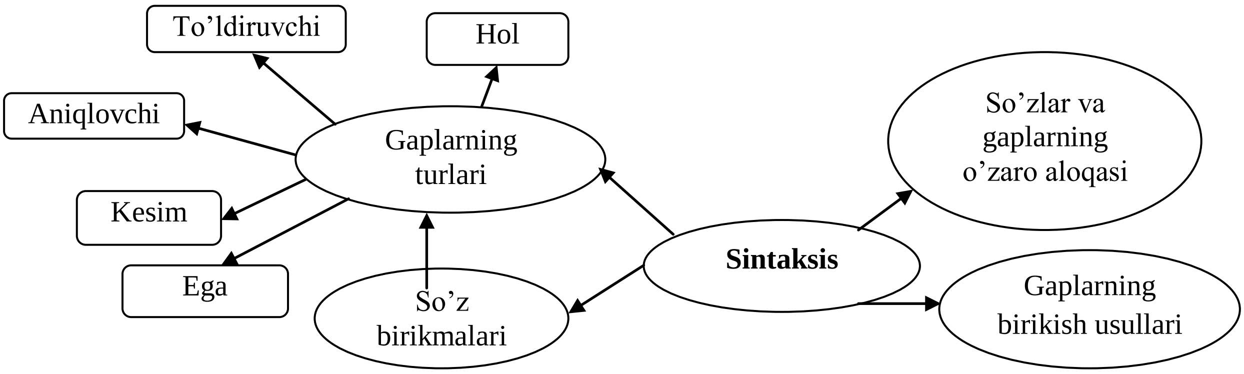

Quyida berilgan mantiqiy sxema asosida ko’rish mumkin-ki, bu yerda kesim va uning turlari berilgan bo’lib, ular alohida ajratilgan va izohi bilan keltirilgan. Bu usul orqali ko’p hajmni egallaydigan ma’lumotni qisqa va tushunarli qilib o’quvchiga yetkazib berish mumkin. Bu orqali o’quvchi tez va oson mavzuni tushunib, u haqida keng tushunchaga ega bo’lishi ta’minlaniladi. Albatta, bunday usul orqali o’quvchi o’z bilim va ko’nikmalarini tez yodda saqlab qolishi bilan birgalikda, umumiy xarakterdagi mavzu yoki tushunchani jamlangan holda tushuna olishlari mumkin.

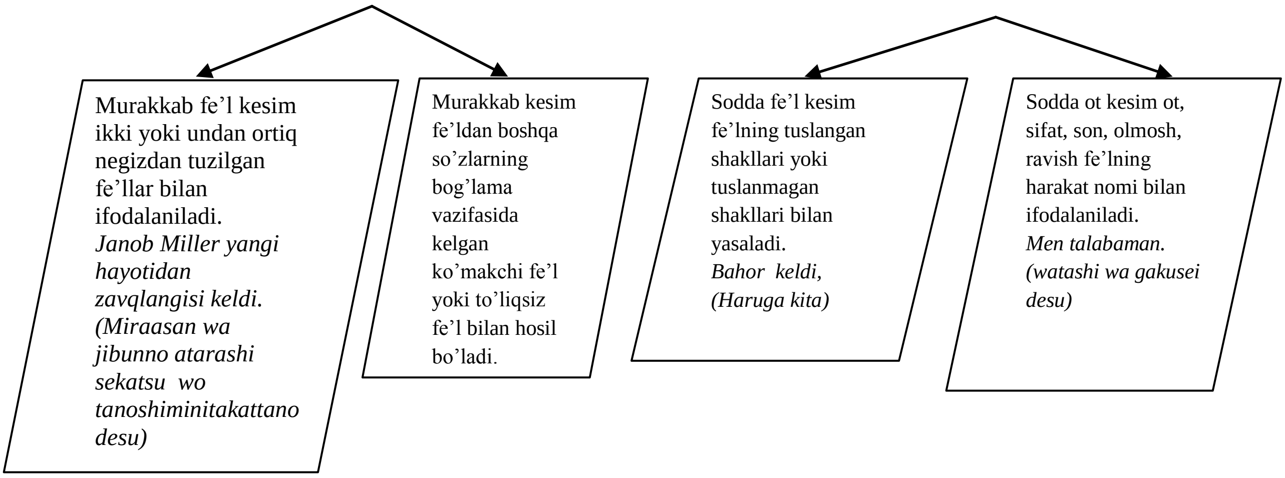

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, mantiqiy sxema asosida o’qitishning maqsadi o’quvchilarning bilim olish salohiyati va ko’nikmalarini yanada kengaytirish uchun qaratilgan bo’lib, birinchidan, ko’pchilik o’quvchilar uchun ko’rib esda saqlash samarali bo’lganligi bois sxemada berilgan tushuncha eslab qolishga oson hisoblanadi, ikkinchidan, tushuncha qisqa va aniq bo’lib o’quvchi ongida osongina ko’nikma hosil qilishga yordam beradi, uchunchidan, sxemada tushunchalar ketma-ket yoziladi, bu esa ko’p hajmdagi matnni qisqa va tushunarli qilib jamlab berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch». T., Ma’naviyat. 2010.
2. A.Nurmatov va boshqalar. O’zbek tilining nazariy sintaksisi T
3.朝倉邦造(2011・2012)「日本語文章・文体・表現辞典」株式会社朝倉書店。ISBN 978－4－254－51037－9C3581
4. 稲賀敬二・竹盛天雄・森野繁夫(1992)「カラー版 国語便覧」教育図書出版 第一学習社。ISBN4-8040-2094-2
5. 井上史雄・鑓水兼貴『辞典 新しい日本語』東洋書林 ISBN